

Coman LUPU

**Lexicografia românească
în procesul de occidentalizare
latino-romanică
a limbii române moderne
(1780-1860)**

Lexicografia românească
în procesul de occidentalizare latino-romanică
a limbii române moderne (1780-1860)

Coman LUPU

Lexicografia românească
în procesul
de occidentalizare
latino-romanică
a limbii române moderne
(1780-1860)

Apărut: București 1999

© Editura LOGOS

Toate drepturile rezervate

Ed. LOGOS

Adresa poștei:

OP 4 CP 48 București

Tel./fax (021) 327 14 78

E-Mail: office@logos.tm.ro

ISBN: 973-98278-2-9

Lui Marius Sala

Abrevieri

ar. = arabă

cat. = catalană

cf. = confer

engl. = engleză

fr. = franceză

gall. (LB) = franceză

germ. = germană

it. = italiană

lat. = latină

magh. = maghiară

(n)gr. = (neo)greacă

pers. = persană

pol. = polonă

pg. = portugheză

prov. = provensală

rom. = română

rs. = rusă

scr. = sârbo-croată

sp. = spaniolă

tc. = turcă

ucr. = ucraineană

Introducere

Lucrarea de față este rezultatul unei cercetări pe dicționare românești din perioada 1780-1860. Am abordat aceste lucrări pornind de la ideea că dicționarul este o oglindă în care cel care îl consultă trebuie să recunoască date ale istoriei culturii și ale istoriei limbii române.

Orice dicționar, indiferent de structură sau de profil (*multi-, bi- ori monolingv*, etimologic, explicativ sau terminologic), constituie o descriere a culturii și, “en ce sens, il est *un texte culturel*”, după cum spun Jean Dubois și Claude Dubois (1971, p. 99). Limba și cultura reflectate în dicționarele cercetate se situează într-un spațiu cu două uși: una în închidere, cealaltă în deschidere, marcând astfel pragul dintre două lumi.

Din corpusul dicționarelor din perioada menționată ne-a interesat inventarul de împrumuturi latino-romanice, pentru a putea evalua locul și rolul lucrărilor lexicografice în procesul de modernizare a structurilor lexicului românesc. Istoriile limbii literare propun, în general, ca reper pentru începuturile acestui fenomen, anul 1780. Într-o discuție cu Alexandru Rosetti, regretatul profesor al profesorilor noștri, care a pledat ani în șir pentru o ediție științifică a *Condicii* lui Iordache Golescu, ni s-a sugerat ca termen de referință anul 1750, pentru a cerceta începuturile istoriei socio-culturale ale fenomenului lingvistic ce avea să schimbe fizionomia lexicului românesc după 1780. În acest sens s-a exprimat și prof. Alexandru Niculescu, care ne-a recomandat lucrările de istorie și de istorie a culturii referitoare la faza 1750-1780. Ceea ce am și făcut și am constatat că, în pofida cunoscutei relații dintre “mot et chose”, nu se poate vorbi în acest interval de o sincronizare între occidentalizarea confortului vieții sociale de la noi și modernizarea lexicului. Limba elitelor sociale din Principate și din Transilvania fiind mai ales greaca și, respectiv, maghiara, este lesne de înțeles de ce lexicul românesc înregistrează sporadic efectele schimbărilor din diversele sfere ale vieții sociale. În țările române - și mai ales în Principate - se produce mai

întâi, între 1750-1780, un proces de occidentalizare la nivelul culturii materiale, proces urmat de o deschidere în cultura spirituală, care avea să pregătească și transformările în plan lingvistic.

Într-adevăr, contextul extralingvistic este cel care, ca în oricare etapă din istoria limbii române, determină modificările care aveau să se producă în lexic. De exemplu, prin neguțătorii greci, boierii români ajung să dobândească gustul confortului occidental, iar legătura dintre “cuvânt și lucru” se face în spațiul românesc mai întâi prin intermediul limbii grecești. “În vreme de pace, scrie N. Iorga, piața străină furniza toate articolele necesare marilor boieri pentru confortul și luxul lor. Din Austria se importau mobile, mățăsurii... Din Germania veneau țesături de lână, ceasornice, manufacturi, coloniale; din Franța, stofe fine, din Olanda, pânzeturi, din Anglia museline, percale și indiene, din Veneția cristaluri, hârtie și lumânări...” În acest mod, grecii deschid însă drumul și spre înnoirea culturii spirituale, contribuind astfel la trezirea conștiinței naționale.

În ceea ce privește Transilvania, începuturile procesului de modernizare a lexicului românesc sunt legate de o întoarcere în istorie, către rădăcini, de accesul la cultură, la cunoaștere, la schimbul de idei, acces devenit posibil și prin implicarea bisericii în destinul românilor ardeleni și stimulat de mișcările care frământau conștiința Occidentului.

Pentru a înțelege cum s-a ajuns la absorbția unui mare număr de împrumuturi latino-romanice, am considerat necesar să urmărim modul cum se încheagă o poziție convergentă în epocă față de problema împrumuturilor neologice în limba română și față de sursele acestora. Cele mai interesante și totodată consecvente sunt părerile corifeilor Școlii Ardelene. Am trecut de asemenea în revistă cercetările consacrate împrumuturilor livrești în limba română.

Pornind de la precizarea lui S. Pușcariu privitoare la “căile de penetrație ale neologismului”, am încercat să ilustrăm contribuția fiecăreia și am adăugat, la cele menționate de lingvistul ardelean, altele, rezervând un spațiu aparte lucrărilor lexicografice.

Dicționarul asupra căruia ne-am concentrat atenția este *Condica limbii rumânești* a lui Iordache Golescu, a cărui descriere am făcut-o prin raportare mai ales la două importante lucrări ardelenesti: *Lexiconul budan* și dicționarul lui Ioan Bobb. În prezentarea vocabularelor publicate după 1830 am subliniat elementele de convergență și de divergență cu aceste trei dicționare. Divergențele le explicăm, pe de o parte, prin profilul acestor lucrări (sunt dicționare bilingve, de pildă cele pe domeniul român-francez, sau de neologisme), dar și prin faptul că limba română, după 1830, se afla într-o altă etapă de evoluție. Cercetarea acestor lexicoane prezintă un interes multiplu pentru istoria limbii române literare: din punct de vedere etimologic, pentru adaptarea neologismelor la sistemul fonetic și morfologic al limbii române, pentru datarea unor termeni etc.

Realizarea acestei cercetări este rodul mai multor ani de lucru, intermitent. Nu putem încheia aceste rânduri fără a-i aminti pe cei care ne-au încurajat sau ne-au ajutat ca acest demers să capate forma pe care o oferim acum celor interesați de asemenea aspecte ale istoriei limbii române literare. Ne-au fost mereu alături profesorii noștri Florica Dimițescu și Alexandru Niculescu; prietenii noștri dintotdeauna Stela Toma și Alexandru Ciolan; prietenii și colegii de la Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan" al Academiei Române: Jana Balacciu-Matei, Tudora Șandru-Mehedinți, Gabriela Necheș; prietena și totodată colega noastră Sanda Reinheimer-Rîpeanu; de la același Institut al Academiei Române, Mioara Avram și Ioana Vintilă-Rădulescu ne-au stat aproape în momentele de cumpănă. Nu o putem uita pe Doina Derer, care, ca șefă de Catedră, ne-a scutit deseori de corvezi extraprofesionale. Tuturor, recunoștința și mulțumirile noastre.

I. Epoca

1. Văzută de istorici

Perioada de la mijlocul secolului al XVIII-lea până în primele decenii ale veacului următor asociază, într-un ritm mai alert decât până atunci, factori complecși socio-politici și spirituali, care produc o schimbare de esență a societății românești, schimbare ce reflectă și mutațiile la nivel european.

În plan politic, Principatele sunt puternic marcate de declinul Imperiului Otoman. În urma războaielor dintre 1768–1774, 1787–1792 și 1806–1812, Imperiul Otoman este silit să facă importante concesii Rusiei, noua putere afirmată în zonă, ceea ce oferă Principatelor române un anumit spațiu de mișcare, prin relaxarea obligațiilor către „puterea suverană”. Începând din 1774, pacea de la Kuciuk-Kainargi, deși menține vasalitatea față de Poartă și regimul fanariot, acordă Rusiei, oficial, statutul de „putere protectoare”, cu dreptul de a interveni la Constantinopol în favoarea Principatelor. Promovând libera navigație pe Dunăre, același tratat propulsează Țara Românească și Moldova în sfera intereselor economice ale marilor puteri, ca bază a interesului politic.

Reflexul acestei mișcări îl reprezintă contactul direct al europenilor cu Țările Române, a cărui intensificare este evidentă prin sporirea numărului de călători, atestat de memorialele de călătorie și de funcțiile lor (ne)oficiale, înregistrate în documentele epocii. Abordând problema primilor călători francezi în Principate, P. Eliade¹ demonstrează că apariția acestora în Țările Române,

1. *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile*, Univers, București, 1982, p. 121–130.

încă de la începutul secolului al XVIII-lea, este determinată de interesul politic de a urmări acțiunile domnitorilor români, poziția Austriei și Rusiei în zonă, pe de o parte, iar pe de altă parte, replica otomană. Pentru Franța, încă din 1701, Bucureștii și Iașii sunt centre de corespondență între Viena, Varșovia și Constantinopol². De aceea, sunt trimiși în Principate agenți ai ambasadorului francez la Constantinopol, care intră în slujba domnilor (în 1701, Lautier este angajat de C. Brâncoveanu ca medic; Fonseca, medicul ambasadei franceze la Constantinopol, îl slujește în 1719 pe N. Mavrocordat; consulii francezi din Crimeea vizitează periodic Principatele, iar începând cu jumătatea secolului al XVIII-lea, secretarii domnilor fanarioți sunt francezi numiți de consulatul de la Constantinopol: în 1747, „le seigneur Millo“, la curtea lui Grigore Ghica; între 1750–1760, „le sieur“ Linchou, pe lângă Constantin Racoviță; Simian, sub Grigore Calimachi, 1769; Jean Louis Carra și Pierre Laroche, la diverși domnitori munteni și moldoveni, între 1764–1783 etc.). Hotărârea din 1785 a ambasadorului francez la Constantinopol, Choiseul Gouffier, de a numi ca secretari ai domnitorilor persoane instruite, are ca urmare elaborarea primelor lucrări străine despre români: *Journal d'un voyage de Constantinople à Jassy și Reinseignements moraux et curieux sur quelques usages des habitants de la Moldavie et sur l'idiome moldave*, ambele datând din 1785 și fiind redactate de Alexandre-Maurice Blanc de Lanautte, comte d'Hauterive.

O altă lucrare, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, este elaborată în 1777 de Jean Louis Carra. Suplinind informația cu fantezia sau cu impresia de moment, aceste trei lucrări au doar meritul de a localiza Principatele și de a înregistra pentru europeni câteva coordonate. Ele atestă și existența unui cititor străin interesat de aceste meleaguri. Alte câteva lucrări ale călătorilor străini fac oficiul de reală popularizare: F. I. Sulzer, *Geschichte*

2. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 130.

des transalpinischen Daziens, 1782; St. Raichevich, *Osservazioni storiche naturali e politiche intorno alla Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788; *Les mémoires du comte de Laugeron* (1790–1812); W. Wilkinson, *An Account of the Principalities of Walachia and Moldavia*, 1820, etc.

În relația dintre Poartă și Principate, expresiile – mai mult teoretice (prin neaplicare) decât practice – ale acestei autonomii limitate, sub garanția Rusiei, le-au reprezentat capitulațiile, hățișeriful și hotărârea din 1802. „Capitulațiile“, tratate de închinare a provinciilor vasale față de turci, pe baza reglementării raporturilor cu Poarta, în temeiul documentelor de la 1393 și 1460, erau de fapt acte plătuite de boieri în 1772, cu scopul argumentării dreptului Principatelor la autonomie în Imperiul Otoman. „Hățișeriful de privilegiu“ desființează tributul în grâne, interzic rechizițiile fără plată și sancționează abuzurile funcționarilor turci care strâng hărăciul, măsuri puse sub supravegherea administrației ruse și mai apoi a consulilor. Hotărârea din 1802 prevedea ca toate dările pentru Constantinopol să se încadreze în limitele posibilităților de plată declarate de Principate. Această aspirație spre autonomie față de Poartă orientează, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primii ani ai veacului al XIX-lea, marea boierime angajată în politică, spre Rusia.

Faptul că în 1802 câțiva boieri munteni – refugiați la Brașov, în urma jafului bandelor lui Pasvan Oglu – trimit cereri de sprijin țarului, împăratului Austriei și lui Napoleon, solicitând în același timp la Constantinopol numirea ca domn pe viață a lui Constantin Ipsilanti, demonstrează atât cristalizarea unei conștiințe europene, care revendică de fapt o susținere salvatoare din partea marilor puteri, cât și luciditatea dependenței efective față de imperiul în declin. Trimiterea în 1802 a boierului Dudescu într-o misiune confidențială la Paris și memoriul adresat în 1807 împăratului Napoleon, pentru a constitui, prin unirea Principatelor, Dacia sau Valahia Mare, sugerează aderența la forța politică și spirituală cea

mai importantă în epocă și cu care românii își simt afinități. Este un mod de a-și alege – pentru prima oară liber în istorie – protectorul și... modelul spiritual și existențial, pentru care fanarioții și rușii sunt doar mediatori.

Constituirea consulatelor franceze la Iași și București, în 1797, sub conducerea cetățenilor Perrant și, mai ales, Flûry (în ciuda eșecului activității lor diplomatice, ca urmare a răcirii relațiilor dintre Turcia și Franța, prin intrarea trupelor napoleoniene în Egipt), va duce la crearea unui prim „partid național“. Numit „partid francez“, el este format, sub influența ideilor Revoluției Franceze, din tinerii boieri eteriști, călăuziți de principiile lui Rhigas. În numele acestui partid, boierul I. Ghica va încerca să-i înmâneze, în 1807, împăratului francez un memoriu, într-o tentativă desperată de a menține apropierea de Franța, în condițiile în care Napoleon cedase de fapt Principatele autorității țariste.

Această cedare, după cum subliniază P. Eliade, a avut ca urmare practic o foarte consistentă occidentalizare, cu două surse divergente. Pe de o parte, pentru a se impune, „guvernul țarist începuse cucerirea în bună regulă a Moldovei, mai întâi cu armele, apoi prin serbări, dansuri, jocuri. Niciodată influența franceză n-a fost introdusă de ei în mai deplină cunoștință de cauză. Niciodată Moldova n-a fost mai «franceză» pe dinafară și, în același timp, niciodată cei câțiva membri ai «partidei franceze» din Moldova nu s-au arătat mai ostili Rusiei“³. Pe de altă parte, declarându-se ostili rușilor – în care întrevedeau viitorii stăpâni –, în Moldova, reprezentanții încă activi ai partidei naționale se proclamă „partizani ai Franței și ai nemuritoarei Revoluții“, „republicani“, „frondeuri“, „iacobini“, „admiratori ai marelui Napoleon.“

Chiar dacă, după cum subliniază P. Eliade, personalități ca Beldiman, Catargi, Sturdza foloseau acești termeni „în ciuda puținului înțeles legat de aceste cuvinte“, utilizarea lor ni se pare

3. P. Eliade, *op. cit.*, p. 204.

semnificativă pentru cristalizarea ideii că numai printr-o asemenea orientare Principatele puteau fi salvate de povara orientală cunoscută, turcească, și presupusă, rusească. Revenirea în societatea moldovenească de la începutul secolului al XIX-lea, cu întoarcerea Marseillezei și a Carmagnolei, a consulului francez Lamarre – în ciuda tratatului de la Tilsit –, ne apare ca o primă opțiune fermă pentru calea occidentală.

După căderea lui Napoleon și triumful țarului Alexandru asupra acestuia, grecii își schimbă orientarea, dinspre Franța spre Rusia. Noua Eterie, constituită în 1814, va avea centrul în Rusia, la Odessa, de unde se va extinde și pe tărâm românesc. Aici, prin mișcarea lui Tudor de la 1821, ea găsește spiritele formate în sensul Revoluției Franceze, și atât Proclamația de la Padeș, cât și scrisorile adresate boierilor în 4 februarie de către Tudor atestă asimilarea unui fond de idei enciclopedist. În acest sens, P. Cornea⁴ subliniază că, dacă prin termenii și ideile proclamației „ne aflăm, de fapt, dincolo de luminismul filozofilor secolului al XVIII-lea, pe un teren pur revoluționar”⁵, prin scrisoarea către boieri este redefinit conceptul de patriot: „Patriotul nu este doar un conațional, cum credea Chesarie din Râmnic, sau un comiliton al luminării, cum sugera Ienăchiță Văcărescu; el trebuie să posede – cum spunea cavalerul de Jaucourt în *L’Encyclopédie* – «virtutea politică a renunțării la sine însuși, capacitatea de a pune interesul public mai presus de cel personal»”⁶.

În plan strict istoric, mișcarea lui Tudor reprezintă, pentru Principate, un prim moment de afirmare a voinței naționale de autodeterminare. Acum, românii ies din expectativa urmării jocurilor politice care hotărâsc tabăra în care sunt aruncate de istorie Principatele. Ei acționează în numele unor idei care se plămădiseră nu numai ca un imperativ al momentului, sub influența Eteriei

4. *Originile romantismului românesc*, Minerva, București, 1972.

5. *Ibid.*, p. 165.

6. P. Cornea, *op. cit.*, p.166.

grecești, dar și ca urmare a asimilării spiritului și modelului european furnizate de Revoluția Franceză și de imperiul napoleonian. În plan intern, mișcarea lui Tudor este și reflexul ridicării unei noi clase active, a micilor boiernași și orășeni, care anunță burghezia. Punând capăt domniilor fanariote, mișcarea se deschide spre epoca modernă, a dezvoltării în ritmul și pe reperatele civilizației europene.

Pînă la 1848, alte două momente istorice vor circumscrie ferm această deschidere. Ca arc peste timp, între ideile de la 1821 și cele pașoptiste – din păcate, acest fapt a rămas în istorie doar ca inițiativă, neavând și repercusiuni politice –, în aprilie 1822 Ionică Tăutu elaborează proiectul primei constituții românești, zisă a cărvunarilor. Aceasta este expresia lecturilor sistematice din iluminismul francez, prin susținerea legilor universale care guvernează lumea, în care echilibrul original se menține prin schimbarea resorturilor uzate, pe baza evoluției. Refuzând ideea de revoluție, Tăutu preconizează autocrația luminată, lansând diatribe la adresa mării boierimi spoliatoare. Precursor al preromantismului prin traducerea sa din Volney (*Sfârșămările sau Procetire asupra revoluțiilor împărățiilor*), ca autor al pamfletelor antiboierești (*Strigarea norodului Moldovii cătră boierii pribegi și cătră mitropolitul și Scrisoare ce au trimis un boier din Moldova cătră dumnealui logofătul Grigoraș Sturza la Cernăuți*) și al unor discursuri celebre în epocă, Tăutu prefigurează incandescența ideilor și retorismul politic al lui Bălcescu și Kogălniceanu.

Incisivitatea luptei antifeudale a acestora este anunțată de *Proiect de reforme*, elaborat în 1827 de munteanul Eufrosin Poteca, format la Pisa și Paris în spiritul raționalist și egalitarist al Europei anilor 1820–1825. În numele unei prime generații de studenți români formate la școlile occidentale, Poteca militează pentru idei care vor fi promovate de generația pașoptistă: desființarea privilegiilor (fiscale), impunerea generală după avere, egalita-

tea la numirea în slujbe, libertatea tiparului, înmulțirea școlilor, dezrobirea țiganilor.

Acest suflu intern înnoitor – manifestat prin programele reformatoare ale exponenților micii boierimi și ai unei burghezii în formare – se grefează pe fundalul marilor evenimente politice, care fixează și coordonatele mișcărilor românești din anii patruzeci ai secolului al XIX-lea. Astfel, convenția de la Akerman (Cetatea-Albă) din 7 octombrie 1827 și tratatul de la Adrianopol (2 septembrie 1829), încheiate în urma războaielor ruso-turce, converg către elaborarea sub protectoratul Rusiei a primelor constituții românești: *Regulamentele Organice*. Aplicate începând de la 1 iulie 1831, în Muntenia, și de la 1 ianuarie 1832, în Moldova, regulamentele marchează afirmarea unei (relative) autonomii față de Poartă și începutul procesului de modernizare a relațiilor socio-economice, prin constituirea unor structuri de tip occidental.

Astfel, întemeierea Adunărilor Obștești Extraordnare, menite să aleagă domnul pe viață dintre dregători, constituie un prim parlament, în care – cu excepția țăranilor – sunt reprezentate clasele sociale ale timpului: meseriași, negustori, boieri mici și mari și înalți prelați. Raportul dintre numărul total al membrilor⁷ în componența adunărilor (190 în Muntenia și 132 în Moldova) și cel al reprezentanților altor clase în afara celei boierești (câte 27 în fiecare provincie) atestă, după opinia noastră, existența unei burghezii în formare și poziția ei activă în plan politic. Constituirea sfatului (administrativ) al țării, limitând puterea discreționară a domnului, anticipează structurile guvernamentale.

Reglementarea concretă a libertății de navigație pe Dunăre (obținută prin pacea de la Adrianopol) a forțat intrarea noastră în circuitul european, prin constituirea unei piețe ale cărei legi de funcționare au afectat tipul de producție, relațiile interumane și

7. Vezi Ctin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Albatros, București, 1975², p. 264.

circuitul de tip feudal al produselor românești. Constituirea armatei naționale (cu 4700 de soldați în Muntenia și 1554 în Moldova) și a corpurilor de grăniceri care controlau linia Dunării anunță mecanismele moderne de apărare ale statului. În ansamblul lor, propunând o organizare politico-administrativă și reglementări economice identice, prevederile Regulamentului pregătesc practic unirea Principatelor, pe care o și motivează: „Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a sălășluitorilor într-aceste două Principaturi, precum și cele deopotrivă trebuințe, sunt în destule elementuri de o mai de aproape a lor unire, care până acum s-au fost poprit și s-au zăbovit numai după împrejurări întâmplătoare [...] Începuturile s-au așezat dar într-acest Regulament prin cea de un fel clădire a temeiurilor administrative în amândouă țările”⁸.

Perioada domniilor pământene, până în 1848 (în Țara Românească: Grigore al IV-lea Ghica, 1822-1828; Alexandru Ghica, 1834-1842; Gh. Bibescu, 1842-1848; în Moldova: Ioniță Sandu Sturza, 1822-1828; Mihai Sturza, 1834-1849), accelerează procesul de occidentalizare și precipită intrarea Principatelor în atmosfera propice marilor dezlănțuiri revoluționare europene din anii 1840–1848. Pe de o parte, ca mari boieri luminați (Grigore Ghica este fiul marelui ban Dimitrie, șeful Partidului Național din Valachia, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar Ioniță Sturza este un boier cu idei surprinzător de înaintate pentru epoca sa), primii domni pământeni pun bazele modernizării orașelor, armatei, învățământului și culturii. Pe de altă parte, sunt constrânși de dependența față de Rusia să sancționeze inițiativele democratice și să limiteze aplicarea ideilor reformiste de sorginte occidentală. Această permanentă presiune între tendințele progresiste și prudența politică necesară se manifestă de-a lungul tuturor domniilor de până la 1848. Rezultatul ei va fi începutul (timid) de modernizare prin întemeierea colegiului francez, elaborarea planuri-

8. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 566.

lor de modernizare a Bucureștiului (sub Gh. Bibescu), întemeierea la Iași a Academiei Mihăilene, prefigurare a Universității, reorganizarea seminarului de la Socola și dezvoltarea drumurilor și a portului Galați (sub Mihail Sturdza). În același timp, filoțarismul „necesar“ domnilor pământeni pentru supraviețuirea politică le impune măsuri impopulare. Retragerea subvenționării Societății Filarmonice, care urmărea scopuri patriotice, în favoarea unei trupe germane de divertisment (sub domnia lui Al. Ghica), înființarea cenzurii și suspendarea activității la Sf. Sava, ca și interdicția studiilor la Paris (în timpul domniei lui Gh. Bibescu) sau vinderea pe bani a titlurilor de boieri (sub Mihail Sturza) provoacă reacția atât a boierimii progresiste și a burgheziei în ascensiune, dar încă dezbinată, cât și a micii boierimi.

Întreaga evoluție istorică a perioadei studiate parcurge deci traseul de la apropierea de cultura occidentală – ca reflex al spiritualității noastre europene –, trecând prin faza de apropiere și, prin aceasta, de sincronizare cu ea, la fixarea noastră în conștiința continentală.

Un proces similar, dar înscris pe alte coordonate și cu un alt ritm, parcurge în epocă și Transilvania.

În urma păcii de la Carlowitz (26 ianuarie 1699), Poarta recunoaște trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului Habsburgic care, pentru a consolida alianța cu catolicii, răspândește această religie printre români, numeric majoritari, prin forma mijlocită a bisericii greco-catolice, unite cu Roma. Prima diplomă leopoldină (16 februarie 1699) recunoaște clerului unit aceleași privilegii cu ale celui catolic și confirmă statutul de libertate personală a preoților, care nu mai pot fi tratați ca iobagi. A doua diplomă leopoldină, din 1701, practic însă niciodată aplicată, extinde recunoașterea drepturilor civice depline asupra mirenilor – inclusiv țărani – trecuți la unitarianism. „Singurul succes obținut de românii «uniți» este acela că li se deschid porțile spre școlile europene și spiritul european [...]. Astfel se va forma o nouă elită

culturală politică a românilor transilvăneni“, subliniază Ion Bulei⁹. Tinerilor formați în școlile de la Viena și Roma li se adaugă, începând din 1754, absolvenții celor trei școli blăjene, întemeiate de episcopul unit Ioan Inochentie Micu-Clain (în 1741) și inaugurate sub episcopatul lui Petru Pavel Aron: Școala de Obște – elementară – cu învățământ gratuit, Școala Latinească pentru învățarea limbilor și a științelor – corespunzând gimnaziului – și Școala de Preoție. Prin strădaniile episcopului Ignatie Darabant, în 1792, la Oradea se înființează un nou seminar.

Aceste deschideri explică „creșterea de-a dreptul spectaculoasă“ de care vorbește I. Bulei¹⁰: „Dacă în secolul 17 intelectualii români de obârșie transilvană nu erau decât 11,2%, față de 40% cât dădeau Moldova și Basarabia și 36,4% cât dădea Țara Românească, în secolul 18, procentul transilvăneano-bucovinean crește la 49,7%“. Procesul de „aculturație“ a preoților și cărturarilor transilvăneni, cum este numit de N. Djuvara și I. Bulei, va pregăti mai timpuria afirmare a conștiinței naționale în comparație cu Țara Românească și Moldova. Spre deosebire de Principate, în Transilvania contactul direct cu luminile occidentale se produce fie prin frecventarea școlilor blăjene, fie prin continuarea studiilor la colegiile din Roma sau Viena, unde tinerii se familiarizează cu limba latină. Occidentalizarea romanică se produce aici, mai întâi, prin intermediul studierii latinei ca limbă de cultură, ceea ce satisface și orgoliul național al originii, al vechimii și continuității românești, dar și ca argument în lupta de emancipare socio-politică și spirituală și de afirmare ca a patria națiune, cu drepturi civice egale în stat.

„În absența unei nobilimi naționale, conducerea românilor pentru drepturi politice a fost asumată mai ales de cler. Vreme

9. *Scurtă istorie a românilor*, Meronia, București, 1996, p. 60.

10. *Op. cit.*, p. 60.

de aproape un sfert de veac, ea a fost dominată de impunătoarea figură a lui Inochentie Micu-Clain, episcop unit (1728–1751).¹¹

Reprezentată prin scrierile lui S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, Școala Ardeleană ilustrează un amplu program iluminist. În plan istoric și filologic, ea vizează originea și continuitatea latină, îmbogățirea și normarea limbii prin raportare la limbile romanice; în plan cultural, luminarea maselor prin înființarea de școli și popularizarea științei, opusă obscurantismului și superstițiilor, iar în cel literar, traducerea operelor didactic moral(izatoar)e și crearea unei literaturi naționale.

Un alt mijloc al occidentalizării în Transilvania, care apropie demersul din această provincie de esența celui din Principate, este contactul cu Franța. În manifestarea acestuia, Andrei Radu¹² identifică două etape: „Revoluția Franceză ca bază a stadiului protestatar și teoretic al luptei românilor“, manifestată la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor, și cea a „prestigiului și exemplului Franței“¹³, dezvoltată în doua jumătate a secolului. Ca intermediari pentru contactul cu spiritualitatea franceză se disting: filiera germană, ca formă de expresie în limba devenită oficială în locul celei latine, începând cu 1784 – după cum subliniază Iosif Pervain, Ana Ciurdariu și Aurel Sasu¹⁴ –, și cea maghiară.

Mai intensă, cea din urmă impune – prin școlile conduse de călugării piariști de la începutul secolului al XIX-lea – franceza ca limbă de predare, extinsă spre sfârșitul secolului și în școlile românești. Astfel, personalități ca Avram Iancu și Papiu Ilarian.

11. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Humanitas, București, 1992, p. 101.

12. *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

13. Andrei Radu, *op. cit.*, 1982, p. 35–62.

14. *Românii în periodicele germane din Transilvania*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

la Aiud și Cluj, se pare că au venit în contact, prin această limbă, cu ideile occidentale.

Contactul cu Principatele, prin Brașov, a contribuit atât la cunoașterea limbii și spiritualității franceze, cât și, pe această bază, la instituirea unui dialog de idei și a unei relații de comunicare spirituală între provincii. Astfel, ardeleanul Gherman Vida, autor al unei gramatici franceze, este dascălul lui V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. I. Cuza. Admirator al lui Condillac și traducător din Molière și Corneille, Vasile Erdely predă franceza la școala lui Gh. Lazăr. Intensitatea relației spirituale cu Franța în cel mai activ centru cultural românesc din Transilvania este evidentă și prin întemeierea aici, spre mijlocul secolului, a unui „pensionat pentru coconași“ (în 1847) și a „institutului de fetițe a d-nei Henriette Vautier“ (1858).

În 1848, mesajul revoluționar european se transmite în mod direct prin scriitori din Principate, Bălcescu și Bolliac, care luaseră contact cu Lamartine, Michelet, Quinet. Semnificativă pentru impactul ideilor provenite din Principate asupra ardelenilor este și interzicerea în același an, prin ordin gubernial, a circulației în Transilvania a *Catechismului revoluționar* întocmit de Comitetul Revoluționar pentru Transilvania din Paris (A. C. Rosetti, I. Ghica, I. C. Brătianu, Gh. Bibescu).

Până târziu, ideologia progresistă transilvană reprezentată de A. Șaguna, E. Murgu, A. Mureșanu, A. Pumnul, G. Barițiu, S. Bărnuțiu, T. Cipariu, A. T. Laurian a fost profund marcată de spiritul occidental, cu baze în gândirea franceză.

Consecința evenimentelor istorice din perioada abordată a fost deci orientarea unitară a Țărilor Române spre spațiul occidental și integrarea noastră spirituală în comunitatea de valori europene. În plan lingvistic, aceasta a însemnat modernizarea mijloacelor de expresie, în acord cu diversitatea și complexitatea fondului de idei afirmat.

2. În viziunea istoriilor literare

Aflată geografic la confluența civilizațiilor, cultura română se înscrie, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, într-o etapă calitativ nouă: cea a opțiunii spirituale care îi va marca întreaga evoluție ulterioară.

Sesizată de toți cercetătorii perioadei, această esență a ei a fost sugerată chiar de termenii prin care a fost desemnată: „perioada luminilor”¹⁵, „perioada primei influențe occidentale”¹⁶, „perioada premodernă”¹⁷, „preromantism”¹⁸. Dintre toți termenii propuși, considerăm drept propriu pentru acoperirea întregii complexități a fenomenelor produse în această etapă pe cel de „perioadă de tranziție”, avansat de D. Popovici¹⁹ și argumentat convingător, printre alții, de Al. Piru²⁰, P. Cornea²¹, M. Zamfir²².

Reperetele istorice ale etapei, coordonatele socio-politice și reflexele lor spirituale sunt sintetizate în istoriile literare apărute în anii 1970–’80, când, din perspectiva unilaterală a dialecticii marxiste, cultura spirituală este abordată ca o rezultată a culturii materiale. Reținem aceste istorii literare pentru concretizarea

15. D. Popovici, *Cercetări de literatură română*, Cartea Românească, Sibiu, 1944.

16. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Minerva, București, 1982.

17. Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

18. M. Anghelescu, *Există oare un preromantism românesc? în Istoria literaturii române. Studii*, Editura Academiei, București, 1979.

19. *Romantismul românesc (1829–1840)*, Editura Tineretului, București, 1969.

20. *Op. cit.*

21. *Istoria literaturii române. II. De la Școala Ardeleană la Junimea*, Editura Academiei, București, 1968.

22. *Cultura și literatura română între 1780 și 1830*, în *Istoria literaturii române de la origini până la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Universitatea din București, 1971.

cadrelui perioadei de interes pentru noi, în termeni validați și de cele două principale istorii literare apărute după 1989: cea a lui N. Manolescu²³ și cea a lui I. Negoïtescu²⁴.

Astfel, Al Piru²⁵ definește această perioadă, stabilindu-i totodată limitele cronologice: „fenomenul literar românesc din faza de tranziție spre literatura modernă, mai precis din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, când înregistrăm ultimele manifestări ale spiritului vechi, alături de primele afirmări ale spiritului nou, modern”²⁶. Din punct de vedere istoric, autorul apreciază că „faza de tranziție 1780–1830 se dezvoltă în perioada destrămării feudalismului și a formării relațiilor capitaliste. Această perioadă, mai ușor de sesizat în Transilvania după reglementarea urbarială din 1767, iar în Țara Românească și Moldova după pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774, se caracterizează pe plan politic printr-un număr de măsuri menite să adapteze statul la dezvoltarea noii economii, ridicate din sânul economiei vechi, măsuri în genere corespunzătoare așa-numitului «absolutism luminat»”²⁷.

Punând accentul pe elementul socio-istoric, Al. Piru caracterizează epoca drept un moment de criză a feudalismului, pe fundalul căreia se grefează germenii relațiilor capitaliste. Expresia în plan economic a acestei crize îi apare autorului ca o confruntare între presiunea exercitată de piața în formare, pe de

23. *Istoria critică a literaturii române*, I, Minerva, București, 1990.

24. *Istoria literaturii române*, vol. I (1800–1945), Minerva, București, 1991.

25. În *Istoria literaturii române*, I, Editura Academiei, București, 1964; *Istoria literaturii române vechi*, vol. I; *Istoria literaturii române premoderne*, vol. II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970; *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

26. *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 415.

27. *Op. cit.*, p. 417.

o parte, și legislația retrogradă și existența domeniului feudal, pe de altă parte.

În planul moravurilor, ca reflex al acestei presiuni, Al. Piru identifică „eclectismul“ epocii (evocat și de toți istoricii literari citați). Subliniind implicit un anumit „caracter de clasă“ al deschiderii inițiale a Principatelor spre Occident, istoricul literar o explică prin înclinația boierimii spre lux și confort sporit în condițiile conservării fondului tradițional, oriental: „În contact cu ofițerii ruși și austrieci, ei au adoptat costumul, moda, obiceiurile, distracțiile europene, balurile, dansul, jocul de cărți, occidentalizându-se, desigur, fără a părăsi cu totul moravurile orientale. În vreme de pace, piața străină furniza toate articolele necesare boierilor pentru confortul și luxul lor. Din Austria se importau mobile, mătasuri [...] Din Germania veneau țesături de lână, ceasornice, manufacturi, coloniale; din Franța stofe fine, din Olanda pânzeturii, din Anglia museline, percale și indiene, din Veneția cristaluri, hârtie și lumânări, din Rusia blănuri fine, votcă și ceai, din Turcia șaluri de cașmir, tutun fin și coloniale.“²⁸

Manifestat prin intensificarea schimburilor comerciale cu Apusul la mijlocul secolului al XVIII-lea, considerăm că acest nivel „material“ ar reprezenta un prim „timp“ al occidentalizării, desfășurat până spre sfârșitul secolului, în domeniul culturii materiale și al vieții social-politice. În lucrarea citată, Al. Piru evidențiază în cele trei provincii ritmul diferit și condițiile specifice de apropiere a „relațiilor capitaliste“, stimulate de procesul de occidentalizare. Astfel, în Transilvania, procesul mai timpuriu este explicat prin favorizarea de către Imperiul Habsburgic a apariției, ca expresie a unei „clase de mijloc“, a burgheziei, creatoare a unei literaturi de un „clasicism modern“ și inițiatoare a amplelor programe culturale de „luminare“ a maselor și de susținere a ideii naționale. În Principate, autorul identifică o evoluție unitară în

28. *Op. cit.*, p. 424.

planul politico-administrativ și al relațiilor externe. Câteva elemente dintre cele prezentate de istoricul literar ne apar ca revelatorii pentru dubla semnificație a procesului occidentalizării.

Obținerea statului juridic egal al Principatelor în urma tratatelor de la Iași (1792) și București (1812), ca și conducerea lor alternativă de către domni fanarioți comuni, dintre care unii – cum este Constantin Ipsilanti – aspiră la conducerea simultană ca regi ai Daciei, pot fi considerate mărci ale profilării unei conștiințe a demnității naționale. Înființarea consulatelor străine (rus, 1782; austriac, 1783; francez, 1797; englez, 1803 – dincolo de evidenta intrare în sfera de interese occidentale), plasarea comerțului românesc în orbita celui internațional, ca și trecerea și stagiul armatelor străine prin Țările Române conturează conștiința apartenenței la contextul european.

Abordând etapa din perspectiva dezvoltării unitare a deschiderii spre Occident a celor trei provincii, Al. Piru identifică între epoci „spații de cel puțin un deceniu pentru ca noile fenomene să se poată cristaliza”²⁹: în secolul al XVIII-lea, 1770–1780; în secolul al XIX-lea, 1830–1840.

Sintetizând concluziile istoriilor literare de după 1944, lucrarea lui Al. Piru definește „faza de tranziție” ca „perioadă premodernă” (1780–1830), urmată de cea modernă (după 1830). Identificând în plan spiritual această etapă cu epoca luminilor, autorul subliniază continuarea ei, dincolo de mijlocul secolului al XIX-lea, în Țara Românească prin I. Heliade-Rădulescu, în Moldova prin G. Asachi, iar în Transilvania prin curentul latinist.

Aceleași limite cronologice sunt adoptate de Mircea Angelescu și Paul Cornea³⁰. Pentru Mircea Angelescu, perioada este expresia „ preromantismului”, manifestat de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la 1830. Comparând traducерile târzii din seco-

29. *Ibid.*, p. 417.

30. *Istoria literaturii române. Studii*, Editura Academiei, București, 1979.

lul al XVIII-lea cu primele traduceri din veacul următor, autorul ajunge la concluzia, fertilă pentru cercetarea noastră, că se produce în această etapă o diferențiere a „consumatorului de literatură“. Dacă în Transilvania acesta este reprezentat de preoți, profesori, negustori, funcționari, în Principate el este constituit de „marea boierime liberală – dar și cu concepții morale mai libere –, care, prin preferința pentru literatura galantă, pregătește terenul pentru eliberarea de normele rigide ale moralei de tip clasicist.“³¹

Această diferențiere - care se referă de fapt la „consumatorul“ de cultură - este simptomatică din punctul nostru de vedere pentru cristalizarea, în jurul anului 1780, a ceea ce am numi un al doilea timp al occidentalizării, cel „spiritual“, analizat de istoriile literare ca un unic proces unitar și coerent.

În acest sens, Paul Cornea, în aceeași lucrare, nuanțează semnificațiile perioadei următoare, „pașoptiste“, delimitând-o cronologic (1820/1830–1860/1865) și explicitând esența conceptului, concentrat în „termenul care evidențiază trăsăturile [tematicii literare], dar [și] cusurul că-i marchează afinitățile cu celelalte literaturi europene.“³² Descriind estetic perioada acestui „romantism risorgimental“, ca expresie a unei relații de esență cu spiritualitatea occidentală, autorul îi surprinde un ritm gradat de manifestare: „preliminariile“, cu „accente iluministe și preromantice“ (1820–1840), și „etapa cristalizării“ (1840–1860), cu „accente elegiace, mesianice și sociale“.

Identificând cei doi „timpuri“ de structurare a occidentalizării și aplicând la ansamblul procesului ideea lui Al. Piru – conform căreia în cultura română cronologia fenomenului presupune laxitatea unor „spații“ temporale mai libere pentru „a se cristaliza“ –, avansăm ca ipoteză de lucru mijlocul secolului al XVIII-lea ca limită de timp inferioară. **În viziunea noastră, cronologia**

31. *Op. cit.*, p. 93.

32. *Op. cit.*, p. 99.

occidentalizării presupune următoarele etape, cu expresii estetice și preocupări filologice distincte, care reflectă occidentalizarea limbii: 1. **perioada contactului exterior**, a influenței superficiale, concret-materiale și cu reflexe spirituale (1750–1780); 2. **perioada de profunzime**, în plan spiritual, a absorbției elementelor latino-romanice (1780–1830); 3. **perioada asimilării și a valorificării superioare**, în spiritul mării sinteze care va fi limba literară (1830/1840–1860/1865).

Propunând anul 1750 ca moment de început al procesului de occidentalizare, opunem criteriului istoric, prezent în lucrările exegeților citați, criteriul cultural. Ipoteza noastră are ca punct de plecare diversificarea preocupărilor filologice în primii ani din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin: redactarea primelor lexicoane bilingve româno-latine, proiectul celui dintâi dicționar unilingv, apariția celei dintâi gramatici românești și a primelor traduceri din franceză (fie și prin intermediar grecesc). Considerăm că valoarea singulară, de pionierat, a acestor lucrări compensează numărul lor (relativ) redus - în comparație cu al celor realizate după 1780 -, ceea ce îi determină pe istoricii fenomenului cultural să considere perioada 1750–1780 un moment de stagnare³³.

Lucrări ca *Lexicon compendiarum latino-valachicum* (1762–1776), *Vocabularium valachicum* (din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), care au întrerupt tradiția lexicoanelor slavo-române, atestă atât orientarea spre modelul occidental, cât și preocuparea pentru valorificarea faptelor de limbă specific românești. *Lexiconul*, care are ca model – după cum arată Mircea Seche (1966, p. 14) – „una dintre edițiile *Dicționarului latin-maghiar* aparținând lui Páriz-Pápai“, cu cei 14.000 de termeni înregistrați, se remarcă prin „selecția destul de riguroasă printre numele proprii, reținându-le numai pe cele referitoare la români“. Considerat de același autor o „mică listă bilingvă latino-română, cuprinzând cam 170

33. V. Mircea Seche, 1966, p. 13.

de termeni“ și cu „o valoare strict documentară“, *Vocabularum valachicum* atestă interesul „diletantului danez“ (Temler) pentru spațiul lingvistic românesc. Faptul că acest interes se manifestă la mijlocul secolului al XVIII-lea ne apare ca semnificativ pentru intrarea noastră în sfera de preocupări și mentalități de tip occidental. La aceasta s-ar mai putea adăuga și curiozitatea științifică a occidentalilor pentru spațiul lingvistic românesc, ca o expresie a romanității orientale.

Primul „proiect al unui dicționar explicativ unilingv românesc de mari proporții“, semnalat de M. Seche, la mijlocul secolului al XVIII-lea, reprezintă un alt argument esențial în favoarea ipotezei noastre. Propunerea, făcută în 1759 de episcopul Petru Pavel Aaron lui Grigore Maior, de a colabora la întocmirea acestui lexicon „spre slujba și folosul obștii“, atestă, în opinia noastră, existența unui „consumator“ de cultură, a unui „receptor“, al cărui cerc trebuia lărgit și care trebuia să fie instruit. Acestui receptor i se adresează, având în vedere aceleași obiective, și D. Eustatievici.

Realizarea *Gramaticii rumânești* între 1755–1757, prima operă de gen din istoria lingvisticii naționale, este principalul argument al ipotezei noastre de lucru. Prin apelul la modelul latin (*Elementa grammaticae latinae* de Gregorius Molnar), alături de cele slavone și grecești (frecvent utilizate în epocă sunt gramaticile neogrecești ale lui C. Lascaris și A. Catiforo), *Gramatica rumânească* a lui Eustatievici ilustrează emblematic deschiderea epocii spre Occident și grefarea firească, pe fondul formației de tip oriental, a modelului și a informației de factură apuseană. Ideile exprimate în prefață – asupra gramaticii – schițează reperele unui prim program iluminist, față de care autorul își manifestă implicit aderența. Înțeleasă ca o „cheie“, gramatica este pentru autor un instrument practic pentru atingerea unor obiective precise – dezvoltate de Școala Ardeleană –, vizând: evoluția limbii și a literaturii naționale, realizarea traducerilor, studiul filozofiei, al retoricii și al teologiei.

Puternic marcată de conștiința pionieratului („de gramatica dialectului celui rumânesc tăcere au fost“), gramatica propune o terminologie lingvistică și stilistică prin introducerea neologismelor din neogreacă și latină, în forma fonetică originală sau adaptată limbii române.

Dacă istoriile literare apărute după 1944 fixează conturul cronologic al epocii și condițiile ei socio-politice și înregistrează fenomenul occidentalizării culturii românești, ca moment necesar pentru evoluția acestuia spre afirmarea conștiinței naționale, procesul este abordat dintr-o perspectivă complementară în istoriile literare anterioare. Beneficiind de libertatea de gândire și de exprimare proprie perioadei interbelice, istoriile literare din prima jumătate a secolului al XX-lea analizează fenomenul occidentalizării în plan spiritual, ca reflex al relației românilor cu spațiul european, cu care structurează și dezvoltă – în termeni proprii – un fertil dialog cultural.

Principalele istorii din această serie consideră occidentalizarea drept rezultat inevitabil al unei dezvoltări în acord cu evoluția întregului spațiu central și sud-est european: „Prin urmare, când conștiința apuseană pătrunde în regiunile răsăritene, o ocupație militară capătă și ea alt sens decât înainte; oamenii administreză după alt model, în alt spirit. Și nu se poate domni care să vină de la Constantinopol, unde vechea influență italiană era înlocuită tot mai mult cu influența franceză [...] și să nu aducă aceleași preocupări, aceleași tendințe.”³⁴ „Țările Române n-au fost niciodată în afara Europei[...]. Epoca fanariotă a contribuit la dezorientare. Grecii aveau puternice legături cu Apusul, îndeosebi cu Italia, și de foarte multe ori autorii francezi și italieni ne-au sosit prin Arhipelag. Ei înșiși manifestau un mare impuls de a evada

34. N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică* (după note stenografice ale unui curs), Minerva, București, 1977, p. 160.

din Răsărit.³⁵ „Pentru noi, întreaga epocă întinsă până la 1821 e plină de suferințe economice și morale. Starea politică nu e mai fericită. Aceiași fanarioți, care mai înainte se umileau în fața Porții, acum deveniseră instrumente ale Rusiei, numai ca să se poată menține la conducerea Principatelor[...]. Ei nu voiau să reprezinte un Bizanț sub stăpânire turcească, aspirau la un Bizanț al lor, condus de ei, noi fiind anexați la planuri politice întemeiate pe o idee națională străină de interesul nostru. Domnii fanarioți dinainte de 1821 sunt agenți ai revoluției pe care o încurajează la noi și la sârbi³⁶.

În toate aceste istorii literare, procesul este prezentat în același timp ca o necesitate ivită în sânul societății românești, într-un anumit moment al evoluției ei spirituale. N. Iorga caracterizează această tendință ca „un fel de pornire instinctivă, căreia nimic nu-i poate rezista³⁷. G. Călinescu o consideră reflexul ivit din „alunecarea înceată a moravurilor [orientale] pentru care nu era de ajuns ca puțini să meargă în Apus, ci ca acest Apus să descindă aici³⁸. Din perspectiva lui D. Murărașu, în Principate, unde „o conștiință obștească nu avem încă“, „Apusul e privit cu curiozitate, pe măsură ce dorința de învățătură începe să se vădească.“³⁹

În Transilvania, unde „conștiința obștească“ s-a format prin școlile de la Blaj, Viena și Roma și s-a consolidat prin activitatea tipografiei blăjene, se ajunge la formularea programului latinist. Prezentă în toate provinciile românești, în opinia lui Murărașu, occidentalizarea – cu ritmul ei distinct de manifestare – are o orientare convergentă: „închegarea crezului latin în Transilvania“

35. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Minerva, București, 1982², p. 61.

36. D. Murărașu, *Istoria literaturii române*, Cartea Românească, București, 1946⁴, p. 136.

37. *Op. cit.*, p. 162.

38. *Op. cit.*, p. 61.

39. *Op. cit.*, p. 113.

și „pătrunderea crezului latin în Moldova și Țara Românească“, în vederea realizării „unității de neam prin conștiință“, care definește esența întregii „epoci.“⁴⁰

Desfășurat pe întregul spațiu românesc, procesul de occidentalizare nu este inițiat acum, ci este un proces de continuitate în epocă. Pe urmele lui N. Iorga⁴¹, G. Călinescu sintetizează mai multe etape de contact cu Occidentul, până la autentica „descoperire a Occidentului“, plasată între 1779–1826. O perioadă de „iradiație“ occidentală, prin relațiile boierimii cu Polonia și Veneția, și împlinită prin poemele în italiană și „rătăcirile“ lui Petru Cercel este urmată de faza misionarismului italian și a studiilor românilor din Italia. Definind această fază ca un contact cu „Apusul italian pe jumătate teologic, pe jumătate medical și cu un fel de vagă filosofie îmbinată cu *iatrofilosofie*“, N. Iorga⁴² o plasează între 1660–1720. Având în vedere aceste contacte anterioare, considerăm că pentru perioada 1750/1780–1860, de care ne ocupăm, termenul propriu este de **reoccidentalizare**, *pentru cultura românească*, și de **occidentalizare latino-romanică**, *pentru limba română*.

Pentru Principate, N. Iorga subliniază că esența acestui proces este distinctă de contactele anterioare cu Apusul prin opțiunea fermă în favoarea „spiritului francez“. „Ceea ce se caută în Apus este spiritul francez sau, cum se zice ceva mai târziu, «duhul franțuzesc», care stăpânește și la Constantinopol și la noi și pretutindeni, până la curtea Ecaterinei“⁴³. În cele două provincii, după cum subliniază N. Iorga, ritmul occidentalizării este diferit. În Moldova, unde relațiile cu Polonia și Rusia sunt mai intense și „clasa boierească mult mai vioaie decât cea din Muntenia, căci avea nu numai averea, dar voia de a se cultiva“, ritmul occidentalizării

40. *Op. cit.*, p. 117–148.

41. *Op. cit.*

42. *Op. cit.*, p. 163.

43. *Ibid.*, p. 63.

este mai rapid, în timp ce „Muntenia, având legături mai strânse cu Constantinopolul, fiind în marginea ținuturilor slave de peste Dunăre, stăpânite de vlădici fanarioți, este mult mai orientală”⁴⁴.

Procesul de occidentalizare latino-romanică în Transilvania este explicat diferit în cele trei istorii literare citate. Pentru N. Iorga, el se grefează pe fondul „tendenței către erudiție, către filologie și istorie“, proprie în epocă Ungariei și Austriei. Expresie a acetui proces, Școala Ardeleană e formată „sub influența, depărtată și indirectă, a erudiției franceze, a spiritului benedictinilor francezi de la Saint Maur, trecuți prin Germania lui Leibnitz, care, pe la începutul secolului al XVIII-lea, încearcă să dezvolte nu istoria poporului german, ci istoria Sfântului Imperiu Roman de nație germană”⁴⁵. G. Călinescu și D. Murărașu propun o perspectivă convergentă, conform căreia cunoașterea latinei, studiul limbii române și al istoriei naționale în ipostaza de continuitate a romanității occidentale sunt în principal expresia unei mai timpurii conștiințe naționale.

G. Călinescu explică originea procesului de formare a unei conștiințe naționale în Transilvania prin acțiunile bisericii: „În urma unei intense propagande catolice, care câștigase grupuri răzlețe de preoți români, mitropolitul Teofil recunoscă într-un sinod, la 1697, unirea cu Biserica Romană. Următorul, Atanasie Anghel, aderă și el în 1698, dar actul definitiv se iscăli la 5 septembrie 1700 la Alba-Iulia. Urmarea a fost că mitropolitul Ioan Inochentie Micu (Klein, Clain) căpătă de la Carol VI, printr-un schimb de domenii, târgul și teritoriul Blajului, cu dreptul de a

44. *Ibid.*, p. 166. La începutul veacului al XIX-lea, acest raport începe însă să se schimbe în favoarea Munteniei. În *Spiritul critic în cultura românească*, G. Ibrăileanu – referindu-se la perioada de după 1821 – este primul, după știința noastră, care subîniază poziția mai conservatoare a Moldovei - în comparație cu Para Românească - în procesul de integrare în spiritualitatea occidentală.

45. *Ibid.*, p. 175.

întemeia o mănăstire și un seminar și de a trimite la Roma, la colegiul «De Propaganda Fide», trei teologi anual⁴⁶.

Din perspectiva lui D. Murărașu, Școala Ardeleană este expresia coerentă și omogenă a unui „scop politic, în afară de cel cultural⁴⁷”. Autorul explică astfel diversitatea domeniilor culturale abordate de corifeii grupării, spiritul polemic al scrierilor, coeziunea programului de luminare a maselor și de cultivare a limbii.

Realizată deci sincron, dar în ritmuri diferite în cele trei provincii românești, prin orientarea spre studiul limbii latine și al relației dintre română și latină, în Transilvania, sau spre limbile neolatine, în Principate, occidentalizarea este rezultatul unor acțiuni structural distincte.

În Transilvania, occidentalizarea se realizează prin contactul direct cu civilizația europeană prin frecventarea școlilor de la Viena (Sfânta Barbara) și Roma (De Propaganda Fide), care își pun amprenta asupra formației în spiritul unui „umanism întârziat și restrâns, prețios nu în sine, căci latinește au știut și alții dincoace de munți, ci în faptul că poate participa la el o clasă întregă de oameni⁴⁸”.

În Principate, unde deplasarea în străinătate era strict limitată și controlată de autoritatea domnească, în vederea menținerii ordinii politice existente, debuturile occidentalizării se realizează prin filiere. Acțiunea lor succesivă (filiera greacă intensă în secolul al XVIII-lea, coexistă și în cele din urmă este înlocuită, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, de cea rusă) este un alt argument în favoarea desfășurării occidentalizării în cei doi „timpuri” identificați de noi: 1750–1780 și 1780–1820/30. După această dată, pentru perioada 1830/40–1860 se impune contactul direct cu civilizația și modelul spiritual apusean.

46. *Op. cit.*, p. 62.

47. *Op. cit.*, p. 118.

48. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 62.

Filiera greacă este interpretată distinct în cele două serii de istorii literare consultate, domniile fanariote apărând ca moment controversat (cu o importanță culturală limitată în lucrările din a doua jumătate a secolului al XX-lea, cu o pondere spirituală notabilă, în celelalte). Categoriă în acest sens este poziția lui G. Călinescu: „Epoca fanariotă a contribuit la dezorientare”⁴⁹.

Apreciem că dincolo de aspectul lingvistic, ilustrat în acest sens cu numeroase exemple în lucrarea lui G. Călinescu, afirmația este întemeiată în primul rând prin relația de interdependență care se stabilește acum între instituțiile reorganizate pe principii moderne (școala, tiparul, presa, teatrul) și promotorii/ beneficiarii occidentalizării formați de acestea.

Școala grecească, prin cele două institute de nivel superior (Academia Domnească din Iași și Școala Domnească din București), se orientează după a doua jumătate a secolului al XVIII-lea spre un învățământ laic, deschis spiritului occidental, prin sursele și limbile de predare. Astfel, din 1765, Academia ieșeană recurge la operele lui Wolff și Condillac ca surse bibliografice. Limbile studiate în aceste școli sunt: greaca – limba stăpânilor și a oficialilor; italiana și franceza, care se răpândesc tot mai mult ca limbi ale saloanelor.

Învățământul oficial în franceză debutează de altfel în 1766 în Țara Românească, unde este impus la Colegiul Domnesc de către Alexandru Ipsilanti, pentru ca în Moldova să se introducă ceva mai târziu și să se mențină în ambele provincii până în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, când eforturile lui Gh. Lazăr și Gh. Asachi vor afirma ca limbă de predare româna. Structurate pe patru niveluri de studiu, care excludeau limba română în favoarea limbii neogrecești, a latinei, a italienei și a francezei, studiile în aceste două școli completau educația – dominant umanistă – cu cea estetică. Astfel, fapt marginalizat/ ignorat de istoriile literare,

49. *Ibid.*, p. 61.

școala grecească mediază contactul cu luminile occidentale și cu estetica clasică, prin familiarizarea elevilor cu textul și, mai târziu, cu reprezentarea dramatică.

Prin comentarea în cele două limbi străine de predare - neogreaca și, ulterior, franceza – a textelor clasice (Aristofan, Euripide, Sofocle) sau a tragediei neogrecești (Anastasio Hristopoulos, N. Niccolas, I. Zambelios), elevul român este familiarizat cu discursul critic-interpretativ. Prin traduceri din franceză în greacă ale lui Rizo Neroulos, M. Hristaris, G. Serurios, tânărul boier român cunoaște în profunzime modelul estetic al tragediilor clasice ale lui Racine (*Fedra*) și Voltaire (*Moartea fiilor lui Brutus* și *Moartea lui Cezar*) și ideile tragediei moderne (Vincenzo Monti, Metastasio, Alfieri).

Primele reprezentații teatrale, care structurează orizontul de așteptare al unui public tot mai receptiv la ficțiunea dramatică, formează și un interpret diletant, care ia contact cu un metalimbaj specializat, pe care mai târziu traducătorii îl vor rafina de la „obrazе“ (personaje), „perdele“, „corturi“ (scene și tablouri) sau „ahturi“ la termenii actuali, de origine romanică. Din această perspectivă, considerăm că datele de pionierat din istoria teatrului românesc, legate de școala și ambianța grecească, își depășesc simpla valoare documentară. Începuturile sub semnul spectacolelor de diletanți (1810, prima reprezentare teatrală din București cu piesa *Focion*; în 1811, *Aspasia* de I. Rizo Neroulos, ca și activitatea teatrului de la Cișmeaua Roșie întemeiat de prințesa Ralu Caragea și desfășurată între 1818–1820) constituie un prim contact al publicului român, încă redus și elitist, cu valorile teatrului occidental.

Alături de școală, filiera greacă a occidentalizării se manifestă și prin traduceri; primile traduceri din limbile romanice de circulație în Principate sunt realizate în această limbă. Diver-

sitatea tipologică a acestora, subliniată de Paul Cornea⁵⁰ – care identifică „traduceri-«exercițiu»“, „traduceri-«divertisment»“, „traduceri-«utilitare»“, „traduceri «comenzi»“ săvârșite fiindcă cineva le finanțează –, evidențiază, în opinia noastră, pe de o parte existența unui cititor român de formație grecească atras de literatură și filozofie, iar pe de altă parte, existența unei categorii de traducători care exprimau înclinațiile epocii și poate dorința de popularizare a unor valori cunoscute.

În această serie de opere se înscriu cugetările contelui de Oxenstiern (*Pensées sur divers sujets avec des réflexions morales*), traduse pe la 1750 de un anonim și cunoscute prin copii fragmentare din 1779–1780, 1785, 1803, și *Zăbava sau Batjocura fanteziei* (*Degli scherzi geniali* de Francesco Loredano), tradusă de cămărașul Constantin Vârnav, păstrată în două copii incomplete. Cele două titluri sugerează preocupările pentru filozofie pe linia mai veche a interesului pentru maxime și literatură edificată și atracția stârnită de epicul moralizator, tendințe complementare și reprezentative pentru un „tânăr“ cititor dornic de formare și divertisment.

Dacă școala și traduceri grecești operează deschiderea spre cunoașterea (și estetica) occidentală, necesară elitei românești a timpului – prin anafora domnească din 1746, funcțiile în Moldova nu mai puteau fi ocupate decât de absolvenți ai Academiei Domnești de la Iași –, prin filiera rusă, elementele de civilizație modernă apuseană intră în cotidian. Limba franceză se impune prin această filieră ca instrument de comunicare, ca limbă a elitei și a diplomației. În acest sens, Pompiliu Eliade⁵¹ apreciază că „Totuși nu este mai puțin adevărat că, datorită mai ales rușilor, începând cu campania de la 1769, influența franceză a făcut încă

50. *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780–1840*, Minerva, București, 1972, p. 95.

51. *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile*, Univers, București, 1982, p. 157.

un pas în Principate: dacă aristocrația moldoveană și munteană învățase franceza de la fanarioți, de la ruși au învățat să o pronunțe bine, ceea ce este desigur un progres; pe de altă parte, rușii au introdus manierele apusene, ceea ce este de bună seamă un altul. Influența lor a întărit-o așadar pe aceea a fanarioților, care a continuat de altfel paralel cu a lor“. „În relațiile lor diplomatice cu marii demnitari ai țării, consulii ruși din București și personalul lor foloseau franceza ca limbă oficială. În plus, Curtea Austriei, Curtea Prusiei și Curtea Angliei, care urmăreau cu invidie progresele rușilor în Peninsula Balcanică, n-au zăbovit deloc să-și trimită reprezentanții pe lângă domnitorii fanarioți, ca să supravegheze demersurile consulului rus și să-și ocrotească comerțul în aceste provincii“⁵².

Fără a constitui o filieră propriu-zisă pentru occidentalizarea culturii românești, o importanță deosebită o reprezintă ceea ce am numi contactul intern mediat cu cultura romanică, în principal franceză, prin preceptorii și frecventarea spectacolelor trupelor străine, inițial subvenționate/ susținute de autorități.

Trecând în revistă lista preceptorilor francezi⁵³, remarcăm că principalele personalități culturale ale generațiilor preromantică și romantică au ca punct de plecare al formației spirituale profesori francezi: Costache Conachi (1778–1849) pe Fleury; Iancu Văcărescu (1792–1869) pe F. Colson; M. Kogălniceanu (1817–1891) – inițial pe Lhommé, apoi pe Cuénim, ca și Costache Negri (1812–1876), Matei Millo (1814–1896), V. Alecsandri (1818/1821–1890). „Învățământul emigranților a fost de bună seamă superior față de tot ceea ce se practicase până atunci în Principate, afirmă P. Eliade⁵⁴. Efectul imediat și cel mai general a fost acela de a sili pe toată lumea să citească. Bibliotecile marilor

52. *Ibid.*, p. 158.

53. Întocmită de N. Iorga, în *Istoria învățământului românesc*, Casa Școalelor, 1928, p. 110–112, 131–133.

54. *Op. cit.*, p. 225.

boieri s-au umplut de cărți franțuzești, mai ales cărți clasice din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, și, ceea ce este mai important, lumea a început să răsfoiască, să citească chiar cărțile pe care le avea.“

Interesul pentru realitățile cotidiene ale Occidentului și cunoașterea limbii franceze este evident și din abonamentele boierilor din Principate la jurnale franceze. G. Călinescu⁵⁵ menționează în acest sens: *La Gazette de Vienne* și *Le Journal Encyclopédique* (ambele din 1785), *Journal de Francfort*, *Notizie del mondo*, *Spectateur du nord* (toate trei din 1802), *Le journal littéraire*, *Almanach des Dames*, *Mercure de France*, *L'Abeille du Nord*, *Il Redattore italiano* (1803–1804).

Desfășurată sincron cu acțiunea filierei ruse, această modalitate de consolidare a relației spirituale cu Occidentul explică în bună măsură nu numai creșterea numărului traducerilor la cumpăna celor două veacuri, ci în primul rând trecerea la traduceri din franceză în română. Această trecere ni se pare semnificativă, pe de o parte, pentru creșterea interesului față de literatură și filozofie – ceea ce atestă existența unui cititor cu acest orizont de așteptare –, iar pe de altă parte, pentru creșterea numărului și diversificarea, din punct de vedere socio-cultural, a traducătorilor: alături de boieri (clucerul Ion Geanetu, biv-vel slugerul Costin Cocorăscu), apar tot mai mulți târgoveți (Scarlat Barbu Tâmpeanu, Cechez G. Ciomac, Nicola Nicolau).

Turneele trupelor străine familiarizează un public variat atât cu reprezentațiile dramatice, cât și cu ideile occidentale. Trupe franceze și italiene sunt menționate de istoriile teatrului românesc începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În 1798 Hangerli-Vodă primește la curte pe 29 mai 1798 o trupă de „comedieni“ francezi formată din Théodore Blesiet, Francisc Belvilach și Giovanni Muenni. Până prin 1850, trupele străine care interpretează

55. *Op. cit.*, p. 65.

îndeobște în franceză (o trupă poloneză în 1810; cele germane ale lui Johan Gerger, 1818–1819; Eduard Krielig, 1824, 1828, 1830–1831; Theodor Müller, 1833 și cea italiană – 1821–1822 – și rusă, 1820) sunt susținute de autorități pentru promovarea unui teatru care, consacrat elitelor, nu are obiective politice, promovând melodrama și vodevilul.

Aceste trupe pregătesc marile turnee ale trupelor Foureaux-Hette (1831–1841), Victor Filhol (1838–1839), Valéry (1838), Delmary (1850), care în cele 80 de spectacole, alături de melodrame și vodeviluri, impun marea dramaturgie franceză clasică (Beaumarchais, *Le mariage de Figaro ou la folle journée*, 1847), romantică (Al. Dumas, *Charles VII chez ses grands vassaux*, 1842; Hugo, *Angelo, tyran de Padoue*, 1838) sau postromantică (C. Delavigne, *Les fils d'Edouard*, 1836). Înregistrând și comentând aceste spectacole, gazetele timpului (*Albina românească*, 1832–1850; *Spicuitorul Moldo-român*, 1841; *Gazeta Teatrului Național*, 1836; *Gazeta Transilvaniei*, 1844, 1845; *Muzeul Național*, 1836–1837; *Curierul Românesc*, 1836–1838, 1842, *Cantor de avis*, 1837–1838; *Journal de Bucarest*, 1849–1850, *Vestitorul românesc*, 1849, 1850) evidențiază structurarea unui discurs critic, în care termenii specializați, preluați din limbile romanice, sunt asimilați și adaptați spiritului limbii române.

Condițiile specifice Transilvaniei fac ca occidentalizarea, mai timpurie, să se impună prin căi distincte față de Principate. Prin cursurile seminarului din Blaj (deschis în 1754), la Colegiul Pazmany din Viena (unde, începând din 1766, românii primesc câte două burse) sau la Sf. Barbara din același oraș (începând cu 1772), elevii ardeleni iau contact cu spiritul occidental și aprofundează îndeosebi studiul limbii latine, ceea ce, după cum subliniază G. Călinescu, „a făcut cu puțință trecerea de la duioasele slăviri ale originii latine la studiile, oricât de nesigure la început, de filolo-

gie și istorie“, axate înseosebi pe „problema limbii ca icoană a romanității noastre“⁵⁶.

Contactul cu Occidentul, îndeosebi cu limba franceză, se realizează însă și prin traduceri, spectacole puse în scenă de trupe ungare și germane, frecventarea marilor biblioteci nobiliare de acces public. Astfel, în secolul al XVIII-lea, baronul Samuel de Bruckenthal, posesorul unei faimoase biblioteci în franceză, îl ajută pe tânărul Gh. Lazăr să-și încheie studiile. Biblioteca contelui Csaky din Arad deținea în 1810 peste 3800 de titluri franceze. În alte biblioteci particulare din Alba Iulia, Târgu-Mureș, Aiud etc. cărțile puteau fi consultate public.

Sumara trecere în revistă a filierelor și a căilor de realizare a occidentalizării în perioada 1750–1820/30 ne conduce spre concluzia că procesul integrează spiritualitatea românească în contextul continental, pe de o parte ca evoluție în sensul mișcării generale cultural-europene, pe de altă parte ca moment de racordare firească la cultura modernă. Prin occidentalizare, în această etapă considerăm că se face trecerea de la „consumator“ la „producătorul“ de cultură. Acesta își orientează efortul creator în două direcții: spre exprimarea subiectivității prin literatură, optând pentru modelul european clasic în Principate (dezvoltat de C. Conachi și poeții Văcărești) și preromantic în Transilvania (reprezentat de I. Budai-Deleanu), pe de altă parte își afirmă deschiderea obiectivă spre științele umaniste (prin studiile corifeilor Școlii Ardelene).

În perioada următoare (1830/1840–1860), continuarea procesului de occidentalizare permite instituționalizarea culturii. Apariția învățământului modern, dezvoltarea teatrului și a presei, desprinderea literaturii din subordonarea față de obiectivele cultural-politice, extraestetice, permit cristalizarea pe baze moderne a limbii literare și afirmarea diferitelor ei registre stilis-

56. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 62–63.

tice. Considerăm că aceste procese sunt rezultatul unor politici culturale coerente, dezvoltate din inițiativa marilor personalități ale secolului al XIX-lea prin căi comune celor trei provincii: societăți culturale, presă, activitate editorială. Pentru ritmul mai alert, de această dată, din Principate, distingem etapele: G. Asachi – I. H. Rădulescu (1820–1840) și M. Kogălniceanu – generația pașoptistă (1840–1860). În Transilvania, personalitatea care își pune amprenta asupra epocii 1840–1860 este G. Barițiu.

În Principate, Asachi și Heliade Rădulescu sunt personalitățile culturale care domină autoritar epoca prin activitatea didactică de întemeietori ai învățământului modern (Heliade continuând la Sf. Sava opera lui Gh. Iazăr, iar Asachi, ca efor al școalelor în Moldova), prin organizarea principalelor societăți literare ca baze ale învățământului artistic (Heliade, *Societatea filarmonică*, 1833–1837; Asachi, *Conservatorul filarmonic din Iași*, 1836–1838), prin inițiativa apariției primelor periodice românești (*Curierul românesc* și *Albina românească*, în 1829) și mai ales prin monopolul editorial. Acesta le permite elaborarea unor prime politici culturale. Tipografia Eliad și Institutul Albinei asociază publicarea scrierilor originale cu promovarea masivă a traducerilor, menite să recupereze rămănerile noastre în urmă în planul informației culturale, dar și al practicii creației. Pentru cei doi autori, traducerile au acum o importanță egală cu scrierile autohtone.

Meritul lor principal este oferirea de modele, după cum subliniază Heliade: „Maeștrii romanilor fură grecii; maeștrii Europei fură grecii și romanii; ai noștri pot fi grecii, romanii, italienii, francesii, spaniolii, germanii, englezii. Înțelegem noi limba lor? sau făcutu-i-am ca ei să ne vorbească în limba noastră? A înțelege o nație mai multe limbe este mai anevoie; a se traduce mai mulți și mai varii autori este mai cu putință”⁵⁷. Acest princi-

57. E. Grigoriu, *Zorii teatrului cult în Para Românească*, Albatros, București, 1983, p. 8.

piu teoretic al stimulării traducerilor, ivit din conștientizarea rolului lor primordial formativ, este ilustrat prin acțiunile concrete în domeniile menționate.

Astfel, atât Heliade, cât și Asachi atașează în timp, la cele două periodice de informație pe care le conduc, suplimente cultural-literare cu titluri sugestive pentru conținutul lor. Revistei „satelit” pentru *Curierul românesc* (1829–1848), *Adaos literar la Curierul românesc* (1830), Heliade îi adaugă întâiul periodic literar specializat: *Gazeta Teatrului Național* (1835), urmat de *Museul Național* (1836). *Alăuta românească* (1837–1838), supliment al *Albinei*, anunță revistele de cultură ale lui Asachi, apărute după 1840 și care, ca urmare a contrastului cu generația nou afirmată, nu vor mai avea același impact asupra epocii: *Spicuitorul moldo-român* (1841), cu varianta sa franceză *Le glaneur moldo-valaque*, *Icoana lumii* (1840–1841; 1845–1846) și *Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie* (1844–1845). Aceste suplimente atestă preocuparea promotorilor lor pentru (in)formarea unui cititor interesat de fenomenul literar și cultural european și poate, în același timp, dorința de a veni în întâmpinarea unei „așteptări” spirituale a acestuia, prin reviste specializate.

În plan literar, Heliade este inițiatorul integrării noastre europene prin traducerea înțeleasă ca mijloc de recuperare și apropiere – teoretică îndeosebi – a tradiției clasice. Lista traducerilor sale ilustrează opțiunea pentru clasicism ca expresie a exemplarității scriiturii și a unei etici și ideologii necesare în epocă (Voltaire, *Fanatismul sau Mahomet prorocu*, 1831; Marmontel, *Bărbatul bun*, *Femeia bună*, 1822; Molière, *Amfitrion*, 1835; Cervantes, *Don Quișot de la Mancha*), dar și ca expresie a unor principii teoretice riguroase, fundamentale pentru lipsa noastră de exercițiu literar (Levisac și Moysant, *Regulile sau grammatica poeziei*, 1831). În același timp, Heliade operează prin traducerile sale o deschidere sistematică spre (pre)romantism, care atestă preocupările sale pentru sincronizarea culturală prin tălmăcirii: *Meditații poetice*

dintr-ale lui A. Dela Martin, traduse și alăturate cu alte bucăți originale, 1836; *Julia sau noua Eloisie* de J.-J. Rousseau, 1837, *Din operele lui Lord Byron* (tom I–III, 1837–1839), Dumas, *Din Corricolo*, I–II, 1846–1847, *Speronare*, I–III, 1847–1848. Aceeași receptivitate pentru ambele curente este evidentă și la Asachi, cu înclinație netă spre clasicism (prin traduceri din Florian, Boileau, La Fontaine) și toleranța pentru romantism (evidentă prin traduceri din Hugo și Lamartine, mai curând accidentale în activitatea sa).

Listele traducerilor efectuate pentru *Societatea Filarmonică* și cele proiectate pentru *Început de Bibliotecă Universală* (1844) conțin „oferta” propusă de Heliade epocii sale. Remarcăm, prin structura celei de-a doua liste (publicată în *Curierul de ambe sexe*, Periodul V, 1844–1847, p. 244–245), diversitatea domeniilor culturale, care îl plasează pe Heliade pe linia enciclopedismului promovat de Școala Ardeleană: „historie (autori antici greci și latini)” – 13 titluri; „autori francezi moderni: Rollin, Montesquieu, Herbelot, Bossuet, Guizot”, Vico etc.; „philosophie”: Cartesiu, Malebranche, J.-J. Rousseau, Charron, Pascal, La Rochefoucauld, alături de Locke, Leibniz, Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Humes; „drepturi”; „politica”; „economie politică”; „științe naturale”; „historie naturale”; „belle arte”; „architectura”; „musica”; „literatura”, cu secțiunile „retorica poetică” și „eloquinta”; și separat, „poesie” (Profeti. Rapsodi. Bardi. Epopee).

Promovând masiv valorile consacrate probabil că și această unanimă acceptare a lor explică opțiunea pentru clasicism), preocuparea lui Heliade Rădulescu pentru traduceri nu ne apare – așa cum o prezintă istoriile literare – ca modalitate de a „umple” cu „orice” un vid de carte, ci expresia unui program de *traduceri controlate și orientate* spre scopuri concrete. În plan lingvistic, traduceriile lui Heliade Rădulescu sunt expresia acțiunii sale îndreptate spre crearea unei limbi literare și structurarea registrelor ei distincte. După mărturia autorului însuși, pentru Heliade tradu-

cerea este o modalitate de apropiere mai întâi personală a unui conținut, pe care, ulterior, îl oferă colectivității.

Heliade Rădulescu explică astfel, în termenii unui prim program cultural, evoluția propriilor scrieri de gen, de la cele didactice spre cele literare, precizând și obiectivul său lingvistic major: crearea terminologiilor specifice: „Așa am vrut mai întâi să-mi fac și să-mi hotărâsc mie o limbă prin care să mă exprim și să înțeleg aceea ce gândesc; am vrut să-mi fac vocabularul termenilor tehnici, și m-am apucat de traducții. Am început mai întâi gramatica [...], pe urmă am făcut sau am cules o geografie, am tradus cursul matematic al lui Francoeur, logica lui Condileac șcl, câteva lecții de literatură sau de poetică și retorică”⁵⁸.

Preocuparea constantă pentru normarea și unificarea limbii este clar formulată în Prospect de regule ce sunt a se propune întru priimirea și aprobația de la soți colaboratori ai soțietății pentru tipărirea cărților⁵⁹. Acestei preocupări în plan lingvistic i se adaugă și atenția acordată ortografiei. Evidentă în prefața Gramaticii, preocuparea lui Heliade pentru ortografie dobândește contur practic prin cărțile tipărite în editura sa și mai ales prin introducerea treptată a alfabetului latin în periodicele scoase sub redacția sa. Analizând (în A doa editio. București, 1862) creșterea spectaculoasă a „prenumeranților“ la al V-lea period (în intervalul 1844-1847) al Curierului de ambe sexe, Heliade Rădulescu o explică prin satisfacerea aspirației epocii de a recurge la „adevăratele littere latine sau mai bine strămoșești“ (p. XII): „amatori se înscriseră îndată ce li se promise a se publica cu adevăratele littere romane, în cât minimum în capitalele județelor ajunge până la 20, și maximum până la 60. În 15 județe se făcură până la 900 abonați, în București, Kraiova și Moldavia până la 400, peste tot

58. *Bucăți alese*, București, 1909, p. 15–16.

59. „Curierul românesc“, nr. 19/1843, p. 78–79.

1300, de unde mai nainte în timp de opt ani nu se suia până la 300“.

Această creștere spectaculoasă a cititorilor impune, după opinia noastră, presiunea unui public de masă asupra opțiunii redactorului-teoretician. Conjugată cu pierderea de către Heliade Rădulescu a monopolului tipăriturilor, această tendință explică invadarea pieței literare cu traduceri lipsite de valoare și cu imitații servile ale schemelor melodramei și prozei sentimentale.

Împotriva acestei direcții se va pronunța în 1840 Mihail Kogălniceanu în *Introducția* la „Dacia literară”. Reacția sa afirmă o nouă etapă în relația spiritualității românești cu aceea occidentală, al cărei reflex este o altă politică culturală. Generația lui Kogălniceanu, formată prin studii în Occident, în contact direct cu spiritul european, beneficiază de cititorul format de Heliade și Asachi, de exercițiul lingvistic al traducerilor numeroase și variate din etapa anterioară și, descoperindu-și disponibilitățile creatoare, încearcă să se orienteze spre ilustrarea autohtonă a acestui spirit. Momentul pașoptist este cel al intrării în sincronie cu spiritul european asimilat.

Simptomul acestei mutații îl reprezintă conștiința identității noastre naționale, afirmată în „Dacia literară” ca expresie a unității, dar și a specificului („originalității“), care nu se poate afirma decât prin respingerea „imitației“. „În sfârșit, țelul nostru este realizația dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți [...]. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducții din alte limbi și încă și acele de-ar fi bune! Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unii literaturi“⁶⁰.

Respingând „dorul imitației“, „traducțiile“, „trebuința să ne împrumutăm de la alte nații“ /de opere literare/, Kogălniceanu

60. *Tainele inimei. Scrieri alese*, Minerva, București, 1973, p. 142–143.

refuză în manifestul său căile prin care s-a realizat în etapele anterioare occidentalizarea, sugerând indirect aspectul lor revolut. Analizând literatura timpului reflectată în periodicele românești, el constată că „astăzi se numără cu mândrie între literaturile Europei”⁶¹. Aparținând repertoriului occidental, sursele pe care le recomandă pentru dezvoltarea literaturii naționale – care conferă *Introduției* esența de manifest romantic – atestă tocmai asimilarea acestui spirit și încheierea unei spirale a evoluției noastre. De la „duhul franțuzesc” – aspirație a începutului de secol – la „duhul național”, expresie a mijlocului aceluiși veac, s-a produs de fapt procesul de occidentalizare, ca demers al descoperirii de sine a culturii românești prin conștientizarea, asumarea și dezvoltarea pe coordonate proprii a spiritului nostru european.

3. În istoriile limbii literare

Cu variații ne semnificative, etapa 1780–1860 este, în viziunea istoriilor limbii române literare, interpretată ca o fază a începuturilor modernizării. Periodizările propuse indică sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea drept o epocă de tranziție.

În *Istoria limbii române literare. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea* (1971), Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu (p. 443) numesc această perioadă „faza de tranziție spre epoca modernă”. Înscriind a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea pe coordonatele istoriei și ale culturii, autorii subliniază că „în această perioadă se face trecerea de la limba română literară veche la limba română literară modernă”.

Preocupările filologice ale Școlii Ardelene sunt puse sub semnul renașterii culturale din Transilvania, care trebuie privită în

61. *Op. cit.*, p. 40.

relație cu „întreaga mișcare intelectuală europeană a veacului al XVIII-lea“. Elaborarea gramaticilor, a proiectului de reformă ortografică și a unor dicționare reprezintă direcțiile prioritare din activitatea Școlii Ardelene, având ca justificare „necesitatea unei norme literare de exprimare“ (p. 450).

Problemei îmbogățirii vocabularului i se consacră un spațiu amplu. Aspectele teoretice din diversele scrieri ale învățaților ardeleni sunt prezentate în relație cu diferitele puncte de vedere exprimate în gramaticile din epocă. Prin descrierea detaliată a *Lexiconului budan*, autorii scot în evidență contribuția Școlii Ardelene la îmbogățirea lexicului românesc, prin elaborarea instrumentului celui mai adecvat scopului urmărit: un dicționar multilingv.

Dintre cărturarii munteni și moldoveni, aparțin acestei perioade Ienăchiță Văcărescu, Iordache Golescu, Dinicu Golescu și Costache Conachi. Este relevată contribuția lui Ienăchiță Văcărescu și a lui Iordache Golescu la formarea terminologiei gramaticale și se face o scurtă prezentare a *Condicii limbii rumânești*. Singurul, după știința noastră, care folosește dicționarul lui Golescu ca sursă într-o lucrare dedicată istoriei limbii literare, pentru a ilustra absorbția de împrumuturi latino-romanice în această perioadă, este însă Ion Gheție.

Foarte interesantă este lucrarea *Elemente de istorie a limbii române literare moderne* a Paulei Diaconescu (1975), care urmărește stilul scriitorilor din secolul al XIX-lea, de la Gh. Asachi și Heliade Rădulescu până la Eminescu, și normele limbii literare la scriitorii abordați.

Prezentând activitatea lingvistică a lui Heliade Rădulescu, Paula Diaconescu se ocupă de problema ortografiei și a „desăvârșirii“ limbii din scrierile de până la 1840 ale cărturarului muntean. Referitor la îmbogățirea vocabularului, autoarea insistă asupra procedurilor propuse de Heliade Rădulescu: derivarea, ca mijloc intern, și împrumutul lingvistic (din latină și din limbile romanice).

În *Istoria limbii române literare. Privire sintetică* (1978), poate cea mai interesantă dintre lucrările de specialitate, prin perspectiva teoretică pe care o folosește în stabilirea coordonatelor pe care evoluează limba română literară, Ion Gheție fixează ca reper pentru începuturile epocii moderne anul 1780, așa cum apare și în alte studii. Periodizarea propusă de I. Gheție (p. 32) pentru epoca modernă este însă mai nuanțată, deoarece are în vedere toate detaliile procesului de modernizare a structurilor limbii literare:

a. 1780–1836, o etapă caracterizată prin „diversitatea lingvistică, la capătul căreia unitatea câștigată în veacul precedent este în mare parte pierdută“;

b. 1836–1881; este etapa „de constituire a principalelor norme ale limbii literare unice de astăzi“; autorul propune 1836 ca reper, întrucât în acest an începe corespondența dintre Heliade și C. Negruzzi, „care va permite celui dintâi să exprime o serie de opinii de maximă importanță în unificarea limbii literare“;

c. 1881–1960, când „are loc definitivarea în amănunt a normelor limbii române literare contemporane“.

Pentru perioada de început (1780–1836), I. Gheție pune accentul pe activitatea Școlii Ardelene de cultivare a limbii și de unificare lingvistică. Pentru modernizarea limbii, coriferii Școlii Ardelene propun ca soluție împrumutul din latină, iar unii dintre ei și din limbile romanice, idee pe care o pun în practică prin lucrările pe care le semnează.

I. Gheție (p. 139–140) atrage atenția asupra faptului că în această perioadă sunt împrumutate numeroase elemente lexicale din latină în „terminologii speciale din diverse ramuri ale științei“. Dar efortul de constituire a terminologiilor de specialitate nu se manifestă unitar. Calcurile, împrumuturile din neogreacă – puse în circulație prin traduceri – încetinesc procesul de unificare a terminologiei dintr-un domeniu sau altul.

În perioada 1836–1881 se „continuă și se duce la capăt procesul de modernizare inaugurat în intervalul precedent“ (p. 148).

Pentru Ștefan Munteanu și Vasile D. Țâra (1978), perioada modernă din istoria limbii române literare începe în jurul anului 1780, iar intervalul 1780–1840 este considerat etapa de tranziție. Prezentarea acestei etape începe cu Școala Ardeleană, ai cărei reprezentanți întreprind „o acțiune conștientă” „pentru unificarea și prelucrarea limbii române literare” (p. 101).

Cei doi lingviști subliniază ampla implicare a corifeilor ardeleni în rezolvarea problemei limbii literare: au realizat gramatici („cu unicul scop” de „perfecționare a limbii materne”; Gh. Șincai, 1780), au elaborat un sistem ortografic românesc, pe baza principiului etimologic, și au întocmit dicționare științifice.

În ceea ce privește îmbogățirea vocabularului, Ștefan Munteanu și Vasile D. Țâra scot în evidență meritul Școlii Ardelene „de a fi îndreptat limba românească spre izvoarele ei firești, latino-romanice” (p. 109) și de a fi contribuit în mod hotărâtor la crearea terminologiei științifice în limba română.

Pentru Principate, sunt amintite inițiativa lui Ienăchiță Văcărescu de a fi redus alfabetul chirilic la 33 de semne și reușita lui Heliade Rădulescu de a fi impus un număr de 30 de litere. De fapt, acesta din urmă propune o reformă radicală a sistemului ortografic. Cele mai însemnate încercări de normare a limbii literare se fac prin intermediul gramaticilor (publicate de Ienăchiță Văcărescu, 1787, la Râmnic și la Viena, și de Heliade Rădulescu, 1828, la Sibiu).

Ideile lui Heliade Rădulescu au ecou și în Moldova, unde sunt susținute de C. Negruzzi.

Anii 1840–1860 reprezintă, în viziunea celor doi lingviști timișoreni, perioada de început din istoria modernă a limbii literare. Dezvoltarea accelerată a diverselor sectoare social-economice favorizează înmulțirea școlilor și perfecționarea sistemului de învățământ, apariția presei, a societăților literare etc., instituții care joacă „un rol însemnat în procesul de răspândire a noilor idei” (p. 131).

II. Problema cultismelor în limba română

1. Atitudinea față de împrumutul lingvistic la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea

Îmbogățirea vocabularului devine o preocupare constantă, în care se implică marea majoritate a cărturarilor, începând cu sfârșitul veacului al XVIII-lea. Soluțiile propuse sunt derivarea și împrumutul lingvistic. Sextil Pușcariu (1976, p. 373) observa că „în literatura veche, problema neologismului nu formează o preocupare colectivă, ci fiecare scriitor o rezolvă după cum îi dictează bunul simț. În mare parte, concesiile ce se fac neologismului depind de măsura în care el era primit de clasele sociale cărora scriitorul se adresa...“ Îmbogățirea vocabularului se înscrie, în perioada de modernizare a limbii române, în efortul comun al învățaților din cele trei provincii istorice de realizare a țelului căruia îi va da o expresie grăitoare Mihail Kogălniceanu, în *Introducție* la „Dacia literară“: „țălul nostru este realizația dorinții ca *românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți*“ (sublin.n.).

Prin urmare, înainte de realizarea unității politice și administrative a Țărilor Române, cărturarii neamului au luptat pentru a-și face o patrie comună și modernă din cultură și din limbă. Pentru rezolvarea problemelor lexicale, căile recomandate, în general, de învățații timpului sunt două: 1. interne (derivarea); 2. externe (împrumutul lingvistic). Petru Maior mai vede o posibilitate în

reînvierea unor cuvinte din româna veche⁶². Dar, în spiritul Școlii Ardelene, Petru Maior recomandă, în *Istoria besericei românilor* (Buda, 1813, p. 183), și împrumuturile din latina clasică („limba lătimească cea corectă“), iar pentru termenii științifici, „de la surorile limbei noastre“.

În *Observații de limba rumânească*, apărută la Buda în 1799, Paul Iorgovici deplânge absența limbajului științific, în a cărei constituire încearcă să se implice: „A me pornire este a aduce limba noastră la acea stare a cuvintelor, în care să înceapă odată a scria pentru oamenii cei învățați, ca printr-înșii să se nască dorul științelor celor înalte. La aceasta se cer cuvinte învățate, care acuma în limba noastră, în care nici o învățătură nu florește, nu se cuprind și după județul meu mai bine este a împrumuta așa cuvinte *din limba noastră cea de rădăcină* decât de aiurea“ (sublin. n.).

Împrumutul „din limba noastră cea de rădăcină“ este necesar pentru că româna este „scurtă de cuvinte“. Iorgovici nu este un purist, de aceea ține să precizeze că împrumutul nu înseamnă o încercare de a elimina din limbă „cuvintele cele streine“, din care se găsesc în orice idiom: „Să nu gândească cineva că eu umblu să lapăd din limba noastră cuvintele cele streine, căci mie bine este cunoscut că nici o limbă nu e să nu fie mestecată cu cuvinte streine. Eu am perceput, precum la toți este cunoscut, că *limba noastră este foarte scurtă de cuvinte*. Deci, eu doresc a înmulți limba noastră cu cuvinte luate din vorbele de rădăcină a limbei noastre și așezate după regulile și proprietățile din însa limba noastră trase“. Prin urmare, pentru „a înmulți limba“, Iorgovici avansează ca modalitate teoretică derivarea din cuvinte de bază latinești.

62. Vezi Sextil Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, in „Anuarul Institutului de istorie națională“, I, 1921–1922, Cluj, p. 110.

De fapt, sistemul de derivare propus de Paul Iorgovici, din rădăcini latinești și după „aceleaș regule ale gramaticii“, „înseamnă practic a lua din latină, deoarece cuvintele neologice incluse în glosarul din gramatica sa sunt împrumuturi.

Ca traducător, Ioan Molnar recunoaște, în *Cuvântare înainte la Istorie universală adecă de obște* (Buda, 1800), că a folosit și cuvinte luate „de la maica noastră limba latinească“ (p. 5).

În structuri cu variații minime, latina este recomandată ca sursă de împrumuturi în toate cele trei provincii. „Maica limbii noastre“ spune moldoveanul Leon Asachi, la 1821, iar „maica latină“ apare la Paris Mumuleanu (1825). Prin urmare, cel puțin în plan teoretic, și în Principate s-a manifestat interes față de latină, ca sursă pentru neologismele românești.

Este important de subliniat că se ajunge la un consens cvasi general nu numai asupra necesității de a împrumuta, ci și asupra limbilor care trebuie avute în vedere în acest scop.

Ca și Paul Iorgovici, Budai-Deleanu remarcă lipsa terminologiei științifice din română, de aceea atenția lui se îndreaptă spre limbile clasice. O parte dintre cuvintele-titlu noi din dicționar – recunoaște Ion Budai-Deleanu – sunt însă elemente deja obișnuite în limba de zi cu zi.

În *Prefație la Lexiconul românesc-nemțesc* (1818), Ion Budai-Deleanu recomandă „învățătura limbilor elinești și lătinești“, deoarece „întru aceste doao limbi să cuprindă toată înțelepția și acolo aflăm temeiul la toată învățătura“ (p. 16^r). La p. 31^r–32^r, Budai-Deleanu justifică introducerea în corpusul dicționarului său a unor împrumuturi neologice: „Pus-am la lexicon și mai multe cuvinte, nu de mult de cătră cei mai aleși și învățați dintru nație întrebuițate, care mai toate cuvinte s-au împrumutat de la greci sau de la latini și însămnăază numiri sau obicinuite numa la învățături sau meșterii. Căci unele ca aceste poporul românesc nu le-au avut acuma în obicei. O parte dintru aceste cuvinte să află și la cărțile noastre, iară o parte să obicinuesc de mult acum,

în conversațiile de obște și la scrisori private [sublin.n.]. Toate acestea le-am înșămnat cu o cruciță (+). Lângă aceste am adaus și eu, însă foarte puține altele, ce să află acum priimite la toate namurile Europii, precum: *alianță, cabinet, echipaj, bagajă, avangardă, modă* etc., căci și aceste sunt de obște cunoscute la cei politiciți, apoi neavând noi ale noastre, am socotit că fac un lucru priimit patrioților, puindu-le și la lexiconul românesc“. După cum se poate observa, cuvintele „priimite la toate neamurile Europii“ (*echipaj, cabinet, bagajă*) și adăugate celor de origine latină sau „elinească“ sunt elemente de proveniență franceză.

Dar cea mai clară expresie asupra problemelor limbii literare o găsim la Budai-Deleanu în *Dascalul românesc pentru temeiurile gramaticii românești* (c. 1815-1820), un manuscris publicat de Mirela Teodorescu în 1970. Scris sub forma unui dialog între *Dascal* și *Diac*, textul este un comentariu asupra gramaticii românești, în care apar neologisme necesare, folosite cu măsură: *patrie, musă, poetică, regulă, latin, gramatică, pronume, prolog, italian, organ, alfabet, leteră, ortografie, pronunție, theorie, a forma, themă, soțietate*.

O mare parte a dialogului este rezervată ortografiei. Schimbarea alfabetului chirilic este necesară, deoarece, prin natura sa, nu se potrivește cu esența limbii române: „aceste slove sunt aflate pentru limba slovenească și nu să pot nici odinioară lovi cu firea limbii noastre. Limba noastră purcede de la limba lătinească și nu să poate scrie fără numa cu slove lătinești.” *Dascalul* îl îndeamnă pe *Diac* să învețe „regulele gramaticii”, care arată „regulele ce sunt din fire așezate pentru fieștecare limbă” și „chipul care trebuie să să grăiască măcar ce limbă.”

Subliniind starea necorespunzătoare a limbii literare, *Dascalul* spune: „Toți care au scris până acum au scris cu adevărat românește, dar puținii foarte sunt care să să fie înălțat oarecum preste gloată cu voroava lor sau, vrând a să depărta de vorba cea de toate zilele, să nu fie trebuințat cuvinte streine fără treabă și fără

alegere.” Limba literară trebuie să fie altfel decât „cea de toate zilele”, iar împrumuturile să se facă „cu alegere”. Chiar și atunci când „aflându-ne în vreo soțietate aleasă, unde thema voroavei este asupra osăbite meșterii sau pentru vreo știință”, „nu putem vorbi cum vorbește Oprea cu Bucur în pădure.” Limba „cea de obște” nu are aceleași reguli și aceleași exigențe cu „limba muselor”, care este „limba întru care să învață științele” și „să află la toate neamurile politicite, la care floresc învățăturile”. Limba învățăturilor „este în sine aceeași limbă a norodului de obște, numa cât este mai curată și curățită de toate smintelile ce să află la limba de obște a gloatei, cu un cuvânt, este limba lămurită și adusă la regule gramaticești, apoi înmulțită cu cuvinte obicinuite la învățăături, care nu să află la vorba de obște.” Prin urmare, este nevoie de sporirea numărului de cuvinte, pentru formarea terminologiilor din domeniul „meșteriilor” și al științei.

„Înmulțirea“ cuvintelor nu se poate face altfel decât prin împrumuturi. Opinia exprimată aici de Budai-Deleanu este aceeași cu cea din prefața sa la dicționarul românesc-nemțesc și o vom mai întâlni, ceva mai târziu, formulată – în linii generale – aproape la fel de Heliade Rădulescu: „întru lipsa cuvintelor la meșterii și științe, vom împrumuta nume de la elini și latini, iar neaflându-să unele la aceste doao limbi, vom lua de la italieni și de la franțozi.”

La sfârșitul secolului al XVIII-lea/ începutul veacului următor se încheagă, în toate cele trei provincii istorice românești, un curent de opinie în favoarea împrumuturilor din latină. Convingerea privind necesitatea de a împrumuta cuvinte pentru a rezolva problemele de expresie ale unei societăți și ale unei culturi în deschidere spre modernitate este exprimată în prefețe, în gramatici, dar și în lucrări fără vreo relație cu știința limbii. „În Transilvania, scrie Sextil Pușcariu (1976, p. 374), o puternică mișcare culturală cerea în mod hotărât o revenire la «maica noastră Roma», iar în

Principate un curent tot mai accentuat voia să ne adăpăm de la izvorul fecund al culturii franceze“.

N. A. Ursu (1969, p. 155–170) semnaleză un text interesant pentru atitudinea față de împrumuturile neologice. Textul – datat la 1822 – a fost descoperit în paginile unui „manuscris miscelaneu provenit de la G. Bariț“ și exprimă poziția autorului (neidentificat) față de problemele limbii literare.

Autorul proscie cărțile tipărite la Buda, Brașov și Sibiu din cauza neologismelor și a cuvintelor regionale, a formelor sau a construcțiilor gramaticale care strică „armonia limbii“. Sunt admise numai împrumuturile necesare, ca *metal, linie, paralelă, atmosferă, atom, comet, compas* etc., dar nu este de acord cu introducerea în limbă a unor neologisme pentru care româna are echivalente (*cinstit, viteaz, lege, pricină* etc., nu *onorat, heros, relighie, cauză*).

După poziția pe care autorul o adoptă față de scrierile ardelenesti și după recomandările pe care le face, N. A. Ursu presupune că textul „atestă atitudinea critică a unui intelectual sau a unui grup de intelectuali munteni față de modul în care evolua limba română literară prin numeroasele scrieri publicate atunci de către ardeleni și bănățeni“.

Tonul polemic este surprinzător pentru anul 1822. Să nu uităm că Ienăchiță Văcărescu publicase, la 1797, o gramatică în care apar numeroase elemente italienești (*accentu, anomal, ativ, cvălită, concordantă, congiunțione, dipendență, otativă, sostantiv* etc.) și latinești (*figurat, orthografie, adverbii*).

„Dar teamă îmi iese pentru frumusețea limbii noastre, care abia acum începuse să înflorească, ca nu cumva peste puțină vreme să cază întru mai rea veștejiciune și stricăciune decât întâi, pildă având la aceasta pe unii din romanii noștri cei iubitori de învățătură carei au început dă acum a întrebuinta la scrisorile lor cuvinte streine, cum: *onorat, sențeretate, cultivire, nobil* și altele

c-acestea, pe care mai înainte nicidecum nu le cunoștea și nici n-avea trebuință să le cunoască“, spune munteanul de la 1822.

Asemenea atitudini sunt însă izolate în epocă, dar merită a fi amintite ca reacție la înnoirea masivă pe care o cunoaște lexicul românesc, în perioada de deschidere a culturii către modelul occidental.

Tot în Muntenia, trei ani mai târziu, Paris Mumuleanu scrie în prefața la volumul *Characteruri* (București, 1825): „Nimic să nu ne poprească sărăciia limbii noastre, căci maica ei latină este izvorul de unde s-adapă toate limbile Evropii și orice idei și ziceri ne-ar lipsi, nici să ne rușinăm a o lua, nici să ne sfim zicând că nu e rumânească, că vremea le va face de obște în neam, precum s-au făcut multe grecești și slavonești, în toate cancelariile noastre“. Ideea că timpul va rezolva problema cunoașterii și înțelegerii noilor cuvinte luate din latină apare pentru prima oară – după știința noastră – la Mumuleanu.

Dacă munteanul din manuscrisul descris de N. A. Ursu respinge împrumuturile „de lux“, Grigorie, episcop al Argeșului, în prefața la *Loghică care acum întâi s-a tâlmăcit în limba patriei* (București, 1826), protesta împotriva celor care susțineau „că cu neputință iaste a să muta filosofia și în limba rumânească, pentru sărăcia zicerilor și a numirilor“.

Dar cel care pune cu adevărat bazele teoretice ale împrumutului livresc și îl convertește în politică lingvistică în Muntenia este Heliade Rădulescu. Interesul manifestat de Heliade Rădulescu – în *Prefața la Gramatica românească* publicată în 1828 la Sibiu – pentru problema limbii literare se îndreaptă către mai multe aspecte: adaptarea fonetică și morfologică a neologismelor, ortografia, îmbogățirea vocabularului, „desăvârșirea“ limbii etc. În ceea ce privește neologismele, Heliade Rădulescu optează pentru împrumutul din latină și din limbile neolatine. Dar, de fapt, precizează autorul, „noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală

de la maica noastră moștenire, și de la surorile noastre partea ce ni se cuvine“.

Respingând ideea calcurilor, recomandă împrumutul necesar, făcut cu chibzuință: „Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm seama să nu pătimim ca neguțătorii aceia cari nu își iau bine măsurile, și rămân bancruți (mofluzi). Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie, și cum trebuie. Unii nu voiesc să se împrumute și fac vorbe nouă rumânești: *cuvintelnic* (dixioner), *cuvintelnică* (loghică) [...]; alții se împrumută de unde le vine și cum le vine [...].

Vorbele streine trebuie să se înfățișeze în haine rumânești și cu mască de rumân înaintea noastră“.

Activitatea lui Heliade Rădulescu în sprijinul înnoirii vocabularului prin împrumuturi savante este, într-adevăr, demnă de a fi subliniată, deoarece se întinde de-a lungul a mai multor ani și ia uneori forme autoritare, de campanie care nu admite replică. În această campanie se înscriu și luările de poziție din paginile „Curierului românesc”. În numărul 4/1843, Heliade Rădulescu publică un *Prospect de regule*, la care am mai făcut referire în paginile anterioare ale lucrării noastre, în care propune rezolvarea problemei unității limbii prin respectarea regulamentului Societății pentru tipărirea cărților:

„2. ...fiecare din colaboratori va lua asupra-și traducția vreunei opere din autorii atât antici, cât și moderni, după limba în care va fi mai deprins, sau și autorul întreg, după voință.

3. Fiecare va fi dator a urma una și aceeași limbă, una și aceeași ortografie, pe temeiurile următoare:

I. Încât pentru forma limbei se vor lua drept tipi gramaticali [...] limba bisericească care nu s-a scris în dialecte și a ajuns drept limbă generală a toatăi româniei.

II. Încât pentru materie în termenii științifici ce ne lipsesc, păzindu-se de eterogenie, fiecare va priimi, ca dintr-un tezaur propriu pe cei din latină; va avea însă de normă la modificarea formei

tipii gramaticii românești și pe precedenții noștri italieni ce au cultivat aceeași glosă romană.

III. Cantitatea cea mică de câteva vorbe străine ce se află în gercul (jargonul) popular și care sunt cu totul eterogene trupului cel mare al glosei romane și la limba întregă a unui dicționar omogen, să se lepede cu totul, reîmplinindu-se cu vorbele corespunzătoare din limba latină.

IV. Pentru termenii cunoștințelor mai nouă cu care s-au mai în-avuțit dicționarele limbilor moderne să se primească cei italieni, iar încât pentru cei ce se ating de locuri, de costume, de legiuri ale diverselor nații și se țin de partea descriptivă a călătoriilor sau a școlii romantice se vor întrebuița chiar numirile din limbile respective, păzind a li se da tipul românesc” (p. 78-79).

Exeptând accentele puriste din fragmentul de mai sus, subliniem în primul rând caracterul actual al recomandărilor lui Heliade Rădulescu din ultima parte a citatului. Pe de altă parte, indicarea latinei ca sursă firească pentru îmbogățirea lexicului românesc îl plasează pe Heliade Rădulescu alături de reprezentanții Școlii Ardelene. Diferențele sunt doar de natură cronologică, iar nuanța individualizatoare este dată de insistența cu care trimite la italiană, ca model normativ și ca sursă a modernității.

Prin urmare, nevoia de cuvinte nu este negată de nici o personalitate din epocă. Diferențele de atitudine apar numai când se pune problema limbii-sursă și a modului în care se fac împrumuturile. În *Către cetitoriu*, prefața la *Bordeiul indienesc* (Iași, 1821), Leon Asachi recunoaște că, în demersul său de traducător, a folosit împrumuturi pentru cuvintele care lipseau în română: „Drept aceea, lucrând eu spre mai sus arătatul scopos în traducerea aceștiia și a altor cărți, cuvintele ce ne lipsesc sau nu sunt legiuite ale noastre, am cercat a le împrumuta de la maica limbii noastre ...“

Un alt moldovean, Costache Conachi, în *Scrisoarea către Mitropolitul Veniamin despre învățăturile în Moldova*, pledează pen-

tru predarea științelor în limba română, pe care o consideră aptă să exprime idei și sentimente. Pentru aceasta, este însă nevoie de cuvinte pe care le putem primi de la alte neamuri, dar numai după anumite reguli, „pe teapa limbei noastre”. Prin unificarea graiului din Moldova și din Țara Românească, s-ar ajunge la „sporire și întocmirea limbei pe o măsură și pe o înțelegere”.

În favoarea împrumutului livresc se exprimă și C. Negruzzi în scrisorile sale către Heliade Rădulescu, iar problema neologismelor răzbate în timp, până la Maiorescu.

Este bine cunoscută mărturisirea lui Dinicu Golescu despre „pățania” lui lingvistică din timpul călătoriei rămase celebre în istoria limbii române literare și a literaturii noastre, grație jurnalului pe care l-a publicat la Buda în 1826: „Plecând de la Brașov, am început să scriu celea ce vedeam în limba națională și nu după zile multe, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească; căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le aveam numite în limba națională, cum *sadârvanul*, *statuie*, *cascade* și altele pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să le întrebuițez, și așa am fost sălit să las limba națională și să încep grecește” (*Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, p. 108).

Dar nu numai Dinicu Golescu resimte lipsa de cuvinte pentru a exprima “vederile de lucruri”. Nevoia de termeni științifici sau pentru a desemna elemente/ concepte ale culturii materiale/ spirituale este unanim recunoscută în această perioadă.

Dacă în jurul anului 1800, în Transilvania se cristalizase deja o opinie în favoarea împrumuturilor din latină, opinie pe care învățații din generația Școlii Ardelene și urmașii lor o vor încetățeni în conștiința tuturor intelectualilor transilvăneni, în Muntenia autoritatea care pregătește teoretic, dar și practic terenul pentru absorbirea de elemente latinești și romanice este Heliade Rădulescu. Decalajul dintre Transilvania și Principate se șterge rapid, ajungându-se în jurul anului 1860 la o unitate care poate fi

atribuită nu numai vocabularului de tip livresc, ci și structurii fonetice a lexemelor neologice și formelor lor gramaticale. Această unitate este atinsă prin schimbul de idei și de valori dintre regiuni și mai ales prin tradiționalul circuit interzonal al cărților, care sunt instrumentul ce asigură larga răspândire a cuvintelor.

Traducerile, școala, presa, scrierile originale – în care sunt preluate idei și valori ale culturii occidentale – se constituie rapid în canale eficiente de eliminare a „sărăciei zicerilor“.

Prin acțiunea lor, cărturarii au corectat astfel, peste veacuri, greșeala – condamnată de Gheorghe Șincai și de Samuil Micu în prefața la gramatica lor din 1780 – a domnitorului Alexandru I al Moldovei, de a fi introdus ca limbă de cult „slavo-ili-rica“, cu „îndoită pagubă a națiunii întregi, anume cu despărțirea îndelungată de Biserica Latină și cu cea mai mare stricăciune a propriei ei limbi“.

2. Cercetări asupra împrumuturilor livrești în limba română

Influența exercitată de latină și de limbile romanice (franceză, italiană) asupra românei a stârnit dintotdeauna interesul cercetătorilor. Fenomenul este cunoscut sub denumirea de *relatinizare*, termen preluat din literatura de specialitate occidentală, unde este folosit în legătură cu împrumuturile savante din latină.

În limba română, modernizarea structurilor lexicale are loc însă prin integrarea în sistem a unui mare număr de elemente latine prin filieră italiană și, mai ales, franceză. Alături de împrumuturile culte din latină, luate direct de la sursă sau prin filieră, fac parte din clasa elementelor livrești din română și cuvintele romanice care *nu au* statut de cultisme în franceză sau italiană: rom. *bancă*, *bandă*, *bord* etc. sunt de origine franceză, unde au drept etimon termeni din vechile limbi germanice.

Termenul *relatinizare* este folosit și în română (vezi Theodor Hristea, 1968, p. 117), dar majoritatea specialiștilor preferă, pentru română, denumirea de *reromanizare*, pusă în circulație de Sextil Pușcariu în 1940: „Neologismul de origine latină sau neolatină a produs o *reromanizare a limbii noastre*, îmbogățind-o cu un număr de elemente romanice, care umpleau golurile iscate prin uzarea firească și pierderea cuvintelor strămoșești, în locul cărora se introduseseră vorbe străine“ (1976², p. 375).

Referindu-se la împrumuturile culte din română, Sanda Reinheimer și Liliane Tasmowski optează tot pentru termenul *reromanizare*: „Cependant au cours des 18e et 19e siècles, le roumain entre graduellement dans le circuit occidental, et via le français surtout (mais également via l’italien ou le latin même), il intègre des formes d’expression qui le rapprochent à nouveau des autres langues romanes. Ici, plutôt que de relatinisation, c’est de rero-manisation qu’il est question“⁶³.

Propunând o perspectivă socioculturală asupra procesului de înnoire și de îmbogățire a vocabularului românesc cu împrumuturi latino-romanice, Alexandru Niculescu⁶⁴ introduce sintagma „occidentalizare romanică“, folosită cu consecvență în toate lucrările de profil pe care le-a publicat până astăzi. Această denumire apare și în titlul lucrării noastre, dar ținând cont de esența fenomenului, ni se pare adecvată nu numai într-o abordare strict socioculturală. Termenul *occidentalizare* este potrivit pentru procesul pe care îl suferă cultura și structurile social-economice românești în perioada 1750-1840, dar se poate folosi în egală măsură și pentru a desemna fenomenul de primenire și de îmbogățire a lexicului, petrecut în perioada 1780-1860. Dacă avem în vedere ponderea influenței franceze și aportul limbii italiene la schimbarea fizionomiei vocabularului românesc, putem admite sintagma *occidenta-*

63. 1997, p. 73.

64. 1976, p. 665–692; 1978, p. 55–98.

lizare romanică, dar se omite astfel contribuția latinei - mai ales în Transilvania - la modernizarea și îmbogățirea lexicului limbii noastre. (Vezi *Etimologia*.) Cum această schimbare se produce și prin participarea latinei, preferăm denumirea de *occidentalizare latino-romanică*.

Studiile consacrate fenomenului occidentalizării limbii române sunt diferite ca abordare. O perspectivă complexă asupra acestui proces ne oferă S. Pușcariu (1976, p. 370–415): condiții de realizare a împrumuturilor, căi de pătrundere, reacții față de neologism, adaptarea lor fonetică, morfologică etc.

De adaptarea neologismelor este interesat și Gh. Adamescu (1938), căruia trebuie să-i alăturăm numele Despinei Ursu (1969) și al altor doi lingviști ieșeni, G. Ivănescu și L. Leonte (1956). Unele dintre cercetări au devenit lucrări de referință în literatura românească de specialitate: N. A. Ursu (1962) este autorul unui studiu riguros despre formarea terminologiei științifice, iar Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru au realizat un dicționar cu atestările latino-romanice (direct de la sursă sau prin filieră nonromanică) din limba română veche (1421–1760). Rodica Bogza-Irimie a publicat în 1979 o cercetare despre *Termeni politico-sociali în primele periodice românești*, completând astfel, în mod fericit, domeniile de referință din studiul lui N. A. Ursu. În istoriile limbii literare sunt rezervate secțiuni însemnate problemei împrumuturilor din latină, din franceză și din italiană: Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu (1971, p. 442, 464, 467, 509–510, 542–544, 581–584), Ștefan Munteanu, Vasile Țâra (1978, p. 129 și urm., 185–205), Ion Gheție (1978, p. 139 și urm.), Paula Diaconescu (1974, p. 21 și urm.) ș.a.

Se urmărește problema neologismelor livești și în studii de tip monografic (Mariana Stănciulescu Cuza, 1992, este autoarea unei lucrări documentate, de peste 500 de pagini, consacrate influenței italienești în limba română; Ion Gheție, 1966, se ocupă de *Opera lingvistică a lui Budai Deleanu*, o monografie în care este abordată

și poziția cărțurului ardelean față de elementele lexicale livrești, iar Victor Grecu, 1973, studiază *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*), în prefețe la ediții științifice (Ștefan Munteanu, la Paul Iorgovici, *Observații de limba românească*, 1979), în articole și studii publicate în diverse periodice de specialitate (vezi *Bibliografia*). Cercetătorii de la Institutul de Lingvistică din București au coordonat realizarea, în 1956 și, respectiv, 1958 și 1962, a trei volume de *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* și a altor trei de *Studii de limbă literară și filologie* în anii 1969, 1972, 1974. Marea majoritate a specialiștilor în probleme de istorie a limbii literare sau în lingvistică romanică s-au implicat în cercetarea fenomenului occidentalizării latino-romanice a românei moderne.

III. Canale de pătrundere a împrumuturilor culte

1. Școala, teatrul și cartea

După contactele sporadice cu Europa romanică occidentală din perioadele anterioare, sfârșitul secolului al XVIII-lea marchează o cotitură în istoria relațiilor dintre Țările Române și Franța sau Italia. Petru Maior și Gheorghe Șincai fac studii la Roma (1774), Paul Iorgovici pleacă în 1790 la Paris. La începutul veacului al XIX-lea, Gh. Asachi studiază la Roma (1808–1812). În 1818, C. Aristia este trimis la Paris să studieze arta dramatică a actorului Fr.-J. Talma. La începutul anilor 1830, B. Catargiu pleacă la Paris, pentru a studia Dreptul și Științele politice, și revine în țară în 1834. În 1834, Mihail Kogălniceanu, împreună cu fiii lui M. Sturdza, se afla la Lunéville, Franța. Vasile Alecsandri își completează studiile la Paris (1835–1837). Gr. Crețeanu (1848) urmează la Paris cursuri de Drept și de Litere.

Societățile culturale care iau ființă în primele decenii ale veacului al XIX-lea au ca obiectiv, printre altele, și acordarea de burse de studii în străinătate unor tineri români. Societatea „Transilvania“, de pildă, îi trimite în Franța și în Belgia pe I. Lăpădatu, M. Străjan, I. C. Drăgescu, I. Bozonceanu (vezi Andrei Radu, 1982, p. 78).

Românii călătoresc mult și folosesc franceza atât în corespondența cu prietenii lor din Franța, cât și în cea purtată între ei. Stau mărturie în acest sens cele 194 de scrisori (1848–1895) publicate de Marin Bucur în 1969; dintre acestea, 154 sunt datate între 1848 și 1858.

Dar românii din Principate n-au putut călători întotdeauna, nici măcar pentru studii, fără permisiunea domnitorului: „Grecii, mult mai iubitori de lucruri noi decât românii, au prins imediat din aer curentul nou pe care l-am prins pe urmă și noi.

Căci spiritul acesta francez trebuia să-l prindem *noi aici în țară*, ai noștri neavând voie să circule. Până foarte târziu, pe la 1800, de câte ori pleca vreun tânăr în străinătate, de atâtea ori trebuia să-și ceară voie de la domn; și până după aceea domnul supraveghea pe studenți ca să vadă unde se duc și ce învață, ca să nu-i strice cumva societatea politică unde se duc și să nu ajungă la păreri pe care cârmuirea nu le îngăduia. Iar acei care îndrăzneau să plece fără de această permisiune, păteau ca unul dintre cei din-tâi studenți în medicină români, pe care vodă l-a adus înapoi și l-a bătut la falangă, adecă la tălpile picioarelor, ca să se învețe a mai merge în locuri unde se poate prăpădi curăția politică a sufletului cuiva“ (N. Iorga, 1977, p. 164).

Presiunea politicului se exercita însă, până la 1800, asupra individului, dar nu și asupra spiritului, care caută scotocitor spre Occident. „Rămânând, prin urmare, în țară, scrie N. Iorga în continuare, tinerii cari doreau să învețe puteau să primească învățatură apuseană numai în anumite condiții, și anume prin preceptorii de familie. Mulți francezi au venit în această calitate la noi în secolul al XVIII-lea, la București și la Iași, mai târziu și în provincie [...] Dădeau lecții de danț, deprindeau cu moravuri sociale“.

Studiile franceze se puteau face așadar și acasă, în Țările Române, cu profesori greci (este cazul lui Iordache Golescu) sau francezi. Aceștia din urmă ajung în Țările Române ca refugiați, mai ales după Revoluția Franceză de la 1789. Costache Conachi, de pildă, studiază cu Fleury.

Cunoștințe de franceză se pot dobândi și în instituții românești. Franceza se studia la colegiul din Brașov (1846) sau la liceul din Beiuș, întemeiat în 1828, iar în Principate, franceza este introdusă ca limbă de studiu mai întâi în școlile grecești.

O altă modalitate de apropiere a valorilor culturii franceze o reprezentau trupele de teatru, care ofereau spectacole la curtea domnitorilor din Principate sau în casele boierilor. După ce a fost primită la curtea lui Hangerli-Vodă, pe 29 mai 1798, o trupă de „pehlivani“ și „comedianți“ francezi primește recomandarea de a da spectacole în țară (vezi Dimitrie D. Ollănescu, 1982, p. 109). Treptat, trupele franceze vor domina scenele românești, în detrimentul celor nemțești sau italiene. (O trupă de actori italieni este semnalată de cronicarii timpului în București, în perioada 1820–1821.) Au rămas în cronicile vremii spectacolele susținute la București sau la Iași de trupele Foureaux-Hette (1831–1841), Victor Filhol (1838–1839), Valéry (1838), Delmary (1850).

Într-unul dintre numerele „Gazetei Teatrului Național”, în articolul *Teatrul Bucureștilor*, autorul face o precizare în legătură cu reacția publicului la spectacolele franțuzești, care ni se pare interesantă pentru a completa imaginea asupra consumatorului de cultură franceză din Principate, în prima jumătate a veacului al XIX-lea: „După sosirea trupei franțozești de la Iași sub direcția D. B. Furo, s-au reprezentat până acum două drame, patru vodevile și o tragedie, *Fiii lui Eduard*... Publicul se îmbulzește cu mare curiozitate și mulțumire a vedea o trupă așa de bine întocmită și a auzi o limbă ce este mai la toți cunoscută...” (sublin. n.) (3/1836, p. 30).

Nu se poate încheia însă o imagine coerentă despre atmosfera francofilă de la noi fără a ne documenta în legătură cu circulația în epocă a cărților franceze. Consultând cataloagele conservate în fondul Bibliotecii Academiei, am constatat că numărul de volume în franceză oferite cititorilor români este impresionant pentru perioada la care sunt datate aceste cataloage. O altă remarcă pe care o putem face se referă la varietatea domeniilor cărora le aparțin aceste cărți: beletristică, știință, memorialistică, politică etc. Prin urmare, învâțații interesați de noutățile din literatura de specialitate apărute în Franța se puteau documenta la București

sau la Iași, prin intermediul librăriilor sau al cabinetelor de lectură românești.

Catalogul pe 1846 al Cabinetului de lectură Bell (Iași) cuprinde: „Littérature I: belles lettres, mémoires, voyages, chimie, physique, diplomatie, politique, géographie, philosophie et morale“ = 1221 de titluri; „Littérature II: contes, nouvelles, romans“ = 2117 titluri.

Catalogul Hennig (Iași) dispune pe anul 1852 de 2760 de titluri.

În Catalogul Cabinetului de lectură Librairie Nouvelle (Iași) pe 1854 sunt înregistrate 4277 de titluri.

Catalogul librăriei Rosetti/ Winterhalder (București) pe 1847 oferă clienților săi numere din „France dramatique“, 6 exemplare din J. Hutier, *Beautés de la littérature française ancienne et moderne*, 54 de volume din *Collection portative d'œuvres choisies de la littérature française* etc.

Cererea de carte franceză crește de la an la an, o dată cu numărul cunoscătorilor limbii franceze. Prezența scrierilor franțuzești în peisajul cultural românesc este semnificativă pentru studiul istoriei împrumuturilor din franceză în română, de aceea am și amintit-o în cuprinsul acestui capitol.

Cartea, școala și teatrul francez au înrâurit în primul rând ceea ce Pușcariu (1976, p. 387) numea „așa-zisa *societate bună*“, care este o verigă importantă în încetățenirea neologismelor de proveniență franțuzească în limba română. (Pentru alte detalii privind cartea, școala și teatrul, dar privite în relație cu fenomenul literar de la noi, vezi cap. I.2.)

2. Scrierile românești originale

Ne-am întrebat adeseori de ce în textele scrise în românește de către corifeii Școlii Ardelene – a căror instrucție a fost făcută în colegii cu predarea în latină – sau în cele ale lui Iordache Golescu

ori ale cărturarilor contemporani cu aceștia apar atât de puține neologisme, în raport cu numărul elementelor latino-romanice din dicționarul lui Ioan Bobb, din *Lexiconul budan* sau din *Condică*. Un răspuns la această chestiune ne oferă Sextil Pușcariu, într-o lucrare publicată în 1940 (vezi ediția din 1976, p. 376–378).

Pușcariu atrage atenția că nu Școlii Ardelene îi datorăm primele împrumuturi din latină și îi amintește, în acest sens, pe Dimitrie Cantemir, pe Dosoftei, pe stolnicul Cantacuzino și neologismele de origine latino-romanică intrate în română prin filieră slavă (polonă sau rusă), maghiară ori germană.

Înainte de Heliade Rădulescu, influența italiană a cunoscut un moment favorabil la curtea lui Brâncoveanu, iar mai târziu, Ienăchiță Văcărescu întrebuintează în *Gramatica* sa o terminologie de proveniență italienească. „Cei care au programat mai întâi o apropiere voită și consecventă, cu tendință purificatoare, de limba latină, au fost promotorii Școlii Ardelene. *Dar mai mult în teorie decât în practică* [sublin.n.] [...] Și tot astfel contemporanii lor, acei harnici popularizatori de cunoștințe folositoare în masele mari, se sfiesc să introducă cuvinte nouă. Când neologismul li se pare totuși indispensabil, ei adaugă, în paranteză, explicarea pe înțelesul tuturor...“, precizează Pușcariu (p. 378)⁶⁵.

65. Problema împrumuturilor savante în scrierile cărturarilor aparținând Școlii Ardelene a fost pusă de curând și de Alexandru Niculescu [*Câtă latină știa corifeii Școlii Ardelene*, în „România literară“, 45, 11–17 noiembrie 1998 (XXXI), p. 15]. Pornind de la constatarea că în lucrările publicate în românește de către reprezentanții Școlii Ardelene apar sporadic neologisme culte, Alexandru Niculescu pune sub semnul întrebării formația latinistă a acestora: „Aceste confruntări ne permit a pune sub semnul îndoielii latinismul *real*, de fapt, al învățaților prelați ai Școlii Ardelene. Cât era această cultură latină adânc înrădăcinată în formația intelectuală a acestor valoroși și entuziaști scriitori care frecventaseră școli înalte catolice, la Viena, la Roma? Înclinăm a crede că aderențele indestructibile cu Transilvania natală îi determină a fi *autohtoni*, în scrisul lor românesc“. „Frazele românești ale lui Samuil Micu sau ale lui G. Șincai amintesc mai degrabă de scrisul lui Dimitrie Cantemir (din *Hronicul Româno-Moldo-Vlahilor*, descoperit de Inochentie Micu-Kle-

Considerăm însă că explicația lui Pușcariu poate fi nuanțată și cu alte detalii. Să nu uităm, în primul rând, că destinatarii scrierilor lui I. Golescu sau ale reprezentanților Școlii Ardelene nu erau numai elitele culturale ale timpului. Limba folosită pentru a-și transmite mesajul trebuia să fie accesibilă unui public cât mai larg

în la Viena) decât de o inovatoare stilistică latină. “ Replica la această viziune asupra școlii latiniste din Transilvania n-a întârziat să apară. În *Câtă latină știa corifeii Școlii Ardelene? Multă!*, publicat în „România literară“ din 9–15 decembrie, 49/1998 (XXXI), p. 10, citând diverse documente din epocă, Maria Someșan respinge ipoteza fragilității cunoștințelor de latină ale promotorilor Școlii Ardelene: „în colegiile în care învățaseră cei din generația Școlii Ardelene, [instrucția] se făcea exclusiv în limba latină. Chiar și materiile considerate secundare – istoria, geografia, matematica – erau predate în latină. Regulamentele școlare interziceau sever utilizarea limbii materne atât în clasă, cât și în internat.“ În răspunsul la intervenția Mariei Someșan (*Despre “latinismul” Școlii Ardelene*”, in “România literară”, 4/ 1999, p. 10-11), Al. Niculescu lămurește cu detalii semnificația pe care o atribuie absenței neologismelor din lucrările învățaților ardeleni. Reproducem două fragmente edificatoare din această amplă “replică la replică”: ”...Învățații ardeleni, oricât de aprofundat ar fi studiat latina în colegii și în gimnaziile teologice catolice, nu aveau deprinderea de a redacta curent, *manu propria*, fără ajutor, texte întregi, într-o latină, gramatical și stilistic fără eroare.“ “...Intellectualii Școlii Ardelene - mai ales cei ce erau în funcții bisericești - dispuneau de mai multe registre de limbaj (stilistice): 1. Limba latină oficială, culturală, ecleziastică. 2. Limba română a literaturii scrise în limba română. 3. Limba română vorbită (în corespondență). Bineînțeles, aceste trei ipostaze stilistice se combinau între ele...” În această polemică nu se ține însă seama de *destinatarul*, de *caracterul* scrierilor Școlii Ardelene și de stadiul de evoluție a limbii române literare la răscrucea dintre veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea. De fapt, nici în scrierile cărturarilor munteni din primele decenii ale veacului al XIX-lea nu abundă neologismele latino-romanice. În opera literară a lui Iordache Golescu, de pildă, împrumuturile neologice reprezintă o raritate. Referitor la limba în care trebuie scris un text care nu se adresează elitelor timpului, este poate necesar să amintim ce crede Paul Iorgovici în acest sens. Citatul de mai jos este extras din gramatica sa de la 1799: „Deci cel ce trebuie să scrie ceva trebuie să aleagă așa cuvinte care sunt spre înțelegerea materii ce scrie. *Dacă materia aceea e spre învățătura oamenilor celor proști, atunci scriitorii trebuie să întrebuițeze așa cuvinte cu care vorbind să-l înțeleagă aceia pentru care scrie*“ (sublin.n.).

cu putință, după cum se exprimau, în acest sens, chiar învățații ardeleni. Pe de altă parte, referindu-ne îndeosebi la lucrările Școlii Ardelene, acestea au în general un caracter de popularizare a cunoștințelor din diferite domenii de activitate.

Urmărind neologismele în diverse scrieri (texte din afara domeniului științific) de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea sau rezultatul cercetărilor pe texte din această perioadă, am ajuns la concluzii care confirmă afirmația lui Sextil Pușcariu. Un colectiv de cercetători timișoreni a elaborat un dicționar pe baza cuvintelor și a ocurențelor acestora din tipăriturile de la Blaj din secolul al XVIII-lea. În cele 99 de pagini, câte numără *Limba română literară în secolul al XVIII-lea. Lexicul tipăriturilor blăjene din perioada 1750–1760*, III, Universitatea din Timișoara, 1985, care cuprinde secțiunea CA – CHIZĂȘI, apar ca intrări numai neologismele *catolic* < lat. *catholicus* (și derivatul românesc *catolicesc*) și *căpitan* (< it. *capitano*, pătruns prin filieră slavă sau maghiară).

Consultând textele autorilor de gramatici și de dicționare din epocă, am constatat că numărul neologismelor din scrierile care nu se încadrează în stilul științific este în general redus, iar uneori acestea lipsesc cu desăvârșire.

Absența împrumuturilor latino-romanice se poate pune pe seama mai multor factori. Nu numai conținutul textelor trebuie avut în vedere, ci și – mai ales – beneficiarii acestora. În *Chimare la typărirea cărților românești și versuri* (Buda, 1821) a lui C. Diaconovici-Loga, am identificat, în paginile 8–14, un singur neologism cu două ocurențe (*patron*) și alte trei cu câte o atestare (*prenumerație*, *soțietate* și *cultură*). Lipsesc împrumuturile latino-romanice prin filieră maghiară sau germană.

Timpul joacă și el un rol important în preluarea și integrarea elementelor culte, de origine latino-romanică. După 1830, se atenuează reținerea cărturarilor români în folosirea în scrierile lor a împrumuturilor neologice.

Încercând să verificăm structura etimologică a lexicului folosit de C. Diaconovici-Loga în scrierile de același tip, datate după 1821, ne-am oprit la *Epistolariul romanesc...*⁶⁶, publicat la Buda în 1841, în care am numărat 17 neologisme pe paginile I–II: *onorat, senat, stand, soțietate, agent, național, zel, epistolariu, țivilizație, patrie, patriot, prenumerați, nație, catholic, a onora, amic, director*.

Chiar și textele științifice elaborate cu scopul de a populariza cunoștințe din cele mai diferite domenii sunt sărace în neologisme (împrumutate sau derivate pe teren românesc, de la cuvinte latino-romanice). În Gh. Șincai, *Povățuire cătră economia de câmp* (Buda, 1806)⁶⁷, elementele din această categorie sunt sporadice: *economie, cretos, chylindru*. În *Hronica românilor și a mai multor neamuri* (Buda, 1808)⁶⁸, cuvintele neologice folosite de Gh. Șincai sunt însă mai multe decât în lucrarea anterior menționată, dar nu numeroase. Numărul acestora crește pe măsură ce autorul se apropie cu prezentarea istoriei românilor de secolul al XVIII-lea și face tot mai dese referiri la instituțiile timpului, la dregătorii, la diverse evenimente din viața socială sau politică: *senat, triumf, înscripție, consulariu, colonie, metropolis, legion, magistru, comitat, calvin, catholic, episcop, religie, cler, consiliariu, parolă, director, grație, unitar (subst.), gubernator, stat, reformat, tyrănnie, pretext, comun, ministru, fundație, principat, dominiu etc.*

În opera dramatică sau în satirele politice ale lui Iordache Golescu, autor al unui dicționar bogat în împrumuturi latino-romanice, elementele neologice sunt foarte rare: *căpitan, comandă, milion, patriot, brillant, diamant*, cuvinte devenite obișnuite în limba vremii. La acestea am mai putea adăuga *anarhie*, luat mai degrabă din neogreacă decât din surse romanice.

66. Vezi *Școala Ardeleană*, II, 1983, p. 763 și urm.

67. Vezi *Școala Ardeleană*, I, 1983, p. 678 și urm.

68. Vezi *Școala Ardeleană*, II, 1983, p. 5 și urm.

În ceea ce privește *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești*, Mioara Avram (1990) face o observație interesantă cu privire la prezența împrumuturilor noi în această lucrare: „alături de elementele populare de care m-am ocupat până acum, lexicul ilustrativ pentru tipuri de flexiune sau derivare din gramatica lui I. Golescu cuprinde și neologisme, de exemplu *comedian*, *gheneralita*, *ocean* (instrument), *salată*, respectiv *exportasie*, *importarisi*, *transport*“ (p. 406).

Dar *Băgări de seamă...* este un text științific și, prin urmare, se situează într-o categorie aparte de scrieri, la care am mai făcut referiri în rândurile anterioare. Alături de presă, de dicționare și de traduceri, lucrările științifice reprezintă modalitatea cea mai sigură și mai activă de îmbogățire a lexicului românesc cu elemente latino-romanice, împrumutate direct de la sursă sau prin filieră (neogreacă, rusă, germană sau maghiară). Cum de acest gen de scrieri s-a ocupat N. A. Ursu (*Formarea terminologiei științifice românești*, 1962), considerăm că este util să oferim un fragment din concluziile cercetătorului ieșean, privitoare la locul și la rolul operelor științifice în întreprinderea de modernizare a structurilor lexicului românesc:

„În procesul de creare a terminologiei științifice românești se pot distinge, în funcție de influențele exercitate asupra limbii române din această perioadă, două etape mari. Prima, care începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când se intensifică preocupările de îmbogățire a limbii române cu termeni noi, și ține până în jurul anului 1830, se caracterizează – în Muntenia și Moldova – prin abundența elementelor de provenință neogreacă și rusă, iar în Transilvania prin numărul mare de termeni de origine latină, germană sau italiană. După cum am văzut, unii termeni neogrecești apar acum chiar în cursurile de matematică ale lui Asachi sau Lazăr, cu toate că amândoi aveau formație culturală apuseană și predau după manuale în limbile franceză, germană sau latină.

O altă caracteristică a terminologiei din această primă etapă este frecvența deosebit de mare a calcurilor lingvistice, care în perioada următoare vor fi înlocuite treptat prin neologismele corespunzătoare.

Pentru că în Transilvania apar în această perioadă un mare număr de manuale școlare și diferite alte scrieri de popularizare a științei, care au trecut adeseori și dincoace de munți, unde numărul lor era mult mai mic, prioritatea în ceea ce privește contribuția la crearea terminologiei științifice românești o dețin acum ardelenii. Aportul însemnat al lui Asachi și Lazăr (care era tot ardelean!) la crearea terminologiei matematice nu poate pune în umbră contribuția lui Șincai și Maior în domeniul terminologiei matematice, fizico-chimice și a științelor naturale, a lui Vasilie Popp în domeniul medicinei și a altor autori sau traducători de scrieri cu conținut științific din Transilvania.

Etapa a doua în procesul de creare a terminologiei științifice românești începe după anul 1830 și se caracterizează printr-un foarte mare număr de împrumuturi din limbile franceză și latină. Mulți dintre termenii proveniți în etapa anterioară din limbile neogreacă, rusă sau germană și care păstrau încă ceva din aspectul lor fonetic original își stabilesc acum, pe baza limbii franceze, forma definitivă în limba română.

Contribuția cea mai însemnată la dezvoltarea terminologiei științifice o aduc în această perioadă intelectualii din Muntenia și Moldova” (p 125).

Într-adevăr, textele științifice reprezintă genul de scrieri cu cele mai bogate atestări pentru neologismele latino-romanice. Fiind vorba de o perioadă de formare și de cristalizare a terminologiei de specialitate în cele mai variate domenii ale științei, aceste împrumuturi livrești au un vădit caracter necesar.

De exemplu, în *Aritmetica matematicescă* (1821) a lui Gheorghe Lazăr întâlnim *rombu*, *poligonu*, *liniile paralele*, *figuri regulate* etc. Însemnele etapei de dezvoltare a limbii române li-

terare – între Orient și Occidentul romanic – sunt încă prezente (*a formarisi, diastemă, cheantru* etc.), dar accesul neologismelor latino-romanice este controlat numai de rațiuni științifice. Nu trebuie omis faptul că destinatarii acestor texte nu constituie un public larg, ci unul restrâns, de specialiști.

Pe măsură ce ne apropiem de anul 1850, nu numai structurile gramaticale din textele științifice se modernizează, ci și terminologia tehnico-științifică se înnoiește cu elemente latino-romanice tot mai numeroase. În *Icoana pământului sau Carte de geografie* (1842) apar *poluri*, „*ecuatorul pământesc/ ceresc*”, *climele, tropice*, „*cercuri polare*”, „*cercul polariu artic/ antartic*”, *zenitul, meridian, solstițiale, ecuinoctiale* etc., iar în N. A. Krețulescu, *Manual de anatomie descriptivă* (1843) sunt folosite cuvinte de origine latino-romanică, precum *claviculă, torax, stern, concavă, convexă, plexul bracial, fașetă, omoplat, „vase axilare*” etc.

Citind *Proclamația de la Izlaz* (1848), găsim enunțuri ca „*egalitatea drepturilor politice*”, „*responsabilitatea ministrilor și a tuturilor funcționarilor în funcția ce ocupă*”, „*libertatea absolută a tiparului*” etc., ceea ce atenuază impresia de exagerare pe care o lasă dicționarele publicate în jurul anului 1850, pline de cuvinte împrumutate îndeosebi din franceză.

În jurul anului 1850, neologismele devin o prezență obișnuită în toate genurile de scrieri. Alexandru Marcu publică în *Omagiu lui I. Bianu* (1927) o scrisoare a ardeleanului Simion Bărnuțiu adresată abatelui Pietro Monti, datată la 22 februarie 1853. Lăsând deoparte detaliile ortografice sau de natură gramaticală, ne-am concentrat atenția asupra împrumuturilor latino-romanice folosite de Bărnuțiu în scrisoarea sa și am numărat 24 de astfel de elemente: *abate, autor, diecesă, vocabulariu, dialept, ispan, versat, literatură, profesor, codice, studiat, prefațiune, a se ocupa, studiu, comparativ, document, distint, librariu, predicațiune, a compara, fragment, stil, italic, listă*.

Dicționarele publicate între anii 1840 și 1860 confirmă și ele expansiunea în diversele stiluri ale limbii române literare a cuvintelor de origine latino-romanică. Referindu-se la schimbările radicale produse în fizionomia lexicului românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Sextil Pușcariu (1976, p. 375) remarcă: „Prefacerea fu atât de repede, *încât neologismul devine o problemă lingvistică și literară* care dădu naștere unor discuții interesante în presa de dincoace și de dincolo de Carpați. Aproape nici unul din scriitorii mai de seamă ai vremii n-a rămas indiferent față de această chestiune, abordată și reluată de ei în prefețele cărților, în articolele polemice și în corespondența privată. Explicațiile sunt rare“.

Înainte de a încheia această prezentare a situației neologismelor latino-romanice în scrierile românești originale, trebuie să mai facem o precizare. Intenția noastră inițială a fost aceea de a separa textele științifice de celelalte tipuri de scrieri. Dar după ce am consultat numeroasele tipuri de lucrări elaborate în epocă, ne-am dat seama că o asemenea distincție este artificială: există, într-adevăr, oameni de știință în Țările Române, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea? Există oameni de cultură, cărturari din rândurile boierimii, apoi ridicați din burghezia care se închea ca clasă. Prelați, medici, dascăli, înalți funcționari în aparatul de stat, toți sunt deopotrivă și scriitori, și autori de manuale, de dicționare, de lucrări cu caracter științific sau de popularizare a științei. Iată de ce, credem noi, este greu de stabilit o limită strictă – în ceea ce privește introducerea și difuzarea de împrumuturi latino-romanici - între textele științifice și celelalte, în condițiile în care cuvintele migrează nu numai de la un autor la altul ori de la o regiune la alta, ci și la același autor, de la o scriere la alta.

3. Traducerile

Textele traduse au o contribuție indiscutabilă la introducerea de noi cuvinte în limba română în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului al XIX-lea. Pentru a susține această afirmație, am folosit o sursă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Este vorba despre traducerea (parțială) în românește a lucrării *El Criticón* a lui Baltasar Gracián, publicată la Iași în 1794, sub titlul *Critil și Andronius*. Cercetând acest text, Dan Simonescu (*Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul Liceului Național Iași“, 1942–1945, Iași, 1946, p. 45–63) aprecia că traducerea a fost realizată după versiunea grecească, dar tălmăcitorul a avut la dispoziție și traducerea în franceză a textului lui Gracián, datorată lui Maunroy (1696). Comparând textul românesc cu versiunea franceză a lui Maunroy, putem confirma că ipoteza lui Dan Simonescu este corectă. Elementele romanice din text menționate de Dan Simonescu apar și în versiunea franceză publicată la 1696.

Citind în întregime traducerea românească a textului *Critil și Andronius*, 1794, am excerptat împrumuturile neologice latino-romanice pe care le înregistrăm în cele ce urmează. După forma cu care apar în text, unele dintre aceste cuvinte au, evident, un etimon (imediat) grecesc. Am inclus în acest inventar și derivate românești de la împrumuturi neologice. În paranteză, indicăm numărul paginii, iar la cazurile cu mai multe ocurențe, și formele gramaticale sau variantele fonetice: *ambre* (p. 9), *anatomie* (20), *andaluzien* (73), *armonii* (8), *balul* (87), *barbare* (28, 92), *a cabinetului* (103), *calabrezilor* (72), *capitalul* (35), *caractir* (5; *caractirul*, 58), *carnavalul* (87), *castilanii* (72), *cavaleri* (63), *capitan* (40; *căpitan*, 53, 84), *comedie* (79), *complimenturi* (91, 93), *conversații* (42; *conversasiia*, 86), *crystal* (13, 86), *curioasă* (20), *curtezan* (79; *curtezani*, 93, 84), *don* (53), *damă* (45), *eclip-*

sis (11, 17), englez (66), element (1; elementurile, 2, 9), elefant (9, 62; elefantul, 9), erinie (91), favorit (58; favoriți, 32), figura (87), finixului (63), flotă (31; flota, 35), filosof (4; filosofii, 30), filosofie (42), formă (19), gardinal (64), genovezii (66), golfurile (9), graf (63), harpi[e] (91), himera (90), economie (20; economii, 56), idei (6), interesul (38; interesuri, 38), interesate (77), iroi (53), iroicească (53), istorie (42), instrument (2; instrumentul, 62; instrumenturi, 79), italiian (68; italieni, italienii, 74), lavirinhd (20), legumă (20), leo-pardoși (55), licornii (63), liiotenan (16), lustru (69), materie (14, 49, 101; materii, 75), maghistrat (62), magnetul (28), metalurilor (27), malorchen (73), ministru (70, 86; ministri, 61, 89; ministrilor, 59; a miniștrilor, 61), minut (38), modă (91; moda, 86), monarh (13; monarhi, 92), monarhie (93), moral (49), muzică (79; muzica, 22), narchisi(!) (72), ofițeri (38; ofițerii, 63), organ (4, 101; organul, 4), parenthesesă (11), parimiia (40), palat (21, 69; palaturi, 76), patrie (52), planetă (14; planete, 17; planetelor, 25), politec (78), politica (59), polonez (72), prens (59), privileghiu (22; privileghiuri, 67), protexuesc (61), publică (subst.; 59), rangu (25), răpublică (33, 95), rivali (37), simetrie (21; simetriia, 98), simvol (105), sinior (55), spaniolii (25, 66; spaniolilor, 73), teatru (2; teatrul, 51), tigri (32, 76), tirăniia (40, 92), tonuri (22), tragediei (12; traghediea, 28; traghedii, 2), vițăroa (84).

Prezența acestor împrumuturi în textul de la 1794 nu trebuie pusă însă obligatoriu pe seama versiunii franceze folosite de către traducător, în paralel cu cea grecească. Multe dintre ele sunt atestate frecvent în scrierile anterioare. Potrivit datelor oferite de Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru în *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992, *caracter* este atestat pentru prima oară în limba română la 1702, *elefant* și *labirint* – c. 1700, *sinior* – 1694, *economie* – c. 1734, *capital* – 1759 etc. În schimb,

nu sunt înregistrați în lucrarea amintită termeni ca *legumă*, *leopard* etc.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, mai sunt traduși, din franceză, Fénelon, Voltaire, Bernardin de Saint-Pierre, iar în primele decenii ale veacului al XIX-lea, Voltaire, Molière, Chateaubriand, Boileau, J.-J. Rousseau ș.a. În 1836, printre tipăriturile Societății Filarmonice, se numără traduceri din Corneille, Racine, Beaumarchais, Crébillon, Molière, Alfieri, Monti, Victor Hugo, Eugène Sue, Balzac, Boccaccio, Cervantes ș.a.

Numărul autorilor traduși și publicați în volum crește după 1840, se diversifică speciile literare propuse cititorilor, unele opere apar în versiunea românească a mai multor traducători. De exemplu, Bernardin de Saint-Pierre vede lumina tiparului în 1821, la Iași, cu *Bordeiul indienesc*, în traducerea lui Leon Asachi. Același roman apare, tradus de Iancu Buznea, tot la Iași, în 1831, sub titlul *Paul și Virginia*, iar în 1850, la București, *Paul și Virginia* (fără traducător). Se traduc de asemenea și sunt reprezentate piese din dramaturgia franceză; textul acestora, nefiind publicat întotdeauna, circulă în manuscrise.

Faptul că traduceri din franceză domină, într-o ierarhie cantitativă a acestui gen de texte, este evident. Lista autorilor străini traduși în românește întocmită de autorii *Dicționarului literaturii române de la origini până la 1900* (București, 1979, p. 939–954) este grăitoare în acest sens. Important este însă de remarcat că, alături de autorii francezi, pătrund și scriitorii italieni (Dante, Alfieri, Manzoni, Petrarca, Ariosto, Casanova ș.a.), mai ales grație lui Gh. Asachi, Heliade Rădulescu și lui G. Barițiu. Cervantes este tradus după versiuni franțuzești.

Din punct de vedere lingvistic, aceste traduceri sunt un prilej de a folosi neologisme deja încetățenite și deseori de a introduce noi cuvinte, sub influența originalelor după care se face traducerea.

Numărul elementelor livrești crește constant, ajungându-se ca după 1830 să fie greu de imaginat un text tradus fără cuvinte neologice. La aceasta a avut o contribuție considerabilă și presa, la al cărei rol ne vom referi în continuare.

Periodicele românești (vezi capitolul III.4) publică, începând cu 1829, traduceri din Lamartine, Marmontel, Molière, George Sand, Victor Hugo, J.-J. Rousseau, Béranger, Voltaire, Manzoni ș.a. Unii dintre acești autori devin, prin traducerile realizate din opera lor, prezențe obișnuite în publicistica românească a timpului.

Faptul că traducerile sunt căi de introducere a împrumuturilor în limba română a atras atenția specialiștilor români și au fost studiate formele în care erau puse în evidență asemenea categorii de cuvinte în epocă. M. Seche (1959, p. 106) subliniază că, „în prima jumătate a secolului al XIX-lea, numeroase traduceri românești erau însoțite de *glosare* sau de subsoluri care serveau la explicarea neologismelor. Existența acestor glosare și subsoluri arată că multe împrumuturi recente nu fuseseră încă asimilate de limbă, iar unele nu erau cunoscute bine de traducătorii înșiși, care le explică greșit. *Dar, pe de altă parte, aceste glosare au avut în veacul trecut un mare rol pozitiv: ele au ajutat enorm la popularizarea neologismelor în limba română, arătând totodată tendința înaintată a traducătorilor, efortul lor de a face accesibilă transpunerea într-o limbă încă nu îndeajuns de «cultivată».*”

4. *Presa*

Anul 1830, indicat de N. A. Ursu (1962, p. 125) ca hotar între două atitudini față de împrumuturile latino-romanice, îl putem pune în relație cu observația din 1940 a lui Sextil Pușcariu privitoare la rolul jucat de presă în introducerea și integrarea neologismelor în limba noastră. Este etapa din istoria limbii române literare în care, într-adevăr, în Principate și în Transilvania, încep

să apară tot mai multe periodice de informații și de cultură, care satisfac exigențele unei societăți aflate într-un proces rapid de modernizare, de deschidere spre civilizația europeană occidentală.

Canalele de absorbție și de răspândire a împrumuturilor savante sunt, după opinia lui Pușcariu (1976, p. 384 și urm.), scrierile literare și științifice, comerțul, „așa-zisa societate bună“, dar „canalul cel mai încăpător prin care s-au scurs la noi neologismele a fost *presa*“ (p. 387).

Într-adevăr, între 1830 și 1860 se poate vorbi de o explozie în acest domeniu al vieții culturale românești. Începând cu 1829, când apare primul număr din „Curierul românesc“, în Muntenia, și „Novitale de la armie“, continuat de „Albina românească“, în Moldova, se deschide, în plan lingvistic, un drum nou și eficient către modernitate (vezi și cap. I.2.).

Unele dintre aceste periodice au o viață efemeră, altele mai îndelungată și/sau cu apariții intermitente, iar impactul lor asupra limbii și a societății românești este greu de evaluat cu exactitate. Sigur este faptul că toate au jucat un rol însemnat în formarea mentalității omului modern, de tip occidental, începând cu boierii și continuând cu burghezia, aflată în ascensiune. Din punct de vedere lingvistic, publicațiile periodice sunt cele mai active în transmiterea de împrumuturi noi și în impunerea acestora în limba literară.

După „Curierul românesc“ și „Albina românească“, publicate din inițiativa lui Heliade Rădulescu și, respectiv, a lui Gh. Asachi, au apărut altele, în toate cele trei provincii istorice românești: „Alăuta românească“ (Iași, 1837–1838), „Curierul de ambe sexe“ (București, 1837–1847), „Mozaicul“ (Craiova, 1838–1839), „Dacia literară“ (Iași, 1840). În 1841, presa se îmbogățește cu un hebdomadar bilingv, „Le glaneur moldo-valaque“/ „Spicuitorul moldo-român“, iar în 1844 cu „Propășirea“, devenită ulterior, sub presiunea cenzurii, „Foaie științifică și literară“, sub conducerea lui Ion Ghica, V. Alecsandri și a lui P. Balș. În Transilvania, la

Braşov, Ion Barac scoate „Foaia duminicii“ (1837), iar G. Bariţiu, în 1838, publică „Foaia literară“, care devine, şase luni mai târziu, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“. Tot G. Bariţiu îşi asumă şi responsabilitatea de a edita „Gazeta de Transilvania“ (1838).

Este important de menţionat că, pe lângă diversificarea peisajului publicistic prin apariţia de noi periodice, există şi iniţiative de mare interes pentru noi. Alături de „Steaua Dunării“ (1855–1856) a lui Mihail Kogălniceanu sau de „România literară“ a lui Vasile Alecsandri, dintre titlurile presei de până la 1860 merită a fi amintite şi „Adaosul literar“ (1830–1832), „Gazeta Teatrului Naţional“ (1835–1836), conduse de Heliade Rădulescu, „Magazin istoric pentru Dacia“ (1845–1848) al lui N. Bălcescu şi A. Treboniu Laurian, „Album ştiinţific şi literar“ (1847), sub autoritatea lui C. N. Brăiloiu etc. Acestea din urmă au meritul de a marca începutul publicaţiilor dedicate unui anumit domeniu de activitate culturală sau ştiinţifică şi de a contribui la cristalizarea terminologiilor de specialitate. Din numerele „Gazetei Teatrului Naţional“ consultate, am extras:

- nr. 1 (1835): rolele comice, critica teatrului, parter (p. 8), caricatură, protagonist, aplauze, role galante (p. 9);
- nr. 2 (1835): tragedie, a examina, influenţă, sentiment (p. 17), teatru (p. 19);
- nr. 3 (1836): reprezentaţie, (bucăţi) dramatice (p. 31), public, dramele şi vodevilele, directorul trupei, direcţie “regie”, a se reprezenta (p. 30);
- nr. 4 (1836): *actor, a imita, gesturi* (p. 44);
- nr. 5 (1836): artă sublimă, dialog (p. 46), graţie, haracteruri stravagante (p. 49), direcţie “conducere” (p. 50);
- nr. 6 (1836): *arta dramatică* (p. 51);
- nr. 13 (1836): diletanţi, receta beneficientului (p. 106), opinia publicului, aplauzuri, culise, abonament, conservatoriu (p. 108).

La acestea, se adaugă alte împrumuturi de tip livresc, precum *barbarism, civilizaţie* (2/1835, p. 17), *societate, insulă, idee*

(2/1835, p. 19), *a contribui* (3/1836, p. 30), (bucăți) *originale, traducții* (3/1836, p. 31), *a medita* (4/1836, p. 44), *monstruoasă* (4/1836, p. 48), *poesia clasică, romantism* (4/1836, p. 49), *idei generoase* (6/1836, p. 51).

Consultând textele publicate în periodicele⁶⁹ din jurul anului 1830, se impune lesne constatarea că neologismele sunt mai abundente în materialele traduse decât în cele originale. În ceea ce privește textele originale, și acestea se pot grupa după conținut. Articolele informative din domeniul științific sunt, de obicei, mai bogate în elemente neologice decât cele de interes general.

Excerptând numerele din primii doi ani de apariție a „Curierului românesc“ (1829–1830), am identificat un număr de 1514 neologisme. Trebuie să menționăm că nu am înregistrat și frecvența acestora (unele împrumuturi au 2–6 ocurențe pe aceeași pagină: *militar, interesant, voiaj* etc.).

Dintre cele 1514 împrumuturi, 712 sunt de proveniență franceză⁷⁰ (*curtezan* < fr. *courtisan*, *curaj* < *courage*, *șalupă* < *chaloupe* etc.), 41 sunt luate din latină (*fabulă* < *fabula*, *imperiu* < *imperium*, *insulă* < *insula*), iar 124 din italiană (*vulcan* < *vulcano*, *regulament* < *regulamento*, *canțonetă* < *canzonetta* etc.). La acestea se mai adaugă 527 de împrumuturi cu etimologie dublă și 110 cu etimologie multiplă.

Dintre neologismele cu dublă origine, potrivit lucrărilor lexicografice consultate (DEX și, pentru unele cuvinte, neînregistrate în primul dicționar, DN³), 318 provin din franceză și din latină (*educație* < fr. *éducation*, lat. *educatio*; *monument* < fr. *monument*, lat. *monumentum*; *decret* < fr. *décret*, lat. *decretum* etc.), 85 din franceză și italiană (*deputat* < fr. *député*, it. *deputato*, *sonet* < fr. *sonnet*, it. *sonetto*; *acord* < fr. *accord*, it. *accordo*; *gazetă* <

69. „Curierul românesc“ (din primii doi ani de apariție, 1829–1830), „Albina românească“ (1830), „Alăuta românească“ (1837).

70. În clasificarea etimologică a acestor împrumuturi, ne-am orientat după datele etimologice oferite de DEX.

fr. *gazette*, it. *gazetta*), iar 24 din italiană și din latină (*stat* < lat. *status*, it. *stato*; *ancoră* < lat., it. *ancora*). Dintre cele 110 de elemente neologice cu origine latino-romanică multiplă, menționăm *far* (< fr. *phare*, lat. *pharus*, it. *faro*), *proces* (< it. *processo*, fr. *procès*, lat. *processus*).

În cele 1514 împrumuturi neologice au fost incluse și elementele cu origine dublă/ multiplă la care unul dintre etimoane este un cuvânt nonromanic (german, neogrecesc sau rusesc). Este vorba de termeni precum *orizont* (< germ. *Horizont*, ngr. *orízon*, it. *orizzonte*, lat., fr. *horizon*), *regiment* (< fr. *régiment*, germ. *Regiment*), *portofel* (< rs. *portofel'*, fr. *portefeuille*), *ofensivă* (< fr. *offensive*, germ. *Offensive*), *episcop* (< ngr. *epískopos*, lat. *episcopus*), *plíc* (< ngr. *plíkos*, it. *plico*), *reumatism* (< lat. *rheumaticus*, it. *reumatismo*, germ. *Rheumatismus*), *muză* (< lat., it. *musa*, fr. *muse*, ngr. *músa*, germ. *Muse*), *muzică* (< lat., it. *musica*, fr. *musique*, germ. *Musik*) etc.

În Introducție la „Dacia literară“ (1840), Mihail Kogălniceanu se folosea de neologisme obișnuite în epocă (scandal, literatură, național, original, idee, critică, a critica, discuție, realizatie, imitație, traducție, nație, redacție, producție, eroic etc.), dar și de împrumuturi cu atestări sporadice (abnegație, repertoriu, arbitrar).

După această trecere în revistă, se ridică, firesc, întrebarea dacă presa, prin mânuirea unor contingente întregi de împrumuturi latino-romanice, încurajează inițiativa lexicografilor din epocă de a deschide drum și altor neologisme, anticipând astfel cerințele lingvistice ale unei societăți „en ebulición“, după o expresie a lingvistului spaniol Emilio Lorenzo (*El español de hoy, lengua en ebulición*, Gredos, Madrid, 1971), sau preluarea masivă de elemente, mai ales franțuzești, nu se poate explica altfel decât ca o modă a lexicografiei românești de după 1830.

5. Dicționarele

Tipul de dicționare ale unui idiom, conținutul lor și concepția lexicografică reflectă stadiul de evoluție a limbii literare.

Istoria lexicografiei românești este cunoscută mai ales datorită lucrării lui Mircea Seche, publicată în 1966. Din această carte documentată reiese că dicționarele elaborate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și care ar fi putut prezenta interes pentru lucrarea noastră s-au pierdut, au rămas în faza de început sau sunt lipsite de valoare. *Dicționarul în patru limbi (român-german-francez-latin)* al lui Paul Iorgovici, redactat, se pare, până la litera M, este cunoscut doar din mărturiile contemporanilor autorului (vezi Mircea Seche, I, 1966, p. 18–19). *Dicționarul francez-român*, elaborat către sfârșitul veacului al XVIII-lea și descoperit de N. Iorga printre manuscrisele lui Gh. A. Sturdza, are doar 203 intrări. *Dicționarul francez-român* atribuit lui C. și Ilie Kogălniceanu are mai degrabă structura unui proiect de lucrare lexicografică (M. Seche, 1966, p. 19–21).

Meritul de a fi dat primele temeuri lexicografiei românești moderne revine învățaților din Școala Ardeleană. Dar cele mai neașteptate lucrări în domeniu sunt elaborate la București, de Iordache Golescu, apoi de J. Vaillant, Poenar, Aaron, Hill, și, ceva mai târziu, la Iași.

Neavând la bază - cu mici excepții: *Lexiconul budan*, dicționarul românesc - nemțesc al lui Budai-Deleanu sau cel semnat de Poenar, Aaron, Hill - o concepție riguroasă, științifică, a unei școli lexicografice, dicționarele din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt expresia inițiativei unor cărturari din epocă și reprezintă viziunea acestora asupra rolului unor asemenea instrumente în viața socială și în raport cu cerințele limbii literare a timpului.

Deosebiri de inventar dintre lexicoanele din această perioadă se explică nu numai prin tipul distinct de lucrare lexicografică la care aparține unul sau altul dintre dicționare (explicativ, bilingv,

trilingv, de neologisme etc.), ci și prin obiectivele urmărite de către cei care se angajează la o asemenea întreprindere, prin nivelul de cunoaștere a limbilor de cultură clasice/ moderne, prin modul în care înțelege fiecare problemele limbii literare.

Dicționarele din Transilvania conțin un număr important de elemente regionale, mai ales împrumuturi de proveniență maghiară, în cele din Muntenia și Moldova abundă grecismele și turcismele. Vocabularele din această perioadă se mai deosebesc prin gradul de deschidere către împrumuturile savante, de origine latino-romanică. Cele mai bogate lucrări lexicografice în elemente livești sunt, în Transilvania, *Lexiconul românescο-nemțesc* al lui Budai-Deleanu și dicționarul lui Ioan Bobb, iar în Muntenia, *Condica* lui Iordache Golescu și apoi dicționarele bilingve publicate pe domeniul român-francez și francez-român. Dicționarele învățașilor ardeleni conțin de asemenea un număr important de împrumuturi latino-romanice prin filieră maghiară sau germană, iar cele din Principate înregistrează elemente latine și neolatine prin intermediar grecesc sau rusesc. La aceste tipuri de cuvinte neologice livești se adaugă contingente întregi de derivate pe teren românesc de la împrumuturi latino-romanice, pe care le amintim pentru a da o imagine cât mai cuprinzătoare asupra problemei neologismelor în epocă.

Mai importante decât diferențele sunt însă elementele comune, neologismele latino-romanice, indiferent de variațiile cantitative de la o lucrare lexicografică la alta. Aceste împrumuturi se află sub semnul unei atitudini comune tuturor învățașilor din această etapă de evoluție a limbii române literare și se înscriu în efortul de îmbogățire a lexicului cu elementele de expresie care să satisfacă cerințele culturii materiale și spirituale aflate într-un profund proces de transformare. Dacă, prin raportare la textele din epocă, nu ne este greu să identificăm care dintre neologismele din aceste dicționare se foloseau în diferitele stiluri ale limbii literare, este dificil însă de stabilit dacă au rămas neînregistrate în lucrările lexi-

cografice studiate împrumuturi latino-romanice întrebuințate în limba literară vorbită sau scrisă și cu atestări necunoscute (încă).

Prin includerea de elemente de origine latino-romanică, dicționarele din prima jumătate a secolului al XIX-lea se înscriu în tendința de înnoire a tuturor structurilor limbii literare. În acest mod, lexicoanele reflectă, cel puțin parțial, exigențele lingvistice ale vieții sociale, iar în unele situații chiar le anticipează (ne referim la *Condica* lui Iordache Golescu sau la dicționarul bilingv al lui Poenar, Aaron, Hill).

Prin încorporarea de împrumuturi, dicționarele devin totodată instrumente cu autoritate în punerea în circulație a acestei categorii de cuvinte. O dată publicate, ele devin o verigă activă, nu simple depozite de lexeme. Pe de altă parte, circulația dintr-o provincie istorică într-alta a dicționarilor tipărite contribuie la realizarea unității limbii literare.

IV. *Condica limbii rumânești* și alte dicționare din epocă (1780–1860)

În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm dicționarul-manuscris al lui Iordache Golescu și câteva dintre lucrările lexicografice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au precedat *Condica* sau au fost realizate după 1830. (Pentru lucrările lexicografice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, trimitem la capitolul I.2. și III.5.) Scopul nostru nu este acela de a le evalua din punct de vedere lexicografic, ci de a le descrie ca arhive de elemente livrești și ca instrumente de punere în circulație a unui bogat material lexical neologic. În afară de datele înregistrate în dicționarele excerptate, privitoare la normă și codificare – probleme ale limbii literare și de o importanță majoră în preocupările învățaților din epocă -, pe lângă reperele etimologice pe care le oferă unele dintre lucrările examinate, contribuția vocabulelor din această etapă de evoluție a românei la progresul limbii literare constă tocmai în îmbogățirea lexicului românesc cu elemente de origine latină și/ sau romanică, prin introducerea a numeroase împrumuturi neologice, atestate pentru prima oară în astfel de lucrări. Prin autoritatea lingvistică pe care o are orice dicționar, de instrument de comunicare scrisă și de depozitar al valorilor unei culturi și ale unei civilizații, lexicoanele prezentate au contribuit de asemenea la răspândirea și consacrarea în română a multora dintre elementele livrești – împrumutate sau derivate pe teren românesc – atestate în diversele scrieri din această perioadă.

Criteriul adoptat în prezentarea dicționarelor asupra cărora ne-am oprit este cel geografic: am grupat lucrările de profil pe

care le-am considerat interesante pentru reflectarea procesului de modernizare a lexicului românesc după provincia istorică în care au fost elaborate. Lucrările reunite astfel au fost descrise în funcție de anul realizării/ publicării lor. Dintre aceste lexicoane, ne-am oprit în mod special asupra *Condicii limbii rumânești*, care constituie obiectul special al interesului nostru. Diversele aspecte ale limbii române literare au fost puse în discuție în capitolul V, luând ca puncte de plecare materialul neologic din *Condica* lui I. Golescu, iar ca termen de raportare dicționarele ardelenesti de la 1822-1823 și 1825. Lexicoanele publicate după 1830 – anul în care se presupune că dicționarul-manuscris al lui Golescu era deja redactat și despre care aveau cunoștință cărturarii contemporani cu autorul (*Condica* este amintită de Heliade Rădulescu în prefața sa la gramatica din 1828) – vin să confirme tendințele de înnoire a lexicului atestate de lucrarea lui Golescu și de cele ale învățaților ardeleni și să dea noi dimensiuni procesului de îmbogățire a vocabularului.

1. Transilvania

Glosar – Paul Iorgovici

La 1799, apare la Buda *Observații de limba rumânească* de Paul Iorgovici. Această gramatică conține un interesant inventar de cuvinte, dintre care aproximativ 300 de intrări sunt neologisme latino-romanice. În cuprinsul gramaticii, numărul total al elementelor livrești se ridică la 1069, potrivit datelor oferite de autorii ediției științifice (Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu) a acestei lucrări, publicate de Editura Facla în 1979.

Cuvintele incluse în glosar sunt destinate să dovedească originea latină a limbii noastre și să ofere exemple pentru modul în care se poate îmbogăți lexicul românesc. Calea propusă de Ior-

govici este derivarea din „vorbele de rădăcină“ și „după aceleaș regule a gramaticii“.

Fiecare cuvânt-titlu are indicat etimonul latinesc și echivalentul în germană. Folosind sistemul cuiburilor lexicale, sub cuvântul primitiv sunt inventariate toate elementele considerate de Iorgovici că se află în relație etimologică cu acesta. În structura unui articol a cărui intrare este un „derivat“ găsim echivalentul latinesc și nemțesc al acestuia și, în mod frecvent, o definiție, în românește, de tip glosă.

În acest glosar sunt incluse cuvinte care, în majoritatea cazurilor, erau deja sau aveau să devenă curente în limba epocii. Ordinea în care le prezentăm nu este aceea din inventarul lui Iorgovici, unde apar dispuse alfabetic – după alfabetul latin – cuvintele primitive. Acolo unde am considerat necesar, am indicat în paranteză echivalentul latinesc din original și/ sau glosarea în românește a cuvintelor-titlu, deoarece sensul înregistrat de Iorgovici nu s-a păstrat întotdeauna în limba actuală (vezi, de pildă, *vizitare*, *a vizita*). Numărul elementelor noi este impresionant, având în vedere dimensiunile glosarului, dar și anul (1799) în care a văzut lumina tiparului:

abrogare; abrogație (lat. *abrogatio* “rădicare, casație de o lege”); accidente; adțiție, adiție; admitere; adversariu (lat. *adversarius*); adversitate (lat. *adversitas* “întâmplare nenorocoasă”); adversu (lat. *adversus* “împotrivă, cu fața întoarsă”); alligație (lat. *foedus* “franțuzește alianție, alliance”); annalii (lat. *annales* “cărți în care se scriu faptele ce se întâmplă într-un an”); anticipare; anticipație; aplicație; aplicabile; aplicare; aversie (lat. *versio* “urâciune, întoarce fața de cătră cineva”); batalion; capace (lat. *capax*); capacitate; captare; captație; captator (lat. *captator* “cel ce captă”); casu; circumstanția; cogniție (lat. *cognitio* “noție, perceperea de ceva”); colligație (lat. *colligatio* “legarea împreună”); commisariu; comisie; comitere (lat. *committere* “încredința ceva cuiva”; “a face ceva

rău”); complicare; complice (lat. complex “cel ce e învăluit într-o fărădelege”); complicitu (lat. complicitum “sfat întărit cu jurământ între mai mulți spre rău, complot”); compozit (lat. compositus “împreunat”); compoziție; concepere; conceptu (lat. conceptus); condiție; conductor; consecuție; consecvente (lat. consequens); consecvenție (lat. consequentia); constante (lat. constans); constituiere; constituție; contact; contaghios (lat. contagiosus); convenienție (lat. convenientia); conversa-re; conversație; convertire (lat. convertere “a muta, a vârti într-altceva”); dediție (lat. deditio “predare”); demitere; deponere; deportare; derogare; derogăție; dimisie; disponere; duplicare (lat. duplicare “îndoire, face de doao vițe”); duplice (lat. duplex “îndoit, de doao vițe”); ecsecuție; ecsperienție; ecsper-te (lat. expers); ecsplicare; ecsplicație; ecsponere; ecspoziție; educare; educație; emisariu (lat. emissarius “cel trimis în altă țară să aduc de acolo înștiințare ascunsă”); emisie; emitere; ecsportare; esenția (lat. essentia); evidente; evidenție; illumi-nare; illustre; illustrissim; imparțiale; imparțialitate; importa-re; instanție [dar în glosarea rom. supplica apare instanție, ca la IB]; interrogare; interrogație; invidie; misie; nație; naționa-le; nativ; nativitate; natura; narturale(!) (lat. naturalis); nobile; nobilitate; nota; notabile; notare; noție (lat. notio); notiție; obli-gare; obligație; occazie; occazu (lat. occasus “căzutu soarelui și măcar de fiece”); occidente; occupare; ocupație; omisie; omitere; opponere; opoziție; parțiale (lat. partiale “cel ce ține cu o parte din cele ce sunt în gâlceavă”); parțialitate; particula; particulare (lat. particularis); partiție; percepere; perceptu (lat. perceptus); perdiție; perennale; perennalitate; perenne; pericu-los; pericolu; permisie; permitere; persecuție (“gonirea”); per-secutor (“gonitor”); pervers (“stricat de tot”); perversitate (lat. perversitas “răzvrătire”); pervertire (“a strica”); porție; prepo-ziție; presentație; prodiție (lat. proditio “predarea tainelor cui-va încredințate”); producere; productu (“în aritmetică, suma

ce iese din multiplicăție sau adiție”); promisie (lat. *promissio*); promitere; proporție; propoziție; prostituție; providenție (lat. *providentia*); prudente (lat. *prudens*); prudenție; reduce; reducere; remisie; remitere; repartie; replica; replicare; restituire; restituție; revizie (lat. *revisio*); secta (lat. *secta* “o parte de oameni ce urmează aceeaș lege, aceeaș învățătură a legii”); /mult mai bine explicat decât în Condica lui Goleșcu/; secund; secundare (lat. *secundare* “a ajuta cuiva”); seducere (lat. *seducere* “a duce la o parte”); simplicitate; stabile (lat. *stabilis*); stabilitate; stație (“starea, oprirea”; “ofiția, locul de slujbă a cuiva”); statua; statura; substituie; substituit; substituție; superstiție; supplica (“cerere, instanție”); supplicare (lat. *supplicare* “a ruga în genunchi”); supplicație; supplice (“rugaător cu aplecarea genunchilor”); suppoziție; tradiție; traducere (lat. *traducere* “a trece, a duce de astă parte, deci”, “a scoate de pre o limbă în alta”); transportare; versie (lat. *versio* “întoarcere de pre o limbă într-alta”); versu (lat. *versus* “întors cătră ceva”); versu (lat. *versus* “stih”); vizie (lat. *visio* “punerea, închipuirea în minte”); vizita (lat. *visitatio* “cercetare”); vizitare (“a cerceta, a vedea ce face cineva”) etc.

După cum s-a întâmplat și în cazul altor lucrări, nu toate cuvintele livrești sau formele înregistrate de Iorgovici au supraviețuit în limbă: *duplice*, *occazu*, *deponere* etc. Interesant este însă de precizat că, așa cum vom constata și la prezentarea IB, LB, IG, în glosarea unor elemente neologice găsim împrumuturi de origine latino-romanică și în inventarul lui Iorgovici. De exemplu, la *compliciu*, apare *complot*; la *abrogăție*, *casație*; la *productu*, apar *aritmetică*, *multiplicație* și *adiție*; la *alligație*, *allianție*.

O altă observație care se impune a fi făcută este că elementele latinești în *-tia* au în română atât forme în *-ție*, ceea ce înseamnă că sunt integrate în sistemul fonetic românesc și în cel morfologic, cât și în *-ția*. Astfel, alături de *convenienție* (lat. *convenientia*), de exemplu, se întâlnesc variante ca *esenția* (lat. *essen-*

tia), *absenția* (lat. *absentia*), *circumstanția* (lat. *circumstantia*). Această inconsecvență persistă în timp și o vom putea remarca și în corpusul dicționarului lui Ioan Bobb. Tot ca în IB, apare în glosarul lui Iorgovici *comisariu*, iar cuvintele cu *ex-* conservă structura grupului consonantic *ks*: *ecsportare*, *ecspozitie*.

Elementelor neologice din acest glosar li se adaugă multe altele, folosite de Iorgovici în economia gramaticii sale: *discriminare*, (limbă) *maternă*, *imperfect*, *a deriva*, “(timpu) *preterit*”, *ghenul feminin*, *regule fixe*, *articolul definit*, (*cazu*) *nominativ*, *a se declina*, *derivație* etc., cuvinte cu forme moderne, care pot fi întâlnite într-un număr atât de mare numai în lucrările de după 1820. Toate acestea ne determină să subliniem încă o dată contribuția lui Iorgovici la îmbogățirea și modernizarea structurilor lexicale ale limbii române literare.

Dictionarium valachico-latinum (1801)

Dictionarium valachico-latinum este elaborat de Samuel Micu-Klein, iar prima referire la această lucrare lexicografică o aflăm în prefața gramaticii publicate de brașoveanul Radu Tempea în 1797. Dicționarul n-a fost publicat, iar manuscrisul pregătit pentru tipar s-a pierdut. Pierdut este și dicționarul latin-român al aceluiași autor.

În Biblioteca Episcopiei greco-catolice din Oradea s-a păstrat însă „un text transcris“ al dicționarului român-latin, „care mai târziu a suferit numeroase modificări. Chiar și așa, el constituie pentru noi un document prețios, pentru că recunoaștem în el un text anterior textului definitiv din *Lexiconul budan*, putând astfel urmări procesul elaborării lui“. Datele de mai sus sunt oferite de L. Gáldi, în studiul care însoțește ediția pe care romanistul maghiar a publicat-o la Budapesta în 1944 (p. 2).

Cercetând atent dicționarul-manuscris, L. Gáldi a ajuns la concluzia că intervențiile în manuscris aparțin „unei mâini

străine“, iar aceasta îl reprezintă pe I. Molnar, care trebuie considerat coautor al lucrării.

Neobosit traducător, mai ales de texte religioase (a publicat, printre altele, o traducere a Bibliei, în 1791, la Blaj), S. Klein este și un lingvist care se ridică la înălțimea exigențelor timpului. Considerând că „este o adevărată rușine națională că românii n-au dicționar“, îi vorbește despre proiectul său lui I. Molnar, pe care l-a câștigat de partea sa.

În forma publicată de L. Gálđi după manuscrisul de la Oradea, dicționarul lui S. Klein (- I. Molnar) cuprinde cuvinte ale limbii comune, dar și regionalisme, cele mai multe din Transilvania (*copârșeu, dutcă*). Elementele neologice sunt puține, dar prin ele se deschide drum altora, care vor fi integrate în corpusul *Lexiconului budan: flegmă, hidră, hidropie, latin, militariu, natură, statură, toxică, tutor*.

Lexiconu românescu-nemțescu sau de pre romănie, tălmăcit
pre nemție

Ion Budai-Deleanu proiectează mai multe dicționare, dar nu reușește să ducă la bun sfârșit decât *Lexiconu românescu-nemțescu*, pentru care face demersuri să-l tipărească în 1818. La redactarea acestui dicționar, Budai-Deleanu s-a folosit de izvoare vechi românești, pe care le-a excerptat. Cu migală și rigoare, Budai-Deleanu a lucrat la acest lexicon vreme de 35 de ani. În prefața dicționarului, autorul mărturisește că a început să adune material încă de pe vremea studiilor pe care le-a făcut la Viena.

În afară de această lucrare lexicografică, ne-au mai rămas de la Budai-Deleanu manuscrisele unui lexicon nemțesc-românesc (cotă BA 2421), al unui dicționar latin-român (BA 2422), amintit de Gh. Șincai în *Praefatio ad lectorem* a lucrării *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Buda, 1805), al unui vocabular frâncesc-românesc (BA 2423) și al unui dicționar trilingv (latin-german-român, BA 2424). Aceste lucrări nu sunt însă terminate,

după cum nici din *Lexiconul pentru cărturari* n-a elaborat decât litera A.

În dicționarul bilingv terminat la 1818, Budai-Deleanu a adunat „zicerile“ românești, dar – pentru îmbogățirea limbii – a introdus în corpusul lucrării numeroase cuvinte latino-romanice, pe care le-a marcat (după cum ne avertizează în prefață) cu x: *academie, alegoric, alianță, a aproba, autorisi, bal, bravură, brigantină, catastrofă, clausulă, colos, conversatie, escadron, galanterie* etc.

Cu o cruciuliță (+) sunt indicate împrumuturile neologice: avangardă, aghent, avocat, admiral, amfibie, analecte, arhipelag, autograf, autoritate, bancă, banchet, cabală, cosmografie, cosmologie, cosmopolit, simetrie, simpatie, termometru, galanterie, galant, mapă, mineral, problemă, dar Budai-Deleanu nu este consecvent în acest demers: gală, genealoghie, gheneros, gheografie, gheometrie, ministru, prolog, probă, prognostic nu sunt marcate nicicum.

Marcate sau nu, este cert că un mare număr de cuvinte noi înregistrate în cele patru volume ale *Lexiconului românesc-nemțesc* sunt de origine latino-romanică: *absurditate, academic, aderent, bravură, cabală, ideal, idiomă, idiot* etc. Marea lor majoritate se regăsesc și în dicționarul lui Ioan Bobb și, mai ales, în *Condică*.

Ca o dovadă a rigorii și a consecvenței dovedite în activitatea sa, reproducem în cele ce urmează o serie de împrumuturi neologice extrase din *Temeiurile gramaticii românești* (1815–1820), care se regăsesc și în structura *Lexiconului românesc-nemțesc* (1818):

absurd, absurditate, academic, academie, aderent, adorat, adulterin, alianță, aliat, alienat, alterat, alternativ, ambră, aproba, asambla, asasin, azimut, bal, bravură, brigantină, catastrofă, colos, comerț, conversație, critică, diafan, diagonal, dialect, dialog, diametru, dragon, echipaj, elegant, epilepsie, epilog, escadră, escadron, galant, galanterie, grad, iconoclast, ideal, idiom, idiot,

invalid, maiestate, mască, meteor, mineral, observație, omolog, organic, pretenție, problemă, profan, protector, varietate.

Dicționariul rumânesc, lateinesc și unguresc

Publicat la Cluj în anii 1822–1823, în două volume (vol. I, 656 p.; vol. II, 576 p.), îl are ca autor pe Ioan Bobb, episcop de Făgăraș.

„Acest *Lexicon* – spune autorul, în *Cuvânt înaintea* – am voit a-l așeza pentru scolasticii carii se nevoesc a se procopsi în limba lătimească și ungurească cu litere latinești, fiindcă acele le învață în școale, cu care și rumânii mai de mult au treit, până ce au luat literele chirilinești, și sunt mai lesne de cetit și învățat. Dintru acesta mult se pot ajuta scolasticii, că s-au pus și *synonime* [subl. n.] latinești...”

Dicționarul este scris cu caractere latine, iar ortografia este etimologizantă. Autorul își face studiile în școlile iezuite din Cluj și manifestă un interes deosebit pentru relația dintre limba română și latină.

Deși este un lexicon trilingv, Ioan Bobb introduce uneori scurte definiții sau explicații ale cuvântului-titlu românesc:

agape “ospeturi de iubire”

athomus “parte mică ce nu se poate imparti”

castellan “capitan ceteti”

chor “de musicasi, cantareti”

dysepsia “cu greu mistuire stomachului”

amicitie “pretinie”.

Ca în marea majoritate a dicționarelor din epocă, și cel al lui Ioan Bobb conține numeroase nume proprii: *America*, *Adriano-pol*, *Amon*, *Amonia*, *Affrica*, *Aemus*, pentru a cita numai câteva de la litera A.

O caracteristică a acestui dicționar o reprezintă numărul mare de sintagme pe care le înregistrează. Menționăm acest aspect - care ține de fapt de concepția lexicografică a autorului - nu atât

pentru consecvența cu care sunt introduse diferite unități frazeologice în economia dicționarului, cât pentru prezența unor împrumuturi neologice în asemenea structuri: *ceremonie bisericeasca*, *ceremonie de casatorie*,...; *de diamant* (lat. *adamantinus*); *compagnie de bautoari*, *compagnie de calareti*, *compagnie de pedestrasi*,...; *catalog scurt*; *gala fac* etc.

În ceea ce privește numărul de împrumuturi latino-romance, vocabularul lui Ioan Bobb este mult mai deschis decât *Lexiconul budan*. În dicționarul de la 1822-1823 sunt înregistrate serii întregi de elemente livrești pe care nu le conține *Lexiconul budan*: *agape*, *analog*, *archivariu*, *atestatie*, *authentic*, *barbarism* etc. Al. Niculescu (1978, p. 145) interpretează aceste deosebiri prin încercarea lui Ioan Bobb de a crea în Transilvania „o cultură latinizantă și occidentalizantă *de elită*“.

Lista de mai jos, selectivă, poate oferi o imagine asupra straturii de împrumuturi neologice înregistrate în dicționarul lui Ioan Bobb:

abis, acord, acordare, acordatoriu, actor, actricie, actual, admonitie, affrican, alegalui, alegatie, alienare, alteratie, ambrosie, analogie, antipathia, animat, anulat, apocriph, apologie, aprobat, aprobatie, aprobatoriu, arhitectonic, arhitectura, arhiv, archivariu, arest, arestare, arestelui, argument, aristocrația, armamentariu, as, astmateic, astrologesc, astrologie, astrolog, astronomie, astronom, astut, astutie, atestat, bal, balistariu, baronie, bucolica, calculatie, calende, cancru, caniculariu, colon, dalmatian, decizie, declamatoriu, deliberatie, delibratori, delicat, dictat, desperat, desperatie, deisciplina, deiscurs, deispensatie, deispensa, dialog, diadema, diagramma, dialectica, dialecteic, dialect, dialog, diaphan, diaphragma, diarhea, diatriba, dieresis, diphtongus, diploma, diplomateic, dynastia, dysenteric, dysepsia, dogmateic, donatoriu, duplicatie, duplicat, aenigma, aenigmateic, epigramma, epigraphe, epilog, examen, galant, pompa, proba, rație, ruină, respirație, tractat.

Lexiconul budan

După ce a preluat manuscrisul dicționarului lui S. Micu-Klein, tipografia Universității din Buda s-a străduit, din 1806 până în 1814, să obțină numărul de subscripții care să facă posibilă publicarea lucrării. În 1814, lexiconul este preluat de Vasile Coloși spre „îndreptare“. Contribuția lui Coloși la încheierea lucrării care va deveni *Lexiconul budan* este recunoscută drept majoră de către cei ce au studiat diversele faze de elaborare a acestui dicționar. Din 1815, după moartea lui V. Coloși, cel care revizuieste și îmbogățește dicționarul, de la litera I, este Ioan Corneli, un canonic din Oradea, trimis la Buda de Samuil Vulcan. După ce revine la Oradea, în 1820, lucrarea este preluată de Petru Maior, care se stinge în 1821. Cei care aveau să definitiveze *Lexiconul budan* (*Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*), publicat la Buda în 1825, au fost frații Ioan Teodorovici și Alexandru Teodori.

Acest dicționar este cea mai riguroasă lucrare lexicografică publicată în primele decenii ale veacului al XIX-lea. În ciuda numeroaselor elemente regionale, *Lexiconul budan* cuprinde și împrumuturi latino-romanice din domeniul științei sau al culturii spirituale. O bună parte dintre acestea figurează ca prime atestări în DA, DLR sau în lucrarea lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*.

Cuvântul-titlu este scris atât cu litere latine, cât și chirilice. În structura articolelor de dicționar apare limpede exprimată noțiunea de polisemie. De exemplu, *recreație* sau *recreație* este articol de trimitere la *regrație*, unde găsim înregistrate trei sensuri: “regazu de la lucru”, “preîmplare” și “petrecanie”. Tot trei înțelegeri are și *vârtute*: “putere”, “tărie”, “faptă aleasă”. Din glosarea acestui ultim cuvânt, se înțelege că ne aflăm în fața unei confuzii. Din păcate, acesta nu este singurul caz de ignorare a relației de omonimie dintre doi termeni distincți. La cuvântul-titlu *arie* sunt

notate semnificațiile: “cântare frumoasă și cu măiestrie”; “locu unde calcă bucatele”.

Deși absoarbe numeroase împrumuturi latino-romanice, unele devenite obișnuite în limba epocii, altele introduse de către autori, mai ales din latină, *Lexiconul budan* nu acoperă decât parțial secțiunea neologică din dicționarul lui Ioan Bobb:

a visita, acordu, alabastru, andivie, bal, baronie, briliantu, cadet, caducitate, caducu, calmu, calvinu, capitalu, catar, climă, delictu, deligențiu, dogmatică, eminenție, epilogu, epocă, examen, esamen, execuție, esecuție, galantu, modă, monarhie, moralu, nobilu, numismă, oculistă, olivă, paragrafu, parimie, parlamentu, patriotu, pericolu, perspectivu, plan, podagră, poligamie, profundu, sacrilegiu, securitate, simvolu, tacsă, tamarindu, tramă, umbrelă, unitariu, violă, visită.

Este interesant de semnalat că și în *Lexiconul budan* apar, după cuvântul-titlu, definiții sau explicații; **uneori**, acestea au elemente neologice în componență, ceea ce vom putea constata și în *Condica* lui Iordache Golescu:

eminenție “titulu quăruiva cardinal”

profesoru “învățătoriu, instructoru, dascălu”

șpitaiu “casa de bolnavi”

zefiru “vântu de quătră apusu”.

Articolele de trimitere, obișnuite în toate dicționarele din epocă, sunt numeroase în LB. Trimiterile sunt însă făcute deseori la cuvinte regionale, de cele mai multe ori de origine maghiară. De exemplu, la *prismă*, structura articolului este următoarea:

prisma’, f. pl. -me. V. *Podmolu*; iar la *podmolu*: m. subst. *prisma*’; echivalentul maghiar este *padmaly*.

Dacă în *Condica* lui Golescu creațiile lexicale, cu diverse afixe, ale autorului constituie o prezență obișnuită, inclusiv derivatele negative cu prefixul *ne-*, asemenea atestări sunt de neimaginat în LB, dată fiind rigurozitatea cu care s-a lucrat la elaborarea *Lexi-*

conului budan. Pare surprinzător, dar și în LB există totuși un mare număr de formații cu *ne-*, fapt pe care îl semnalăm pentru simplul motiv că unele dintre acestea au ca punct de plecare elemente neologice: *nearmatu*, *neintrarmatu*, alături de *nepropriu* (= lat. *improprius*), *nematerialnicu* etc.

Vocabular româno-german

Acest dicționar, „compus și întocmit cu privire la trebuințele vieții practice“, după cum se precizează pe foaia de titlu, se datorește lui G. A. Polizu și a fost publicat la Brașov, în 1857. „Înavușit“ de G. Bariț, cu circa 2.200 de cuvinte, acest lexicon bilingv se distinge prin abundența de elemente noi, situație comparabilă cu aceea din dicționarele bilingve ale timpului, pe domeniul francez-român: *a abdica*, *abdicatie*, *abona*, *abonament*, *absolut*, *absolutism*, *absorbție*, *absurd*, *abuz*, *avangardă*, *avanpost*, *a avansa*, *avantaj*, *aventurier*, *aventură*, *aventuros*, *aviz*, *a aviza*, *avizare*, *avocat*, *agonie*, *agricol*, *agricultură*, *agronom*, *agronomie*, *a administra*, *administrativ*, *administrație*, *admiral*, *adnota*, *adnotație*, *adopta*, *adoptare*, *adoptiv*, *adorabil*, *aeriform*, *aerometru*, *aerometrie*, *aeronaut*, *aeronautică*, *aerostat*, *azil*, *azur*, *academie*, *academic*, *academist*, *a acomoda*, *a compania*, *acord*, *a acorda*, *actual*, *a acuza*, *aștent*, *accent*, *a accepta*, *acuarelă*, *acuzatie*, *alianță*, *aliat*, *alabastru*, *album*, *alegorie*, *alegoric*, *alibiu*, *aligator*, *alcool*, *alfabet*, *alfabetic*, *alchimie* v. *alșimie*, *alșimic*, *alșimist*, *amabil*, *amabilitate*, *amazoană*, *amalgam*, *amator*, *ambasador*, *ambasadă*, *ambiție*, *ambițios*, *ambigen*, *ambră*, *ambulant*, *amic*, *amical*, *amiral*, *anagramă*, *anale*, *analiză*, *analitic*, *analog*, *analogie*, *antipod*, *antiteză*, *a anula*, *anual*, *anorganic*, *apel*, *apelativ*, *apetit*, *anticameră*, *a aplauda*, *arbitrar*, *arbitriu* etc.

Subliniem numărul mare, pentru jumătatea secolului al XIX-lea, de formații cu *aero-*. *Alchimie*, frecvent în epocă, este aici articol de trimitere la *alșimie*, cu o structură fonetică adaptată după

pronunția în franceză. După cum se poate observa, am inclus în această listă bogată, dar incompletă, de la litera A, și cuvântul *antipod*, care la IB apare cu forma latinească *antepodes*. Multe dintre elementele livrești din dicționarul lui Polizu sunt incluse în *Condică* și în alte lucrări lexicografice anterioare: *album*, *alabastru*, *aviz*, *absurd*, *anagramă* etc.

Pe anumite secțiuni, dicționarul lui Polizu se poate raporta doar la DN³.

2. Țara Românească

Iordache Golescu

Omul. Cărturar ridicat din rândul marii boierimi din Țara Românească, Iordache Golescu se plasează, prin activitatea sa, la răscrucea dintre două lumi: una care apune, dominată de cultura grecească, și alta care se ridică sub semnul Occidentului european. Aportul lui Iordache Golescu la deschiderea și consolidarea unei noi ere în cultura, limba și literatura română ocupă un loc aparte în istoria acestor domenii. Cunoscător al mai multor limbi de cultură (greacă, latină, franceză, italiană), el capătă astfel o largă perspectivă asupra unei lumi în plină schimbare.

În orientarea sa culturală spre Europa, s-a preocupat să dea – în primul rând învățământului – o structură stabilă și diversificată, încurajând în același timp accesul în școlile din București al unor profesori din Ardeal. Prin aceasta, se înfăptuia atât înlocuirea – de mult dorită – a profesorilor greci cu dascăli români, cât și o mai strânsă apropiere de Transilvania, regiune care luase față de Principate – prin Școala Ardeleană – un avans apreciabil în procesul de integrare în comunitatea spirituală a României apusene, de care istoria i-a separat pe români secole de-a rândul. În acest sens trebuie înțeles și sprijinul pe care îl acorda lui Gheorghe Lazăr, și convingerea cu care Iordache Golescu susținea trimiterea „a

patru ucenici români la școalele din Pisa“, în Italia, „țara de care se legau originile neamului nostru“⁷¹.

Ca „efor al școalelor“, Iordache Golescu s-a interesat nu numai de deschiderea unui număr considerabil de școli, de organizarea la diferite niveluri a învățământului, ci și de dotarea acestuia cu manuale, ocupându-se de elaborarea unor instrumente de maximă necesitate, cum ar fi gramaticile sau dicționarele.

Referindu-se la Iordache Golescu, N. Bănescu îl plasează alături de Dinicu Golescu, fratele său, ca fiind unul dintre „frunțașii renașterii noastre culturale din prima jumătate a secolului al XIX-lea“. La ieșirea din veacul fanariot, „altul era drumul ce se deschidea dinaintea viitorului nostru“, iar Iordache Golescu s-a angajat pe această nouă cale prin „lumina cărții“. Golescu „putuse constata două mari lipsuri în care se afla învățământul limbii românești. Acesta n-avea o gramatică, «unealta» cea mai trebuincioasă, [...] N-avea apoi un dicționar, un «lexicon», cum îl numește dânsul, care să-i strângă la un loc zicerile și să dea și cuvinte «de toate științele».“

Spirit de o largă deschidere, scriitor și traducător, Iordache Golescu sesizează valoarea estetică și morală deosebită a creațiilor populare, dovedind, prin culegerile de proverbe pe care le lasă moștenire, că nu era străin de curentele folclorice care mișcau conștiința artistică a Occidentului, mai ales în Franța și Germania. De altfel, chiar unii golescologi nu exclud posibilitatea ca Iordache Golescu, „cel dintâi român care a cules și comentat proverbe“, să fi folosit ca model *Histoire générale des proverbes* (Paris, 1828–1829), datorată lui M. C. De Méry.

Afirmația că literatura franceză îi era familiară nu este deloc lipsită de teme. Însuși Iordache Golescu o confirmă, prin traducerile pe care le realizează, în greacă, în special după scrierile lui Montesquieu și Bernardin de Saint-Pierre.

71. N. Bănescu, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 43–44.

Dicționarul. Cea mai importantă operă a lui Iordache Golescu este, fără îndoială, *Condica limbii rumânești*, un dicționar explicativ, enciclopedic și etimologic, rămas până astăzi în manuscris. Redactată din dorința firească de a întocmi un „dicsioner... cu cuvinte dă toate științele, pentru care dă trebuință iaste a alerga și la alte limbi străine“ (din *Cuvântul înainte*), *Condica* lui Iordache Golescu dobândește, prin calitățile sale, semnificațiile unei valoroase și originale realizări. Această contribuție se înscrie de fapt în linia unor preocupări mai largi ale epocii, de cultivare și de fixare a normelor limbii române literare.

Deși n-a fost publicat, acest dicționar n-a rămas cu totul necunoscut în epocă. Heliade Rădulescu îl amintește în prefața la gramatica sa din 1828: „ostenelile cele nepregetătoare ale Dumnealui Marelui Vornic Gheorghie Golescu va mai desăvârși și lumina limba și mai bine în grămatica și dixonerul său prin cercetarea cu de amăruntul ce face părților cuvântului“.

Dicționarul este „gata, în românește“ (N. Bănescu), în jur de 1830, când Golescu urma să-l traducă în grecește (ceea ce și face, dar numai parțial⁷²) și să termine dicționarul grec-român. Lucrarea este dedicată lui Alexandru-Vodă Ghica și are un motto care explică titlul: „ce nu ții minte pe dinafară aleargă la *Condică* și îndată le poți afla“. Golescu a optat pentru termenul *condică*, gândindu-se la „asemănarea“ cu „condicile ce copriind câte sunt de trebuință, spre aducere aminte“.

În *Către iubitorii de învățătură*, prefața la dicționarul de care ne ocupăm, Iordache Golescu mărturisește că a avut inițiativa de a-și traduce *Condica* în neogreacă „spre înlesnirea celor ce nu se vor lenevi a tălmăci cărțile elinești pe limba noastră.

72. Acest fapt îi determină pe unii lingviști să considere *Condica* lui Golescu drept un dicționar bilingv. În acest sens s-a exprimat, de exemplu, într-o discuție despre Iordache Golescu, colega noastră Florentina Zgraon, cercetătoare la Institutul de Lingvistică “Iorgu Iordan” al Academiei Române.

Iar cine va avea pe deplină știință de celelalte limbi, cum de cea lătimească, italinească, franțozească și c.l.l., acela lesne va putea într-adeuce această *Condică* și într-acele limbi spre înlesnirea celor iubitori de streine limbi“.

Repartizat în șapte volume in-folio⁷³ și acoperind un spațiu de circa 5000 de pagini, materialul lexical înregistrat de Iordache Golescu în *Condica* sa rezervă surpriza de a descoperi o abundență și o varietate de fapte nebănuite pentru posibilitățile limbii române din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cercetarea noastră pornește de la convingerea că examinarea atentă a dicționarului-manuscris poate oferi, printre altele, noi surse de evaluare a structurii etimologice a lexicului neologic al limbii române din această perioadă. De altfel, încă din 1910, N. Bănescu își avertiza cititorii, în micromonografia închinată lui Iordache Golescu, că acest prețios tezaur lexical „ar putea fi cercetat cu mult folos de cine se ocupă cu lucrări de filologie, iar alcătuitoarii noului dicționar al limbii românești ar găsi, suntem siguri, în vasta lucrare cu totul uitată a Vornicului Golescu, o bogăție de material ce ar răsplăti toate ostenele“.

Condica limbii rumânești, considerată de M. Seche „cel dintâi dicționar explicativ complet al limbii române“, cuprinde „cuvinte ale limbii comune, cuvinte arhaice, regionale și neologice“. În ceea ce urmează, ne propunem să examinăm doar câteva aspecte relevate prin luarea în considerație a unei anumite categorii dintre elementele lexicale care au intrat în componența *Condicil*: termenii de origine latino-romanică al căror etimon este indicat – destul de frecvent – chiar de autor.

Prezența masivă a elementelor de proveniență italiană, franceză și latină (dar într-o măsură mai mică pentru aceasta din urmă) se explică prin cunoașterea de către Iordache Golescu a limbi-

73. Volumul **I** cuprinde literele A, E, I, Î, O, U, adică vocalele; **II** – G, J, V, Z; **III** – C, L; **IV** – M, N; **V** – P, R; **VI** – S, T, Ț; **VII** – B, D, F, H, Ș.

lor respective (se știe că tatăl său a căutat să-i asigure o educație corespunzătoare, încredințându-l celor mai buni profesori de limbi străine ai epocii). Trebuie să reamintim însă aici și faptul că Occidentul romanic se afla, încă de la începutul secolului al XIX-lea, în plină expansiune lingvistică în Țările Române.

O primă caracteristică, pe care o reținem din parcurgerea corpusului de cuvinte latinești și neolatine menționate în dicționarul lui Iordache Golescu, se referă la semnificația acestor unități lexicale. Termenii de origine latino-romanică atestați în *Condica* lui Golescu aparțin, din punct de vedere semantic, unor sfere variate: artă, tehnică, știință, armată, administrație etc. Unii definesc diferite noțiuni abstracte. Alții indică instrumente, ocupații, atitudini și trăsături umane. În marea lor majoritate, termenii înregistrați de Golescu desemnează însă elemente din domeniul culturii materiale și spirituale. Reproducem mai jos selectiv cuvinte din toate sferele deja menționate:

a abona, abonament, abordator, abstract, acord, armoniie, a abdica, abdicator, absolut, absoluțiie, absolutor, abstracțiie, absurd, absurditate, acuarelă, adamist, adiacent, adio, adițiie, a adopta, a adora, a adresa, alarmă, alegațiie, ambiguitate, amendă, amfiteatru, ambulanță, anagramă, anapest, analis, analog, analogic, anarhiie, analist, analitic, a analiza, anarhist, aprobațiie, apropro, arbitrar, as, auditor, bibliotecar, bigot, bordel, bordură, camizolă, carat, carnavale, comod, comoditate, comunitate, comunicațiie, comitat, comitet, comision, companiie, comisar, contrast, a concentra, a confrunța, corolă, corect, corelațiie, corelativ, a consulta, constituțiie, coridor, condițiie, condiționat, corporațiie, a dăporta, a dejuna, a deza-proba, dezinență, edict (și edit), efectiv, edificațiie, electrofor, electrizațiie, emigrant, eminentă, a esporta (exporta), escluziie, escomunicațiie, eșafod, etnograf, etnografă, etnografic, a (să) ecsprima/ exprima, a evapora, fantasmă, ipnotic, laxativ, lietenant, omisiie, optimism, origină, ornament, placaj, ploton (și

peloton), pluralitate, pluș, promenadă, preambul (preambulă), a preecsisita, a proclama, procură, publicitate, puriform, rentă, a repara, repertoriu, secțiie, solidar, somnifer, somnolent, teritorial, terminologie, testament, tradițiie, transit, transcripțiie, transmigrațiie, tribut, vanitate, a vaporiza, varietate, velină, ventriloc, a verifica, vestală, vicariat, vicarial, vinificațiie, virgină, virginal, virtualitate, virtuos.

Dar împrumuturile neologice nu apar în *Condică* numai ca intrări. Numeroase sunt cazurile în care elementele livrești sunt folosite în structura definițiilor de dicționar. Acestea sunt de obicei de tip perifrastic, mai rar glosarea se realizează printr-un sinonim sau serii sinonimice:

absant “adică cel ce nu este dă față, i să împotrivește *prezent*, cel ce iaste dă față” [a se observa faptul că autorul introduce, cu termenii săi, noțiunea de relație antonimică între cuvinte];

contradițiie “adică contrazicere”;

conetabilitate “puterea celui conetabil”;

absurditate “lucrarea, ființa celui *absurd*”;

amfiteatru “adică un *teatr* rătund, ca să vadă toți, din toate părțile”;

vocabulist “cel ce face, scrie vocabulare”;

varometr “adică *instrumentul* care ne arată greotatea aerului, a *atmosferii*”;

transcripțiie “adică prescriere, copie”;

somnifer “din cuv. ital. *somnifero*; și *ipnotic*, adică cela ce aduce, pricinuieste somnul”;

pluș “din cuv. fr. *pelouche*; *materiie* ca dă puf, ca catifeaua, însă cu peri mai mari și mai moi”;

naturalism “caracterul celui natural”;

erotomanie “din grec, adică râvnă, poftă piste fire dă *amor*, înverșunare oarbă dă *amor*, dă dragoste”;

eminență “din cuv. ital. *eminenza*, un *titl* călugăresc ce să dă la cei mai mari călugări, cum mitropoliți și episcopi”;

edificație “din cuv. ital. *edificazione*, adică zidire dă *templuri*, dă biserici”;

a conspira “din cuv. ital. *conspirare*, adică a unelti *comploturi*, vânzări, răscoli, împreună cu alții”;

constanță “ființa celui constant”;

canibal “din cuv. ital. *cannibale*, adică *antropofag* dă America”;

contractual “dă contract”;

solubilitate “puterea celui solubil”.

Elementele livrești sunt întrebuințate frecvent și pentru a indica domeniul terminologic în care se folosește cuvântul-titlu:

solo “din cuv. ital. *solo* ce însemnează singur; cuvânt dă *muzică* ce însemnează o cântare ce să cântă dă unul singur”;

eccentric “din cuv. ital. *eccentrico*, cercuri *escentrice*, adică cele ce au deosebite *centruri*; cuvânt dă *matematică*”;

clarinetă “din cuv. franț. *clarinette*, un instrument dă *muzică*”;

adiție “din cuv. ital. *addizione*, adică adăogire, adunare la *artimetică*”;

zenit și **nadir** “cuvinte arăpești, dă *astronomiie...*”.

Există de asemenea termeni împrumutați (sau sintagme cu neologisme în structură) care apar ca articole de trimitere la alte elemente livrești:

zero din cuv. ital. *zero*; vezi *nulă*;

comic vezi *comedie*;

cai de remont vezi *remont*;

concherant vezi *concuistă*.

Mircea Seche (I, 1966, p. 70) remarca în lucrarea sa că Iordache Golescu „adoptă *sistemul de redactare a cuvintelor pe «cuiburi» lexicale*, sistem în care primitivul și derivatele lui sunt concentrate sub un articol unic, derivatele nemaicomportând uneori definiții independente”. Aceste „cuiburi“ au, de cele mai multe ori, un caracter artificial, deoarece autorul creează cuvinte, cu afixele productive în limbă, după o grilă pe care o respectă cu rigurozitate. Acest sistem pare a fi mai degrabă o modă a timpu-

lui, pentru că derivate – mai ales adjectivale și adverbiale – de la împrumuturi neologice se întâlnesc și în dicționarele învățaților ardeleni.

Dar, prin raportare la cărturarii transilvăneni, deosebirea este în această privință în defavoarea lui Iordache Golescu, deoarece acesta exagerează în mod curent. Exagerările nu se referă numai la cuvinte vechi în limbă (moștenite sau împrumutate), ci și la cele noi, de origine latino-romanică. Dacă la *caleașcă*, pe care Golescu îl consideră împrumutat din fr. *calèche*, mai apare, alături de *căleşcuță*, și *căleşcime* “adică mulțime dă calești”, iată ce indică autorul *Condicii* sub intrarea *controlor*:

controloricească, controloricește, controlărie “adică cinul, slujba controlorului”, controloreasă, controloraș, controlorel, controloriță, controloricesc.

Pentru a avea un termen de comparație, reproducem și familia lexicală creată de Iordache Golescu, pornind de la un alt împrumut livresc:

comisar, comisăraș, comisărel, comisăreasă, comisăriță, comisăresc, comisărească, comisărește, comisăriie “adică cinul, slujba comisarului”.

Dacă nu este vorba de o modă, nu putem interpreta acest zel al lui Golescu în fabricarea de noi cuvinte decât ca o cale de îmbogățire a vocabularului și prin mijloace interne, nu numai prin împrumuturi latino-romanice, care abundă în *Condică*.

Multe dintre faptele cuprinse în dicționar – cum ar fi numărul mare de cuvinte neolatine, forma acestora – ar căpăta o justificare și o semnificație aparte dacă s-ar cunoaște modelele folosite de Golescu pentru structurarea materialului, pentru adaptarea împrumuturilor incluse în *Condică*. Existența unor surse consultate în vederea elaborării *Condicii*, cel puțin în ceea ce privește neologismele, este neîndoielnică; în textul gramaticii sau al pieselor sale de teatru, împrumuturile lexicale de origine romanică apar mai rar sau chiar extrem de rar. În examinarea manuscrisului-dicționar,

trebuie să ținem seama în primul rând de faptul că, fără să beneficieze de un contact direct cu Occidentul romanic – Iordache Golescu nereușind să treacă de limitele Transilvaniei sudice -, el realizează totuși, prin această *Condică*, o operă bogată în date, a căror însemnătate pentru istoria limbii române literare nu a fost încă evaluată.

Neologismele din dicționarul lui Iordache Golescu pot fi folosite pentru cercetări a căror contribuție ar confirma rezultate obținute pe baza altor materiale, pornindu-se de la posibilitatea pe care o oferă această *Condică* de a fi un loc neinvestigat. S-ar infirma, de exemplu, afirmația că sufixele *-ism*, *-ist* (vezi Jana Albin, 1959; Iorgu Iordan, 1939 și 1964) sunt exclusiv de origine romanică, utilizând ca argument unități indicate de Golescu ca fiind de origine greacă. Sau s-ar confirma, de pildă, concluzia lui I. Gheție, exprimată în studiul *Glosare de neologisme la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea* („Limba română“, nr. 6/1961), și anume că „penetrarea neologismelor începe concomitent în cele trei țări române, dar că sursele de unde se împrumutau noii termeni nu erau întotdeauna aceleași: limba latină – în Ardeal, franceză în Principate“.

Cercetarea comparată a lexicului neologic din *Condică*, prin raportarea materialului excerptat la alte izvoare, poate aduce informații noi privind data de intrare în limba română a unor cuvinte de origine latino-romanică, circulația interzonală a elementelor livrești, originea lor etc. Interpretarea acestui material – rămas în manuscris și deci fără urmări directe în epocă – impune însă o riguroasă confruntare cu împrumuturile neologice înregistrate în dicționarele care au circulat în acea perioadă. Acesta este lucrul pe care ne propunem să-l facem în capitolul următor, prin compararea cuvintelor livrești din *Condică* cu cele din dicționarul lui Ioan Bobb și din *Lexiconul budan*, cele mai cunoscute lucrări lexicografice din epocă, publicate în anii 1822-1823 (Ioan Bobb), 1825 (*Lexiconul budan*).

Deși nu a înrâurit limba română a epocii, *Condica* este totuși pentru noi un prețios document lingvistic, care reflectă capacitatea limbii române de a absorbi împrumuturi latino-romanice, ne oferă numeroase date privitoare la concepția asupra acestei categorii de neologisme și despre multiplele preocupări privind limba literară.

Realizare de un mare interes, care depășește scopul didactic mărturisit de autor în prefață, *Condica limbii rumânești* poate contribui de asemenea la completarea imaginii asupra dimensiunilor și preocupărilor social-politice și culturale ale unei epoci deschise spre o profundă schimbare.

J. A. Vaillant

Prin *Vocabular purtăreț rumănesc-franțozescu și franțozescurumănesc urmat de un mic vocabular de omonime*, București, 1839, J. A. Vaillant pune bazele lexicografiei bilingve franco-române și româno-franceze.

Dicționarul lui Vaillant, urmat de altele de același tip, dar mai bogate în intrări, consolidează statutul unor elemente franceze intrate deja în limbă pe alte căi și deschide drum altora, „probabil puse pentru prima dată în circulație prin el“ (Mircea Seche, 1966, p. 44).

Vocabularul lui Vaillant este publicat în două volume, de dimensiuni aproximativ egale – circa 10000 de cuvinte-titlu fiecare. Primul, român-francez, are 180 de pagini, iar cel de-al doilea, francez-român, 190 de pagini. Neologismele, în număr mare, apar mai ales ca intrări: *abona, abonat, abonament, abețedar, absorbi, abuz, avantpost, avocat, agronom, agronomie, administrativ, administrator, a adopta, aerologie, aerografie, academie, academic, acord, a acorda, acțent, alabastru, album, alegorie, alegoric, alee, a alia, aliaj, alizeu, alcool, alcalie, ambasador, anacreontic, anatomic, anecdotă, anexă, anomalie, antipatie, anual, apologie, argument, atlet, athletic, atmosferă, atmosferic* etc. După cum se

poate constata, sunt multe cuvintele care apar și în *Condica* lui Golescu sau care sunt deja atestate în diverse texte.

Neologisme se găsesc însă și în definiții de tip explicativ (*a apostrofa* <—> *apostropher* “a pune *apostrof*”) sau în precizările privitoare la domeniul în care se întrebuințează unii termeni: la *a acompaniarisi* sau *bemol*, Vaillant adaugă „vorbă de muzică”, ceea ce ne amintește de sistemul practicat și de I. Golescu.

Volumul francez-român, mai puțin generos cu neologismele, are meritul de a fi oferit – îndeosebi publicului școlar – cuvinte franțuzești dintre cele mai uzuale și echivalentele lor românești mai cunoscute în epocă.

Poenar, Aaron, Hill

În 1840, la un an după dicționarul lui Vaillant, apare la București, în Tipografia Colegiului Sf. Sava, primul volum dintr-un Vocabular franțezo-românesc după cea din urmă ediție a dicționarului de Academia franțuzească, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicționare. Tomul întâi cuprinde literele A–H și un număr de 824 de pagini. Volumul al doilea (I–Z), publicat în 1841, are 836 de pagini. Autorii – P. Poenar, director al Școalelor Naționale, F. Aaron și G. Hill, profesori la Colegiul Sf. Sava – au elaborat astfel primul mare dicționar din istoria lexicografiei bilingve, pentru domeniul francez-român, cu peste 45000 de intrări și numeroase structuri frazeologice franțuzești (*passer en revue*, *partager le différend*, *prendre parti pour quelqu'un*, *chercher midi à quatorze heures* etc.).

Pe lângă rolul de instrument de studiu al limbii franceze, dicționarul lui Poenar, Aaron și Hill mai are două merite deosebite. În primul rând, fiind realizat după exigențele lexicografiei franceze a timpului, *Vocabular franțezo-românesc* devine un model incontestabil pentru lucrările de gen. În al doilea rând, această lucrare devine o sursă demnă de încredere pentru răspândirea unor contingente întregi de termeni de origine franceză: *abona-*

ment, academic, academie, acatalepsie, acataleptic, accesoriu, accident, accent, a acompania, agresiv, agresor, ambig, ambră, ambrosie, a ambiționa, ambiție etc., unele fiind înregistrate cu forme atestate și în alte surse lexicografice sau scrieri ale epocii (*ambig* – IG, *ambrosie* – IB etc., dar *accent*, nu *açent*, ca în dicționarul lui Vaillant). Definițiile sunt exacte și ample; deseori, echivalarea cuvântului-titlu francez se face și prin neologisme sau numai prin elemente de origine latino-romanică: *milicien* “militar, soldat de miliție”; *mythologie* “mitologie, istorie fabuloasă a zeilor și a eroilor din vechime; știința care explică tainele și faptele păgânătăți”; *mythologique* “mitologic, care privește la mitologie”; *libertin* “libertin, desfrânat, care nu păzește regulile moralului”; *liberal* “liberal, darnic, slobod la mână, căruia îi place să dea, să dăruiască”; *éducation libérale* “educație prin care se formează duhul și sufletul”; *arts libéraux* “arte liberale, precum sunt zugrăvia, sculptura ș.c.l.; liberal, părtinitor al slobozeniei civile și politice”; *bigamie* “bigamie, nelegiuire ce face cineva când ia în căsătorie două persoane într-aceeaș vreme...”

Conform obiceiului din epocă, dicționarul lui Poenar, Aaron și Hill include de asemenea nume proprii: *Scaramouche* “Scaramuce, bufon, caraghios din vechea comedie italiană”; *Jupiter* “zeul Jupiter sau Joe”.

Ca și în *Condica* lui Iordache Golescu sau în *Vocabularul* lui Vaillant, și în acest dicționar apar indicații referitoare la domeniul în care se întrebuițează un termen sau altul. Articolul dedicat lui Jupiter continuă cu următoarele precizări: „*t. d’astron.* planeta Jupiter ce se află între Palas și între Saturn și care se învârtește în jurul Soarelui în 4333 zile; “*t. de chim.* cositor”; „*alcool t. de chim.* alcool, licuid ușor și volatil care este cel dintâi rezultat al fermentației zaharului, ...”

Apărut într-o perioadă de prefaceri profunde în diversele sfere ale vieții sociale românești, *Vocabularul franțezo-român* s-a bucurat de o primire entuziastă. Susținut de numeroasele traduceri

din franceză, publicate în volume sau în periodice, și de extinderea studiului limbii franceze în școlile timpului, acest dicționar a avut o contribuție majoră la răspândirea elementelor de origine franceză în română și la fixarea lor în conștiința publicului. Autorul unei recenzii publicate în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, după apariția celui de-al doilea volum, în 1841, notează: „Redacția acestei foi se simte strâns îndatorată pe acest *Vocabular* ce în vara acestui an esi întreg de sub tipar în două tomuri groase a-l recomanda tuturor românilor“ (ap. Teodora Cristea, 1961, p. 638). Un alt argument despre ecoul pe care l-a avut în epocă lucrarea lui Poenar, Aaron și Hill îl constituie preluarea *Vocabularului* de către Teodor Codrescu în *Dicționarul franceso-romanu*, Iași, 1859.

Ion Heliade Rădulescu

Deși nu se încadrează în tipul clasic de dicționare sau de glossare, amintim aici și o lucrare cu un caracter aparte. Este vorba despre un *Vocabular de vorbe streine în limba română* al lui Ion Heliade Rădulescu. De fapt, pentru secțiunea „Transilvania” am procedat la fel, punând în discuție un glosar bogat în elemente livrești, elaborat de Iorgovici și inclus în gramatica sa.

Lucrare cu un evident caracter purist, *Vocabularul* lui Heliade Rădulescu este o listă de cuvinte „slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești“ și a fost publicat la București în 1847.

Fiecare cuvânt este glosat prin sinonime sau perifraze. Or tocmai această parte prezintă interes pentru cercetarea noastră: sunt puțin numeroase cazurile la care să lipsească neologismele latino-romanice din definiție (v. *adăstare, artan, baș, belea, blajin, brici, vel, gazdă, denie* etc.). Glosarea termenilor proscrisi se face printr-unul sau prin mai multe cuvinte, toate de origine latino-romanică, propuse astfel ca substitute ale „vorbilor strei-

ne“: **adânc**⁷⁴ “profund”, **betegos** “maladiv”, **binà** “edifițiu, bas-timent”, **braslă** “corporație”, **bucoavnă** “abecedar”, **băjănire** “emigrare”, **băjănie** “emigrație”, **bălan** “blond”, **basn** “fabulă”, **veac** “secol”, **vecinic** “etern”, **viclean** “perfid, artificios, astuț”, **viteaz** “brav, valoros; erou”, **vrednicie** “dignitate, demnitate”, **vârstă** “etate”, **gol** “nud”, **grabă** “celeritate, promptitudine”, **graniță** “confini, frontieră”, **grozăvie** “abominație”, **derbedeu** “vagabond”, **dobitocesc** “bestial, brutal”, **dobitocie** “abrutisment, bestialitate”, **jivină** “animal”, **trupesc** “corporal”, **tulumbagiu** “pompiet”, **tâlmaciu** “interpret” etc. Alteori, împrumutul latino-romanesc apare într-o serie sinonimică, alături de cuvinte moștenite din latină, formate în română sau provenind din limbile pe care autorul nu le recomandă ca sursă: **trebuiță** “nevoie, necesitate”; **sfânt** “sant, sânt, sacru”; **potop** “diluviu sau deluviu”; **pricină** “cauză; chestiune; contestație, lucru de pricină, lucru contestat; e pricină la mijloc: dispută, ceartă; om de pricină, om fatal”; **obște** “comună, comunătate; public”; **jalbă** “plângere, petiție, suplică”; **grozav** “teribil, oribil; abominabil (grozav de urât)”; **greșală** “culpă; defect; păcat; delit; eroare; rătăcire, amăgire”; **vinovat** “păcătos, criminal, culpabil. E în uz între alți români vorba culpaș”; **vesel** “voios, alegru, jovial”; **viclesug** “viclenie, perfiditate, astuție”.

3. Moldova

T. Stamati

În *Precuvântare la Disionărașu românescu de cuvinte tehnice și altele greu de înțelesu* (Iași, 1851), T. Stamati încearcă să-și motiveze demersul: „Lățindu-se cercul cunoștințelor noastre, ni-

74. Nu toate cuvintele din inventarul lui Heliade Rădulescu sunt, într-adevăr, “vorbe streine.” Rom. *adânc*, de exemplu, este moștenit din lat. *aduncus*.

au trebuit cuvinte ca să le rostim, să le împărtășim și altora“ (p. I).

Acest dicționar, de format mic, cu 308 pagini, prezintă interes în primul rând ca vocabular de neologisme: infernalul, infernu, infinitivul, infinitu, influenție, in folio, inhoativu, incestu, incestuosu, irigație, iritație, ironie, ironicu, isolatu, isolație, isometrie, imponderabilu, isometricu, isoscelu, itinerariu, istmu, iubileu, iurisdicție, iurisconsultu etc. Sunt însă înregistrate și cuvinte care nu au nici o legătură cu titlul: io “eu”, înmormântezu, fauru, împoprare, numărătoriu etc.

În al doilea rând, lucrarea este interesantă prin intenția autorului de a-i conferi un caracter normativ, prin precizările – destul de frecvente – făcute în paranteză cu privire la domeniul în care trebuie folosit un cuvânt/ sens: *nuanse* “umbrire, nourime (de văpsele); în orânduirea umbrilor unei zugrăveli”; *ocultu* “ascunsu (științe)”; *orbitu, orbită* “rătundul, roata unui trupu cerescu (mai ales a unui planetu), în care se mișcă“.

T. Stamati oferă în lucrare și sugestii etimologice. După cuvântul-titlu, urmează o abreviere care „înseamnă că acel cuvântu se trage din lătimește, grecește, este vechiu românesc, franțuzesc, englezesc, italianesc, turcesc, nemțesc, rusesc“ (p. IX). Sunt puține cuvintele neînsoțite de asemenea precizări: *aortă, punctu, rachetă, reacție, fiacru, flotă, batalion*.

Sunt, după opinia autorului, de origine latină: apariție, pulsu, publicitate, pupilă, erudiție, esaltație, esențialu, enormitate, cantaride, capabilu, filială etc.; franceză: eșantilon, cancanu, capitulație, capotu, reductă, acuzație, baricadă, barieră, frontonu etc.; italiană: fresco, avisu, alarmă, belă etc.; grecească: anomalie, anonimu, enciclopedicu, epidemie, cangrenă, abisu, genitalu etc.

La cuvinte „vechi românești“ apar *erezie, capitală, capitanu...*

Un regres față de momentul Poenar, Aaron și Hill îl reprezintă și variantele mai răspândite în epocă ale unor neologisme latino-

romanice, variante care apar la Stamatii ca intrări, alături de care înregistrează de obicei și forma mai nouă, modernă: *cvadru pedu*, *patru pedu*; *cvadrantu*, *cvadratu*; *cvalficație*, *calificăciune*; la împrumuturile cu *ghe-* (*ghenerație*, *ghenu*, *ghesticulație*) face însă trimitere la *ge-*.

Verbul este înregistrat la forma de persoana întâi, ca în lexicoanele Școlii Ardelene. De fapt aceasta nu este singura asemănare cu IB, LB sau cu IG. Cea mai importantă o reprezintă materialul neologic comun cu dicționarele amintite: *aviz*, *apariție*, *alarmă*, *cantaridă* etc. sunt atestate de pildă, și în *Condica* lui Golescu. În ciuda scăderilor sale, *Disionărașu* ocupă în epocă un loc meritoriu printre instrumentele lingvistice elaborate pentru explicarea și răspândirea neologismelor.

Vocabulariu de limba germană și română

Această lucrare lexicografică bilingvă a apărut la Iași, în 1852, și este datorată tot lui T. Stamatii. Conține un număr impresionant de intrări pentru un dicționar bilingv: peste 40.000. Cuvântul-titlu german are drept corespondent românesc un element, o serie sinonimică, uneori și perifraze:

Abenduhr = ornicu, cadranu de seară

Abdrünig = revoltatu, rebelu, rescultatu, hainu

Abtrünigkeit = apostasie, revoltă, hainire

Alarmiren = alarma, spăriea

Asthma = astmă

Dom = domu (turnu, cupolă de biserică); catedrală, biserică

Domäne = dominiu, moșie domnească, a coroanei

Duelliren = a se duela, a se bate la duelu

Duett = duetu.

Este important de semnalat faptul că, fiind vorba de un dicționar german-român, apar, în partea românească, numeroase împrumuturi livrești, elemente intrate deja, la jumătatea veacului al XIX-lea, în limbajul culturii materiale și spirituale.

T. Codrescu

Theodoru Codresco, *Dictionariu franceso-romanu*, dupre edițiunea domniloru P. Poienaru, F. Aron și G. Hill, sporitu și adaugitu cu latineste de pe dictionarulu lui Boïste, Iași, 1859.

Este un dicționar publicat în două volume: **Volumenulu I**, A–H, 1216 p. **Volumenulu II**, J–Z, 1324 p.

Autorul folosește o ortografie greoaie, chirilică pentru partea românească, pe alocuri latino-chirilică. Între cuvântul-titlu și echivalentul românesc, T. Codrescu intercalează traducerea în latină, dar inconsecvent, iar când o face, adoptă un sistem nefuncțional. De exemplu:

[fr.] *imprudence*, s.f. [lat. *impru*]-*dentia*, lipsă de prudență, nejudicare, nesocotință, tonție; lucrare, faptă împotriva prudenții, înțelepciunei;

[fr.] *impudent*, -*ente*, [lat. *impu*]-*dens*, adj. și s., nerușinatu, obraznicu, sumețu, dârzu, se zice și de vorbe și de fapte;

[fr.] *pierrée*, s.f. canalu, șanțu făcutu cu pietre, ca să slujească pentru scurgerea apei;

[fr.] *prominence*, s.f. starea unui lucru care esti mai susu, mai înălțatu decâtu obiectele ce se află împrejurulu lui, înnalțare

[fr.] *sociabilité*, s.f. sociabilitate, destoinicie, aplecare de a trăi în societate.

Definițiile în română sunt lungi, după tehnica „boule de neige“, dar merită să fie subliniat faptul că deseori în structura acestora – fie că sunt perifraze, fie că sunt serii sinonimice – sunt folosite și elemente livrești. Din păcate, autorul moldovenizează frecvent lexicul și fonetica din partea românească:

[fr.] *abaïsser*, v.a. a îngiosi, a pleca, a scădea, a micșura; fig. a umili, a degrada, a desprețui;...

[fr.] *allier*, v.a. [lat.] alligare, a alia; a amesteca, a combina; fig. a uni, a împreuna lucruri deosebite, împotrivoare, nepotrivate; a uni prinți, staturi, particulari, pentru ale loru comune interesuri;

[fr.] *chou*, s.m. [lat.] brassica; varză, curechiu, ...

[fr.] *mais*(!) s.m. [lat.] *sesamum*; porumbu, cucuruzu, popușoiu,
(maïs).

V. Dicționarele și problemele limbii române literare

1. Îmbogățirea vocabularului

Unul dintre obiectivele declarate ale autorilor de dicționare îl reprezintă îmbogățirea lexicului cu noi elemente, care să permită „a să muta filosofia“ și pe limba românească.

În atitudinea față de împrumuturile latino-romanice, sunt evidente două manifestări. Cea mai la îndemână constatare, pentru cunoscătorii acestei perioade din evoluția limbii române literare, este că în dicționarele din prima jumătate a secolului al XIX-lea apar elemente livrești atestate și în alte scrieri, anterioare acestor lucrări lexicografice. Cea de a doua expresie a poziției autorilor de dicționare din perioada menționată este grija de a introduce noi elemente, care să contribuie la formarea unei terminologii a culturii spirituale și a științei. O mărturisire în acest sens găsim în prefața dicționarului românesc-nemțesc al lui Budai-Deleanu. Pe de altă parte, conținutul însuși al acestor lucrări ne confirmă responsabilitatea pe care și-o asumă autorii de dicționare în momentul redactării lor. În *Formarea terminologiei științifice românești*, N. A. Ursu indică drept primă atestare pentru unii termeni științifici *Lexiconul budan*. Dar antedatate față de DA/ DLR/ TRDW sunt numeroase cuvinte – din domeniul științei, tehnicii, culturii etc. – din IB, LB sau IG.

După originea lor, elementele livrești din cele trei dicționare examinate în detaliu provin din latină sau din limbile romanice:

IB	LB	IG
acuariu	acuariu	absurd
assessor	adagiu	a cita
baionet	amigdală	calcar
baronie	atlas	camarad
brigada	baronie	optimism
aenigmateic	paragrafu	omisiie
examen	parimie	ruină
galant	patriotu	solidar
galanterie	periculu	tradiție
literat	poetă	terminal
tractat	ruină	vanitate

Altele vin prin intermediar nonromanic (maghiară, neogrecă, rusă, polonă, germană). Forma însăși a acestor atestări indică sursa din care provin. În IG, sunt înregistrate verbe romanice în *-isi*, ceea ce indică o filieră grecească (*a agitarisi*). Dar, tot în IG, alături de *a adresarisi* este atestat și *a adresa*.

În lexicoanele din Transilvania apar verbe în *-ălui*, care își trădează originea imediată maghiară: ele provin din verbe care în maghiară se termină în *-álni*: *comendeluesc* din IB avea infinitivul (atestat în epocă) *a comendălui* < magh. *comendálni*. În LB este atestat *regulareșu* < magh. *reguláris*. Tot aici apare *titulușu* < magh. *titulus*, alături de *titulă* și de *titul*.

Referitor la verbele latino-romanice intrate în română prin filieră neogreacă sau maghiară, N. A. Ursu (1964) atrăgea atenția că nu toate infinitivele livrești în *-isi* sau *-ălui* trebuie considerate ca având un etimon imediat grecesc și, respectiv, maghiar. Sunt numeroase verbe în *-isi/ -ălui* care sunt de origine latino-romană și au forme analogice la infinitiv și în flexiune. Argumentul pe care îl oferă N. A. Ursu în acest sens este absența din neogrecă a unor împrumuturi latino-romanice din care s-ar putea explica atestările pentru rom. *a abonarisi*, *a avansarisi*, *a definarisi*, *a publicarisi*, *a refusarisi* etc., și, respectiv, absența din dicționarele maghiare

a unor elemente care ar justifica etimologic rom. *a aplicălui*, *a duplicălui*, *a educălui*, *a observălui*, *a recomandălui* etc.

Din această ultimă categorie fac parte și *duplicalesc* (IB), *aprobalesc* (IB). În dicționarul realizat de Chivu, Buză, Roman-Moraru este înregistrat *a aprobălui*, pentru care este indicat ca etimon, în mod corect, lat. *approbare*, dar cu formă analogică de infinitiv.

Ne oprim aici cu considerațiile etimologice, deoarece discuțiilor pe această temă le-am rezervat o secțiune aparte. Am abordat problema elementelor latino-romanice intrate în română prin filieră pentru a sublinia bogăția de fapte înregistrate în dicționarele prezentate.

Pentru a nu folosi spre ilustrare aceleași cuvinte în diversele aspecte abordate – spre care a fost dirijată discuția de materialul excerptat –, subliniem ideea de contribuție a IB, LB, IG la îmbogățirea lexicului limbii române literare printr-o listă de elemente care au atestări anterioare față de cele din dicționarele cercetate. Este vorba de împrumuturi latino-romanice (directe sau prin filieră) încetățenite în limbă sau devenite relativ obișnuite în scrierile timpului. În acest scop, am folosit ca termen de raportare datările din Chivu, Buză, Roman Moraru (= DILR)/ Ursu (1962)/ DA:

- *acord* /IG/ (1715, DILR)
- *actuarius* /IB/ (1689, DILR)
- *adagiu* /LB/ (*adaghiu*, 1667–1669, DILR)
- *administrație* /IB/ (1722, DILR)
- *adresa* (*a*) /IG/ (1776, DA)
- *african* /*affrican*, IB/ (1726, DILR)
- *alabastru* /IB, LB/ (1648, DILR)
- *alchimista* /IB, IG/ (*alhimista*, 1705, DILR)
- *alegorie* /IB/ (1776, DA)
- *alfavită* /LB/ (Cantemir, DA; din neogreacă)
- *ambră* /IG/ (*amvră*, *amberă*, 1700, DILR)

- *analog* /IB, IG/ (Ursu, 1821; în DA, la Odobescu)
- *analogie* /IB/ (Ursu, 1790; DA, 1897: sub forma *analoghie*, din neogreacă, prima atestare în DA, la 1818)
- *anatomic* /IB/ (1705, DILR)
- *anatomie* /IB, IG/ (1790, Ursu; în DA, fără datare)
- *andivie* /LB/ (1790, DA)
- *anglicesc* /LB/ (Șincai, DA)
- *antimonie* /IB/ (c. 1760, DILR)
- *antipatie* /*antipathia*, IB/ (Cantemir, DA)
- *antipodes* /IB/ (1780, Ursu)
- *apelăului* /IB/ (*apelăluit*, participiu cu valoare de adjectiv, 1742, DILR)
- *apelație* (*apellatie* – IB) (1733, DILR)
- *apetit* /LB/ (1816, Ursu)
- *apocalips* /IB/ (1688, DA)
- *apocrif* /*apocriph*, IB/ (1717, DILR)
- *apoplexie* /*apoplesie*, LB; *apoplexia*, IB/ (1726, DILR)
- *aprobăului* /IB/ (1742, DILR)
- *aprobat* /IB/ (1817, DA)
- *aprobator* /*aprobatoriu*, IB/ (c. 1700, DILR)
- *arest* /IB/ (1728, DILR)
- *arete*, *ariete* /LB/ (1544, DA)
- *argilă* /LB/ (1810, Ursu)
- *argument* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *argumentui* /IB/ (1705, DILR)
- *arhivă* /*archiv*, IB/ (1820, DA)
- *arie* (muz.) /LB, IG/ (1781, DA)
- *aritmetic* /*arithmetic*, IB/ (1678, DILR)
- *aritmetică* /LB; *arithmetică*, IB/ (1705, DILR)
- *armonie* /*harmonie*, IB, LB/ (1694, DILR)
- *aromatic* /IB/ (1749, DILR)
- *articol* /*arthiculus*, IB/ (1691, DILR)
- *asesor* /*assessor*, IB/ (*așîșor*, secolul al XVII-lea, DILR)

- *astmă* /IB/ (în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Ursu)
- *astrolog* /IB/ (1682, DILR)
- *astronom* /IB/ (1693, DILR)
- *astronomie* /IB/ (1790, Ursu)
- *atestație* /IB/ (*atiștație*, 1724, DILR)
- *atlas* /IB, LB/ (1795, Ursu)
- *atom* /*athomus*, IB/ (1694, DILR)
- *auditor* /IG/ (1715, DILR)
- *august* adj. /IG/ (1694, DILR)
- *automat* /IG/ (1829, Ursu)
- *aviz* /*avizo*, IG/ (Axinte Uricariul, DA)
- *bagatelă* /*bagatella*, IB/ (*bagatelu*, 1728, DILR)
- *baionetă* /*baionet*, IB/ (*baghiunetă*, 1715, DILR)
- *bal* /IB, LB/ (Ienăchiță Văcărescu, DA)
- *balistă* /IB/ (Șincai, DA)
- *balsam* /IG/ (1642, DILR)
- *barbar* /IB/ (1717, DILR)
- *barbarie* /IB/ (S. Clain, DA)
- *baron* /LB; *baro*, IB/ (1716-1742, DILR)
- *baston* /LB, IG/ (1726, DILR)
- *biblioteca* /*bibliotheca*, IB/ (1717, DILR)
- *bibliotecar* /IG/ (1803, DA)
- *bismut* /*bizmut*, IG/ (1790, Ursu)
- *bomba* /IB/ (1644, DILR)
- *bombardă* /IB/ (Șincai, DA)
- *borax* /IG/ (1790, Ursu)
- *botanică* /IG/ (1829, Ursu)
- *brigadeir* /IB/ (*bregadir*, 1715, DILR)
- *bucolic* /IB, IG/ (derivat, *bucolicesc*, 1757, DILR)
- *cabală* /LB/ (1705, DILR)
- *cabalist* *cabalistă*, LB/ (1705, DILR)
- *cabinet* /LB/ (*gabinet*, 1694, DILR)
- *cadavru* /LB/ (1816, Ursu)

- *calcul* /IB, IG/ (*calculus*, 1748, DILR)
- *calendar calendariu*, IB/ (1655, DILR)
- *cameleon* /IG/ (Cantemir, DA)
- *cameră* /“odaie”, IG/ (1810, sens medical, Ursu)
- *campanie* /IG/ (1693, DILR)
- *canal* /LB/ (1783, Ursu)
- *canapea /canapeu*, LB/ (Șincai, DA)
- *canar /canarie*, LB/ (1793, DA)
- *cancelar /cănțelariu*, LB; *cancellariu*, IB/ (1599, DILR)
- *cancelarie /cănțelarie*, LB/ (*cănțălarie*, 1593–1594, DILR)
- *cancelista /cănțelista*, LB/ (1729–1730, DILR)
- *canevas /canavas*, LB/ (Neculce, DA)
- *cangrenă /gangrenă*, IB/ (1648, DILR)
- *caniculă* /IB; *canicolă*, IG/ (1810, Ursu)
- *canonic* /IB, LB/ (derivat *canonicesc*, 1700, DILR)
- *canonier* /IG/ (*canonir*, 1715, DILR)
- *cantor* /LB/ (c. 1700, DILR)
- *capelan* /IG; *capelanu*, LB; *capellan*, IB/ (*caplan*, 1702, DILR)
- *capital* /IB, LB/ (1715, DILR)
- *capitol* /IB/ (*capitul*, 1505, DILR)
- *capricorn* /IB/ (1705, DILR)
- *carabinu* /LB/ (1745, DILR)
- *character / character*, IB/ (1702, DILR)
- *carmin* /LB/ (c. 1700, DILR)
- *carnaval* /IG/ (1693, DILR)
- *castel* /IB/ (1667–1669, DILR)
- *castelan /castellan*, IB/ (caștelean, 1710, DILR)
- *catalog /cathalog*, IB/ (1667–1669, DILR)
- *catar* /IB, LB/ (c. 1760, DILR)
- *cataractă* /IB/ (1705, DILR)
- *catedră /cathedra*, IB/ (c. 1700, DILR)
- *categorie /cathegorie*, IB/ (1705, DILR)
- *catehism* /IB/ (*catichizmuș*, 1645, DILR)

- *catolic /catholic*, IB; LB/ (1691, DILR)
- *cauză /causa*, IB/ (1682, DILR)
- *cazarmă /căsarmă*, LB/ (1736, DILR)
- *căpitan* /IB, LB/ (1563, DILR)
- *căpitănie* /LB/ (1696, DILR)
- *cedru, chedru* /IB/ (*şedruş*, c. 1660, DILR)
- *centaur* /IB/ (*şentauruş*, c. 1700, DILR)
- *centru* /IB/ (*şentron*, 1702, DILR)
- *ceremonie* /IB, LB/ (1648, DILR)
- *chimie* /IB/ (1790, Ursu)
- *chirurg* /IB, LB/ (*şirulic*, 1705, DILR)
- *cicatrice /cicatrix*, IB/ (1816, Ursu)
- *ciclop /cyclops*, IB/ (1820, DA)
- *cifră /şifră*, LB/ (1777, Ursu)
- *cilindru /cylindru*, IB/ (1813, Ursu)
- *clasă /clasisu*, IB/ (1805, Ursu)
- *cler* /LB, IB/ (1742, DILR)
- *climă* /LB, IB/ (*climate*, 1717, DILR)
- *climateric* /IB/ (*climacteric*, 1717, DILR)
- *coeficient* /IG/ (1780, Ursu)
- *colega* /IB/ (*collega*, 1717, DILR)
- *colegiu /collegium*, IB/ (*coleghiom*, 1702, DILR)
- *coleric /choleric*, IB/ (1815, Ursu)
- *coloană /colona*, IB/ (1691, DILR)
- *colonie /colonia*, IB/ (1682, DILR)
- *comandant /comendat*, IB/ (1682, DILR)
- *comedie* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
- *comendator* /IB/ (*comendatoriu*, 1702, DILR)
- *cometă* /IB/ (1672–1673, DILR)
- *comisar /comisariu*, LB; *comiseriu*, IB/ (1698, DILR)
- *comisie* /IB, LB/ (1716–1742, DILR)
- *companie* /LB; şi *compagnie*, IB/ (1656, DILR)
- *complement* /IB, LB/ (1814, Ursu)

- *concret* /IB/ (1818, Ursu)
- *condiție* /IG/ (1773, DA)
- *conductor* /IB/ (1810, Ursu)
- *confuzie /confusie*, IB/ (1717, DILR)
- *considerație* /IG/ (1817, DA)
- *consilier /consiliariu*, LB/ (1723, DILR)
- *consilium* /LB/ (1718, DILR)
- *consistoriu* /LB/ (*conjiŝtorium*, 1752, DILR)
- *constelație* /IG/ (1694, DILR)
- *constant* /IG/ 1814, Ursu)
- *constitui* (a) /IG/ (*conŝtitălui*, 1742, DILR)
- *consul* /IB, LB/ (1682–1686, DILR)
- *consulat* /IB/ (1717, DILR)
- *contagios* /LB/ (1816, Ursu)
- *contagiune /contagiu*, LB/ (1816, Ursu)
- *contamina* (a) /LB/ (1816, Ursu)
- *contract* /IB, LB/ (1758, DILR)
- *contribui* (a) /IB/ (1817, DA)
- *contribuție* /IB/ (*contribuŝion*, 1729–1730, DILR)
- *controlor* /LB/ (1793, DA)
- *copie* /IB, LB/ (1700, DILR)
- *cor /chor*, IB/ (*coriu*, 1643, DILR)
- *cordovan* /LB/ (1651–1700, DILR)
- *corector* /IB/ (1680, DILR)
- *corifeu* /IB/ (1717, DILR)
- *coroană* /LB/ (1642, DILR)
- *cosmografie /cosmographia*, IB/ (*cozmografie*, 1703, DILR)
- *creditor(iu)* /IB, LB/ (1750, DILR)
- *creditoare* /IB/ (1814, DA)
- *cretă* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *crystal /crystal*, IB/ (1620, DILR)
- *cronică* /IB, LB/ (1656, DILR)
- *curaj /coragie*, LB/ (1774, DA)

- *curator* /IG/ (1780, DA)
- *dac* /IB/ (1673, DILR)
- *damă* /LB/ (1699, DILR)
- *danț* /LB/ (sfârșitul secolului al XVI-lea - începutul veacului al XVII-lea, DILR)
- *dănțui* /LB/ (1643, DILR)
- *dănțuire* /LB/ (1643, DILR)
- *declamație* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *declinație* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *definiție* /IB/ (1814, Ursu)
- *delfin* /IB/ (1701, DILR)
- *deliberat* /IB/ (1716–1742, DILR)
- *democrație* /IB/ (1678, DILR)
- *dialectică* /IB/ (1682, DILR)
- *dictator* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *disenterie* /dysenterie, IB/ (1694, DILR)
- *disputa* /LB/ (*disputului*, c. 1700, DILR)
- *disputație* /IB, LB/ (c. 1650, DILR)
- *district* /IB/ (1724, DILR)
- *doctor* /IB/ (1535–1546, DILR)
- *doonație* /IB/ (1709, DILR)
- *eclipsă* /eclipsis, IB/ (1790, Ursu)
- *eclogă* /IB/ (1736–1738, DILR)
- *economie* /iconomie, LB/ (c. 1734, DILR)
- *ecou* /echo, IB/ (1810, Ursu)
- *efect* /IG – 1830/ (1825, Ursu)
- *elector* /IG/ (1721–1739, DILR)
- *electric* /IG/ (1790, Ursu)
- *elefant* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
- *element* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
- *elogie* /IB/ (*eloghiu*, 1667–1669, DILR)
- *emisferiu* /hemispherium, IB/ (1701–1750, DILR)
- *emplastru* /IB/ (*emplastră*, (c. 1700, DILR)

- *epilepsie* /IB/ (la jumătatea secolului al XVIII-lea, Ursu)
- *epistolă* /IB; *epistolie*, LB/ (1648, DILR)
- *etic* /*ethic*, IB/ (derivat *eticesc*, 1705, DILR)
- *etică* /*ethica*, IB/ (1736–1738, DILR)
- *etimologie* /IG/ (*etimologie*, 1701–1750, DILR)
- *excentric* /*eccentric*, IG/ (1801–1804, Ursu)
- *executor* /IB/ (*ecjecedor*, 1742, DILR)
- *execuție* /IB; și *esecuție*, LB/ (*ecjecuție*, 1742, DILR)
- *exemplu* /și *esemplu*, LB/ (1801, Ursu)
- *exorcista* /IB/ (*ecjorțișta*, 1702, DILR)
- *experiență* /*experiențiă*, *esperienția*, LB; *esperiență*, IG/ (*experienție*, 1705, DILR)
- *extraordinar* /*estraordinar*, IG/ (*straordinariu*, 1730, DILR)
- *fabrică* /IB/ (1785, Ursu)
- *fabulă* /IB, LB, IG/ (1698, DILR)
- *familie* /IB, LB/ (1696, DILR)
- *fantasie* /LB/ (1705, DILR)
- *fantastic* /IG/ (1705, DILR)
- *figură* /IB, LB/ (1684, DILR)
- *figurație* /IB/ (1694, DILR)
- *filosof* /LB/ (1680, DILR)
- *filosofie* /LB/ (1667–1669, DILR)
- *firmament* /IG/ (1680, DILR)
- *fisc* /IB, IG/ (*fișcuș*, 1733, DILR)
- *flegmă* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *flegmatic* /IB/ (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Ursu)
- *flotă* /*flotta*, IB/ (1694, DILR)
- *for* /IB/ (1717, DILR)
- *formă* /IB, LB/ (1582, DILR)
- *fortună* /IB, LB/ (1698, DILR)
- *fundament* /IB, LB/ (1648, DILR)
- *fundație* /IB, LB/ (1742, DILR)
- *gazetă* /LB/ (*gazet*, 1742, DILR)

- *genealogie /ghenealogia*, IB/ (Cantemir, DA)
- *generație /gheneratie*, IB/ (1816, Ursu)
- *geologie /gheologhiie*, IG/ (1790, Ursu)
- *geometru /gheometra*, IB/ (1795, Ursu)
- *gheneralis* /IB/ (1705, DILR)
- *ghenerariu, generariu* /LB/ (1600, DILR)
- *gheneros* /IB; *generosu*, LB/ (1682, DILR)
- *gheograf* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *gheografie* /IB, LB/ (1717, DILR)
- *gheometrie* /IB/ (1667–1669, DILR)
- *ghipsu, gyps* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
- *glob* /IB, LB/ (1780, Ursu)
- *gramatic* /LB; *grammateic*, IB/ (1667–1669, DILR)
- *gramatică* /LB; *grammateica*, IB/ (c. 1700, DILR)
- *grammatista* /IB/ (1757, DILR)
- *granat* /IB, LB/ (1747, DILR)
- *gratie* /IB/ (1695, DILR)
- *gubernator* /IB, LB/ (1600, DILR)
- *gubernie* /LB/ (1716–1742, DILR)
- *haos /chaos*, IB/ (1793, Ursu)
- *hiațint /hyatint*, IB/ (1678, DILR)
- *hidră /hydra*, IB/ (*idră*, 1694, DILR)
- *hidraulic /hydraulic*, IB/ (1790, Ursu)
- *hișpan /hispan*, IB/ (1700, DILR)
- *holeră /cholera*, IB/ (1815, Ursu)
- *idee* /IB/ (1788–1794, DA)
- *idiom /ideoma*, IB/ (1709–1716, DA)
- *idolatrie* /IB/ (Cantemir, DA)
- *idolatru* /IB/ (Dosoței, DA)
- *ierarhie* /IB/ (1766, DA)
- *ilustru /ilustr*, IG/ (*illustrie*, 1682, DILR)
- *informa* /IB/ (*înformui*, 1681, DILR)
- *inștanție* /IB/ (1724, DILR)

- *instala (a)* /IB/ (1808, DA)
- *instrucție* /IB/ (1723, DILR)
- *instrument* /IB/ (1801–1814, Ursu)
- *invenție* /LB/ (1701, DILR)
- *ipostatic /hypostateic*, IB/ (1776, DA)
- *ipostază /hypostas*, IB/ (1776, DA)
- *istoric* /IB/ (1667–1669, DILR)
- *istorie* /IB/ (1648, DILR)
- *italian /tălianu*, LB/ (1694, DILR)
- *italienesc /tălienescu*, LB/ (c. 1685, DILR)
- *labirint* /IB; *labyrinthu*, LB/ (c. 1700, DILR)
- *lectică /lecteica*, IB/ (c. 1700, DILR)
- *leopard* /IB/ (la Dosoftei, DA)
- *letargie /letarghia*, IB// (1651, *letargus*)
- *linie* /IB, LB/ (1656, DILR)
- *literă* /LB, IB/ (S. Micu, P. Maior, DA)
- *logică* /IB/ (Dosoftei, DA)
- *lusitan* /IB/ (1736–1738, DILR)
- *lustru* /IB/ (c. 1700, DILR)
- *luteranu* /LB/ (1600, DILR)
- *magazin /măgăzina, magazinu*, LB/ (1733, DILR)
- *maghistrat* /LB/ (1717, DILR)
- *matematic /mathemateic*, IB/ (1678, DILR)
- *materialnic* /LB/; și *nematerialnic* /LB/ (1811, Ursu)
- *materie* /IB, LB, IG/ (1651, DILR)
- *medicină /medițină*, LB; IG/ (1715, DILR)
- *melancolic /melancholicu*, LB/ (derivat *melancolicesc*, c. 1700, DILR)
- *melancolie /melancholie*, IB, LB/ (la jumătatea secolului al XVIII-lea, Ursu)
- *metal* /LB/ (1705, DILR)
- *milion* /LB/ (1701–1750, DILR)
- *mină* /IG/ (1785, Ursu)

- *mod* /LB, IG/ (1632, DILR)
- *monarcu* /*monarchu*, LB/ (1703, DILR)
- *multiplicație* /LB/ (1777, Ursu)
- *muză* /*musă*, LB/ (1682, DILR)
- *muzică* /*musică*, LB/ (1682, DILR)
- *muzicaș* /*musicașu*, LB/ (c. 1700, DILR)
- *muzicesc* /*musicescu*, LB/ (1683, DILR)
- *nadir* /IG/ (1780, Ursu)
- *nație* /LB/ (1750, DILR)
- *națion* /LB/ (1716–1742, DILR)
- *natură* /LB/ (1733, DILR)
- *natural* /IG/ (1813, Ursu)
- *notă* /LB/ (c. 1700, DILR)
- *notar* /*notariu*, *notăreșu*, LB/ (1652, DILR)
- *novel* /pl. *novele*, LB/ (1693, DILR)
- *nulă* /*nullă*, LB/ (1777, Ursu)
- *obstenație* /*obstinație*, IG/ (1693, DILR)
- *orator* /IG/ (1678, DILR)
- *organ* /LB/ (1785, Ursu)
- *orizont* /*horizon*, IB/ (1780, Ursu)
- *palat* /*pălatu*, LB/ (1667–1669, DILR)
- *palestră* /IB/ (1705, DILR)
- *paradigmă* /LB/ (1705, DILR)
- *parentesie* /*parentesu*, LB/ (1651, DILR)
- *parie* /LB/ (1660, DILR)
- *paroh* /LB/ (*parohuș*, 1702, DILR)
- *parolă* /IB, LB/ (1705, DILR)
- *patrie* /LB/ (1680, DILR)
- *patron* /LB/ (1682, DILR)
- *pelican* /LB/ (c. 1600, DILR)
- *pergament* /*pergamentu*, LB/ (c. 1700, DILR)
- *persoană* /*personă*, LB/ (1681, DILR)
- *piaț* /*piațiu*, LB/ (1651–1700, DILR)

- *pilulă* /IB, LB/ (1705, DILR)
- *pistol* /*piștolu*, LB/ (1715, DILR)
- *planetă* /LB, IG/ (1672–1673, DILR)
- *plantă* /LB/ (1812, Ursu)
- *plebanuș* /*plebanu*, LB/ (1702, DILR)
- *pneumatic* /*pnevumatic*, IG/ (1790, Ursu)
- *podagră* /LB/ (c. 1700, DILR)
- *poetică* /LB/ (1699, DILR)
- *poeticesc* /LB/ (1682, DILR)
- *politic* /LB, IG/ (1694, DILR)
- *pompă* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
- *pompos* /LB/ (c. 1700, DILR)
- *porție* /LB/ (sfârșitul secolului al XVII-lea, DILR)
- *practică* /IG/ (1676, DILR)
- *predicație* /LB/ (1714–1716, DILR)
- *prefație* /LB/ (1717, DILR)
- *pretext* /LB/ (1701, DILR)
- *prismă* /LB/ (1810, Ursu)
- *probă* /LB, IB/ (1651–1700, DILR)
- *procurator* /LB/ (1694, DILR)
- *produs* /LB/ (1777, Ursu)
- *profund* /*profondu*, LB/ (1816, Ursu)
- *prolog* /IG/ (1701–1750, DILR)
- *propagație* /IG/ (1816, Ursu)
- *proprietate* /LB/ (1682, DILR)
- *propriu* /LB/ (*proprium*, 1682–1686, DILR)
- *protocol* /LB/ (1716–1742, DILR)
- *provințial* /*provințialu*, LB/ (1736, DILR)
- *provinție* /*provinție*, LB/ (1715, DILR)
- *punct*, *punt* /LB, IB, IG/ (1694, DILR)
- *purgație* /LB, IG/ (1610–1640, DILR)
- *purgatoriu* /IG/ (1677, DILR)
- *regiment* /*reghementu*, LB/ (1699, DILR)

- *respirație* /LB/ (1816, Ursu)
- *rețetă* /IG/ (1705, DILR)
- *retor* /ritor, LB/ (1697, DILR)
- *retorică* /ritorică, LB/ (1682, DILR)
- *retoricesc* /ritoricescu, LB/ (c. 1700, DILR)
- *roman* /LB/ (1684, DILR)
- *sacrament* /LB/ (1684, DILR)
- *salvie* /LB/ (1651–1700, DILR)
- *sasafrasă* /sasafrasu, LB/ (c. 1760, DILR)
- *satelit* /IG/ (1790, Ursu)
- *satisfacție* /IG/ (*sădesfacție*, 1749, DILR)
- *scală* /LB/ (1590–1591, DILR)
- *scolastic* /școlasticu, LB/ (c. 1700, DILR)
- *secret* /LB/ (*sicret*, 1736, DILR)
- *secretar* /secretariu, LB/ (1593, DILR)
- *sectă* /LB, IB/ (c. 1700, DILR)
- *secundă* /IG/ (1748, DILR)
- *seminariu* /LB/ (*seminarium*, 1742, DILR)
- *senat* /LB/ (1682, DILR)
- *senator* /LB/ (1682–1686, DILR)
- *siloghism* (și *silofiism*, *silogism*, IG/ (1699, DILR)
- *smaragd* /LB/ (c. 1700, DILR)
- *solid* /IG/ (1820–1830, Ursu)
- *solstițiu* /solstiție, IG/ (1829, Ursu)
- *soțietate* /soțietate, LB/ (1733, DILR)
- *spital* /șpitaiu, LB; *ispital*, IB/ (1785, Ursu)
- *statură* /LB/ (DLR, 1799)
- *strofă* /LB/ (DLR, 1818)
- *sumă* /LB/ (1643, DILR)
- *supă* /LB/ (1749, DILR)
- *stație* /LB/ (1748, DILR)
- *tablă* /LB/ (1599, DILR)
- *teatru* /IB, LB/ (1648, DILR)

- *teologie* /*theologie*, LB/ (1682, DILR)
- *terepentină* /LB/ (c. 1760, DILR)
- *teritoriu* /IG/ (1816, Ursu)
- *tinctură* /*tentură*, *tintură*, IG/ (1803, Ursu)
- *tintă* /LB/ (1651–1700, DILR)
- *tip* /*typu*, IB, LB/ (1692, DILR)
- *tiran* /*tyran*, IB, LB/ (1682, DILR)
- *tirăneaște* /*tyrănesce*, LB/ (c. 1700, DILR)
- *tirănesc* /*tyrănesc*, IB, LB/ (1703, DILR)
- *titlu* /*titulă*, *titul*, *titulușu*, LB/ (1600, DILR)
- *titor* /*tutoru*, *titoru*, LB/ (1651–1700, DILR)
- *topaz* /*topazie*, LB/ (1790, Ursu)
- *transpirație* /IG/ (1816, Ursu)
- *tribun* /IG/ (1682, DILR)
- *trombă* /IG/ (1829, Ursu)
- *urină* /LB/ (1790, Ursu)
- *vandali* /IG/ (1620, DILR)
- *vapor* /IG/ (1790, Ursu)
- *veneric* /IG/ (1815, Ursu)
- *verb* /IG/ (*verbum*, c. 1700, DILR)
- *verș* /LB; *vers*, IG/ (1648, DILR)
- *vertical* /IG/ (1814–1818, Ursu)
- *veteran* /IG/ (1717, DILR)
- *vicareș* /LB; *vicariu*, LB, IG/ (1726, DILR)
- *vicariatuș* /*vicariat*, IG/ (1742, DILR)
- *vișă* /*vice*, IG/ (1726, DILR)
- *vivipar* /IG/ (1790, Ursu)
- *volatil* /IG/ (1829, Ursu)
- *volonter* /*volentir*, *volontir*, IG/ (1715, DILR)
- *vulcan* /IG/ (1790, Ursu)
- *zefir* /LB/ (1682, DILR)
- *zenit* /IG/ (1790, Ursu)

2. Datarea

Una dintre problemele majore ale cercetătorilor români din domeniul științei limbii este d a t a r e a. Singurele dicționare care oferă datări ale termenilor înregistrați sunt DA (incomplet), DLR (publicat parțial), *Dicționar al limbii române vechi* elaborat de G. Mihăilă (1974), DCR, o lucrare lexicografică elaborată pe baza atestărilor din presă, în perioada 1960-1997, și *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche*, realizat de o echipă de specialiști de la Institutul de Lingvistică din București. La aceste lucrări, putem adăuga N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești* (1962), care cuprinde o secțiune importantă de elemente date (p. 131-300), cele mai numeroase fiind împrumuturi livrești din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Pentru datarea neologismelor, recomandăm de asemenea folosirea cu încredere a TRDW, mai ales pentru intrările unde anul primei atestări provine din fișierele soților Ursu de la Iași.

Dicționarele și glosarele românești elaborate anterior redacției DA și DLR sunt întrebuințate de lexicografii români în mod obișnuit pentru datarea unor cuvinte și sensuri. Procedeele sunt larg răspândite în lexicografia contemporană pentru dicționarele etimologice sau pentru dicționarele tezaur ale limbilor moderne de cultură. În acest sens, cităm, de exemplu, Juan Corominas, José A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I-VI, Gredos, Madrid, 1991, pentru a cărui realizare sunt folosite atestări din glosarele și dicționarele elaborate în diversele etape de evoluție a limbii spaniole.

În DA și DLR, sunt utilizate pentru datare *Lexiconul budan* și dicționarele publicate după 1840, semnate de I. D. Negulici, T. Stamati etc. Dicționarul lui Ioan Bobb nu apare în bibliografia DLR, iar *Condica* lui Iordache Golescu este citată sporadic. Deoarece “d a t a r e a cuvintelor, a formelor reprezintă pentru limba noastră o cerință acută în stadiul actual al cercetărilor, când

nu avem încă un dicționar *datat* al limbii române⁷⁵, subliniem în mod deosebit bogăția de fapte lingvistice înregistrate – până la noi cercetări – pentru prima oară în IB, LB, IG și alte lucrări lexicografice din epocă și semnificația acestora pentru istoria limbii române literare.

În această întreprindere de datare am folosit ca termen de raportare două tipuri de repere. Primul este reprezentat de o cercetare lingvistică, *Formarea terminologiei științifice românești*, citată mai sus. Comparând materialul fișat din IB, LB, IG etc., am întocmit o listă de termeni științifici care apar și în inventarul lui N. A. Ursu și pentru care dicționarele examinate de noi oferă atestări anterioare celor indicate de către cercetătorul ieșean.

Al doilea reper în demersul nostru de datare au fost lucrările lexicografice moderne: DA/DLR și TRDW. Urmărind data la care sunt atestate în DA diversele cuvinte de origine latino-romanică extrase de noi, am ajuns la un bogat catalog de elemente neologice cu mențiuni în DA/ DLR sau în TRDW ulterioare celor din IB, LB, IG... Printre acestea, se află și cuvinte aparținând terminologiei științifice, nesemnlate de N. A. Ursu în lucrarea sa.

2.1. Cuvinte cu atestări anterioare în IB, LB, IG față de cele indicate de N. A. Ursu (1962, p. 131-300)

Sunt anterioare față de datările din N. A. Ursu (notate între paranteze) următoarele cuvinte:

absolut /IG/ (1836); *abstracție* /IG/ (1836); *actual* /IB/ (1852); *adiacent* /IG/ (1837); *administra* /IG/ (1852); *alchimie* /IB/ (1844); *amigdală* /LB/ (1848); *amplificație* /IG/ (*amplificațiune*, 1857); *analitic* /IG/ (1843); *analiza (a)* /IG/ (1837); *apoplectic* /IB/ (1849); *arbitrar* /IG/ (1848); *ardezie /ardoază*, IG/ (1841); *argumentație* /IB/ (1848); *arhitravă* /IB/ (1836); *articular /articulariu*, IB/ (1843); *articulat* /IB/ (1830); *austral* /IB/ (1832);

75. Florica Dimitrescu, 1973, p. 7.

bandă /IB, LB/ (1842); *bastard* /IB/ (1844); *bestie* /*besthia*, IB/ (1857); *botanist* /IG/ (1848); *butelie* /IB/ (1852); *calcar* /IG/ (1836); *calcinație* /IG/ (1850); *calcula* (a) /IG/ (1834); *caloric* /IG/ (1840); *cambiu* /IG/ (1856); *cancru* /IB/ (1849); *canicular* /*caniculariu*, IB/ (1845); *capacitate* /IG/ (1841); *capsular* /*capsulariu*, IB/ (1843); *caracteriza* (a) /IB/ (1850); *carat* /IG/ (1837); *carnivor* /IG/ (1841); *carotidă* /IG/ (1843); *castrat* /IB/ (1838); *cervical* /*cerbical*, IB/ (1843); *ciment* /*cement*, IB/ (1852); *circu- lar* /*circulariu*, LB/ (1835); *coincidență* /IG/ (1838); *compoziție* /*compoziție*, IB/ (1842); *constanță* /IG/ (1848); *construcție* /IG/ (1838); *contact* /IG/ (1837); *declina* (a) /IB/ (1857); *declinatoriu* /IB/ (1852); *defini* (a) /IB/ (1838); *definit* /IB/ (1848); *diurn* /IB/ (1833); *domeniu* /*dominiu*, LB; *domen*, *domin*, IG/ (1835); *dublu* /*duplu*, IB/ (1830-1840); *electriza* (a) /IG/ (1849); *electrometru* /IG/ (1848); *epileptic* /IB/ (1838); *eter* /*aether*, IB/ (1827); *etero- gen* /IG/ (1833); *etiologie* /*aethiologie*, IB/ (1846); *exact* /*esact*, IG/ (1832); *excentricitate* /*eccentricitate*, IG/ (1851); *excepție* /*eccepție*, IG/ (1834); *expirație* /*espiratii*, *ecspirație*, IG/ (1838); *extern* /*estern*, IG/ (1837); *extrem* /*estrem*, IG/ (1836); *fabrica* (a) /IB/ (1841); *formație* /IB/ (1830); *galvanism* /IG/ (1842); *geode- zie* /*gheodesia*, IB/ (1848); *gripă* /IG/ (1837); *hemoroizi* /*hemor- hoides*, IB/ (1825); *hiperbolă* /IB/ (1852); *inunda* (a) /IB/ (1848); *naturaliza* (a) /IG/ (1835); *nazal* /*nasal*, IG/ (1843); *ocean* /*ocean*, LB/ (*ochian*, 1703; *oțian*, 1829; *oțean*, 1837); *olivă* /LB/ (1825); *orient* /IG/ (1834); *plastic* /IG/ (1830); *pneumatic* /IG/ (1840-1841); *pneumonie* /și *pnevmonie*, *plămânie*, IG/ (1845); *poligamie* /LB/ (1825/Ursu); *pomadă* /*pomade*, LB/ (1825); *prac- tica* (a) /IG/ (1837); *precipita* (a) (chim.) /IG/ (1846); *produce* (a) /LB/ (1832); *purgativ* /IG/ (1847); *solubil* /IG/ (1848); *solu- bilitate* /IG/ (1848); *soluție* /IG/ (1837); *somnambulism*, *somna- bulism* /IG/ (1832); *somnolență* /IG/ (1857); *sondă* /IG/ (1851); *stil* /IG/ (1842); *toxică* (s.f.) /LB/ (1852); *transparent* /IG/ (1839); *transparentă* /IG/ (1852); *transpira* (a) /IG/ (1838); *variabil* /IG/

(1844); *variație* /IG/ (1836); *vegeta (a)* /IG/ (1844); *vegetal* /IG/ (1844); *verifica (a)* /IG/ (1848); *vertebral* /IG/ (1843); *vibrație* /IG/ (1848); *virtual* /IG/ (1849); *zero* /IG/ (1843).

După cum se poate observa, în lista de mai sus am inclus și câteva cuvinte datate în același an la Ursu și în sursele noastre (*olivă, plastic, poligamie*); celelalte sunt însă elemente cu atestări anterioare față de cele menționate în *Formarea terminologiei științifice românești*. Diferențele sunt de câțiva ani (*hemoroizi, somnambulism*) sau de câteva decenii (*actual, a administra, amplificație, bestie, ciment, hiperbolă, transpirație* etc.).

2.2. Cuvinte cu atestări anterioare în IB, LB, IG etc. față de cele indicate în DA/ DLR sau TRDW

Cuvintele din inventarul de mai jos nu sunt înregistrate în cele mai riguroase lucrări consacrate împrumuturilor latino-romanice (N. A. Ursu, 1962; Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, 1992), dar apar în dicționarele uzuale consultate de noi (DA/ DLR, TRDW, DEX, DN). Aceste elemente, prezente în lucrările lexicografice pe care le-am excerptat, reprezintă datări anterioare celor din DA/ DLR sau TRDW.

Am amintit aici și studiul lui N. A. Ursu, deoarece în lista noastră apar și cuvinte aparținând terminologiei științifice (*a aliena, ambulanță, amendament* etc.). Unitățile lexicale din inventarul de mai jos nu apar în lucrarea semnată de către cercetătorii de la Institutul de Lingvistică: sunt lexeme neatestatate în sursele folosite de autori pentru împrumuturile latino-romanice din româna veche.

TRDW este, față de ediția princeps, un dicționar îmbogățit cu numeroase elemente neologice, toate datate. O parte dintre aceste prime atestări – care apar ca atare în noua ediție a lucrării lui Tik-tin – au fost puse de noi la dispoziția editorului. De exemplu, apar în TRDW cu prime atestări în IG: *abonament, aerian, ambulanță, amendament, amendă, amical, amplificație, anarhist, asortiment, aureolă, auspiciu, autenticitate, autonom, avar, bigam, bizon,*

bomboană, calorifer, cantonal, caricatură, carnet, a conspira, girant, grimasă, idealist etc.; prime atestări din IB: *abis, agapă, a alega, a aliena, alienare, alienat, alterație, amicitie, bigam, centenar, compozitor, concesiie, conversiune, copios, a corupe, corupt* etc. La acestea se pot adăuga alte situații, de pildă cuvinte datate la 1830, din alte surse, la care se poate adăuga IG (*a abona, a aborda, absolutism, acuarelă, coexistență, a consola, fantasma-gorie, a garnisi, iluzie* etc.) sau IB, pentru cele atestate la 1822 (*capitalist, gimnaziu* etc.).

Sunt anterior atestate, față de datele propuse în TRDW: *abecedar* (IB)/ 1825 – TRDW; *absint* (IB)/ 1848 – TRDW; *aderent* (Budai-Deleanu)/ 1857 – TRDW; *adiacent* (IG)/ 1837 - TRDW; *adorat* (Budai- Deleanu)/ 1854 – TRDW; *adversar* (Iorgovici)/ 1832 – TRDW; *a agita* (IG)/ 1846 – TRDW; *anormal* (Ienăchiță Văcărescu)/ 1841 – TRDW; *cambial* (IG)/ 1851 – TRDW; *clepsidră* (IB)/ 1830 – TRDW; *coafură* (IG)/ 1840 – TRDW; *conformație* (IB)/ 1830; *criptă* (IB)/ 1825 – TRDW; *grav* (IB)/ 1836 – TRDW; *listă* (IB, IG)/ 1854 – TRDW; *literar* (IB, IG)/ 1833 - TRDW; etc.

Termenii de mai jos nu apar în TRDW, iar unii dintre ei nici în DA; cei care sunt înregistrați în DA au atestări posterioare celor din sursele noastre sau nu sunt datați:

- *abjurație* /IG/; nu apare în DA, nici în DEX; apare în DN, care la secțiunea etimologică notează: cf. fr. *abjuration*, lat. *abiuratio*; la IG apare ca împrumut din franceză;
- *acordare* /IB/; în DA, nedatat;
- *actriță* /IB/; în DA, la C. Negruzzi;
- *alantoidă* /IG/; în DA, nedatat;
- *alegație* /IB, IG/; în DA, la Odobescu;
- *ambiguitate* /IG/; în DA, la 1894;
- *ambiguu /ambig*, IG/; în DA, nedatat;

- *amică* /IB/; în DA, nedatat;
- *anapest* /IG/; în DA, nedatat;
- *anulat* /IB/; în DA, la Maiorescu;
- *arestare* /IB/; în DA, la Alecsandri;
- arhitectonie /architectonie, IB/; în DA, la 1835;
- *asediare* /IB/; verbul *a asedia*, în DA este atestat pentru prima oară în opera lui C. Negruzzi; substantivul *asediare* (DA) /= *asediere*, DOOM/ nu este datat în DA;
- *atacabil* /IG/; în DA, la Maiorescu;
- *caduc* /LB/; în DA, la 1897;
- *calvinesc* /LB/; în DA, la Slavici;
- calvinește /calvinesce, LB/; în DA, nedatat;
- *calvinist* /IG/; în DA, la Russo;
- *conformat* /IB/; în DA, nedatat;
- confruntare /confrontare, IB/; în DA, nedatat;
- confruntat /confrontat, IB/; în DA, nedatat;
- *contaminație* /LB/; în DA, la 1921;
- *corupere* /*corrumpere*, IB/; în DA, la N. Iorga;
- *dalmată* /IB/; în DA, nedatat;
- *dalmatică* /*dalmatica*, IB/; în DA, nedatat;
- *fabricat* /IB/; în DA, la Odobescu;
- *fabricație* /IB/; în DA, articol de trimitere;
- *familiar* /*familiariu*, IB/; în DA, la 1839;
- *geneză* /*ghenesis*, IB/; în DA, la Odobescu;
- *gimnast* /*gymnastes*, IB/; în DA, la 1910;
- *gimnastic* /*gymnasteic*, IB/; în DA, după 1871;
- *gir* /IG/; în DA, la Caragiale;
- glosator /glossatoriu, IB/; în DA, nedatat;
- *glosă* /IB/; în DA, la Eminescu;
- *importare* /*impurtare*, IB/; în DA, nedatat;
- *importat* /*impurtat* adj., s.n., IB/; în DA, nedatat;
- *informare* /IB/; în DA, nedatat;
- informator /informatoriu, IB/; în DA, la Hasdeu;

- *inundare* /IB/; în DA, nedatat;
- *invitare* /LB/; în DA, nedatat;
- *laconism* /IB/; în DA, la C. Negruzzi;
- *laic* /IB/; în DA, la 1851;
- *laureat* /IB/; în DA, nedatat;
- *limitat* /IB/; în DA, la 1896;
- *limitrof* /*limitroph*, IB/; în DA, după 1871.

După cum se poate constata, și în această secțiune de datări diferențele între sursele examinate de noi și cele folosite pentru elaborarea TRDW/ DA variază de la câțiva ani (*abecedar, conformație, criptă*) la mai multe decenii sau chiar un secol (*adversar, ambiguitate, anormal, contaminație, gimnast, limitat, listă, limitrof* etc.). Această situație se perpetuează, din păcate și în DLR, continuatorul DA.

Dacă *Vocabularul român* al lui I. D. Negulici sau *Disionărașul românesc* al lui T. Stamatii și alte lucrări lexicografice apărute după acestea sunt folosite cu consecvență la datarea cuvintelor înregistrate în DLR, nu același lucru se întâmplă cu materialul lexical din IB, LB sau IG. *Condica* lui Iordache Golescu apare, de pildă, ca primă atestare la *stadion* ori la *stereotip*. În *Condică* sunt însă înregistrate și cuvintele *stabil* (datat în DLR la 1851), *stil* (1834), *stenografic* (1862), *stenograf* (1838); în LB: *statuă* (DLR: *statuie*, 1834).

2.3. Împrumuturi „reînviatē”

În lucrarea dedicată cultismelor din spaniola medievală, Bustos Tovar semnaleză istoria neobișnuită a unor împrumuturi culte din latină. Urmărind situația împrumuturilor savante din spaniolă, de la origini până în secolul al XIII-lea, Bustos Tovar subliniază faptul că în veacul al XIII-lea sunt atestate contingente întregi de cuvinte, care nu mai apar în textele din secolul următor. Aceste elemente sunt însă reintroduse, în marea majoritate a cazurilor, în

veacul al XV-lea, iar unele dintre ele mai sunt atestate de-abia în secolul al XVII-lea.

Asemenea situații întâlnim și în istoria elementelor livrești din limba română. Există cuvinte de origine latină sau de proveniență latină și romanică, atestate în IB, LB și IG, dar care nu sunt înregistrate în DA și care reapar în dicționarele uzuale actuale: DEX, DOOM și, mai ales, DN:

- *alemandă* /< fr. *allemande*, IG/; neatestat în DEX, apare în DN: *allemandă* (< fr.) și în DOOM: *alemandă*;
- *alumn* /IB/; nu apare în DEX; înregistrat în DN (< lat. *alumnus*, germ. *Alumnus*, it. *alunno*);
- *anaforic* /IG/; DEX (< fr. *anaphorique*), DN (< fr.);
- *astuție* /IB/; nu apare în DEX; înregistrat în DN (< it. *astuzia*) și în DOOM;
- *atelan* /< it. *attelane*, IG/; nu apare în DEX; înregistrat în DN: *atelană* (< fr. *atellanes*, lat. *atellana*);
- *aproxima (a)* /IG/; inclus în DEX (< lat. *approximare*) și în DN (< fr. *approximer*, lat.);
- *aubadă* /și *obadă* < fr. *aubade*, IG/; nu apare în DEX, dar este înregistrat în DN (< fr., prov.);
- *bibliograf* /*bibliograph*, IB/; inclus în DEX (< fr. *bibliographe*) și în DN (< fr.);
- *boston* /“un joc dă cărți” < fr. *boston*, IG/; inclus în corpusul DEX, nu apare în DN cu sensul din IG;
- *cardiografic* /< gr., IG/; reappare în DEX (< fr. *cardiographique*) și în DN (< fr.);
- *cardiografie* /< gr., IG/; inclus în DEX (< fr. *cardiographie*) și în DN (< fr.);
- *carmaniolă* /IG/; figurează în DEX (< fr. *carmagnole*) și în DN (< fr.);
- *fabulație* /IG/; apare în DEX (< fr. *fabulation*, lat. *fabulatio*) și în DN (< fr., lat.);

- *falenă* /< fr. *phalène*, IG/; neatestat în DEX, înregistrat în DN (< fr., gr. *phalaina*);
- *februarie* /IB, LB/; notat în DEX (< lat. *februarius*) și în DN (< lat.);
- *galenic* /IG/; înregistrat în DEX (< fr. *galénique*) și în DN (< fr.);
- *galenism* /IG/; introdus în DEX (< fr. *galénisme*) și în DN (< fr.);
- *gasconism* /IG/; nu figurează în DEX, este însă introdus în DN (< fr. *gasconisme*);
- *generator* /gheneratoriu, IB/; figurează în DEX (< fr. *générateur*, lat. *generator*) și în DN (< fr., germ. *Generator*);
- *gimnaziarh* /gymnasiarcha, IB/; nu apare în DEX, dar este înregistrat în DN (< lat. *gymnasiarchus*, cf. it. *gimnasiarca*);
- *gimnosofist* /IB, IG/; neînregistrat în DEX, nici în DN, dar apare în... DOOM și în TRDW, ca element de origine grecească și atestat pentru prima oară în opera lui Cantemir, la 1705;
- *girovag* /și *ghirovag*, *girovagă*, *ghirovagă* < it. *girovage*, IG/; neinclus în DEX, înregistrat în DN (< fr. *gyrovague*, lat. *gyrovagus*);
- *gratificație* /grateficatie, IB/; înregistrat în DEX (< fr. *gratification*, lat. *gratificatio*) și în DN (< it. *gratificazione*, germ. *Gratifikation*, fr.);
- *grilă* /< fr. *grille*, IG/; introdus în DEX (< fr.) și în DN (< fr.);
- *harpie* /IB, LB/; apare în DEX (< fr. *harpie*) și în DN (cf. fr.; lat., gr. *harpya*);
- *inundat* /IB/; mai apare în DEX (format din rom. *a inunda*), nu este înregistrat în DN.

Aceste cuvinte nu au toate aceeași însemnătate în limbă, dar pentru cercetarea istoriei împrumuturilor neologice este greu de stabilit ierarhii după un criteriu sau altul și, prin urmare, fiecare termen prezintă interes. Absența acestor elemente din (unele) dicționare uzuale actuale nu trebuie înțeleasă ca o dispariție a lor din limbă într-o anumită perioadă de timp, ci ca o absență din dicționare, adică din tipul de lucrări care au constituit obiectul atenției noastre.

Înainte de a încheia aceste rânduri, mai amintim două situații neobișnuite.

1. *Atestație* /IB/ apare în DA datat la 1737 și este înregistrat ca învechit. Acest cuvânt reapare însă în DN ca sinonim pentru *atestare* și având drept etimon fr. *attestation*, it. *attestazione*.

2. Există cuvinte ca *generat* /adj., IB/ sau *gascon* /IG/ care nu figurează în DEX, DN sau DOOM, dar le putem găsi în dicționare bilingve (vezi *Dicționar francez-român*, Editura Științifică, București, 1967), iar pentru altele (*galenist*, IG) nu am mai identificat nici o lucrare lexicografică care să le includă (pentru acest din urmă caz, vezi V.6.).

3. Normă și codificare

Pentru descrierea limbii literare pe tranșe cronologice sunt necesare, în primul rând, cunoașterea normei standard și apoi a sistemului de codificare a acesteia, pentru fiecare etapă de evoluție. După cum se știe, mai ales din cercetările realizate în perspectivă sociolingvistică, conceptul de normă se aplică atât limbii literare, cât și diverselor varietăți sociale sau regionale. Norma unei varietăți neliterare, numită și „normă parțială”, poate fi descrisă în scopuri științifice și are de obicei ca termen de raportare norma limbii literare și mai rar norma altei varietăți nonstandard. Definind norma ca un model sau un ansamblu de reguli ori de prescripții alese dintr-un număr de realizări și impuse în folosirea unei limbi de către o entitate tuturor vorbitorilor aceluiași idiom, rezultă că norma este un fenomen lingvistic, bine structurat, în a cărui constituire intervin și diverși factori socioculturali.

Prin codificare se înțelege stabilirea unui cod de reguli cu caracter normativ pentru folosirea corectă a limbii standard, reguli impuse vorbitorilor ca obligatorii și acceptate de către aceștia ca atare. În timp ce norma „se caracterizează printr-o stabilitate flexibilă și prin dinamism interior, codificarea are caracter sta-

tic”⁷⁶. Ceea ce înseamnă că, atâta timp cât este în vigoare, codificarea nu cunoaște aceeași mobilitate care caracterizează norma. Codificarea se face însă întotdeauna avându-se în vedere și fenomene de evoluție previzibilă, fenomene care se manifestă în limbă în momentul elaborării sistemului de reguli, ceea ce presupune că și codificarea poate determina schimbări în ansamblul de reguli ale unei limbi, în folosirea acesteia. Astfel ne putem explica, de pildă, includerea în DOOM a unor variante sau dublete, prima dintre acestea fiind cea recomandată, iar cealaltă reprezentând „fenomenul de evoluție previzibilă”.

În sociolingvistică, codificarea este „descrierea explicită a codului în forma unei ortografii, a unei gramatici și a unui lexicon, deci formularea explicită a regulilor unui cod. Codificarea este considerată drept trăsătură specifică limbilor standard, dar se realizează diferit, după cum presupune descrierea unei norme acceptate (în literatură sau în vorbirea îngrijită) sau crearea acelei norme”⁷⁷.

În ceea ce privește limba română literară, codificarea înseamnă astăzi reflectarea și fixarea normei existente. Pentru perioadele anterioare de evoluție, codificarea constituie însă „un factor auxiliar de a forma sau de a perfecționa norma standard reală”⁷⁸. Despre modul cum se manifestă problema codificării limbii noastre în dicționarele din perioada abordată ne propunem să prezentăm câteva aspecte în cele ce urmează, oprindu-ne la lucrările lexicografice mai importante pentru istoria limbii române literare: *Lexiconul budan*, 1825, care cuprinde date de natură gramaticală și indică locul accentului, *Lexiconul* (1818) al lui Budai-Deleanu și *Condica limbii rumânești* a lui Iordache Golescu (dicționar elaborat în jurul anului 1830).

76. Bohumil Zavadil, 1986, p. 289.

77. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, 1975, p. 280.

78. Bohumil Zavadil, 1986, p. 298.

După cum au spus-o, în repetate rânduri, în lucrările dedicate istoriei limbii române literare, reputați specialiști ca Ion Gheție (1982), Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu (1971), Paula Diconescu (1974), Mihaela Mancaș (1974), interesul pentru codificarea principalelor norme de vorbire corectă era major în epoca menționată. Dacă Transilvania avea, la un moment dat, un avantaj însemnat în domeniu, prin scrierile reprezentanților Școlii Ardelene, care au beneficiat și de o tradiție ale cărei baze au fost puse de gramaticile lui Ioan Molnar (1788), Radu Tempea (1797), Paul Iorgovici (1799), Țara Românească va recupera acest handicap îndeosebi prin Ion Heliade Rădulescu, dar și prin alte personalități ale vremii, cum ar fi Iordache Golescu însuși, autor și el al unei gramatici publicate în 1840, dar cunoscute încă din manuscris și apreciate de Heliade Rădulescu.

Având în vedere definițiile amintite ale normei și codificării, am urmărit modul cum se manifestă interesul pentru norma limbii literare și codificarea acesteia în *Lexiconul românesc-nemțesc* al lui Budai-Deleanu (1818), în *Lexiconul budan* și în *Condica* lui Iordache Golescu, descriind deci, cu acest prilej, și partea de gramatică, ortografie și ortoepie, nu numai structura vocabularului din aceste lucrări lexicografice.

Preocuparea pentru norma și codificarea limbii literare este pentru prima oară prezentă într-un dicționar românesc în *Lexiconul* lui Budai-Deleanu. Autorul marchează – dar cu inconsecvență – locul accentului (*prolog, prognostic*), iar uneori indică și aria de răspândire (la cuvintele cu circulație regională): *agúd* (mold.). La substantiv notează genul (masculin sau feminin): *ministru*, s.m.; *proprietate*, s.f., iar la adjectiv este înregistrată și forma de feminin (*propriu, -ă*). Verbul apare ca intrare cu forma de indicativ prezent (model impus de Școala Ardeleană, după dicționarele latinești, și folosit de asemenea de Ioan Bobb, de autorii *Lexiconului budan* etc.), dar este indicat și infinitivul lung; verbul mai este însoțit de precizări privitoare la diateză: *dorm*, v. a. inf. *adormire*.

După cum se știe, *Lexiconul budan* este un dicționar plurilingv (românesc – latinesc – unguresc – nemțesc). Cuvântul-titlu românesc este tipărit în caractere latine, cu adaptări la specificul limbii noastre: *ts* este notat prin *ç* sau *ț*, africată palatală surdă prin *ș*, prin, iar *ă* prin *e'* sau *a'* (*medicina', nație, musicașu, musica', țese'tura'*). Accentul tonic este marcat grafic de obicei pe scrierea chirilică a cuvântului, uneori și pe cea latinească (*monarchie, novéle, musicésca'*).

Este notată de asemenea clasa morfologică la care aparține fiecare cuvânt-titlu (substantiv, adjectiv, verb) și categoria gramaticală (gen, număr etc.); la verb apar și formele de infinitiv lung și de participiu.

În ceea ce privește sistemul folosit de Iordache Golescu, acesta este foarte simplu și poate fi lesne de înțeles prin ilustrarea lui cu câteva exemple (nu numai din categoria neologismelor): “*cofetă, -uri* (făm. ca *dijmă*)”; “*comedie, -i* (făm. ca *datorie*)”; “*conac, -ce* (neutru ca *ac*)”; “*a conăci* (gr. nereg. la conj. III ca *a vorbi*)”; “*mască, măsci* (făm. ca *platcă*)”; “*mascara, -ale* (făm. ca *oca*)”; “*mihalț, -i* (bărb. ca *ban*)”; “*a maglisi, a să maglisi* (gr. nereg. la conj. III ca *a vorbi*)”; “*nadă, năzi* (făm. ca *ladă*), *nadă, nade* (ipac ca *casă*)”; “*nicovan, -e* (neutru ca *lemn*) și *nigovan* și *nicovală*”; “*nevără, -e* (făm. ca *casă*) și *nervă, nevru*”, “*efect, -e* și *efect, -uri*”, “*purism, -uri, și purism, -e.*”

Așadar, Iordache Golescu înregistrează frecvent și variantele fonetice sau variațiile de natură gramaticală, substantivul are în *Condica* sa trei genuri, iar la verb apare și diateza reflexivă (*a să maglisi*), iar prin trimiteri, de tipul celor de la substantiv sau verb, sunt oferite și modele flexionare.

Iată acum și câteva exemplificări pentru *Lexiconul budan*: “*adagiu, m. pl. -giuri* f. subst.”; “*aritmetica', f. pl. -tice* subst.”; “*danțu, m. pl. -uri* f. subst.”; “*da'nțuescu, -ire, -itu, verb act.*”; “*da'nțuire, f. pl. -iri, subst.*”; “*diamantu, m. pl. -ți* subst.”; “*disputu, -tare, -tatu, verb recipr. me disputu*”; “*materie, f. pl. -rii*

subst.”; “*metalu*, m. pl. *-luri* f. subst.”; “*nobilu*, m. pl. *-li*, subst.”; “*nota*’, f. pl. *-te*, subst.”; “*oliva*’, f. pl. *-ve*, subst.”; “*pompa*’, f. subst.”; “*pomposu*, f. *-pósa*’, pl. *-și*, f. *-se*, adj.”.

Dacă este mai târziu și a apărut, în general, în urma preocupărilor teoretice din domeniu – ilustrate îndeosebi de gramaticile vremii –, interesul pentru norma românei literare manifestat în dicționare nu este lipsit de însemnătate. Trebuie să ținem seama, în judecarea – din acest punct de vedere – a dicționarelor din prima jumătate a secolului al XIX-lea și de exigențele lexicografice ale epocii și mai ales de scopul cu care acestea erau elaborate. Lucrările de gen erau fie bi- ori plurilingve, fie dicționare explicative, redactate totodată cu scopul mărturisit de a îmbogăți limba cu noi elemente lexicale, îndeosebi de origine latino-romanică, cum e cazul *Condicii limbii rumânești* a lui Iordache Golescu. Codificarea nu constituie preocuparea principală în dicționarele amintite, dar având în vedere structura articolelor din aceste lucrări, ea dobândește o semnificație aparte, ca ilustrare practică a dezbaterilor teoretice din epocă.

Într-o asemenea analiză, importante sunt în primul rând elementele comune ale celor trei dicționare. Diferențele sunt ușor explicabile și se datoresc poate mai ales tipului distinct de lucrare lexicografică în care se încadrează *Lexiconul românesc-nemțesc*, *Lexiconul budan* și *Condica* lui Iordache Golescu. Pe de altă parte, reprezentanții Școlii Ardelene aveau formație de filologi și de lingviști, deasupra exigențelor vremii în acest domeniu, în timp ce Iordache Golescu a fost un autodidact foarte disciplinat, un spirit enciclopedic, un adevărat cărturar deschis spre problemele epocii sale, dar a fost totodată și un diletant. Însă un diletant cu foarte mult bun-simț și cu intuiții confirmate în bună parte de evoluția ulterioară a limbii române literare.

4. Etimologia

Cercetarea dicționarelor românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în perspectivă etimologică, prezintă o însemnătate deosebită pentru istoria limbii, dat fiind faptul că unele lucrări lexicografice cuprind date privind originea unor împrumuturi sau oferă sugestii în acest sens.

Singurul dicționar cu adevărat interesant din punct de vedere etimologic – în perioada abordată – este *Condica limbii rumânești* a lui Iordache Golescu. Reproducem, mai jos, selectiv, cuvinte din diverse sfere de activitate, care apar în *Condică* cu etimonul indicat chiar de autor. Între bare, am dat ca reper soluția etimologică propusă în DEX și DN. În cazul în care etimonul apare o dată (la Golescu/ DEX), am evitat rescrierea lui, menționând numai limba din care provine cuvântul, potrivit datelor din DEX sau DN. Am păstrat glosările din original numai la câteva cuvinte, pe care le-am considerat necesare. De asemenea am indicat forma din limba literară actuală în situațiile în care există deosebiri față de *Condică*:

absurd < fr. *absurde* /< fr.; lat. *absurdus*, DEX; cf. fr., lat., DN/

acord < fr. *accord* /< fr.; it. *accordo*, DEX; cf. fr., it., DN/

alemandă < fr. *allemande* “un joc, un danț nemțesc...” /nu este înregistrat în DEX; *allemandă* < fr., DN./

ambră < it. *ambra* /< fr. *ambre*, DEX; < fr., cf. ar. *anbar*, DN/

arbaletă < fr. *arbalète* /< fr., DEX; < fr., DN/

arhitravă < it. *architrave* /< fr. *architrave*, DEX; < fr.; it. *architrave*, DN/

arii < it. *aria* /*arie* < it., DEX; < it.; cf. germ. *Arie*, DN/

asortiment < it. *assortimento* /< fr. *assortiment*, DEX; < fr., DN/

atelaj < fr. *attelage* /< fr., DEX; < fr., DN/

aureolă < it. *aureola* /< fr. *auréole*, lat. *aureola*, DEX; < fr.; it. *aureola*, DN/

autoriza (a) < it. *autorizzare* /< fr. *autoriser*, DEX; cf. fr.; it., DN/

aval < fr. *aval* /< fr., DEX; < fr., DN/
avariie < fr. *avarie* /*avarie* < fr., DEX; < fr.; it. *avarria*, DN/
azur < it. *azzurro* /< fr. *azur*, lat. *azzurum*, DEX; fr.; cf. it. *azzurro*, pers. *azur*, DN/
calcul < fr. *calcul* /< fr.; lat. *calculus*, DEX; cf. fr., lat., DN/
calibru < it. *calibro* /< fr. *calibre*, DEX; < fr., it., DN/
calitate și *cualitate* < it. *qualità* /*calitate* < fr. *qualité*, lat. *qualitas*, DEX; < lat.; cf. fr., it., DN/
caloric < fr. *calorique* /< fr., DEX; < fr., DN/
cambiu < it. *cambio* /< germ. *Kambium*, fr. *cambium*, DEX; *cambium* < fr., DN/
canibal < it. *cannibale* /< fr. *cannibale*, DEX; < fr., it.; sp. *canibal*, DN/
canonier < it. *canoniere* “adică tunar” /neînregistrat în DEX, nici în DN/
canton < fr. *canton* /< fr., DEX; < fr., DN/
caricatură < it. *caricatura* /< fr. *caricature*, DEX; < fr.; cf. it., DN/
carieră < it. *carriera* /< fr. *carrière*, DEX; < fr.; cf. it., DN/
carmaniolă < fr. *carmagnole* “cântec și joc țărănesc, dă slobozenie” /< fr., DEX; < fr., DN/
carnivor < fr. *carnivore* /< fr.; lat. *carnivorus*, DEX; < fr., DN/
cartuș < fr. *cartouche* /< fr., DEX; < fr., DN/
coafură < fr. *coiffure* /*coafură* < fr. *coiffure*, DEX; < fr., DN/
coexistență < fr. *coexistence* /< fr., DEX; cf. fr., DN/
coincidență < it. *coincidenza* /< fr. *coïncidence*, DEX; cf. fr., it., DN/
concuistă < it. *conquista* /*conchistă* < it., DEX; < it., sp. *conquista*, DN/
conetabil < fr. *connétable* /< fr., DEX; < fr.; cf. lat. *comes stabulis*, DN/
conferență < it. *conferenza* /*conferință* < fr. *conférence*, lat. *conferentia*, DEX; cf. fr., it., lat., DN/
confirmație < it. *conferenza* /*confirmație* < fr. *confirmation*, DEX; < fr.; lat. *confirmatio*, DN/

consecuent < fr. *conséquent* /*consecvent* < fr.; lat. *consequens*; < fr.; cf. lat., DN/
consola (a) < it. *consolare* /< fr. *consoler*, lat. *consolare*, DEX; < fr.; cf. it., lat., DN/
conspira (a) < it. *conspirare* /< fr. *conspirer*, lat. *conspirare*, DEX; < fr., DN/
constant < fr. *constant* /< fr.; lat. *constans*, DEX; cf. fr., lat., DN/
constelații < fr. *constellation* /constelație < fr.; lat. *constellatio*, DEX; cf. fr., lat., DN/
constitui (a) < it. *constituire* /< fr. *constituer*, lat. *constituere*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
contractiie < fr. *contraction* /*contractie* < fr.; lat. *contractio*, DEX; cf. fr., lat., DN/
controversă < fr. *controverse* /< fr., DEX; cf. fr.; lat. *controversia*, DN/
corelații < it. *correlazione* /corelație < fr. *corrélation*, DEX; cf. fr., DN/
coridor < fr. *corridor* /< fr.; germ. *Korridor*, DEX; < fr.; it. *corridore*, DN/
corolă < fr. *corolle* /< fr., DEX; < fr.; cf. lat. *corolla*, DN/
ecstravagant < fr. *extravagant* /*extravagant* < fr., DEX; < fr., DN/
elegant < it. *elegante* /< fr. *élégant*, lat. *elegans*, DEX; cf. fr., lat., DN/
emigrant < fr. *émigrant* /< fr., DEX; cf. fr.; it. *emigrante*, DN/
eminență < it. *eminenza* /< fr. *éminence*, lat. *eminentia*, DEX; cf. it., fr., lat., DN/
eșec < fr. *échec* /< fr., DEX; < fr., DN/
escrimă < fr. *escrime* /*scrimă* < fr.; cf. it. *scrima*, DEX; cf. fr.; it. *scherma*, DN/
extraordinar < it. *extraordinario* /*extraordinar* < fr. *extraordinaire*, lat. *extraordinarius*, DEX; cf. fr., lat., DN/
etamin < fr. *etamine* (!) /*etamină* < fr. *étamine*, DEX; < fr., DN/
galop < it. *galoppo* /< fr. *galop*; it., DEX; < fr., it., DN/
galvanism < fr. *galvanism* (!) /< fr. *galvanisme*, DEX; < fr., DN/
gamă < fr. *gamme* /< fr., DEX; < fr.; it. *gamma*, DN/

garnizon < fr. *garnison* /*garnizoană* < fr., DEX; < fr., DN/
grilă < fr. *grille* /< fr., DEX; < fr., DN/
grimas < fr. *grimace* /*grimasă* < fr., DEX; < fr., DN/
gută < fr. *goutte* /< fr.; lat. *gutta*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
iluzii < it. *illusione* /*iluzie* < fr.*illusion*, lat. *illusione*, DEX; cf. lat. *illusio*, fr., DN/
mină < it. *mina* /< fr. *mine*, germ. *Mine*, DEX; < fr., it., germ., DN/
obstinație < fr. *obstination* /*obstinație* < lat. *obstinatio*, fr., DEX; < fr.; cf. lat., DN/
orient < it. *oriente* /< fr. *orient*, lat. *oriens*, germ. *Orient*, DEX; < fr.; cf. it., lat., DN/
ornament < it. *ornamento* /< fr. *ornement*, it.; lat. *ornamentum*, DEX; < lat.; cf. fr., it., DN/
purist < fr. *puriste* /< fr., DEX; < fr.; cf. germ *Purist*, DN/
ren < fr. *renne* /< fr., DEX; < fr., DN/
renegat < fr. *renégat* /< fr.; germ. *Renegat*, DEX; < fr.; cf. rs. *renegat*, DN/
revizii < it. *revisione* /*revizie* < fr. *révision*, lat. *revisio*, DEX; cf. fr., it., lat., DN/
solo < it. *solo* /< it., DEX; < it., fr. *solo*, DN/
solstiții < it. *solstizio* /*solștiu* < lat. *solstitium*, fr. *solstice*, DEX; cf. fr., it., lat., DN/
solubil < it. *solubile* /< fr. *soluble*, lat. *solubilis*, DEX; cf. fr., lat., DN/
tramontană < it. *tramontana* /nu apare în DEX; < it., DN/
transit < fr. *transit* /*tranzit* < fr., DEX; < fr.; it. *transito*; cf. lat. *transitus*, DN/
tribună < fr. *tribune* /< fr., DEX; < fr.; cf. it., lat. *tribuna*, DN/
vanilii < it. *vaniglia* /*vanilie* < ngr. *vanílli*, cf. it. *vaniglia*, *vainiglia*, fr. *vanille*, DEX; cf. fr., it.; lat. *vanilia*, DN/
vapor < it. *vapore* /< ngr. *vapóri*, DEX; < fr. *vapeur*, lat. *vapori*, DN/
variia (a) < it. *variare* /*a varia* < fr. *varier*, lat. *variare*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

vegeta (a) < it. *vegetare* /< fr. *végéter*, lat. *vegetare*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
venal < it. *venale* /< fr. *vénal*, lat. *venalis*, DEX; cf. fr., lat., DN/
vers < it. *verso* /< fr. *vers*, lat. *versus*, DEX; < lat.; cf. fr., it., DN/
vertebră < it. *vertebra* /< fr. *vertèbre*, lat. *vertebra*, DEX; < fr.; cf. it., lat., DN/
vestibul < fr. *vestibule* /< fr. *vestibule*, lat. *vestibulum*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
veterinar < fr. *veterinaire* (!) /< fr. *vétérinaire*, lat. *veterinarius*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
vibrațiile < it. *vibrazione* /*vibrație* < fr. *vibration*, lat. *vibratio*, DEX; cf. fr., lat., DN/
vicariu < it. *vicario* /*vicar* < fr. *vicaire*, lat. *vicarius*, DEX; < fr., it., DN/
vicisitudă < fr. *vicissitude* /*vicisitudine* < fr.; lat. *vicissitudo*, DEX; cf. fr., lat., DN/
virulență < it. *virulenza* /< fr. *virulence*, lat. *virulentia*, DEX; cf. fr., lat., DN/
vitrica (a) < it. *vetrificare* /< fr. *vitrifier*, it. *vitrificare*, DEX; < it.; cf. lat., DN; după Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Le Monnier, Firenze, 1987, forma italienească din *Condica* lui Iordache Golescu este cea corectă: deci *vetrificare*, nu *vitricare*, cum apare în DEX și DN/
vivipar < it. *viviparo* /< fr. *vivipare*, lat. *viviparus*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
vocabular < fr. *vocabulaire* /< fr.; lat. *vocabularium*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
vocație < it. *vocazione* /*vocație* < fr. *vocation*, lat. *vocatio*, DEX; cf. fr., lat., DN/
volatil < it. *volatile* /< fr. *volatil*, lat. *volatilis*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
zinc < fr. *zinc* /< fr., DEX; <fr.; cf. germ. *Zink*, DN/.

Iordache Golescu a intuit cu o deosebită perspicacitate posibilitatea unor căi duble de pătrundere a neologismelor în limba română și a anticipat, practic, teoria originii multiple susținută de acad. Al. Graur (1963, p. 11–18). Dacă ne îndoim că elementele romanice care apar în structura unor articole din LB au valoare etimologică, putem în schimb că afirmăm că dicționarul lui Iordache Golescu este prima lucrare din lexicografia românească în care apar doi termeni de referință pentru a explica originea unor neologisme. Deși în acea perioadă era mult mai ușor de depistat sursa care a furnizat limbii române un anumit element, I. Golescu, prudent, indică două etimoane ori de câte ori se află în încurcătură:

august... „Din cuv. fr. *auguste* sau din cel latin *augustus*“, (I–24^v);

/în DEX, apare ca împrumut din latină/

adiacent < it. *adiacente* sau... fr. *adiacent* (I–126^r);

/în DEX, împrumut din fr. *adjacent*, lat. *adjacens*/

allantoidă este considerat ca element grecesc sau italianesc (< *allantoide*; I–43^v);

/în DEX, împrumut din fr. *allantoïde*/.

Preocuparea lui I. Golescu de a indica etimonul unui cuvânt conferă dicționarului său un caracter aparte, de un real interes științific, datele etimologice fiind necesare pentru a justifica atât structura fonetică a unui termen, cât și semnificația lui.

Autorul *Condicii* valorifică reperele etimologice de ordin semantic raportând, după cum se poate constata mai jos, elementele cu o circulație probabil restrânsă în acea epocă, la sinonime mai cunoscute: *camizolă* < fr. *camisole*; vez. „pieptar“ (III–23^r) /în DEX: *camizol* < fr. *camisole*/; *camizolă* “adică pieptar, ilec, anterior scurt fără mâneci” (III–24^r); *vizieră* < it. *visiera* /în DEX: din fr. *visière*/. Vezi „cozoroc“ (II–44^v); *tribună*, -e, „Din cuv. fr. *tribune*. V. *amvon*“ (VI–311^v) /în DEX: din fr./; *farfală* < it. *farfalla*, vezi „falenă“ (VII–4^v) /nu apare în DEX, nici în DN/.

Cele mai multe dintre trimiterile pe care le descoperim în dicționar subliniază însă existența unor variații la nivel fonetic, pentru același cuvânt. I. Golescu rezolvă această situație, când este posibil, indicând pentru fiecare variantă un etimon: *ecspirație* < fr. *expiration*; „... și *espirație*, adică răsuflare...” (I-142^r); *espirație* < it. *espirazione* (I-155^v).

Referitor la structura etimologică a lexicului de proveniență latino-romanică, înregistrat în *Condică* lui Golescu, remarcăm numărul relativ mare de unități lexicale italienești. Dintre cele 1082 de neologisme extrase din *Condică* și incluse în ANEXĂ, 254 au etimon italianesc, iar de origine franceză sunt, potrivit datelor din dicționarul-manuscris, 203 de lexeme. Impresia de abundență a cuvintelor de origine italiană față de cele de origine franceză nu se bazează doar pe comparația cu situația din limba română contemporană, unde raportul este favorabil elementelor de proveniență franceză. Lipsit de o cultură lingvistică riguroasă, așa cum reiese din datele oferite de *Condică*, în special în domeniul istoriei limbii române, I. Golescu este deseori înclinat să pună pe seama limbii italiene nu numai termeni care s-ar putea explica, uneori, în egală măsură și din franceză, dar și elemente *moștenite* din latină (care sunt notate de cele mai multe ori fără a li se preciza etimonul). Pentru a ilustra cele afirmate mai sus, ne-am oprit la câteva exemple semnificative: *a veni*, „din cuv. ital. *venire*” (II-21^r); *a vinde*, „din cuv. ital. *vendere*” (II-50^v); *minte*, „din cuv. ital. *mente*” (IV-30^r); *vargă* ital. *verga* (II-12^v).

În ceea ce privește numărul elementelor de origine latină, înregistrate în dicționar cu statut de neologisme, acesta este extrem de redus; din categoria elementelor latinești culte, cităm: *elector* < lat. *elector* (I-140^v) /în DEX: < fr. *électeur*, lat. *elector*/; *orator* < lat. *orator* (I-238^v) /DEX: < lat. *orator*, fr. *orateur*/; „*verso*... cuv. lat.; vezi *recto*” (II-24^r) /DEX: rom. *recto* < fr., lat. *recto*; rom. *verso* < fr., lat. *verso*/; „*veto*... cuv. lat.” (II-29^v) /DEX: rom.

veto < fr., lat. *veto*/; *prospect* < lat. *prospectus* /DEX: < fr. lat., fr. *prospectus*, germ. *Prospekt*/.

Dintre sugestiile etimologice pe care le conține *Condica*, reținem de asemenea prezența unor cuvinte pe care I. Golescu le socotește de proveniență neogreacă. După indicațiile autorului, sunt împrumuturi din această categorie: *ateu* (< fr. *athée*, lat. *atheus*, DEX), *caligrafie* (< ngr. *kalligraphis*, fr. *caligraphie*, DEX), *caligraf* (< fr. *caligraphe*, DEX), *erotomanie* (< *érotomanie*, DEX), *esoteric* (*ezoteric* < fr. *ésotérique*, DEX), *farmacie* (< fr. *pharmacie*, lat. *pharmacia*, DEX), *pragmatic* (< fr. *pragmatique*, DEX), *proselit* (*prozelit* < fr. *prosélyte*, DEX), *stenograf* (< fr. *sténographe*, DEX), *stenografie* (< fr. *sténographie*, DEX), *stereotip* (< fr. *stéréotype*, DEX) etc. Considerăm că precizările lui Golescu privind originea unor termeni nu trebuie să fie ignorate de specialiștii în etimologie, autorul *Condicii* fiind cel mai îndreptățit să știe, în condițiile care caracterizau limba română din prima jumătate a veacului trecut, proveniența elementelor pe care le folosea. Informațiile din *Condică* trebuie utilizate însă cu maximă prudență, deoarece Golescu era un mare cărturar, dar nu un autentic lingvist. Pentru termeni ca: *orchestră* (I–242^v), *escrocheriie* (I–155^r), *cardiografie* (III–50^r), *cantaridă* (III–26^v), socotiți de Golescu ca fiind împrumuturi din neogreacă, DN indică numai etimoane latino-romanice. Aceleași informații le găsim și în DEX, cu precizarea că, pentru *orchestră*, alături de franceză și de italiană, mai apar ca surse germana și rusa. Descoperirea unor date etimologice de această natură contribuie la îmbogățirea seriei de argumente care susțin ideea originii multiple a unor termeni.

Semnalăm de asemenea existența, printre împrumuturile neologice atestate în *Condică*, a unor elemente al căror etimon nu este indicat de autor, dar a căror origine romanică este indiscutabilă, cum ar fi cazul cuvântului *statistică* („adică știința de a cunoaște – dă a descri toate ale unui stat – ale unei țări“) sau *concherant*, *condiționat*, *contractual*, *terminologie*, *terminal* etc.

Se ridică, firesc, întrebarea ce rămâne astăzi din secțiunea etimologică a lexiconului lui Iordache Golescu. ANEXA noastră cuprinde 2417 termeni, dintre care 1082 apar numai în sau și în *Condică*. Dintre cele 1082 de intrări, au etimon indicat de autor 563 de elemente. Adoptând metoda cuiburilor lexicale, Golescu notează etimonul numai la termenul bază; există rare excepții de la acest principiu (vezi *stenograf, stenografic, stenografie; a varia, variație; a vegeta, vegetal*).

Din punct de vedere etimologic, cele 563 de cuvinte se repartizează astfel: 254 (45,13%) sunt de origine italiană, 203 (36,05%) provin din franceză, 88 (15,63%) din greacă, 9 din latină, 4 din italiană și greacă, 3 din italiană și franceză, 1 din franceză și greacă, 1 din franceză și latină. Prin raportare la datele din DEX, sunt confirmate 116 (20,60%) dintre cele 563 de etimoane din *Condică*. La acestea se mai adaugă încă 9 elemente atestate în DN.

Dintre cei 254 de termeni considerați de către Iordache Golescu a fi de proveniență italienească, au aceeași origine în DEX numai 6: *arie, baston, conchistă, soldiu, solo, tratament*; în DN se înregistrează *tramontana*. Au origine franceză atât în *Condică*, cât și în DEX 109 termeni: *abonament, a aborda, acuarelă, agrafă, alarmă, alee, ambulanță, amendament, apropo, arbaletă, atelaj, aval, avangardă, avanpost, avarie, bigot, bomboană, borax, bordură, boston, cabrioletă, cadastru, cadavru, cadran, cadril, calomel, caloric, calorifer, camarad, camizol, canton, caramel, carmaniolă, carnet, caro, carotidă, cart, cartuș, cavalcadă, cazuist, clauză, clavecin, coafură, cocardă, cochet, coexistență, colonel, competent, complezent, complot, a concentra, concentrație, conduită, conetabil, conexitate, contabilitate, controversă, cordon, corolă, corporație, corsaj, corset, corvetă, cotilion, cuirasă, curb, a dejuna, deviză, a dezaproba, domeniu, emigrant, escrocherie, eșafod, eșec, etamină, extravagant, galvanism, gamă, a garnisi, garnizoană, grilă, grimasă, larvă, laxativ, levată, oranje-*

rie, placaj, preeminență, promenadă, purist, ren, rentă, repercusiune, rodiu, scrimă, seanță, sondă, șicană, tradiție, transcripție, tranzit, tribună, velină, ventriloc, virgulă, vizavi, voiaj, vot, zinc. După IG și DN, provin din franceză: *alemandă, colațiune, cvadrinom, cvadruman, falenă, oraj, purificație, renons*. Potrivit indicațiilor etimologice din IG și DEX, *august* are o dublă origine: franceză și latină.

Dintre neologismele care apar în *Condică* cu etimon italianesc, cele mai multe sunt, după DEX, împrumuturi din franceză: *augur, bismut, carnaval, compas, a complica, compliment, conclav, condiție, contrast, cordial, ghirlandă, lavandă, livrea, preambul, secantă, tangentă, a transpira, transpirație, vasal* etc. În DEX figurează ca elemente împrumutate din franceză, dar **după forma cu care sunt atestate în IG**, sunt într-adevăr de origine italianescă: *concorență* (IG: *concorență* < it. *concorenza*), *compromis* (*compromes* < it. *compromesso*), *contrabandă* (*contraband* < it. *contrabando*) etc. La *consilier* (< fr., DEX), pare a avea dreptate mai degrabă IG decât autorii secțiunii de etimologie din DEX, pentru că, fonetic, acest cuvânt are o structură mai apropiată de it. *consigliere* decât de fr. *conseiller*. Ceilalți termeni, italienesci în *Condică*, sunt - după DEX - împrumuturi din latină (*castel, cretă, efect, fabulă, stabil,...*), din neogreacă (*vanilie, vapor*), rusă (*cavaler*) ori au dublă etimologie (franceză și germană: *cambiu*; franceză și rusă: *cadet*; italiană și latină: *fals, purgatoriu*; etc.).

Cele mai semnificative deosebiri dintre datele etimologice din *Condică* și cele din DEX apar în cazul cuvintelor pe care Golescu le consideră a proveni din greacă. Nici unul dintre cele 88 de elemente de origine grecească în IG, incluse în ANEXĂ, nu are etimon confirmat și în DEX. După DEX, cele 88 de neologisme sunt de origine franceză (44: *anagramă, analiză, anarhie, cacografie, caligraf,ameleon, cotiledon, crater, critică, elastic, electric, exorcism, ezoteric, eterogen, gastric, grafie, litografie, logaritm, pragmatic, prolog, prozelitism, stenograf, stereotip* etc.), franceză

și latină (27: *catalog, cataplasma, cataractă, catastrofă, categorie, crocodil, anapest, analog, amfiteatru, prozelit* etc.), latină, germană, italiană și franceză, italiană și latină...

La termenii de origine franțuzească din *Condică*, în DEX franceza apare în general ca sursă alături de latină (*bizon, calcar, calcul, a calcula, contact, cultură, a exprima, exces, exact, longevitate, obstinație, satisfacție, transparent, veterinar, vocabular* etc.), italiană (*pluton,...*), germană și rusă (*pluș*), rusă (*secție*) etc. Numai 8 dintre cuvintele de proveniență franceză la IG nu vin din această sursă, după datele din DEX: 5 sunt împrumutate exclusiv din latină (*purpură, tinctură,...*), iar 3 din italiană (*revistă,...*).

Nefiind un dicționar etimologic, IB nu se poate raporta, din acest punct de vedere, la *Condica* lui Golescu. Și totuși găsim și în acest dicționar românesc - latinesc - unguresc date care par a fi de natură etimologică, iar alteori simple glosări într-o altă limbă. De pildă, după cuvântul-titlu *companie* apare it. *compagnia*; imediat după rom. *capitan* este notat it. *capitano*; alături de *caramida* este înregistrat gr. *caramis*. Dar echivalentele italienești apar nu numai la cuvinte neologice, de aceea este greu de acceptat ideea că pentru termeni precum *căpitan, companie* etc. am putea atribui valoare de etimon it. *capitano, compagnia*; după rom. *groapa* este notat it. *grotta*; la rom. *gutta* apare it. *goccia*; rom. *bumb* este însoțit de it. *botune*; după rom. *bale* urmează it. *bava*, după rom. *cep* apare it. *zipo, zipolo*, după rom. *botez* - it. *battezare, battizare* etc. La litera D sunt înregistrate mai multe cuvinte cu precizarea că sunt grecești (*diadema, dialog, diagramma* etc.).

Inovația introdusă de Corneli în LB, etimologia, a suferit modificări operate de către cei care i-au continuat munca la *Lexiconul budan*. Indicațiile etimologice care au rămas în versiunea definitivă nu sunt toate demne de luat în considerație, de aceea am preferat să ne mărginim doar la a semnală acest aspect din LB. La sfârșitul mai multor articole din LB există trimiteri la elemente din diverse limbi romanice, dar este dificil de preci-

zat dacă aceste referințe sunt într-adevăr de natură etimologică sau reprezintă doar simple repere, o deschidere pentru română realizată prin înregistrarea echivalentelor din alte idiomuri neolatine, de mare prestigiu în Europa culturală. Dacă aceste date au realmente valoare etimologică, atunci avem a face cu o primă atestare practică a ceea ce, în zilele noastre, avea să devină teoria originii multiple a neologismelor românești. De exemplu, pentru *contagiosu* sunt notate, la finele acestui articol din LB, it. *contagioso* și gall. (= fr.) *contagieux*; pentru *cadetu*, se înregistrează gall. *cadet*; la *harmonescu*, *harmoniescu*, *armonescu*, *armoniescu* apare it. *armonizzare*; la *harmonie*, *armonie* - it. *armonia*, gall. *harmonie*, hisp. (= sp.) *harmonia(!)*; la *harmonizezu*, *armonizezu* - it. *armoneggiare*, fr. *harmoniser*; la *cabală* - it., hisp. *cabala*, gall. *cabale*; la *cabalistă* - it., hisp. *cabalista*, gall. *cabaliste*; la *cabalisticu* - it., hisp. *cabalístico*, gall. *cabalistique*; la *cabinetu* - it. *gabinetto*, hisp. *cabinete(!)*, gall. *cabinet*. (Pentru alte date de aceeași natură, vezi ANEXA. Informațiile privitoare la “originea” unor cuvinte incluse în LB sau IB le-am păstrat în secțiunea finală a fiecărui articol din ANEXĂ. De altfel, tot aici, se vor găsi toate detaliile etimologice transcrise din *Condica* lui Golescu, pe care nu le-am folosit în această secțiune.)

Dacă avem rezerve față de intențiile autorilor de a oferi date etimologice în IB și LB, orientându-ne după echivalentul latinesc indicat pentru fiecare cuvântul-titlu putem vorbi însă de sugestii etimologice în aceste lucrări lexicografice. Cuvintele din lista de mai jos înregistrate în DEX au (și) etimon latinesc sau ar trebui să aibă (și) etimon latinesc, dacă ținem seama de reperele din IB/LB:

abis lat. *abissus* (IB) /< fr. *abyss*; lat., DEX/

absințiu lat. *absinthium* (IB) /< fr. *absinthe*, DEX/

acuariu lat. *artifex acuarius* (LB) lat. *acuarius* (IB) /nu apare în DEX,
nici în DN/

aromatoriu lat. *aromaticus* (IB) /nu este înregistrat în DEX, nici în DN/
arthiculariu lat. *arthicularius* (IB) /articular < fr. *articulaire*, lat. *articulatus*, DEX; în DN, cf. fr.; lat. *arthicularius*/
bigamie lat. *bigamia* (IB) /< fr. *bigamie*, DEX/
calculatie lat. *calculatio* (IB) /calculație < lat. *calculatio*, DEX/
candelabru lat. *candelabrum* (IB) /< fr. *candélabre*, lat., DEX/
chiromanthia lat. *chiromanthia* (IB) /< it. *chiromanzia*, fr. *chiromancie*, DEX/
comitat lat. *comitatus* (IB) /< germ. *Komitat*, DEX; în DN: germ.; cf. lat. *med.*/
compositie lat. *compositio* (IB) /< fr. *composition*, lat., DEX/
harpie (LB), *harpia* (IB) lat. *harpia* /< fr. *harpie*, DEX/
pilulă lat. *pilula* (LB, IB) /< fr. *pilule*, DEX/
poligamie lat. *polygamia* (LB) /< *polygamie*, DEX/.

Din punct de vedere etimologic, elementele livrești din ANEXĂ se pot grupa după cum urmează:

1. cuvinte împrumutate din latină;
2. împrumuturi din latină și dintr-o limbă romanică (franceză sau italiană; sporadic, spaniolă), din două limbi romanice (franceză și italiană);
3. termeni care provin din latină, dintr-o limbă romanică și una nonromanică;
4. împrumuturi din latină și dintr-o limbă nonromanică;
5. împrumuturi din franceză și/sau italiană;
6. elemente împrumutate dintr-o limbă neolatină și una nonromanică;
7. elemente latino-romanice intrate prin filieră nonromanică;
8. împrumuturi dintr-o limbă nonromanică;
9. derivate pe teren românesc din împrumuturi latino-romanice;
10. derivate românești de la împrumuturi nonromanică;
11. derivate românești cu sufixe neologice de la cuvinte moștenite din latină sau de la împrumuturi vechi (a contraface, a contrapune,...).

Operând cu o asemenea clasificare, devine posibilă evaluarea, din punct de vedere etimologic, a contribuției limbii latine și a limbilor romanice la schimbarea și îmbogățirea structurilor lexicului românesc. Această evaluare cantitativă ne este folositoare pentru a justifica denumirea de *occidentalizare latino-romanică* pentru care am optat în vederea desemnării unui fenomen deosebit de complex.

În sprijinul acestei opțiuni vine deci statistica pe care am realizat-o pornind de la originea cuvintelor din *ANEXA* care însoțește această lucrare. Cele 2417 elemente lexicale incluse în *ANEXĂ* au fost excerptate din sursele folosite pentru elaborarea lucrării noastre. Din punct de vedere etimologic, aceste cuvinte se repartizează după cum urmează:

I. a. Împrumuturi dintr-o singură limbă: 1075 (44,48%) de neologisme, dintre care 109 sunt înregistrate numai în DN:

- din latină: 98 (96 de atestări în DEX; 2 cuvânte de origine latină înregistrate numai în DN);
- din franceză: 784 (685/ DEX, 99/ DN);
- din italiană: 45 (41/ DEX, 4/ DN);
- din germană: 22 (DEX);
- din neogreacă: 14 (DEX);
- din spaniolă: 2 (1/ DEX, 1/ DN);
- din rusă: 5 (DEX);
- din engleză: 1 (DN);
- din arabă: 1 (DN).

b. Formate în română: 103 (102/ DEX, 1/ DN).

TOTAL: 1075 termeni neologici, dintre care 109 atestați numai în DN.

II. Împrumuturi din două idiomuri: 1002 (41,05%) cuvinte, dintre care 16 apar numai în DN:

- din latină și franceză: 809 (799/ DEX, 10/ DN);
- latină și italiană: 35 (DEX);
- latină și germană: 19 (DEX);
- latină și neogreacă: 5 (DEX);
- latină și slavonă: 2 (DEX);
- latină și polonă: 1 (DEX);
- latină și rusă: 1 (DEX);
- franceză și italiană: 48 (47/ DEX, 1/ DN);
- franceză și germană: 37 (35/ DEX, 2/ DN);
- franceză și engleză: 5 (DEX);
- franceză și neogreacă: 8 (DEX);
- franceză și spaniolă: 1 (DN);
- franceză și provensală: 1 (DN);
- franceză și rusă: 13 (DEX);
- italiană și neogreacă: 3 (DEX);
- italiană și germană: 7 (DEX);
- italiană și rusă: 1 (DN);
- germană și neogreacă: 3 (DEX);
- germană și polonă: 1 (DEX);
- rusă și polonă: 1 (DEX);
- germană și rusă: 1 (DEX)

TOTAL: 986 + 16 = 1002 împrumuturi.

III. Împrumuturi din trei limbi: 75 (3,10%) de elemente, dintre care 4 sunt înregistrate doar în DN:

- latină, franceză, italiană: 24 (22/ DEX, 2/ DN);
- latină, franceză, germană: 20 (DEX);
- latină, franceză, rusă: 4 (DEX);
- latină, franceză, neogreacă: 4 (DEX);
- latină, franceză, polonă: 1 (DEX);
- latină, italiană, germană: 2 (1/ DEX, 1/ DN);
- latină, italiană, polonă: 1 (DEX);

- latină, germană, rusă: 1 (DEX);
 - latină, germană, neogreacă: 1 (DEX);
 - latină, neogreacă, ucraineană: 1 (DEX);
 - franceză, italiană, germană: 4 (DEX);
 - franceză, italiană, neogreacă: 2 (1/ DEX, 1/ DN);
 - franceză, italiană, rusă: 1 (DEX);
 - franceză, italiană, engleză: 1 (DEX);
 - franceză, germană, rusă: 3 (DEX);
 - franceză, germană, neogreacă: 1 (DEX);
 - franceză, germană, slavonă: 2 (DEX);
 - italiană, germană, rusă: 1 (DEX);
 - franceză, rusă, polonă: 1 (DEX)
-

TOTAL: $71 + 4 = 75$ de împrumuturi neologice.

IV. Împrumuturi din patru idiomuri: 15 cuvinte:

- latină, franceză, italiană, germană: 6 (DEX);
 - latină, franceză, italiană, neogreacă: 2 (DEX);
 - latină, franceză, italiană, rusă: 1 (DEX);
 - latină, franceză, germană, neogreacă: 1 (DEX);
 - latină, italiană, germană, rusă: 1 (DEX);
 - latină, italiană, germană, neogreacă: 1 (DEX);
 - latină, italiană, neogreacă, slavonă: 1 (DEX);
 - franceză, italiană, germană, rusă: 2 (DEX).
-

TOTAL: 15 elemente.

V. Împrumuturi din cinci limbi: 2 termeni:

- latină, franceză, italiană, germană, neogreacă: 2 (DEX).
-

TOTAL: 2 cuvinte.

Total general:	I.	1075
	II.	1002
	III.	75
	IV.	15
	V.	2

2169 elemente, dintre care 129
sunt atestate numai în DN.

Diferența de la 2169 la 2417, câte cuprinde ANEXA, este de 248 (1,02%), ceea ce înseamnă cuvinte neatestatate în DEX/ DN. Din punct de vedere etimologic, acestea sunt împrumuturi din latină (84), franceză (21), italiană (7), engleză (1), maghiară (2), franceză și italiană (3), iar 71 reprezintă formații interne; restul, până la 248, este un grup de 59 de cuvinte asupra cărora ne rezervăm dreptul de a nu ne pronunța în ceea ce privește originea lor.

În categoria elementelor neînregistrate în dicționarele uzuale de azi intră deci și 71 de termeni derivați în română (adverbe: *fabulește, famosește, galantește* etc., IB; adjective: *anglesc, LB; atletesc, caniculesc, elefantesc, fabricesc, ierarhicesc*, IB; substantive: *dantelist*, IG; *controloriță*, LB, IG; *camaraziie*, IG; verbe: *a desventra*, IB; *a delegitima*, IG). Nu apar în DEX/ DN cuvinte devenite obișnuite în diferitele stiluri ale limbii literare, atestate în dicționare românești din prima jumătate a veacului al XIX-lea: *eclogă* (IB), *genealog* (IB), *castrat* (IB), *castilian* (Gracián, 1794), *gascon* (IG), *versus* (Iorgovici) etc. Este interesant de semnalat cazul substantivului *gimnosofist* (IB, IG), neinclus în DEX/ DN, dar care apare în DOOM și în TRDW, ca atestat în opera lui Cantemir, la 1705.

Nu apar în DEX/ DN nici diverse împrumuturi din franceză (*puriform, satirist*, IG), din latină (*cicatricos, cicatricula, centros*, IB), din neogreacă (*logomah*, IG, neînregistrat în dicționarele uzuale de azi, dar *logomahie*, IG, este atestat în DEX ca împru-

mut din fr. *logomachie*; *leptograf*, IG). Am adăugat la lista cuvintelor neatestare în DEX/ DN și câteva derivate diminutive de la împrumuturi neologice (*versuleț*, IG; *piștolașu*, *piștoluțu*, LB).

Printre cuvintele neincluse în DEX/ DN se numără câteva care apar însoțite de indicații/ sugestii etimologice în dicționare din prima jumătate a secolului al XIX-lea; aceste elemente nu s-au păstrat însă în limba română literară: *căpară* “arvună” < it. *caparra* (LB); *firmă* “semnătură” < it. *firma* (IG); *grup* “pungă de bani” < fr. *group* (IG); *expert* < lat. *expers*, *-tis* “care nu participă (la), exclus (de la)” (Iorgovici) etc.

Descrierea acestui ansamblu de cuvinte - atestate în dicționare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar neincluse în DEX/ DN – nu ar fi completă fără menționarea unei întregi serii de elemente care necesită o atentă cercetare a originii lor: împrumuturi (*satirism*, *satirograf*, *leptologie*, *litotomist*) sau formate în română (*electrism*, *pravilist*, *galenist*, *cancelist*, *a republicaniza*)? Iar pentru termenii împrumutați, care este limba de proveniență a acestora? Franceza, latina sau neogreaca?

4.1. Precizări terminologice

Revenind la cele 2169 de elemente din ANEXA noastră, care apar în DEX/ DN, putem adăuga, din punct de vedere etimologic, următoarele observații:

I. Dintre cei 1075 termeni înregistrați la I., 98 provin din latină, iar 831 dintr-o limbă romanică; 43 sunt de origine nonlatină, iar 103 sunt creații pe teren românesc;

II. Dintre cele 1002 intrări de la secțiunea etimologică II, 844 sunt împrumuturi din latină și dintr-o limbă neolatină; 28 provin din latină și dintr-un idiom nonromanic; 50, din două limbi romanice, iar 74 dintr-o limbă romanică și una nonromanică; 6 au origine nonlatină;

III. Cei 75 de termeni cu trei surse etimologice se grupează astfel:

- 24 provin din latină + două limbi romanice;
- 32 sunt împrumutați din latină + o limbă romanică + un idiom nonromanic;
- 3 împrumuturi din latină + două limbi nonromanice;
- 8 cuvinte provin din două limbi romanice + un idiom nonromanic;
- 8 își au originea într-un idiom neolatin + două limbi nonromanice;

IV. Sunt împrumutați din patru limbi 15 termeni, dintre care:

- 9 din latină + două limbi neolatine + un idiom nonromanic;
- 3 din latină + o limbă romanică + două limbi nonromanice;
- 3 din două limbi neolatine și din două nonromanice.

V. Cele două cuvinte din această categorie provin din latină, din două limbi neolatine și din două idiomuri nonromanice.

Latina este sursă etimologică unică sau alături de alt (alte) idiom(uri) pentru un număr de 1046 (48,22%) de cuvinte din 2169; 971 (44,76%) de termeni sunt împrumutați dintr-o limbă romanică/ două limbi romanice +/- un idiom nonromanic; 103 sunt formații interne, iar 49 au proveniență nonlatină.. Ceea ce înseamnă că, dintre cele 2169 de elemente cu etimon în DEX/DN, 2017 (92,99%) au o proveniență latino-romanică sau și latino-romanică.

Datele statistice obținute pe baza cuvintelor din *ANEXA* la lucrarea noastră confirmă astfel faptul că denumirea cea mai potrivită pentru a desemna procesul de îmbogățire și de înnoire a structurilor lexicului românesc este sintagma ***occidentalizare latino-romanică***; preluăm astfel denumirea propusă de Alexandru Niculescu, aceea de *occidentalizare romanică*, la care adăugăm și latina, în calitate de componentă majoră a acestui fenomen. Trebuie să precizăm însă că acceptarea acestei denumiri nu înseamnă omiterea contribuției limbilor nonromanice la schimbarea fizionomiei vocabularului românesc. Ca filiere, la începutul procesului de modernizare a lexicului românesc, sau ca surse livrești

permanente – alături de latină, franceză sau italiană -, maghiara, polona și mai ales germana, neogreaca sau rusa reprezintă o componentă etimologică semnificativă a vocabularului neologic al limbii noastre.

Dintre cele 2169 cuvinte cu etimon în DEX/ DN, 103, reamintim, sunt formate în română (prin derivare sau prin conversiune), iar 49 sunt împrumuturi exclusiv nonromanice (din germană, neogreacă, rusă, engleză etc.), dar aceste idiomuri europene apar alături de latină și/ sau de limbile romanice ca surse pentru un număr însemnat de elemente neologice cu origine dublă/ multiplă.

Dacă folosim indicațiile etimologice din alte dicționare, aceste date pot suferi modificări în ceea ce privește numărul de cuvinte care provin dintr-un idiom sau din două surse, se poate răsturna raportul dintre împrumuturile din latină și cele din franceză/ italiană, dar nu se pot înregistra schimbări majore în ceea ce privește contribuția, în ansamblu, a latinei și a limbilor romanice la occidentalizarea vocabularului românei moderne. Consultând dicționarele ardelenesi, am rămas cu convingerea că influența limbii latine este mult mai puternică decât se bănuiește. /Incluzând *bigamie* în dicționarul său, este evident că Ioan Bobb l-a preluat din latină. Acest cuvânt apare în DEX ca provenind exclusiv din franceză, criteriul fiind, probabil, accentul. În ce măsură acest criteriu poate fi invocat cu siguranță în asemenea situații rămâne însă de dovedit./ Dar cât de mare este această influență, nu vom ști probabil niciodată. În faza actuală a cercetărilor etimologice, orice evaluare cantitativă a acestei influențe este un mare risc.

4.2. Formarea cuvintelor

Nu sunt mai puțin demne de luat în considerație împrumuturile neologice atestate în IB, LB, IG care au în structura lor diverse afixe devenite productive în româna actuală. Sufixul verbal *-iza*,

de exemplu, apare în *Condica* lui Golescu în cuvinte ca *a naturaliza*, *a dănaturaliza*, *a naționaliza*, *a republicaniza*, *a satiriza*.

Numeroase sunt în IG și formațiile cu sufixul de agent sau adjectival -ist: adamist, analist, anarhist, botanist, calvinist, capitalist, criminalist, dantelist, deist, elenist, galenist, gimnosofist, idealist, latinist, legist, litotomist, optimist, pravilist, publicist, purist, satirist, vocabulist. Dar formațiile în -ist apar și în LB (oculistă, psalmist) sau în IB (exorcista / lat. exorcista, catechista), (gimnosofist).

În IG sunt prezente de asemenea cuvinte în -bil, dar într-un număr mai redus (*atacabil*, *comunicabil*, *confiscabil*, *lăudabil*, *practicabil*, *transpirabil*, *variabil*, *invariabil*, *reparabil*). Mult mai numeroase sunt abstractele cu -ism în structura formativă: *absolutism*, *analism*, *ateism*, *deism*, *electrism*, *exorcism*, *elenism*, *galenism*, *galvanism*, *gasconism*, *idealism*, *laconism*, *latinism*, *naturalism*, *optimism*, *proselitism*, *purism*, *republicanism*, *satirism*, *siloghism* și *silogism*, *somnambulism*, *vandalism*. Rom. *exorcism* apare și în IB, pentru care autorul indică drept echivalent lat. *exorcismus*. I. Golescu indică, după *exorcism*, că este un cuvânt grecesc. Tot astfel procedează și cu *adamist*. Se ridică astfel întrebarea dacă au într-adevăr dreptate cei care susțin că -ism/-ist sunt, în română, sufixe de origine romanică, la care se adaugă și elemente în -ism/-ist de origine nonromanică (vezi Jana Albin, 1959, p. 124, potrivit căreia acești formanți lexicali au pătruns în română o dată cu împrumuturile de origine franceză și italiană, iar uneori de proveniență germană și rusă). Poate că datele din dicționarele examinate de noi ar trebui luate în considerație și pentru a repune în discuție statutul etimologic al acestor afixe.

Dar în lexicoanele din prima jumătate a veacului al XIX-lea există atestări interesante pentru istoria mai multor afixe neologice din română. De exemplu, în *Condica* lui Golescu, alături de *confederal*, *confederativ*, *confederație*, *coexistență* etc., apar și *conșcolar*, *confrăție* etc. Tot aici sunt înregistrate derivate ca a

contraface, a contrapune, a contrazice etc. Sunt incluse împrumuturi cu prefixul negativ *in-* în structură, ca *incomod, incomoditate, incomunicabil, invariabil* etc.

În legătură cu afixele neologice din română și atestările din dicționarele examinate, merită să punem în discuție încă un fapt: este vorba de cuvintele cu *ex-* la inițială. În IG apar cuvinte ca *escrocheriie* (< fr., IG), *escrimă* și *scrimă* (< fr.), *escortă* și *scortă* (< fr.), alături de *escluziie* < it. *esclusione*, *escomunicațiie* vezi *excomunicațiie*, *a esporta* vezi *a exporta*, *a espatria* vezi *a escpatria*, *estravagant* vezi *ecstravagant* < fr. *extravagant*, *esact* < fr. *exact*, *esperiență* < it. *esperienza*, *espirațiie* < it. *espirazione*, *ecspirațiie* < fr. *expiration*, *esterior* < it. *esteriore*, *esclamațiie* < it. *esclamazione*, *estern* < it. *esterno*, *estrem* < it. *estremo*, *a ecsprima*, *a să exprima* etc. Oscilația între *es-* și *ex-* are, deci, la IG, de cele mai multe ori, o justificare etimologică: cuvântul provine din italiană și/sau franceză. Asemenea situații am notat și în dicționarele ardelenesti, dar aici numărul de atestări este mai mic decât în IG, care conține, în ansamblu, o mai mare cantitate de împrumuturi livești: *execuție* (LB, IB), *esecuție* (LB), *examen* (LB, IB), *esamen* (LB), *experiență* (LB, IB), *esperiență* (LB).

În glosarea rom. *eccentric* < it. *eccentrico* „cercuri escentrice, adică cele ce au deosebite centruri“, Golescu folosește varianta *escentric* pentru *excentric* < fr. *excentrique*, care de altfel s-a și impus în limba română. În ceea ce privește forma *es-* a prefixului *ex-*, notăm că este vorba de un fenomen foarte răspândit chiar și astăzi, explicabil prin faptul că „pronunțarea a trei consoane una după alta prezintă dificultăți“ (Iorgu Iordan, 1947, p. 40).

Atestările de tip *escentric*, *esperiență* etc. par firești, dacă ținem seama de prezența în limba română a unui mare număr de împrumuturi lexicale care au în structura lor prefixul *ex-*. I. Rizescu (1962, p. 5 și urm.), de exemplu, semnalează existența unor asemenea unități lexicale în vocabularul românesc încă de la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Un alt aspect asupra căruia dorim să atragem atenția se referă la împrumuturile latino-romanice în *-(ț)ie/ -(ț)iune*. Acest tip de neologisme a fost studiat în repetate rânduri (vezi R. Todoran, 1959, p. 211–213; Al. Niculescu, 1978, p. 116–122, și bibliografia de specialitate citată de către cei doi autori). Concluzia celor doi lingviști menționați mai sus este că tipul *-(ț)iune* este mai târziu, a apărut „în mare parte după 1830 și, cu intensitate deosebită, după 1840–1850“ (Al. Niculescu, 1978, p. 121). Într-adevăr, căutând în materialul excerptat din IB, LB, IG, nu am identificat nici un element livresc în *-(ț)iune*:

- abjurație < fr. abjuration (IG)
- absoluție (IG)
- abstracție < fr. abstraction (IG)
- actie* lat. *actio* (IB)
- adiție < it. addizione (IG)
- administrație lat. administratio (IB)
- admoniție lat. admonitio (IB)
- alegație < it. allegazione (IG)
- alegatie lat. allegatio (IB)
- alteratie lat. alteratio (IB)
- amplificație < it. amplificazione (IG)
- argumentatie lat. argumentatio (IB)
- atestatie lat. attestatio (IB)
- calcinație < it. calcinazione (IG)
- conceptie lat. conceptio (IB)
- concesie lat. concessio (IB)
- confirmație < it. confirmazione (IG)
- conformatie lat. conformatio (IB)
- contestatie lat. contestatio (IB)
- contractie < fr. contraction (IG)
- cirelație < it. correlazione (IG)
- decisie lat. decisio (IB)
- definitie lat. definitio (IB)

deliberatie lat. deliberatio (IB)
dispensatie lat. dispensatio (IB)
edificație < it. edificazione (IG)
fabulație lat. fabulatio (IB)
gheneratie lat. generatio (IB)
grateficatie lat. gratificatio (IB)
insurectie lat. insurectio (IB)
obsecvație < fr. obsecation(!) (IG)
promoție < it. promozione (IG)
promulgație < it. promulgazione (IG)
propagație < it. propagazione (IG)

De subliniat că, în IB, nu toate elementele latinești în *-tio* la nominativ sunt echivalente pentru cuvinte-titlu românești în *-ție*:

confrontare lat. confrontatio (IB)
decolare lat. decollatio (IB)
deformare lat. deformatio (IB)
implantare lat. implantatio (IB).
impurtare lat. importatio (IB)
inundare lat. inundatio (IB).

După ce s-a ocupat, împreună cu Jana Balacciu-Matei (în „Studii și cercetări lingvistice“, 1983, p. 311–313), de problema *cuvânt moștenit din latină vs. derivat pe teren românesc*, Marius Sala (într-o lucrare publicată împreună cu I. Coteanu, 1987, p. 97 și urm.) revine asupra aspectului menționat, dând o amplă deschidere teoretică și practică cercetării în această direcție. Discuția poate fi extinsă însă și pe relația *cuvânt împrumutat* (din latină) *vs. derivat pe teren romanic*. Această sugestie are, firește, ca punct de plecare materialul publicat de M. Sala și de Jana Balacciu-Matei, dar a fost orientată în această direcție de cercetarea cultismelor din limba spaniolă. Am constatat că mai multe cuvinte care

au în celelalte limbi romanice statut de împrumuturi savante, în dicționarele etimologice spaniole figurează ca derivate.

/Pentru a inventaria cultismele din spaniolă – împrumuturile savante din latină -, am folosit două dicționare etimologice (DCECH, ca sursă principală, și EI) și un dicționar explicativ, DRAE, care are în structura articolelor pe care le conține și o secțiune cu date despre proveniența cuvintelor-titlu. Deși DCECH și EI au în titlu precizarea că sunt lucrări lexicografice *etimologice*, totuși la un număr important de elemente lipsesc indicațiile de această natură. În plus, termeni care apar ca împrumuturi savante în dicționarele etimologice ale altor limbi romanice literare, în DCECH și în EI sunt înregistrați ca derivate, formate de la cuvinte spaniole sau latinești. Pentru a ilustra această constatare, dăm mai jos câteva exemple:

- lat. *BENEFICIARE* > cat. *beneficiar*, fr. *bénéficier*, it. *beneficiare*, *benefiziare*; sp. *beneficiar* apare fără etimon în DCECH și ca derivat din sp. *beneficio* în EI, DRAE;
- lat. *BESTIALITAS* > fr. *bestialité*, it. *bestialità*, rom. *bestialitate*; sp. *bestialidad* este înregistrat fără etimon în DCECH, ca derivat din sp. *bestial* în EI, DRAE;
- lat. *DECISIVUS* > fr. *décisif*, rom. *decisiv*; sp. *decisivo* nu are etimon în DCECH, este un derivat din sp. *decisión* în EI, format de la lat. *decisus* în DRAE;
- lat. *DECISORIUS* > fr. *décisoire*; sp. *decisorio* apare fără etimon în DCECH și ca derivat cult de la lat. *decisus* în EI și în DRAE;
- lat. *DEFECTUOSUS* > fr. *défectueux*, it. *difettuoso*, rom. *defectuos*; sp. *defectuoso* este un derivat format după modelul sp. *afectuoso* în DCECH, un derivat cult din lat. *defectus* în EI, DRAE;
- lat. *DEFENSIVUS* > cat. *defensiu*, fr. *défensif*, it. *defensivo*; sp. *defensivo* nu are etimon în DCECH, este derivat din sp. *defensa* în EI, DRAE;

- lat. *DEPUTATUS* > pg. *deputado*, fr. *député*, it. *deputato*, rom. *deputat*; sp. *diputado* nu are etimon în DCECH și în EI, provine din vb. sp. *diputar*, prin conversiune, după DRAE;
- lat. *DESINENTIA* > pg. *desinência*, cat. *desinencia*, fr. *désinence*, it. *desinenza*; sp. *desinencia* este un derivat cult din lat. *desinens* în toate cele trei dicționare spaniole consultate;
- lat. *DISCURSIVUS* > fr. *discursif*, rom. *discursiv*; sp. *discursivo* nu are etimonul indicat în nici una dintre cele trei lucrări lexicografice menționate;
- lat. *DISSERTATOR* > fr. *dissertateur*, it. *dissertatore*; sp. *disertador* apare fără etimon în DCECH, EI, DRAE;
- lat. *DOCTORALIS* > fr. *doctoral*; sp. *doctoral* nu are etimonul indicat în nici unul dintre dicționarele consultate;
- lat. *DURABILITAS* > pg. *durabilidade*, rom. *durabilitate*; sp. *durabilidad* nu are etimon în sursele indicate;
- lat. *FRIGORIFICUS* > cat. *frigorífic*, fr. *frigorigue*, rom. *frigorigic*; sp. *frigorigico* este împrumut cult din latină numai după DRAE; în ceea ce privește dicționarele etimologice folosite, situația este următoarea: este considerat drept derivat cult din lat. *frigus* în EI, nu se indică proveniența în DCECH;
- lat. *FUNGIBILIS* > pg. *fungível*, fr. *fongible*, it. *fungibile*, rom. *fungibil*; sp. *fungible* este derivat cult din lat. *fungi* după DCECH și DRAE, din lat. *fungere* după EI;
- lat. *HETEROGENEITAS* > fr. *hétérogénéité*, it. *eterogeneità*; sp. *heterogeneidad* apare în cele trei dicționare menționate fără date de natură etimologică;
- lat. *HISTORIOGRAPHIA* > fr. *historiographie*; sp. *historiografía* nu are etimon în DCECH, apare ca derivat din sp. *historiógrafo* în EI, DRAE;
- lat. *HYPOTHECARIUS* > pg. *hipotecário*, fr. *hypothécaire*, it. *ipotecario*; sp. *hipotecario* nu are etimon în DCECH, EI, DRAE;
- lat. *LABORATORIUM* > it. *laboratorio*; sp. *laboratorio* este derivat din sp. *laborar* în Ei și DRAE, nu are date etimologice în DCECH;

- lat. *LANCINANS* > it., pg. *lancinante*, fr. *lancinant*; sp. *lancinante* este înregistrat în DCECH fără etimon și este considerat derivat din sp. *lancinar* în EI, DRAE;
- lat. *LAUREATUS* > pg. *laureado*, fr. *lauréat*, it. *laureato*; sp. *laureado* nu are date etimologice în DCECH și în EI, este derivat din sp. *laurrear* după DRAE;
- lat. *LEGALITAS* > pg. *legalidade*, fr. *légalité*, it. *legalità*; sp. *legalidad* nu are etimon în DCECH, este derivat din sp. *legal* după EI, DRAE;
- lat. *LEGISTA* > pg., it. *legista*, fr. *légist*e; sp. *legista* este înregistrat fără etimon în DCECH, apare ca derivat cult din lat. *lex, legis* în EI, DRAE;
- lat. *LICENTIATUS* > pg. *licenciado*, fr. *licencié*, it. *licenziato*; sp. *licenciado* nu are etimon în DCECH, EI, iar în DRAE este considerat drept derivat din sp. *licenciar*;
- lat. *LINGUALIS* > fr. *lingual*, it. *linguale*; sp. *lingual* nu are etimon în DCECH, iar în EI și DRAE apare ca derivat cult din lat. *lingua*;
- lat. *MANUTENTIO* > cat. *manutenció*, fr. *manutention*; sp. *manutención* apare fără date etimologice în DCECH, iar în EI și în DRAE este descris ca derivat din sp. *manutener*;
- lat. *MARCIDUS* > pg., it. *marcido*; sp. *marcido* nu este atestat în DCECH, iar în DRAE și în EI este înregistrat ca provenind din sp. *marcir*;
- lat. *MATERNITAS* > fr. *maternité*, it. *maternità*; sp. *maternidad* este prezentat ca element cult, dar fără etimon, în DCECH, iar în EI, DRAE este considerat drept derivat din sp. *materno*;
- lat. *MEDIALIS* > pg. *medial*, fr. *médial*; sp. *medial* nu are etimon în DCECH, iar în EI și în DRAE apare ca derivat din sp. *medio*;
- lat. *MINERALIS* > fr. *minéral*, it. *minerale*, rom. *mineral*; sp. *mineral* nu este însoțit de date etimologice în DCECH, iar după EI și DRAE este derivat din sp. *minero*;

– lat. *MISERICORDIOSUS* > fr. *miséricordieux*, it. *misericordioso*; sp. *misericordioso* este atestat în DCECH și în DRAE fără etimon, iar în EI ca derivat din lat. *misericordia*./

Urmărind acest aspect și la elementele excerptate de noi, am observat că problema poate fi pusă în discuție și pentru unele cuvinte românești: derivate sau împrumuturi livrești?! Ridicăm această problemă – care ni se pare interesantă și care oferă, în perspectivă romanică, un bogat material de studiu – fără intenția de a da aici un răspuns.

În acest scop, am întocmit o listă de elemente care figurează în IB și care au drept echivalente latinești termeni ce *pot fi* considerați etimoane ale cuvintelor-titlu. Am adăugat alături indicațiile etimologice din DEX:

alienat / alienatus (IB) /< fr. *aliéné*, lat.; DEX/

articulat / articulatus (IB) /din rom. *articula*, DEX/

castrat/ castratus (IB) /neînregistrat în DEX, nici în DN/

conformat / conformatus (IB) /din rom. *a conforma*, DEX/

confrontat / confrontatus (IB) /confruntat; nu apare în DEX/

corrupt / corruptus (IB) /din rom. *a corupe*, DEX/

declinat / declinatus (IB) /neînregistrat în DEX/

deformat / deformatus (IB) /din rom. *a deforma*, DEX/

definit / definitus (IB) /din rom. *a defini*, DEX/

deliberat / deliberatus (IB) /din rom. *a delibera*; cf. fr. *délibéré*, DEX/

duplicat / duplicatus (IB) /< germ. *Duplikat*, DEX/

inundat / inundatus (IB) /din rom. *a inunda*, DEX/.

Cele mai numeroase derivate atestate în IB, LB, IG sunt însă adjectivele în *-esc* și adverbele în *-ește*, de la cuvinte împrumutate din latină sau din limbile romanice: *athleteiceste*, *athleteicesc* (IB), *calvinesce*, *calvinescu* (LB), *fabuleste*, *famoseste*, *ierarhicesc* (IB), *poeticesce*, *poeticescu* (LB) etc. Unele dintre derivatele de la cuvinte latino-romanice, înregistrate în dicționarele menționate, sunt și astăzi în uz (*a revizui* < *revizie* + *-ui*, *exprimare* < *a exprima* + *-re*, IG), iar altele, deși sunt formate în spiritul lim-

bii române, au doar valoare documentară: *revizuitor*, *exprimător* (IG), *nepropriu*, *materialnicu* (LB) etc.

Considerăm că nu este lipsit de interes să semnalăm existența în IG și a unor compuse: împrumutate (*viceamiral* < fr. *vice-amiral*) sau formate în română, după model romanic (*vicecancelar*, după fr. *vice-chancelier*). Amintim aici faptul că și în textul tradus din Gracián și publicat la Iași la sfârșitul secolului al XVIII-lea apare *vișăroa* (din fr. *vice-roi*).

Frecvente sunt de asemenea formațiile cu -graf(ie) sau cu -log(ie) în structură, de tipul: satirograf, stenograf, cardiografie, litograf, litografie, litolog, leptograf, leptografie, leptolog, leptologie, lexicograf, lexicografie, lexicolog, lexicologie, viograf, viografie, cristalograf, cristalografie, etnograf, etnografie, geologie, (IG), epigraphe, cosmographia, bibliograph, genealog, genealogie (IB), geograf, geografie (IB, LB) etc., dintre care multe vor deveni obișnuite în lexicul românei contemporane.

5. Cuvinte, forme și sensuri care nu s-au conservat

Ca urmare a interesului autorilor de dicționare de a înregistra cuvintele noi, puse în circulație în timpul vieții lor sau în perioadele anterioare, și grație efortului acestora de a introduce și alte împrumuturi latino-romanice, necunoscute încă sau cu o frecvență redusă, în lexicoanele studiate apar și unele elemente care nu s-au încetățenit în limba română.

Vorbind despre cultisme în general, care sunt numai împrumuturile luate prin limba scrisă din idiomurile clasice (greacă veche și latină), și referindu-se în mod special la elementele savante latinești din spaniolă, Rutilio Martínez Otero (1959) propune distincția între cuvintele de origine latină “ad libitum” sau “fac simile” și cele adaptate la fizionomia limbii spaniole. Pentru cele care sunt folosite cu forma originară, Américo Castro (*Glosarios latino-españoles*) folosește sintagma “latinismos crudos”.

Această grilă nu poate fi însă folosită și pentru latinismele din română, date fiind particularitățile specifice istoriei împrumuturilor livrești din limba noastră. Latinisme „fac simile” se pot întâlni, în perioada care ne interesează, numai în dicționarele transilvănene cu ortografie etimologică și mai ales la IB: rom. *aënobarbus* “cu barba roșie” / lat. *aënobarbus* (IB); rom. *agape* “ospeturi de iubire” / lat. *agape* (IB); rom. *alphabet* / lat. *alphabet* (IB); rom. *athomus* “parte mica ce nu se poate imparti” / lat. *athomus* (IB); rom. *aether* / lat. *aether* (IB); rom. *gymnasium* / lat. *gymnasium* (IB); rom. *gymnastes* / lat. *gymnastes* (IB); rom. *gymnasiarcha* / lat. *gymnasiarcha* (IB) etc. Dar, după cum se poate observa, nu toate intră în categoria termenilor neîncetățeniți în română.

Pentru elementele din dicționarele examinate care nu s-au păstrat în româna literară, propunem următoarea clasificare:

5.1. Împrumuturi și derivate de la acestea

Marea majoritate a elementelor de mai jos au forme adaptate la sistemul fonetic și morfologic al românei literare din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Cauzele care pot explica dispariția acestor cuvinte sunt statutul lor de împrumuturi de lux (*cygn, farfală, orzată*), eliminarea lor de către cuvinte mai vechi în limbă (*canon/ tun*), de către derivate românești (*farmacian/ farmacist, gubernator/ guvernator*) sau de către lexeme tot livrești, dar cu o mai mare arie de răspândire și cu o frecvență ridicată (*actricie, IB/ actriță, cadavros, LB/ cadaveric*). „Neologismul e ca împrumutul extern, absolut necesar în epoci de mari prefaceri; dar pentru ca împrumutul să fie folositor, el trebuie să fie întrebuițat spre punerea în valoare a bogăției naționale” (Sextil Pușcariu, 1976, p. 398).

Ilustrăm această categorie de împrumuturi, atestate în IB, LB, IG, cu o listă selectivă de cuvinte care nu apar în dicționarele uzuale ale limbii române actuale (DA, DEX, DN): *abdicator* /IG/; *abordator* /IG/; *acordatoriu* /IB/; *actricie* /IB/; lat. *actrix*/; *ada-*

mist, adamistă “cei ce iubesc să umble goali, dăspueți ca Adam” /IG/; *aënobarbus* /IB/; *alienatoriu* /IB/; lat. *alienator*/; *alm* /IB/; lat. *almus*/; *argumentetoriu* /IB/; lat. *argumentator*/; *armamentariu* “casa de tinut arme” /IB/; lat. *armamentarium*/; *aromatoriu* /IB/; lat. *aromatorius*/; *astut* /IB/; lat. *astutus*/; *bandera* /IB/ “steag”; *banderariu* /IB/; lat. *banderarius*/; *canon* “tun” /IG/; *cygn* /IB/; *dantelist* /IG/ “cel ce lucrează, face, vinde dantele”; *ecclesie* /IB/; *fărfală* /LB/, *farfală* /IG/; *farmaciian* /IG/; *figuratoriu* /IB/; *firmă* /IG/ “adecă semnul iscăliturii și însuș iscălitura în care să încrede negoțul”, cuvânt luat din it. *firma*; rom. *firmă* “inscripție/ entitate economică” provine din germană; *imputatoriu* /IB/; *limitație* /IB/; *livrezon* /IG/; *orzată* /IG/ “adică o băutură răcoritoare dă migdale, dă semințe pisate cu zahăr”; *satirograf* /IG/.

La acestea se adaugă, firește, multe altele, precum: *cadavrosu*, *grup* (< fr. *group*), *electrizație*, *galerat*, *centros*, *galenist* etc. (vezi ANEXA).

Derivatele atestate în IB, LB, IG sunt în general adjective în *-esc* și adverbe în *-ește*. De obicei apar alături de termenul împrumutat de la care sunt formate în română și de alte elemente din aceeași familie cu cuvântul de la care se obține derivatul:

- *athleteiceste* și *athleteicesc* /IB/, alături de *athleta* și *athleteica*;
- *fabricesc* /IB/, alături de *fabrica*, *fabricatie*, *fabricat*, ...
- *fabuleste* /IB/, alături de *fabulatie*, *fabulatoriu*, *fabulos*, ...
- *famoseste* /IB/, alături de *famos*, *famă*, *faimă*;
- *figuresc* /IB/; lat. *mysticus*/, alături de *figură*, *figurat*, *figuratie*;
- *gheometriceste* /IB/, alături de *gheometrie*, *gheometra* ...; apare în DA ca adverb, nu mai este înregistrat în DEX, DN;
- *harmonicesc* /IB/, alături de *harmonie*, *harmonic*;
- *hierarchicesc* /IB/, alături de *hierarchie*;
- *ritoricesce*, *ritoricescu* /LB/, alături de *ritoru*, *ritorică*;
- *școlasticesce*, *școlasticescu* /LB/, alături de *școlă*, *școlasticu*.

Substantivele formate în română de la împrumuturi livrești sunt mai puține la număr decât adjectivele și adverbele. Cele mai frecvente cazuri se înregistrează la Iordache Golescu, ceea ce este lesne de înțeles, dacă ținem cont de multiplele creații analogice ale acestuia și de modalitatea adoptată de autor de a grupa cuvintele pe cuiburi lexicale:

- controloriță /LB, IG/, alături de controloru;
- invitătoriu, invitătură /LB/, alături de invitare, a invita (invitu); invitătoriu mai apare numai în DA;
- *clavirist* /IG/ “cel ce cântă cu claviru” (învechit, în DA);
- *gypsare* /IB/, alături de *gyps*, *gypsat*; nu apare în DA, DEX, DN.

5.2. Variante ale unor cuvinte, neintegrate în sistemul fonetic și morfologic al limbii române

În *Condica* lui I. Golescu există și câteva împrumuturi directe din franceză, unele obișnuite în epocă (*seanță*, *soarea*), altele atestate sporadic: *obadă*, dar și *aubadă* (< fr. *aubade* “adecă conțert, cântare ce să dă în revărsatul zorilor, la ușa sau ferestrele cuiva, ce să aseamănă cu cântecul dă zori”), *reviu*. Faptul că avem a face cu împrumuturi directe este indicat de însăși forma acestor cuvinte: *absant*, *agraf*, *amandament*, *ardoază*, *bonbon*, *coafșură*, *livrezon* etc.

Structura fonetică a multor cuvinte înregistrate în cele trei dicționare este un reper însemnat privind sursa acestor împrumuturi: *ștatie*, *șpion* /LB/, *gheologhiie* /IG/, *ghenealog*, *ghenealoghie* /IB/ etc.

La exemplele de mai sus, mai adăugăm câteva, subliniind prezența în această listă selectivă a împrumuturilor în *-ție*:

- *absolutor* /IG/; neînregistrat în DA, unde apare *absolutoriu*, ca și în DEX, DN, DOOM;
- *absoluție* /IG/; ca multe alte neologisme în *-ție*, și acesta este înlocuit de forma în *-țiune*: *absoluțiune*, care apare în DA, DEX, DN, DOOM;

- *actie* /IB/; lat. *actio*/; nu apare în DA, nici în DEX, DN, DOOM, care înregistrează forma *acțiune*;
- *actuar* /IB/; lat. *actuarius*/; nu apare în DA; cu forma *actuar* apare în DEX, DN, DOOM;
- *admoniție* /IB/; lat. *admonitio*/; apare în DA ca articol de trimitere la *admonițiune*, singura formă notată în DEX, DN, DOOM;
- *rodiomă* /< fr. *rhodium*, IG/ “un metal foarte tare și anevoie să topit, ce s-a găsit amestecat cu platina”; în DN, apare *rodiu*;
- *augură* /IG/, *garnizon* /IG/, *variațion* /IG/, *vigonă* /IG/, *vicisitudă* /IG/, *vițiie*, *vițiu* /IG/ au fost înlocuite de *augur*, *garnizoană*, *variație*, *vigonie*, *vicisitudine*, *viciu*, ceea ce, pentru unele dintre ele, a însemnat și schimbarea genului gramatical.

5.3. Sensuri neconservate

Am inclus în această categorie cuvinte atestate în dicționarele uzuale ale limbii române actuale, dar cu alte sensuri decât cele care apar în lexicoanele studiate de noi. La unele dintre cuvintele de mai jos, diferența dintre sensul semnalat de noi și cel de azi este de nuanță (vezi *sectă*), la altele deosebiri sunt semnificative (vezi *importanție*, *statistică*):

- *deispensa* /IB/ “camara de tinut una alta”; echivalentul latinesc din dicționar este *despensa*;
- *flauta* are în IB drept echivalente lat. *tibia*, *fistula*;
- *importanție* este glosat în IB “folos”, cu *importantia* ca echivalent latinesc;
- *oranjeriie* /IG/ “florărie să de flori, să de pomi”, din fr. *orangerie*; în DEX: “seră în care se cultivă portocali”;
- *pardonu* /LB/, ale cărui echivalențe latinești sunt (în LB) *gratia*, *venia*, se folosește în româna actuală ca interjecție: *pardon!* “scuzați!” (DEX);
- *secretă* “pustie” s.f. /LB/; în latină, substantivul neutru *secretum* înseamnă și “izolare, singurătate, loc retras” /adj. *săcret* “pustiu” l-am găsit în volumul *Povești, snoave, legende*, București, 1967, p.

77: „Sus în sus în cei munți săcreți, trăia odată, demult, un sihastru alb ca oaia de bătrân...”/;

- *sectă*; apare în LB și IG, dar și în alte glosare sau dicționare; în IG se indică și originea termenului: „din cuv. franț. *secte*“; în ceea ce privește sensul, IG precizează: “adică părere, învățătură dă un filosof”, în vreme ce, după DEX, înțelesul este acela de *grup de adepți* ai “unei doctrine (filosofice, politice)”, și nu doctrina însăși;
- *statistică* “adecă știința dă a cunoaște, dă a descri toate ale unui stat, ale unei țări” /IG/; această accepție este înregistrată în DLR ca învechită.

Dar cuvinte/ forme ieșite din uz în româna literară de azi mai apar și în dicționarele publicate după 1840. Astfel, în vocabularul lui T. Stamati sunt înregistrate elemente ca *țesantu*, *cesantu*, *felicitate*, *novitate*, *puniție* (*punițiune* în DN) etc.

6. Adaptarea neologismelor

Pe lângă faptele deja menționate, IB, LB și IG conțin și atestări interesante pentru a urmări adaptarea neologismelor la structura fonetică/ morfologică a limbii române.

Multe dintre exemplele citate anterior au, în *Condica* lui Golescu și în cele două dicționare transilvănene luate ca termen de referință, forme care sunt și ale limbii literare actuale: *camarad*, *carnivor*, *firmament*, *adio*, *apropo*, *fantasmagorie*, *pragmatic* (IG), *argument*, *austral* (IB), *februarie* (IB, LB), *violă*, *adagiu* “disă, pildă, parimie” (LB).

Unele dintre aceste cuvinte cu structură fonetică modernă înlocuiesc forme care au dispărut din limba literară: *vice* (IG) în loc de *viță* (apare, de exemplu, la 1794, *vițăroa* “vicerege”, în traducerea publicată la Iași a cărții lui Gracián); *vicariat* (IG) în loc de *viacariatuș*, intrat prin filieră maghiară și atestat de DILR în 1742.

În *Condică* sunt înregistrate însă și împrumuturi directe din franceză: *absant*, înlocuit în limba literară de *livrescul absent*; *ardoază* < fr. *ardoise* este eliminat de *ardezie* < it. *ardesia* (DEX). Tot în *Condică* apar și oscilații între forma *livrescă* și cea de tip popular (*aubadă* și *obadă* < fr. *aubade*) sau între cea de origine latină și cea pătrunsă prin filieră (*abecedar* și *abețedar*).

Sub influența limbii latine, grupul *ct* este conservat ca atare în împrumuturile din Transilvania atestate în IB și LB: *contract* (IB, LB), *tractat* (IB). Forma *contract* (și *contractual*) este atestată și la IG, dar în *Condică* găsim și oscilații de tipul *adjetiv* și *adjectiv*. Notate cu o deosebită fidelitate, variațiile de natură fonetică sau dubletele morfologice dovedesc existența unui sistem „in fieri” de încadrare a elementelor neologice în limba noastră.

În ciuda ortografiei etimologizante din IB, am constatat variații și la împrumuturile din acest dicționar. Pentru elementele *livrești* terminate în *-ia*, Ioan Bobb propune cuvinte-titlu românești uneori în *-ie*, altele în *-ia*:

capellanie / lat. *capellania*

comedie / lat. *comedia*

avarie / lat. *avaritia*

dictatorie / lat. *dictatoria*

alături de:

dynastia / lat. *dynastia*

besthia / lat. *besthia*

dysepsia / lat. *dysepsia*.

În timp ce în IB cuvintele în *ex-* apar invariabil scrise ca în latină (*examen*, *execuție*, *exorcism*), în LB se înregistrează serii duble, de tipul *exemplu* și *esemplu*, *examen* și *esamen*, *execuție* și *esecuție*. Oscilațiile din IG pot avea o explicație în etimonul pe care îl propune autorul însuși: *estrem* < it. *estremo*, *escluziie* < it. *esclusione*, dar la *esact* < fr. *exact* justificarea nu mai este etimologică și trebuie căutată în situația pe care o au în general în română lexemele cu *ex-* la inițială. Există însă și opțiuni în IG pen-

tru *x* (scris uneori și *ks*), la cuvinte ca *ecSORchism*, *escomunicație* vezi *excomunicație*.

Surprinzătoare sunt în IG și atestări de tipul *ambig* < fr. *ambigu*, care nu se pot explica etimologic, sau *teatr*, *ilustr* (*ilustră*, la feminin), care pot fi considerate reflexe ale francezei vorbite. Dar *teatr* apare alături de *amfiteatru*!

Inconsecvențe apar în IG și în integrarea unor împrumuturi din italiană: *abuz* < it. *abuso*, dar it. *confuso*, menționat de autor ca etimon, devine în română *confus*.

Asemenea cazuri sunt însă rare în *Condică*, dacă ținem cont de contingentele de împrumuturi conținute de acest dicționar.

În afară de formele duble de tipul *ex-* / *es-*, în LB sunt înregistrate și cuvinte-titlu de tipul *ghelosie* sau *gelosie*, *ghelosu* sau *gelosu*, unde oclusiva palatală urmată de o vocală anterioară alternează cu africata palatală sonoră + *e* / *i*. În scrierea cu litere chirilice este notată însă numai forma cu oclusivă în structură. *Magie*, scris cu caractere latine, devine *maghie* în chirilice.

Comparând între ele cele trei dicționare – IB, LB și IG –, concluzia noastră este că, din punct de vedere fonetic, împrumuturile atestate în *Condică* au, în general, forme identice cu cele din româna literară actuală:

comiseriu (IB), comisariu (LB), comisar (IG)

donatoriu (IB), donator (IG)

caniculariu (IB), canicular (IG)

eminenție (LB), eminentă (IG)

medițină (LB), medicină (IG)

elinist, idealist, publicist, deist (IG)

balista, capitalista, exorcista, catechista (IB)

cabalista, căncelista (LB).

Cu această ultimă serie de exemple, formații cu *-ist* / *-istă*, inviariabile după gen (*-ista*) în dicționarele transilvănene, deschidem o paranteză despre integrarea împrumuturilor livrești în sistemul morfologic al limbii române.

Cele mai numeroase variații de natură morfologică se întâlnesc în *Condica* lui Golescu la neologismele terminate în consoană: *public*, *-ci / -uri*; *oraj*, *-uri / -e*. Este posibil ca asemenea situații, frecvente la IG, să fie creații analogice ale autorului, realizate însă în spiritul limbii.

Oscilații la nivel fonetic se înregistrează și după 1840, când încep să vadă lumina tiparului tot mai multe dicționare bilingve, de neologisme, de termeni de specialitate etc. De exemplu, alături de *alchimie*, apare și *alhimie*, mai vechi în limbă, sau *alșimie* (la Polizu). Împrumuturile cu *ex-* la inițială sunt scrise cu *ex-*, uneori cu *ecs-*, dar persistă încă formele cu *es-*, unele justificate etimologic (în cazul în care autorii lucrărilor în care sunt atestate le împrumută din italiană).

VI. Concluzii

Începuturile lexicografiei din țara noastră datează din secolul al XVI-lea, când sunt consemnate și primele texte românești. Pentru a înțelege locul dicționarului lui Ioan Bobb, al *Lexiconului Budan* și, mai ales, al *Condicii limbii românești* – a cărei prezentare constituie obiectivul central al investigației noastre – în raport cu celelalte lucrări lexicografice românești realizate până la începutul secolului al XIX-lea, am folosit ca punct de plecare informațiile culese din cartea lui Mircea Seche, 1966, I. Pentru dicționarele de la începutul secolului al XIX-lea și pentru lexicoanele care au apărut după IB, LB, IG, am optat pentru prezentări în care am insistat asupra sectorului neologic al acestor vocabulare.

Ca o caracteristică general valabilă pentru glosarele și dicționarele elaborate din secolul al XVI-lea și până la 1830 (când Iordache Golescu termină *Condica limbii românești*, primul dicționar unilingv din istoria lexicografiei românești), reținem mai întâi faptul că toate sunt bi- sau plurilingve. Majoritatea lucrărilor lexicografice realizate în secolele XVI–XVIII corespund – prin materialul lexicografic inventariat, prin modul de organizare a acestuia etc. – condițiilor cultural-istorice ale fiecărei mari provincii românești și răspund unor nevoi practice, imediate: din secolul al XVI-lea datează două fragmente de vocabular slavo-românesc, iar din secolul al XVII-lea, opt glosare slavo-române, redactate cu scopul de a facilita mai ales traducerea în română a unor lucrări cu caracter ecleziastic. La acestea se adaugă nenumărate glose interlineare și marginale la unele texte românești traduse din slavonă (spre exemplificare, amintim *Noul Testament de la Bălgrad*, 1648, al lui Simeon Ștefan; de pildă cuvântul *statir*, preluat din originalul slav, este glosat pe margine prin *aspru*, termen monetar de largă circulație – la acea dată – în Țările Române) sau ale

unor texte slave foarte folosite de clerul românesc⁷⁹. Când începe să piardă teren, îndeosebi în administrație, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor, slavona este înlocuită de latină (în jurul anului 1700 este redactat un *Dicționar latin-român-maghiar* de Luigi Ferdinando Marsigli, publicat de Carlo Tagliavini sub numele *Il Lexicon Marsilianum*, București, 1930, și un *Dicționar latinesc-românesc* de Teodor Corbea), greacă (primul vocabular grec-român este elaborat la sfârșitul secolului al XVII-lea, dar numărul dicționarelor greco-românești sporește după 1750). Ienăchiță Văcărescu proiectează un dicționar român-turc și unul turco-român⁸⁰.

Cele mai multe dintre realizările lexicografice dintre secolul al XVI-lea – începutul secolului al XIX-lea au ca limbă-bază slavona, latina și greaca, adică limbile de cultură cu cea mai mare răspândire în Țările Române în acest interval. Scopul urmărit era acela de a pune la îndemâna celor interesați un instrument util, care să ajute la înțelegerea/ traducerea unor opere religioase sau laice de largă circulație în epocă. Româna este folosită sporadic ca limbă-bază, până la întâiul pătrar al veacului al XIX-lea (prima lucrare de acest fel este *Anonymus Caransebesiensis*, un dicționar român-latin de la 1700).

Important ni se pare a fi însă un alt aspect al lexicografiei românești: până la 1800, limbile moderne de cultură din Occident sunt folosite rar, alături de română; pe la 1700, stolnicul Constantin Cantacuzino redactează un *Lexicon italian-român*, iar în 1719 călugărul franciscan Silvestro Amelio încropește un *Breve vocabulario italiano-muldavo*; către sfârșitul secolului al XVIII-lea,

79. V., de exemplu, Liviu Onu, *Glose românești din secolul al XVII-lea gravate cu condei de os pe un manuscris slavon*, în vol. colectiv *Studii de limbă literară și filologie*, II, București, 1972, p. 347–392.

80. V. Andrei Nestorescu, *Dicționarele lui Ienăchiță Văcărescu și limba română literară la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în vol. colectiv *Studii de limbă literară și filologie*, I, București, 1969, p. 51–63.

ardeleanul Aurelius Antoninus Praedetus elaborează un mare *Dictionarii trium lingvarum germano-latina et daco-romana*; de la Ienăchiță Văcărescu au rămas un dicționar român-german și unul german-român, iar Paul Iorgovici a conceput un dicționar în patru limbi (român-german-francez-latin); lui C. și Ilie Kogălniceanu li se atribuie un *Dicționar francez-român*, iar N. Iorga semnalează manuscrisul unui *Dicționar francez-grec-român* din aceeași epocă (v. Mircea Seche, 1966, I, p. 18–21).

Această particularitate, explicabilă prin istoria cultural-politică a Țărilor Române, indică însă sugestiv cronologia etapelor occidentalizării românei, înainte de secolul al XIX-lea, când sunt asimilate numeroase împrumuturi în vocabularul românesc. De fapt, cuvintele pătrunse pe cale livrescă sunt expresia condițiilor sociale și a conjuncturii istorice în care se dezvoltă și evoluează cultura românească.

Orientarea spre Occident, ale cărei temeuri sunt puse treptat în secolul al XVIII-lea, se realizează în ritmuri diferite și cu motivații distincte de la o provincie istorică la alta. Transilvănenii, prin cultura de expresie germană sau maghiară, prin latină și prin Biserica greco-catolică, ajung să capete conștiința identității lor naționale; căutându-și rădăcinile istorice; ei descoperă astfel Occidentul romanic și se orientează către limba și cultura italiană și franceză și deschid drum modernizării structurilor lexicului românesc. Românii din Principate iau cunoștință de valorile culturii și ale civilizației occidentale tot mediat, mai întâi prin greci, apoi prin intermediul rușilor. Întoarcerea spre Occidentul romanic se produce aici spontan și numai după ce muntenii și moldovenii descoperă confortul oferit de cultura materială occidentală. Procesul de îmbogățire a vocabularului cu elemente romanice își are originea în ambiția lor de sincronizare culturală și economică. „Orientarea spre popoarele neolatine – care coincide cu introducerea romantismului în literatură – n-a fost, la început, în Principate, o mișcare programatică, ci corespundea unei porniri

firești. De la școlile din Franța se întorceau tinerii români, aducând cu ei, ca medici, juriști, profesori, tehnicieni, artiști etc., nu numai cunoștințele de specialitate ce aveau să schimbe atât de mult înfățișarea țării, ci și terminologia specialității lor“ (Sextil Pușcariu, 1976, p. 374-375).

Dar acestea reprezintă doar câteva dintre datele pe care istoria le adună pentru a pregăti ceea ce Paul Cornea – referindu-se la anul 1821 – numește „prag de epocă“⁸¹, moment de cotitură în evoluția limbii, culturii și a politicii moderne românești.

Dintre autorii menționați mai sus, personalitatea lui Ienăchiță Văcărescu – format în mediul cultural oriental și șlefuit de valorile civilizației occidentale – ilustrează semnificativ răscrucea dintre un secol care pleacă, al XVIII-lea, și unul care vine încărcat de înnoiri, al XIX-lea. Referindu-se la dicționarele lui I. Văcărescu (român-german, german-român, român-turc și turc-român), Andrei Nestorescu (*cit. supra*) notează: „Faptul merită a fi subliniat din cel puțin două motive. Mai întâi, pentru că dovedește, încă o dată, cultura multilaterală a autorului lor, deschis atât valorilor spirituale ale Occidentului cât și celor orientale. Apoi, lucru deosebit de important, pentru că ne aflăm în fața primului dicționar bilingv muntenesc [...] în care, alături de limba română, este folosită o limbă apuseană vie, și nu slavona, greaca sau latina. Cele două dicționare ale lui Ienăchiță Văcărescu sintetizează astfel tendințele momentului cultural respectiv – sfârșitul secolului al XVIII-lea – din Țara Românească: pe de o parte, puternica influență turcească (și neogrecă) impusă de realitatea istorică a domniilor fanariote, iar pe de alta, orientarea tot mai puțin timidă către luminile civilizației moderne, occidentale“.

Interesul pentru lexicografie dovedit de Ienăchiță Văcărescu, Paul Iorgovici, Ion Budai-Deleanu (care a realizat un lexicon românesc-nemțesc și a proiectat unul latin-român, unul francez-

81. *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 172.

român și un altul latin-german-român) sau de ceilalți promotori ai Școlii Ardelene nu îmbracă forma unei oarecare îndeletniciri cărțurărești, ci se manifestă ca o activitate care se încadrează în politica culturală de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din primele trei decenii ale veacului următor.

Cărțurari din generații diferite, dar cu o largă perspectivă asupra unei lumi în plină schimbare și adânc preocupați de destinele culturii românești, se unesc în efortul de a recupera handicapul față de Occident. Pentru a înțelege conștiințele frământate să găsească drumul de ieșire dintr-un spațiu devenit prea rigid, nimic nu este poate mai convingător decât mărturisirea pe care Ion Budai-Deleanu o face în a sa *prefație* la *Lexiconul românesc-nemțesc* (1818): „Treizăci și cinci de ani au trecut de când am luat asupra mea osteneala alcătuirii unui lexicon românesc. *Pricina* mi-au fost lipsa unei cărți ca aceasta în limba noastră, *îndemnul* – iubirea de neam, *scoposul* – folosire de obște. Adevărat că o apucare de acest felu era prè nesocotită, dară ce nu face îndrăzneala tinărețelor, mai vârtos când se încinde cu focul patrio[ti]cesc, arzând purure cu dorință de a vedè cândva și întru poporul românesc încai răsărind bunele învățături. *Văzând că toate neamurile Europiei* au de mult acum lexicoanele sale, numai la neamul nostru lipsește o carte ce să poate zice spița cè de întâi a culturii, mă sâmțeam răpit cu totul spre acest scopos înalt⁸².

Întoarcerea către Europa, de care istoria i-a separat pe români secole de-a rândul, urmează, într-adevăr, un drum diferit de la o regiune istorică la alta, dar țelul este același: integrarea în comunitatea etnico-spirituală a Romaniei apusene. Protestul împotriva rămânerii în urmă și a închiderii într-o geografie sufocată de interesele politice ale altor nații cunoaște forme variate de expresie. Enciclopediști și realizatori de lexicoane, gramatici, traduceri,

82. Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, introducere și note de Ion Gheție, București, 1970, p. 163.

cărți de popularizare a științei, de beletristică, filologie, teologie, istorie și folclor, reprezentanții Școlii Ardelene și cărturarii moldoveni sau valahi lasă posterității o bogată moștenire. Căutători de adevăruri, ei se întâlnesc cu toții, la cumpăna dintre veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, în interesul pentru „la synchronie de la culture roumaine avec l’Europe romane occidentale!” (Alexandru Niculescu, 1976, p. 685).

În contextul unui același efort – dirijat către emanciparea și unitatea culturală a românilor – al unor dascăli și cărturari din toate provinciile românești, sunt elaborate, în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, trei mari dicționare: Ioan Bobb, *Dictionariu rumanesc, lateinesc si unguresc*, I–II, Cluj 1822–1823; *Lexiconul budan (Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu)*, Buda, 1825; Iordache Golescu, *Condica limbii rumânești* (1830, manuscris).

Considerând drept cunoscute unele aspecte ale occidentalizării romanice a limbii române în Transilvania, Țara Românească și Moldova (cum ar fi prioritatea primei regiuni în acest domeniu, sursele indirecte/ directe ale modernizării structurilor vocabularului românesc, poziția diferită de la provincie la alta față de problema latinității, deosebirile socio-culturale de la o zonă la alta etc.; v. Alexandru Niculescu, 1976, 1978), am optat pentru o prezentare a *Condicii limbii rumânești* în comparație cu *Dicționarul* lui Ioan Bobb și cu *Lexiconul budan*. Am încercat de asemenea să raportăm datele din IB, LB și IG la situația împrumuturilor livrești atestate în diverse scrieri românești și în alte dicționare/glosare anterioare (de la sfârșitul veacului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea: Paul Iorgovici, Budai-Deleanu, Samuel Micu-Clain) sau realizate după 1830, pentru a putea oferi o imagine amplă asupra locului acestor lucrări în istoria împrumuturilor livrești din română și asupra posibilităților și schimbărilor din limba noastră, în perioada abordată.

În al treilea deceniu al secolului trecut, problemele prioritare ale cultivării limbii române literare erau încă fixarea normelor limbii literare și îmbogățirea românei cu noi elemente de expresie, care să satisfacă exigențele unei societăți deschise către modernitate. În planul istoriei sociale, acest moment din evoluția limbii române literare corespunde cu perioada de ascensiune a burgheziei, de dezvoltare a învățământului în limba națională, a științei. Este epoca de pionierat a presei și a teatrului românesc (B. Cazacu, 1962). La îmbogățirea cu noi date a conținutului social, economic și cultural al civilizației românești, limba română răspunde prin împrumuturi masive din lexicul limbilor de cultură vechi sau moderne (latină, italiană, franceză, germană). Împrumutul lexical devine în acest „prag de epocă“ o necesitate mărturisită. „Pus-am la lexicon – recunoaște Ion Budai-Deleanu – și mai multe cuvinte nu de mult de cătră cei mai aleși și învățați dintru nație întrebuițate, care mai toate cuvinte s-au împrumutat de la greci sau de la latini și însămnează numiri obicinuite numai la învățături sau meșterii. Căci unele ca aceste poporul român nu le-au avut până acum în obicei. O parte dintru aceste cuvinte se află și la cărțile noastre, iară o parte să obicinuiesc de mult acum în conversațiile de obște și la scrisori private [...]“.

Absența din vocabularul românesc a unor termeni necesari îl determină pe Leon Asachi, traducător al lui Bernardin de Saint-Pierre, să facă apel la împrumuturi, pe care le reunește într-un glosar adăugat la sfârșitul *Bordeiului indienesc* (Iași, 1821), iar Barbu Paris Mumuleanu atașează, la finele volumului *Caracteruri*, o listă cu *zicerile cele streine*.

Acut simțită era însă nu numai lipsa elementelor lexicale, ci și aceea a unor dicționare cuprinzătoare. Rostul acestora nu era interpretat unilateral, fiindcă lexicoanele „nu numa hotăresc noi-mele cuvintelor și le fac stătătoare, [...] dară pun și întâiul te-meii învățăturilor [...]“ (Ion Budai-Deleanu). Și cum dicționarele înseamnă – potrivit aceluiași Budai-Deleanu – însuși „temeiul

culturii“, pe care reprezentanții Școlii Ardelene s-au străduit nu numai să-l pună, ci și să-l desăvârșescă, de la ei a rămas o bogată zestre lexicografică.

Două dintre realizările în domeniul lexicografiei, *Dicționarul* lui Ioan Bobb (1822–1823) și *Lexiconul* de la Buda (1825; a cunoscut mai multe redactări și a fost elaborat în echipă) se disting prin importanța pe care au avut-o pentru dezvoltarea ulterioară a „producției“ lexicografice din țara noastră și, în primul rând, prin influența pe care au exercitat-o asupra limbii române literare. Prin numărul ridicat de împrumuturi neologice pe care le introduc în cele două dicționare, autorii lor oferă astfel „mijloace practice de cunoaștere și de cultivare a limbii române“. *Lexiconul budan* se înscrie însă complet „în sensul celor două mari tendințe ale dezvoltării limbii literare: îmbogățirea cu elemente noi și codificarea principalelor norme de vorbire corectă“ (Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, 1971, p. 469). Preocuparea pentru normarea materialului catalogat este, în *Lexiconul budan*, evidentă în raport cu *Dicționarul* lui Bobb: este notat frecvent locul accentului în cuvânt: *cadavrós*, *șerimoníe*, *crústă* etc.; sunt indicate de asemenea genul și numărul substantivelor (ca și în gramatica lui Micu și Șincai, *Elemente lingvae daco-romane sive valachicae*, în *Lexicon* figurează doar două genuri), formele de feminin, de singular și plural ale adjectivelor, alternanțele vocalice și consonantice (unde este cazul): *element*, m.; pl. *-turi*; f.; *diamant*, m.; pl. *-ți*; *contagios*, m.; *-ósă*, f.; pl. *-oși*, *-óse*; *frățănatáte*, f.; pl. *-tăți*; la verbe se menționează forma de persoana I a indicativului prezent, infinitivul lung și participiul: *contagesc* séu *contagiesc*, *-ire*, *-itu*.

Deși diferite din punctul de vedere al importanței lor pentru lexicografie și al rolului jucat în evoluția limbii literare, cele două dicționare sunt rezultatul unui îndelungat efort și reprezintă o mărturie expresivă a interesului dovedit de realizatori pentru îmbogățirea lexicului limbii române, prin împrumuturi latino-ro-

manice. Inventarul de neologisme – ales cu mai multă exigență în *Lexiconul budan* – acoperă sfere dintre cele mai variate din domeniul culturii materiale și spirituale: *actual, alterație, avangard, caniculă, calculație, confrunt, confusie, confiscatie, conformație, concepție, concesie, companie, comisie, contract, contribuție, declamație, donație, elogie, evocație, execuție, grație, fundament, fundație, harmonie, importanție, instalație, insteitut, instrucție, insurecție, laconic, laic, limitroph, metallurgie, multiplicat, normă, pompă, proprietate etc.*, în *Dicționarul* lui Ioan Bobb; *caducitate, companie, convenție, conversație, comisie, execuție, eminenție, fantasmie, fundament, fundație, invenție, proclamație, rebellie, reformație, reparație etc.*, în *Lexiconul budan*.

Alături de elementele luate direct din latină sau din italiană și franceză, *Dicționarul* lui Bobb și *Lexiconul* de la Buda cuprind și împrumuturi romanice prin filieră germană și mai ales maghiară, „limbă – după cum precizează Romulus Todoran, 1962, p. 124 – cu o mare putere de circulație în Transilvania și cu un pronunțat caracter oficial“.

Datorită grafiei etimologizante folosite de Ioan Bobb în dicționarul său, neologismele latino-romanice pătrunse prin filieră germană sau maghiară sunt mai greu de deosebit aici decât în *Lexiconul* de la Buda, unde fiecare cuvânt este notat și cu caractere chirilice, conform scrierii oficiale din Moldova și Țara Românească. Din această categorie, amintim: *șerimonie, concept, cifră, instanție* și (de remarcat formele duble) *ghelosie* sau *gelosie, gheneariu* sau *generariu* (LB); *gheograf, gheometra, loghica, letarghie* etc., la Ioan Bobb. Unele dintre elementele citate mai sus sunt semnalate de Romulus Todoran ca atestate în Transilvania încă de la începutul secolului al XIX-lea, iar la Ion Molnar, *Vocabularium nemțesc și românesc*, Sibiu, 1822, sunt menționați termeni ca *leghion* (indicat drept corespondent al germ. *Legion*), *leghitimălu*, *maghistrat* etc.

O parte dintre neologismele incluse în dicționarele amintite, cum ar fi *cygn* “lebedă” (IB) sau *fărfală* (LB) au o importanță doar documentară, fără a se putea certifica circulația lor în epocă – fie și efemeră –, deși sporadic sunt atestate și în alte lucrări lexicografice de proporții, de pildă în *Condica limbii rumânești* a lui Iordache Golescu. De fapt, raportate la întregul ansamblu de lexeme neologice inventariat de autorii celor două vocabulare, latinismele care nu s-au conservat în limba română sunt puține: *administră*, *canclu*, *cotignație* “schelă” (IB), *ariete*, *columb* etc. (LB).

Din bogatul contingent de neologisme puse în circulație de cele două dicționare, marea lor majoritate a rezistat timpului, care le-a confirmat astfel statutul de împrumuturi necesare, utilitatea. Dintre elementele introduse aici, unele au dispărut cu totul, cum sunt cele citate mai sus sau diverse derivate, mai ales adjectivale și adverbiale, altele și-au schimbat sensul (*rație* “socoteală”, *grație* “grațiere”, *deliberație* “sentință” etc.), iar altele au fost integrate în limba română sub o altă formă: *acție*, *aministrație*, *contaminu* “contaminez”, *experienție*, *elogie*, *evocație*, *importanție*, *rebellie* etc.

În Țara Românească, Iordache Golescu își elaborează lucrările într-o perioadă în care ruptura de Orient nu se produsese încă, fapt dovedit de numeroasele grecisme pe care cărturarul muntean le folosește în scrierile sale. Este necesar însă să ne reamintim că, în același timp, Occidentul romanic se afla în plină expansiune lingvistică în Muntenia, pe drumul deschis de Ienăchiță Văcărescu. Mărturii asupra acestui moment de răscruce găsim în *Condica limbii rumânești*, cea mai importantă realizare a lui Iordache Golescu.

Condica limbii rumânești este un dicționar explicativ, enciclopedic și etimologic, rămas până astăzi în manuscris. Redactată din dorința firească de a întocmi „un dicsionar [...] cu cuvinte dă toate științele, pentru care dă trebuință iaste a alerga și la alte

limbi străine“ (din „Cuvântul înainte“), *Condica* lui Golescu dobândește însă, prin calitățile sale, semnificațiile unei valoroase și originale contribuții.

Acest „cel dintâi dicționar explicativ complet al limbii române“ cuprinde „cuvinte ale limbii comune, cuvinte arhaice, regionale și neologice“ (Mircea Seche, 1966, p. 69). Golescu a folosit deci un material lexical variat și bogat, care acoperă peste 5000 de pagini, repartizate în 7 volume in-folio.

Prin expresia pe care o capătă în *Condica*, preocupările lui Iordache Golescu în domeniul limbii literare se încadrează în linia unui interes, larg manifestat în epocă, pentru cultivarea și fixarea normelor românei literare. Dicționarul-manuscris cuprinde, de pildă, indicații ortoepice (accentul este notat aproape cu regularitate: *absolút, canicólă, eccés, venál, vanílie, variiá, vasál* etc.) sau indicații referitoare la pluralul substantivelor și al adjectivelor, la gen, alternanțe vocalice și consonantice: „*sondă, -e* (f. ca *casă*). Din cuv. fr. *sonde*“; *ghimnosofist*, pl. *-ști* “adică filozofii indieni ce petrecea goli, dăspuieți prin pustietăți”; *rentă, -e; transpirație, -rății; voiaj, -uri; vocal, -i; vocală, -e; volum, -uri* etc.

Normarea nu trebuie înțeleasă în sensul că Golescu recomandă o anumită formă și proscribe o alta, considerând-o incorectă; opțiunea pentru o formă, în orice dicționar, implică deja o recomandare. În cazul în care un cuvânt are două sau mai multe forme de singular și plural, Golescu le notează cu consecvență, dând însă prioritate celor care în epocă se bucurau de o circulație mai mare: „*somnambulism, -uri* (n., ca *deal*) și *somnambulism, -e* (ca *lemn*), “starea, boala celui somnambul”. Recomandarea unei forme în locul alteia este însă clar exprimată când sunt folosite trimiterile de tipul: *stadion, -oane, v. stadiie*; articolul *stadiie* este lucrat astfel: „*stadiie, stadii*; și *stadiu*; [...] “locul dă dăprindere la alergătură [...]”“.

Faptul că în limba română contemporană unele substantive sunt utilizate cu alte forme decât cele care sunt menționate de

Golescu trebuie pus pe seama oscilațiilor caracteristice momentului. Adaptarea morfologică sau fonetică a neologismelor în limba română era încă în căutarea unui sistem.

În cazul unor cuvinte care prezintă variații de natură fonetică (*esperiență*, v. *expriență*; *escomunicație*, v. *excomunicație*; *avtonom*, v. *autonom*), recomandarea funcționează explicit. O asemenea intenție este formulată și în cazul în care autorul încearcă să impună în circulație un cuvânt neologic, literar, în locul unuia popular sau regional.

În raport cu alte dicționare ale vremii, și în primul rând cu acela al lui Ioan Bobb, care se adresa în mod deosebit elitei timpului, *Condica* lui Iordache Golescu cuprinde un inventar de lexeme mult mai bogat. Adunate laolaltă, împrumuturile neologice reprezintă un dicționar în dicționar.

O primă caracteristică, pe care o reținem din parcurgerea corpusului de cuvinte neolatine menționate în dicționarul lui Iordache Golescu, se referă la semnificația acestor unități lexicale. Termeni de origine latino-romană atestați în *Condica* aparțin, din punct de vedere semantic, unor sfere variate de activitate: artă, tehnică, știință, armată, administrație; unii definesc diferite noțiuni abstracte, alții indică ocupații, atitudini și trăsături umane: *a abdica*, *abonament*, *abstracție*, *absurd*, *abuz*, *a administra*, *agraf*, *alegație*, *arbaletă*, *aval*, *avariie*, *azur*, *cartuș*, *coincidentă*, *a consola*, *a conspira*, *constelație*, *a constitui*, *ecstravagant*, *emigrant*, *eșec*, *galvanism*, *gumă*, *garnizon*, *grimas*, *grilă*, *gută*, *iluzii*, *mină*, *obstinație*, *orient*, *ornament*, *revizie*, *vanilie*, *vapor*, *vestibul*, *vocație*, *volatil* etc.

Uneori, pe lângă definiția care însoțește aproape fiecare cuvânt-titlu, autorul indică și domeniul în care este folosit termenul respectiv: *adiție* < it. *adizione*, “adică adăogire, adunare, la aritmetică”; *solo* < it. *solo*, “ce însemnează singur; cuv. dă *muzică* ce însemnează o cântare ce să cântă dă unul singur”; *solstiție* < it.

solstizio, “cuv. dă *astronomiie* ce însemnează întoarcerea soarelui spre vară sau spre iarnă [...]” etc.

Alături de elementele lexicale, a căror prezență devenise relativ „tradițională“ în limba română, semnalăm de asemenea existența în *Condică* a unui mare număr de împrumuturi neolatine sau variante fonetice ale acestora, care pot fi considerate, până la noi cercetări în această privință, ca prime atestări în lexicul românesc.

Datat cu aproximație la 1830, dicționarul-manuscris al boierului cărturar Iordache Golescu este elaborat într-o perioadă în care prioritatea în domeniul lexicografiei este preluată de la transilvăneni de către cărturarii din Țara Românească. Începutul este marcat pertinent de însăși *Condica* lui Iordache Golescu. De dimensiuni impresionante, *Condica limbii rumânești* se deosebește fundamental de cele două dicționare din Transilvania, menționate mai sus. Deși pare imposibil ca Iordache Golescu să nu fi cunoscut realizările lexicografice ale Școlii Ardelene, este totuși dificil de sesizat un raport de filiație între *Condică* și dicționarele transilvănene. Contingentul foarte bogat de neologisme latino-romanice consemnate de I. Golescu în dicționarul său prezintă un număr redus de concordanțe cu materialul lexical folosit de autorii *Lexiconului budan* sau de Ioan Bobb. Cazurile de similitudine sau de coincidență dintre manuscrisul lui Golescu și dicționarele de la 1822 și 1825 nu confirmă utilizarea acestora din urmă ca surse principale pentru redactarea *Condicii*. Considerăm că elementele comune din sectorul neologic al dicționarelor muntene și ardelenesti menționate se justifică prin faptul că termenii respectivi erau deja consacrați în limbă de lucrări anterioare, cu o largă circulație de la o regiune românească la alta. De exemplu: *alegație* (IB, IG), *acord* (LB, IG), *arie* (IB, LB, IG), *astronomie* (IB, IG), *aritmetică* (IB, LB, IG), *baston* (LB, IG), *cacao(ă)* (LB, IG), *calcul* (IB, IG), *dominiu*, *domen*, *domin* (LB, IG), *elefant* (IB, LB, IG). Termeni ca *auspiciu*, *canibal*, *canonier*, *venal*,

virulență, șerif, prosperitate, a naturaliza, grilă, a republicaniza, reparabil, atestați în *Condică*, sau existența – la anumite elemente lexicale – a unor diferențe de structură fonetică: *ecsorchism, canicolă, eminență* (IG); *exorcism* (IB), *caniculă, eminenție* (LB) în dicționarele din Ardeal, subliniază convingător faptul că identificarea izvoarelor utilizate de lexicograful muntean rămâne încă o problemă deschisă viitorului.

Demn de reținut în atitudinea lui Golescu este de asemenea faptul că acesta, străin de preocupările puriste ale confrăților săi ardeleni, nu elimină din corpusul lexical al dicționarului cuvintele nelatinești. În concepția lui I. Golescu, îmbogățirea vocabularului românesc nu presupune, de pildă, o degrecizare a limbii române, ci dimpotrivă, alături de termeni moșteniți din latină sau de proveniență latino-romană, în *Condică* apar numeroase cuvinte de origine grecească, ieșite din uz sau folosite numai de elita grecofonă a Munteniei. Prin structura sa, *Condica* reflectă situația lexicului românesc și, în general, a limbii române din primele decenii ale secolului al XIX-lea: între Orient și Occident.

Numărul considerabil de neologisme latino-romane înregistrate în *Condică*, caracterul său explicativ și enciclopedic fac din dicționarul lui I. Golescu un instrument care depășește scopul didactic propus. Dar, din păcate, *Condica* nefiind publicată, efortul lui I. Golescu a rămas fără ecou în epocă. Ca și dicționarele de la Cluj și, respectiv, de la Buda, *Condica* lui Golescu conține însă date referitoare la existența unui sistem încă „în fieri“ de adaptare a împrumuturilor în limba română și oferă o imagine asupra posibilităților limbii române de absorbție a unui bogat contingent de împrumuturi neologice latino-romane.

Privite în ansamblu, *Dicționarul* lui Ioan Bobb, *Lexiconul budan* și *Condica limbii rumânești* reprezintă (alături de *Lexiconul* de la 1818 al lui Budai-Deleanu), în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, primele realizări lexicografice moderne din limba română. „Le trait d’union“ al celor trei dicționare este preocupa-

rea autorilor lor de a face din ele instrumente de cunoaștere a limbii române; instrumente care, când sunt publicate, au menirea să asigure totodată și răspândirea unor împrumuturi latino-romanece, necesare conținutului nou al vieții social-politice, economice și culturale din Țările Române.

Privite comparativ, cele trei dicționare prezintă însă numeroase deosebiri. Fiecare lexicon poartă amprenta spațiului în care este redactat (în *Dicționarul* lui Ioan Bobb și în *Lexiconul* de la Buda sunt cuprinse neologisme latino-romanece pătrunse în română prin filieră maghiară și germană; în *Condică*, multe grecisme) și reprezintă un anumit tip de orientare: *Dicționarul* lui Bobb și *Lexiconul budan* sunt expresia „dublei structuri socio-culturale a procesului de occidentalizare latino-romanică a limbii culturii românești din Transilvania“. Numărul mai mic de neologisme din *Lexiconul* de la Buda este interpretat de Alexandru Niculescu (1978, p. 146), în termeni socio-lingvistici, ca o dovadă a faptului că reprezentanții Școlii Ardelene urmăreau constituirea unei limbi literare solidare cu poporul, simbol al identității și al prestigiului național al românilor. Îmbogățirea și apropierea de celelalte limbi romanice urmăreau să asigure „coeziunea în interiorul comunității românești și delimitarea față de celelalte grupuri naționale“. Tot în termenii socio-lingvisticii, de cealaltă parte, „episcopul Ioan Bobb încerca să-și constituie o limbă a puterii, pentru elitele ecleziastice oficiale ale puterii“. *Condica limbii rumânești* este rezultatul unui efort uriaș, al unui spirit deschis, lipsit de prejudecăți, care a sesizat capacitatea de asimilare a limbii române.

Prestigiul *Lexiconului* de la Buda și proba pe care o oferă *Condica* lui Golescu asupra posibilităților limbii române de la începutul secolului al XIX-lea de a încorpora un număr impresionant de neologisme constituie două puncte de reper de importanță majoră nu numai pentru lexicografia din țara noastră, ci și pentru evoluția limbii române literare. Împrumuturile atestate în aceste dicționare pot furniza, de exemplu, date asupra tendințelor din

limba română de la din începutul veacului al XIX-lea și servesc ca punte de orientare în delimitarea trăsăturilor și a sectoarelor în care se produce cu precădere occidentalizarea latino-romanică a românei literare. Efortul autorilor dicționarelor de la 1822–1823, 1825 și 1830 de a acoperi prin împrumuturi latinești și romanice absența unor termeni care să desemneze noțiuni abstracte sau elemente ale culturii spirituale și materiale face dovada unei atitudini conștiente, pornite din necesitatea de a contribui la emanciparea limbii și a culturii românești. Orientarea spre latină și mai ales spre limbile romanice înseamnă pasul decisiv în procesul de modernizare a limbii române și contribuie la stabilirea normelor literare și la internaționalizarea lexicului românesc cu împrumuturi de origine latino-romanică.

Perspectiva latino-romanică, care îi reunește pe cărturarii români de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor, devine – de la această epocă – o dimensiune permanentă a culturii și a civilizației din spațiul carpato-dunărean. Acest fapt este confirmat în primul rând de structura dicționarelor publicate după *Condica* lui Golescu. Drumul deschis de învățații ardeleni și de Golescu este continuat/ valorificat de Vaillant/ Poenar, Aaron, Hill/ T. Stamati/ etc., care, alături de elementele atestate în dicționarele anterior realizate sau în alte tipuri de scrieri, introduc în lucrările lor lexicografice noi împrumuturi, mai ales de origine franceză.

Împrumuturile livrești din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea pun bazele unei prime etape de tranziție spre modernitate. Dicționarele/ glosarele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la *Condica* lui Golescu sunt, prin structura lor, expresia dualității semnalate de istoriile limbii literare, între limba tradițională a cărților și cea de origine livrescă. După 1830, în atitudinea față de împrumuturile latino-romanice – manifestată în dicționarele prezentate – distingem două tendințe: (1) de îmbogățire a lexicului românesc cu elemente necesare, cerute de schimbările produse în

diversele sfere ale vieții sociale, și (2) de absorbție a unui număr tot mai mare de împrumuturi de lux – dintre care, cu timpul, multe vor deveni necesare -, ceea ce deschide calea folosirii cuvintelor de proveniență latino-romanică în scopuri expresive.

Ca obiect cultural, dicționarul înregistrează cuvinte. Dar lexiconul nu trebuie privit ca o simplă arhivă de termeni. El este un document lingvistic, dar și o expresie a culturii și a mentalității epocii în care a fost elaborat. Prin elementele latino-romanice încorporate în structura lexicoanelor examinate, acestea sunt, pentru noi, semnificative pentru problemele limbii literare din acea perioadă, dar și pentru mentalitatea timpului, deschisă spre Occident.

BIBLIOGRAFIE

SIGLE

- CR = “Curierul românesc” (1829-1830), București.
- DA = *Dicționarul limbii române*. Tomul I (A-de), tomul II (F-lojniță), București, 1913-1937 [Academia Română].
- DCECH = Joan COROMINAS, José A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I-VI, Madrid, Gredos, 1991.
- DCR = Florica DIMITRESCU, *Dicționar de cuvinte recente*, Logos, București, 1997².
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975.
- DILR = Gheorghe CHIVU, Emanuela BUZĂ, Alexandra ROMAN MORARU, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, Editura Științifică, București, 1992.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei, București, 1965-.
- DN = Florin MARCU, Constant MANECA, *Dicționar de neologisme*, Editura Academiei, București, 1978³.
- DOOM = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei, București, 1982.
- DRAE = *Diccionario de la lengua española*, I-II, Madrid, Real Academia Española, 1992.
- EI = Martín ALONSO, *Enciclopedia del idioma. Diccionario histórico y moderno de la lengua española (siglos XII - XX). Etimológico, tecnológico, regional e hispanoamericano*, I-III, Madrid, Aguilar, 1958.
- GNT = “Gazeta Teatrului Național”, 1836-1838.
- IB = Ioan BOBB, *Dictionariu rumânesc, lateinesc și unguresc*, I-II, Cluj, 1822-1823.
- IG = Iordache GOLESCU, *Condica limbii rumânești* (1830) (cotă BA 844-850).
- IHR = Ion Heliade Rădulescu, *Vocabular de vorbe streine în limba română*
- LB = *Lexiconul budan (Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu)*, Buda, 1825.
- PAH = P. POENAR, F. AARON, G. HILL, *Vocabular franțezo-românesc după cea din urmă ediție a dicționarului de Academia franțozească, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicționare*, I-II, București, 1840-1841.

TRDW = H. TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I-III, ediție de Paul MIRON, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1986.

I. Surse

Ion BUDAI-DELEANU, *Lexiconu românescu-nemțescu* (1818) (cota BA 3728 – 3731).

Ion BUDAI-DELEANU, *Scrieri lingvistice*. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și note de Ion Gheție, Editura Științifică, București, 1970.

Theodoru CODRESCU, *Dictionariu franceso-romanu*, dupre editiunea domnilor P. Poienaru, F. Aron și G. Hill, sporitu și adaugitu cu latineste de pe dictionariulu lui Boïste, Iași, 1859.

Ion HELIADE RĂDULESCU, *Scrieri lingvistice*. Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Editura Științifică, București, 1973.

Paul IORGOVICI, *Observații de limba rumânească*. Prefață de Ștefan Munteanu, ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Facla, Timișoara, 1979.

Samuelis KLEIN, *Dictionarium valachico-latinum* (1801/ 1805), ediție de GÁLDI László, Budapesta, 1944.

Șt. MUNTEANU, D. DAVID, Ileana OANCEA, V. D. ȚÂRA, *Crestomație românească. Texte de limbă literară*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.

G. A. POLIZU, *Vocabular româno-german*, Brașov, 1857.

T. STAMATI, *Disionărașu românescu de cuvinte tehnice și altele greu de înțelesu*, Iași 1851.

T. STAMATI, *Vocabulariu de limba germană și română*, Iași, 1852.

Școala Ardeleană, I-II. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Florea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Minerva, București, 1983.

J. A. VAILLANT, *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozescu și franțozescu-rumânesc urmat de un mic vocabular de omonime*, București, 1839.

II. Lucrări de referință

Gh. ADAMESCU, *Adaptarea neologismelor la mediu*, București, 1938.

Jana ALBIN, *Sufixele -ism și -ist*, in *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Editura Academiei, București, 1959, p. 123-131.

Mioara AVRAM, *Despre gramatica lui Iordache Golescu*, in *Iordache Golescu, Scrieri alese*, Cartea Românească, București, 1990, p. 396-407.

- N. BĂNESCU, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, Vălenii-de-Munte, 1910.
- N. BĂNESCU, *Marele vornic Iordache Golescu*, București, 1910.
- ****Bibliografia analitică a limbii române literare (1780–1866)*, Editura Academiei, București, 1972.
- Cornelia C. BODEA, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786–1830*, in „*Studii. Revistă de istorie*”, 3, IX (1956), p. 87-106.
- Rodica BOGZA-IRIMIE, *Termeni politico-sociali în primele periodice românești*, Universitatea din București, 1974.
- Marin BUCUR, *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea*, I, Editura Academiei, București, 1969.
- Ileana BUCURENCIU, Coman LUPU, *La première traduction roumaine de “El Criticón” de Baltasar Gracián*, in *Etudes romanes. III. „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane”*, XIII (1978). *Hommage à Iorgu Iordan à l’occasion de son quatre-vingt-dixième anniversaire*, Bucarest, 1978, p. 73-82.
- Ion BULEI, *Scurtă istorie a românilor*, Meronia, București, 1996.
- José Jesús de BUSTOS TOVAR, *Contribución al estudio del cultismo léxico medieval*, Madrid, 1974 [BRAE].
- B. CAZACU, *Probleme ale studierii lexicului limbii române literare în secolul al XX-lea*, in „*Studii și cercetări lingvistice*”, 3, XIII (1962), p. 479-490.
- G. CĂLINESCU, *Material documentar: Iordache Golescu*, in „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*”, 4, IX (1960), p. 740-742.
- G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Minerva, București, 1982.
- Elizabeth CLOSE, *The Development of Modern Rumanian. Linguistic Theory and Practice in Muntenia. 1821-1838*, Oxford University Press, 1974.
- ****Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I-II, Editura Academiei, București, 1956, 1958.
- Paul CORNEA, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, Minerva, București, 1972.
- Mariana COSTINESCU, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979.
- Ion COTEANU, Marius SALA, *Etimologia și limba română. Principii, probleme*, Editura Academiei, București, 1987.
- Teodora CRISTEA, *Dicționarele francezo-române și româno-franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, in „*Analele Universității București*”. *Seria Științe Sociale. Filologie*, 23, X (1961), p. 631-639.
- Doina DAVID, *Limbă și cultură. (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Facla, Timișoara, 1880.

- Ovid DENSUSIANU, *Literatura română modernă*, Editura Eminescu, București, 1985.
- Paula DIACONESCU, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne. Partea I. Probleme de normare a limbii literare moderne (1830-1880)*, Universitatea din București, 1974.
- *** *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, București, 1979.
- Florica DIMITRESCU, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.
- Neagu DJUVARA, *Le Pays Roumain entre Orient et Occident. Les Principautés danubiennes au début du XIXe siècle*, Publications Orientalistes de France, 1989.
- Jean DUBOIS, Claude DUBOIS, *Introduction à la lexicographie. Le dictionnaire, Langue et langage*, Larousse, Paris, 1971.
- Alexandru DUȚU, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821). Studii și texte*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Alexandru DUȚU, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Minerva, București, 1978.
- Pompiliu ELIADE, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile*, Univers, București, 1982.
- Vlad GEORGESCU, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Humanitas, București, 1992.
- Ion GHEȚIE, *Glosare de neologisme la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Limba română”, X (1961), 6, p. 557–566.
- Ion GHEȚIE, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, Editura Academiei, București, 1966.
- Ion GHEȚIE, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Ion GHEȚIE, *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- Constantin C. GIURESCU, Dinu C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Albatros, București, 1975².
- Iordache GOLESCU, *Scrieri alese. Teatru. Pamflete. Versuri. Proverbe. Traduceri. Excerpte din **Condica limbii rumânești** și din **Băgări de seamă asupra canoanelor grămătești***. Ediție și comentarii de Mihai Moraru. Tabel biobibliografic și repere critice de Coman Lupu. Cuvânt înainte și coordonare de acad. Al. Rosetti, *Cartea Românească*, București, 1990.
- Al. GRAUR, *Etimologii românești*, Editura Academiei, București, 1963.
- Victor GRECU, *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*, Facla, Timișoara, 1973.

- Elena GRIGORIU, *Zorii teatrului cult în Țara Românească*, Albatros, București, 1983.
- P. V. HANEȘ, *Studii de istorie literară*, Minerva, București, 1970.
- I. HELIADE RĂDULESCU, *Bucăți alese*, Universala, București, 1909.
- Ion HELIADE RĂDULESCU, *Gramatică românească, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo*, Editura Eminescu, București, 1980.
- Theodor HRISTEA, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Editura Științifică, București, 1968.
- Theodor HRISTEA (coordonator), *Sinteze de limba română*, Albatros, București, 1984³.
- Liliana IONESCU-RUXĂNDOIU, Dumitru CHIȚORAN, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
- Anastasiu IORDACHE, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- Iorgu IORDAN, *Sufixe românești de origine recentă*, în „Buletinul Institutului de Filologie «Alexandru Philippide»”, VI (1939), p. 22 urm.
- Iorgu IORDAN, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, Socec & Co., București, 1947².
- Iorgu IORDAN, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XV (1964), 4, p. 407 urm.
- N. IORGA, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, Minerva, București, 1977.
- ****Istoria literaturii române. II. De la Școala Ardeleană la Junimea*, Editura Academiei, București, 1968.
- ****Istoria literaturii române. Studii*, Editura Academiei, București, 1979.
- G. IVĂNESCU, *Studii de istoria limbii române literare. Ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu*, Junimea, Iași, 1989.
- G. IVĂNESCU, L. LEONTE, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, VII (1956), fasc. 2 – Filologie.
- Mihail KOGĂLNICEANU, *Tainele inimei. Scrieri alese*, Minerva, București, 1973.
- René LAGANE, Jacqueline PINCHON, *La norme*, în „Langue française”, 16/1972, Larousse, Paris.
- Maurice LE ROY, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Editions de l'Université de Bruxelles, 1971².
- *** *Limba română literară în secolul al XVIII-lea. I. Lexicul tipăriturilor blăjene din perioada 1750-1780*, III, Universitatea din Timișoara, 1985.
- Coman LUPU, *Le lexique d'origine latino-romane dans la „Condica” de Goleșcu*, în „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane”, Bucarest, X (1974), p. 11-116.

- Coman LUPU, Iordache Golescu și Romania, in Cercetări actuale în domeniul limbilor și literaturilor străine, A.S.E., București, 1975, p. 126-131.
- Coman LUPU, Lexicul romanic din „Condica limbii rumânești” a lui Iordache Golescu in Unitate și diversitate în Romania, Universitatea din București, 1976, p. 151-167.
- Coman LUPU, Normă și codificare în dicționare românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, in “Studii și cercetări lingvistice”, 1, XLIII (1992), p. 51-53.
- Mihaela MANCAȘ, Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea), Universitatea din București, 1974.
- N. MANOLESCU, Istoria critică a literaturii române, I, Minerva, București, 1991.
- Alexandru MARCU, Simion Bărnăuțiu și Pietro Monti cu o scrisoare inedită, in Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor și foștilor săi elevi, București, 1927, p. 251-256.
- Rutilio MARTINEZ OTERO, Cultismos, in „Archivum”, IX (1959), 1-2, p. 189-215.
- Samuil MICU, Gheorghe ȘINCAI, Elementa linguae daco-romanae sive valachicae. Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrengea, Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
- G. MIHĂILĂ, Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI), Editura Enciclopedică Română, București, 1974.
- Ștefan MUNTEANU, Vasile V. ȚÂRA, Istoria limbii române literare, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- D. MURĂRAȘU, Istoria literaturii românei, Cartea Românească, București, 1946.
- I. NEGOIȚESCU, Istoria literaturii române. I (1800-1945), Minerva, București, 1991.
- Aurel NICOLESCU, Școala Ardeleană și limba română, Editura Științifică, București, 1971.
- Alexandru NICULESCU, L'occidentalisation romane du roumain moderne. Une analyse socio-culturelle, in Mélanges offerts à Carl Theodor Gossen, Francke Verlag – Marche Romane, Bern – Liège, 1976, p. 665-669.
- Alexandru NICULESCU, Individualitatea limbii române între limbile romane. II. Contribuții socioculturale, Editura Științifică, București, 1978.
- Dimitrie C. OLLĂNESCU, Teatrul la români, Editura Eminescu, București, 1981.
- D. PANAITESCU-PERPESSICIUS, Iordache Golescu, lexicolog, folclorist și scriitor, in „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, III (1954), p. 27-38.

- Cornelia PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Lidia DEMÉNY, Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (secolele XVII–XIX), Editura Eminescu, București, 1985.
- Iosif PERVAIN, Ana CIURDARIU, Aurel SASU, Românii în periodicele germane din Transilvania, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Al. PIRU, Istoria literaturii române de la origini până la 1830, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- N. POPA, Școala din Moldova ca instrument de difuzare a științei. 1829–1848, in „Studii și cercetări științifice”, Iași, V (1954), 3–4, p. 529–564.
- D. POPOVICI, Cercetări de literatură română, Cartea Românească, Sibiu, 1944.
- D. POPOVICI, Romantismul românesc (1829-1840), Editura Tineretului, București, 1969.
- Sextil PUȘCARIU, Limba română. I. Privire generală. Prefață de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan, Minerva, București, 1976.
- Andrei RADU, Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire, Dacia, Cluj-Napoca, 1982.
- Sanda REINHEIMER, Liliane TASMOWSKI, Pratique des langues romanes. Espagnol, français, italien, portugais, roumain, L’Harmattan, Paris – Montréal, 1997.
- Sanda REINHEIMER RÎPEANU, Oana SĂLIȘTEANU, Fonetismo semidotto o semipopolare nelle lingue romanze occidentali, in „Revue roumaine de linguistique“, XXXII (1987), 3, p. 271–276.
- I. RIZESCU, Sufixe noi neproductive și puțin productive, in Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, III, Editura Academiei, București, 1962.
- Al. ROSETTI, B. CAZACU, L. ONU, Istoria limbii române literare. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea, Minerva, București, 1971².
- Marius SALA, Jana BALACCIU-MATEI, Derivate sau moștenite?, in “Studii și cercetări lingvistice”, 4, XXXIV (1983), p. 311-313.
- Marius SALA, Lenguas en contacto, Gredos, Madrid, 1998.
- Luiza SECHE, Mircea SECHE, Despre adaptarea neologismelor în limba română literară, in „Limba română”, XIV (1965), 6, p. 677-687.
- Mircea SECHE, Câteva păreri despre limba literară în prima jumătate a secolului al XIX-lea, in „Limba română”, 2, VII (1958), p. 93–95, și 1, VIII (1959), p. 102–106.
- Mircea SECHE, Schiță de istorie a lexicografiei române, I, Editura Științifică, București, 1962.
- Mariana STĂNCIULESCU CUZA, Italianism și italianisme în perioada de formare a limbii române literare, Universitatea din București, 1992.

- ***Studii de limbă literară și filologie, I-III, Editura Academiei, București, 1969, 1972, 1974.
- Lazăr ȘĂINEANU, Istoria filologiei române. Studii critice, București, 1892², p. 125–141, 227.
- Lazăr ȘĂINEANU, Doi gramatici munteni. Ienăchiță Văcărescu și Iordache Golescu, in „Revista nouă”, București, IV (1892), p. 11–12.
- Romulus TODORAN, Contribuții la studiul terminologiei juridic-administrative românești din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea în Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea, Editura Academiei, București, 1962, p. 103-136.
- Mircea TOMESCU, Calendarele românești (1733-1830). Studiu și bibliografie, București, 1957.
- Despina URUSU, Din istoria terminologiei românești privitoare la teatru, in „Studii și cercetări științifice”, Iași, XI (1960), p. 89-98.
- Despina URUSU, Din istoria terminologiei privitoare la arhitectură și sculptură, in “Studii și cercetări științifice”, XII (1961), p. 85-97.
- Despina URUSU, Rolul accentului în stabilirea etimologiei unor neologisme ale limbii române, in “Studii și cercetări științifice”, XIII (1962), p. 7-20.
- Despina URUSU, Încadrarea morfologică a substantivelor neologice, în limba română din perioada 1760-1860, in „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XVI (1965), p. 113-121.
- Despina URUSU, Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară din perioada 1760-1860, in Studii de limbă literară și filologie, I, Editura Academiei, București, 1969, p. 131-154.
- N. A. URUSU, Formarea terminologiei științifice românești, Editura Științifică, București, 1962.
- N. A. URUSU, Le problème de l'étymologie des néologismes du roumain, Conférence Nationale de Linguistique Roumaine, Bucarest, 1964, p.1-13.
- N. A. URUSU, Problema etimologiei neologismelor limbii române, in „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XVI (1965), p. 105–111.
- N. A. URUSU, O disertație necunoscută de la 1822 privitoare la limba română literară, in Studii de limbă literară și filologie, I, Editura Academiei, București, 1969, p. 155-170.
- Lucia WALD (redactor responsabil), Istoria gândirii lingvistice românești. Texte comentate, I, Universitatea din București, 1987.
- Mihai Zamfir, Emil BOLDAN, Șt. CAZIMIR, Gh. CIOMPEC, Istoria literaturii române de la origini până la sfârșitul secolului al XIX-lea I-II, Universitatea din București, 1971-1972.
- Bohumil ZAVADIL, Por una teoría de la codificación de la norma estándar en los países hispanoamericanos, in „Revista de Filología Románica” (Madrid), IV (1986), p. 295-299.

ANEXĂ

Această secțiune cuprinde două părți:

I. o listă de elemente livrești;

II. cuvinte ce au, în dicționarele cercetate de noi (IG, LB), indicații etimologice care nu satisfac exigențele științifice de astăzi în acest domeniu.

În primul inventar am inclus cuvintele care apar menționate în lucrarea noastră - cu indicații (în paranteză) privitoare la izvor - și care sunt excerptate din dicționarele sau scrierile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - prima jumătate a veacului al XIX-lea, consultate de noi. Am menținut în lista noastră și elemente extrase din IB, LB și IG, pe care nu le-am folosit pentru a ilustra diversele aspecte puse în discuție. Am semnalat de asemenea cazurile când forma unui cuvânt atestat în izvoarele noastre diferă de cea din limba actuală. Cuvântul-titlu are forma din sursă în cazul în care nu este atestat de dicționarele uzuale actuale (DEX, DN).

În câteva situații, am păstrat glosările din original, din două motive: 1. am considerat că pot prezenta interes (vezi *antipodes*) ca tip de definiție lexicografică; 2. pentru a evita eventualele dificultăți în identificarea/ înțelegerea cuvintelor atestate în sursele noastre, dar inexistente în dicționarele uzuale de astăzi (vezi *antipoarta*).

Toate lexemele catalogate mai jos fac parte din clasa elementelor livrești, în sensul larg al termenului (împrumuturi, dar și derivate de la acestea). Precizările etimologice notate între paranteze drepte sunt cele care apar în DEX. Am folosit reperete etimologice din DN numai pentru termenii neatestați în DEX. La cuvintele neînregistrate în DEX sau DN și care sunt formate pe teren românesc, cu afixe productive și astăzi, am făcut mențiunea

derivat/ creat pe teren românesc etc. După parantezele drepte am notat echivalentele latinești ale intrărilor, așa cum apar în IB, LB, Iorgovici - ca posibile sugestii etimologice, dar și semantice, pentru anumite elemente românești -, și, unde este atestat în sursă, etimonul indicat de autorii LB sau de Golescu în *Condică*.

La câteva dintre cuvinte am păstrat și datele de natură morfologică, pentru a completa informațiile privitoare la normă și codificare oferite în lucrarea noastră.

Pentru termenii din *Condica* lui Golescu, am folosit sigla IG, aceeași din lucrarea noastră. Pe cei atestați în alte scrieri golesciene, i-am înregistrat cu mențiunea I. Golescu.

Optând pentru DEX, considerăm că am făcut cea mai bună alegere posibilă pentru soluțiile etimologice la care să raportăm termenii din inventarul nostru. Singurul dicționar care ar mai putea fi luat în discuție pentru secțiunea etimologică este TRDW, dar... Unele propuneri etimologice din TRDW coincid cu cele din DEX: *a adnota* < lat. DEX/ lat. TRDW; *absint* < fr. DEX/ fr. TRDW; *aliaj* < fr./ fr.; *a alia* < fr./ fr.; *album* < fr./ fr.; *a ambiționa* < fr./ fr.; *abstract* < lat., germ., fr./ lat., germ., fr. În alte cazuri, coincidența este parțială: *ambulanță* < fr., lat. DEX/ fr., it. TRDW; *a agita* < fr., lat./ fr.; *adversar* < fr., lat./ fr.; *adiacent* < fr., lat./ fr., it. Există însă și situații în care soluțiile etimologice din cele două dicționare diferă total: *academie* < fr., lat. DEX/ it. TRDW; *analiză* < fr./ gr., lat. Dar nu deosebiri de felul celor semnalate ne-au determinat să evităm TRDW.

Față de prima ediție, TRDW publicat în 1986 prezintă două avantaje pentru sectorul neologic: 1. inventarul a fost substanțial îmbogățit, dar nu se poate raporta la DEX; 2. toate împrumuturile livrești sunt datate. Deci un motiv pentru care am renunțat în mod deliberat la folosirea TRDW a fost absența din această lucrare lexicografică a unui număr însemnat de lexeme care apar în ANEXA noastră. În schimb, acestea sunt incluse în DEX: *abominabil*, *absolutoriu*, *acatalepsie*, *acordare*, *acta*, *actuar*, *administrat*,

adulterin, adversitate, aerografie, aerologie, aerometrie, alantoidă, alegație, alfabetic, alibi, alterat, ambigen, ambiguitate, ambiguu, amică, amigdală, anacreontic, anaforic, analogic, anapest, atacabil etc. Pe de altă parte, dacă datările fac din TRDW o lucrare de referință, modul în care s-au rezolvat problemele ridicate de originea cuvintelor neologice ridică multe semne de întrebare. De exemplu, la *abecedar*, secțiunea etimologică ne indică *abc*. Pentru *a analiza*, datat la 1795, se face trimitere la *analiză* (< gr., lat.), atestat la 1799. Iată de ce recomandăm ca, pentru proveniența elementelor livrești, TRDW să fie folosit cu prudența cuvenită.

I.

1. **abate** (Bărnăuțiu) [< it. *ab(b)ate*, DEX];
2. **abație** (*abbatie*, IB; *avație*, LB) [< din it. *ab(b)azia*, DEX]; lat. *abbatia*, LB, IB;
3. **abdica (a)** (IG, Polizu) [< fr. *abdiquer*, lat. *abdicare*, DEX] < fr. *abdiquer*, IG;
4. **abdicator** (IG) [nu este înregistrat în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui I. Golescu, din (*a*) *abdica* + *-tor*];
5. **abdicație** (Polizu) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *abdication*];
6. **abecedar** (și *abețedar*, IG; *abecedari*, IB; *abecedă*, *abețedă*, LB; *abețedar*, Vaillant; IHR) [< lat. *abecedarius*, fr. *abécédaire*, DEX] lat. *abecedarium*, IB, LB;
7. **abis** (IB; *abisu*, Stamati) [< fr. *abyse*, lat. *abyssus*, DEX] lat. *abissus*, IB;
8. **abjurație** (*abjurație*) “adică tăgăduire, lepădare dă lege, dă oarece”, IG) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *abjuration*, lat. *abjuratio*] < fr. *abjuration*, IG;
9. **abnegație** (Kogălniceanu) [< fr. *abnégation*, DEX];
10. **abominabil** (IHR) [< fr. *abominable*, lat. *abominabilis*, DEX];
11. **abominație** (IHR) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *abomination* sau din it. *abominazione*];
12. **abona (a)** (“adică a tocmi la teatr o lojă sau a să tocmi pentru oarece la noroc”, IG; Polizu, Vaillant) [< fr. *abonner*, DEX];
Și derivate în IG: *abonător*, *abonătoare*, *abonat*, *abonată*, *abonare*, *abonătură*, *abonăcios*, *abonăcioasă*, *abonelnic*, *abonelnică*, *abonatic*, *abonatică*, *neabonat...*

13. **abonament** (“adică plată, tocmeală pentru un loc la un teatru sau pentru oarece la noroc”, IG; GTN, Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *abonnement*, DEX] < fr. *abonnement*, IG;
14. **abonat** (IG, Vaillant) [din (*a*) *abona*, prin conversiune, DEX];
15. **aborda (a)** (IG) [< fr. *aborder*, DEX] < fr. *aborder*, IG;
16. **abordator** (IG) [nu există în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui I. Golescu, din (*a*) *aborda* + *-tor*];
17. **abroga (a)** (Iorgovici) [< lat. *abrogare*, fr. *abroger*, DEX] lat. *abrogare*, Iorgovici;
18. **abrogație** (Iorgovici) [< lat. *abrogatio*, fr. *abrogation*, DEX] lat. *abrogatio*, Iorgovici;
19. **abrutism** (IHR) [nu este înregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *abrutissement*];
20. **absent** (*absant* “adică cel ce nu este dă față, i să împotrivese *prezent*, cel ce iaste dă față”, IG) [< fr. *absent*, lat. *absens*, DEX] < fr. *absent*, IG;
21. **absență** (*absenția*, Iorgovici) [< fr. *absence*, lat. *absentia*, DEX] lat. *absentia*, Iorgovici;
22. **absint** (*absinthiu*, IB) [< fr. *absinthe*, DEX] lat. *absynthium*, IB;
23. **absolut** (IG, *Proclamația de la Izlaz*, Polizu) [< lat. *absolutus*, DEX] < fr. *absolu*, IG;
24. **absolutism** (IG, Polizu) [< fr. *absolutisme*, DEX];
25. **absolutoriu** (*absolutor* “care dă slbozeniie, dă iertare...”, IG) [< lat. *absolutorius*, germ. *Absolutorium*, DEX];
26. **absoluțiune** (*absoluție*, IG) [< fr. *absolution*, lat. *absolutio*, DEX];
27. **absorbi (a)** (Vaillant) [< fr. *absorber*, DEX];
28. **absorbție** (Polizu) [< fr. *absorption*, lat. *absorptio*, DEX];
29. **abstract** (IG) [< lat. *abstractus*, germ. *abstrakt*, fr. *abstrait*, DEX];
30. **abstracție** (*abstracție*, IG) [< fr. *abstraction*, lat. *abstractio*, DEX] < fr. *abstraction*, IG;
31. **absurd** (IG, Budai-Deleanu, Polizu) [< fr. *absurde*, lat. *absurdus*, DEX] < fr. *absurde*, IG;
32. **absurditate** (“lucrarea, ființa celui absurd”, IG; Budai-Deleanu) [< fr. *absurdité*, lat. *absurditas*, DEX];
33. **abuz** (IG, Polizu, Vaillant) [< fr. *abus*, lat. *abusus*, DEX] < it. *abuso*, IG;
34. **academic** (Budai-Deleanu, Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *académique*, lat. *academicus*, DEX];
35. **academie** (Budai-Deleanu, Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *académie*, lat. *academia*, DEX];
36. **academist** (Polizu) [nu apare în DEX; DN: < fr. *académiste*];
37. **acatalepsie** (PAH) [< fr. *acatalepsie*, DEX];
38. **acataleptic** (PAH) [nu apare în DEX; DN: < fr. *acataleptique*];

39. **accent** (*accentu*, Ienăchiță Văcărescu; și *acțent*, Polizu; *acțent*, Vaillant; PAH) [*< fr. accentu, lat. accentus, DEX*];
40. **accepta (a)** (Polizu) [*< fr. accepter, lat. acceptare, DEX*];
41. **aces** (IG) [*< fr. accès, lat. accessus, DEX*];
42. **acesoriu** (PAH) [*< fr. accessoire, lat. accessorius, DEX*];
43. **accident** (*accidente*, Iorgovici; PAH) [*< fr. accident, lat. accidens, DEX*] lat. *accidens*, Iorgovici;
44. **acomoda (a)** (Polizu, PAH) [*< fr. accommoder, lat. accommodare, DEX*];
45. **acompania (a)** (Polizu, PAH; *a acompaniarisi*, Vaillant) [*< fr. accompagner, DEX*];
46. **acord** (*acordu*, LB; *accorda*, IB; IG, CR, Polizu, Vaillant) [*< fr. accord, it. accordo, DEX*] *< fr. accord, IG; lat. conventio, IB*;
47. **acorda (a)** (*accord* “impac”, IB; Polizu, Vaillant) [*< fr. accorder, DEX*] lat. *paco*, IB;
48. **acordare** (*accordare*, IB) [din (*a*) *acorda* + *-re*, DEX] lat. *compositio*, IB;
49. **acordator** (*accordatoriu*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română, din (*a*) *acorda* + *-tor*] lat. *pacificator*, IB;
50. **acta** (*acte*, IB) [*< lat. acta, DEX*] lat. *acta*, IB;
51. **activ** (*actev*, IB; *ativ*, Ienăchiță Văcărescu) [*< fr. actif, lat. activus, rs. aktiv; la I. Văcărescu, din it. attivo*] lat. *activus*, IB;
52. **actor** (IB, GTN) [*< fr. acteur; lat. actor, DEX*] lat. *actor*, IB;
53. **actricie** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumutat din lat. *actrix*, înlocuit în limba literară de *actriță* *< fr. actrice, DEX*] lat. *actrix*, IB;
54. **actual** (IB, Polizu) [*< fr. actuel, lat. actualis, DEX*] lat. *actualis*, IB;
55. **actuar** (*actuariu*, IB) [*< fr. actuare, lat. actuarius, DEX*] lat. *actuarius*, IB;
56. **acțiune** (*actie*, IB) [*< fr. action, lat. actio, DEX*] lat. *actio*, IB;
57. **acuarelă** (“adică zugrăveala cu cele mai frumoase, mai luminoase, mai strălucitoare vâpseli dă China”, IG; Polizu) [*< fr. aquarelle, DEX*] *< fr. aquarelle, IG*;
58. **acuariu** (IB, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat din latină];
59. **acuza (a)** (Polizu) [*< fr. accuser, lat. accusare, DEX*];
60. **acuzăție** (Polizu, Stamati) [*< fr. accusation, lat. accusatio, DEX*];
61. **adagiu** (“disă, pildă, parimie”, LB) [*< lat. adagium, fr. adage, DEX*] lat. *adagium, proverbium*, LB;
62. **adamist, -ă** (“cei ce iubesc să umble goli, dăspuieți ca Adam”, IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
63. **aderent** (Budai-Deleanu) [*< fr. adhérent, lat. adherens, DEX*];
64. **adiacent** (și *adjacent*, IG) [*< fr. adjacent, lat. adiacens, DEX*] *< it. adiacente, fr. adjacent(!), IG*;

65. **adio** (“adică cu Domnul, rămâi sănătos”, IG) [< it. *addio*, fr. *adieu*, DEX] < it. *addio*, IG;
66. **adiție** (și *adiție*, Iorgovici; *adiție* “adică adăogire, adunare la aritmetică”, IG) [< fr. *addition*, lat. *additio*, DEX] lat. *additio*, Iorgovici; < it. *addizione*, IG;
67. **adjectiv** (și *adjetiv*, IG) [< fr. *adjectif*, lat. *adjectivum*, DEX] < fr. *adjectif*, IG;
68. **administra (a)** (IG, Polizu) [< fr. *administrer*, lat. *administrare*, DEX] < fr. *administrer*, IG; În IG, alte cuvinte notate de autor sub intrarea *a administra*: *administretoare*, *administrată*, *administrativă*, *administrătură*, *administrăcios*, *administrăcioasă*, *administrelnic*, *administratic*, *administratnică*, *neadministrat...*
69. **administrare** (IG) [în DEX, derivat din (*a*) *administra* + *-re*];
70. **administrat** (IG) [în DEX, din (*a*) *administra*, prin conversiune];
71. **administrativ** (IG, Polizu, Vaillant) [< fr. *administratif*, lat. *administrativus*, DEX];
72. **administrator** (*administretor*, IG; IB, Vaillant) [< fr. *administrateur*, lat. *administrator*, DEX] lat. *administrator*, IB;
73. **administrație** (*administrațiile*, IG; *administratie*, IB; Polizu) [< fr. *administration*, lat. *administratio*, rs. *administrația*, DEX] lat. *administratio*, IB;
74. **administră** (*administra*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *administra*, *-ae*, IB;
75. **administru** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *administer*, IB;
76. **admite** (*admitere*, Iorgovici) [< fr. *admettre*, lat. *admittere*, DEX] lat. *admittere*, Iorgovici;
77. **admonițiune** (*admoniție*, IB) [< fr. *admonition*, lat. *admonitio*, DEX] lat. *admonitio*, IB;
78. **adnota (a)** (Polizu) [< lat. *adnotare*, *annotare*, DEX];
79. **adnotație** (Polizu) [< lat. *adnotatio*, *annotatio*, DEX];
80. **adopta (a)** (IG, Polizu, Vaillant) [< fr. *adopter*, lat. *adoptare*, DEX] < fr. *adopter*, IG;
81. **adoptare** (Polizu) [< (*a*) *adopta* + *-re*, DEX];
82. **adoptiv** (Polizu) [< fr. *adoptif*, lat. *adoptivus*, DEX];
83. **adora (a)** (IG) [< fr. *adorer*, lat. *adorare*, DEX] < it. *adorare*, IG;
84. **adorabil** (Polizu) [< fr. *adorable*, lat. *adorabilis*, DEX];
85. **adorat** (Budai-Deleanu) [din (*a*) *adora*, prin conversiune, DEX];
86. **adresa (a)** (și *a adresarisi*, IG) [< fr. *adresser*, DEX];
87. **adulterin** (Budai-Deleanu) [< fr. *adultérin*, lat. *adulterinus*, DEX];

88. **adverb** (*adverbiu*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *adverbe*, lat. *adverbium*, DEX];
89. **advers** (*adversu*, Iorgovici) [< fr. *adverse*, lat. *adversus*, DEX] lat. *adversus*, Iorgovici;
90. **adversar** (*adversariu*, Iorgovici) [< fr. *adversaire*, lat. *adversarius*, DEX] lat. *adversarius*, Iorgovici;
91. **adversitate** (Iorgovici) [< fr. *adversité*, lat. *adversitas*, DEX] lat. *adversitas*, Iorgovici;
92. **aënoarbus** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *aënoarbus*, IB;
93. **aerian** (IG) [< fr. *aérien*, DEX];
94. **aeriform** (Polizu) [< fr. *aérijorme*, DEX];
95. **aerografie** (Vaillant) [< fr. *aérogaphie*, DEX];
96. **aerologie** (Vaillant) [< fr. *aérologie*, DEX];
97. **aerometrie** (Polizu) [< fr. *aérométrie*, DEX];
98. **aerometru** (Polizu) [< fr. *aéromètre*, DEX];
99. **aeronaut** (Polizu) [< fr. *aéronaute*, DEX];
100. **aeronautică** (Polizu) [< fr. *aéronautique*, DEX];
101. **aerostat** (IG, Polizu) [< fr. *aérostaf*, DEX];
102. **african** (*afffrican*, IB; și “*afffrican vent*” = lat. *affricus*, IB) [< *Africa* + *-an*; cf. lat. *africanus*, it. *africano*, fr. *africain*, DEX] lat. *affricanus*, IB;
103. **agapă** (*agape*, IB) [< fr., lat. *agape*, DEX] lat. *agape*, IB;
104. **agent** (Diaconovici-Loga; *aghent*, Budai-Deleanu) [< fr. *agent*, lat. *agens*, rs. *aghent*, DEX];
105. **agita (a)** (*a agitarisi*, IG) [< fr. *agiter*, lat. *agitare*, DEX];
106. **agonie** (Polizu) [< fr. *agonie*, lat. *agonia*, DEX];
107. **agrafă** (*agraf*, IG) [< fr. *agrafe*, DEX] < fr. *agrafe*, IG;
108. **agresiv** (PAH) [< fr. *agressif*, DEX];
109. **agresor** (PAH) [< fr. *agresseur*, lat. *agressor*, DEX];
110. **agricol** (Polizu) [< fr. *agricole*, DEX];
111. **agricultură** (Polizu) [< fr. *agriculture*, lat. *agricultura*, DEX];
112. **agronom** (Polizu, Vaillant) [< fr. *agronome*, DEX];
113. **agronomie** (Polizu, Vaillant) [< fr. *agronomie*, DEX];
114. **alabastru** (LB, IB, Polizu, Vaillant) [< it. *alabastru*, lat. *alabastrum*, DEX] lat. *alabastrum*, LB, IB;
115. **alantoidă** (*allantoidă*, IG) [< fr. *allantoïde*, DEX] < it. *allantoide* sau gr. *allatoides*, IG;
116. **alarmă (a)** (Stamati, 1852) [< fr. *alarmer*, DEX];
117. **alarmă** (IG, Stamati) [< fr. *alarme*, DEX] < fr. *alarme*, IG;
118. **album** (Polizu, Vaillant) [< fr., lat. *album*, DEX];

119. **alcali-** (*alcalie*, Vaillant) [nu apare în DEX; DN: < ar. *al-kali*; în Vaillant, împrumut sigur din fr. *alcali*];
120. **alchimic** (*așimic*, Polizu) [neînregistrat în DEX; DN: < fr. *alchimique*];
121. **alchimie** (IB; și *așimie*, Polizu) [< fr. *alchimie*, lat. *alchemia*, DEX] lat. *alchymia*, IB;
122. **alchimist** (*alchimista*, IB; *așmist*, Polizu) [< fr. *alchimiste*, DEX] lat. *alchymista*, IB;
123. **alcool** (Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *alcool*, DEX];
124. **alee** (“adică un drum dă plimbare”, IG; Vaillant) [< fr. *allée*, DEX] < fr. *allée*, IG;
125. **alega (a)** “a invoca ceva în sprijinul unei idei sau ca justificare a unei acțiuni” (*alegaluesc* “in cauza cuiva”, IB) [< fr. *alléguer*, lat. *allegare*, DEX];
126. **alegație** (IB; *alegațiie*, IG) [< fr. *allégation*, lat. *allegatio*, DEX] < it. *allegazione*, IG; lat. *allegatio*, IB;
127. **alegoric** (Budai-Deleanu, Polizu, Vaillant) [< fr. *allégorique*, DEX];
128. **alegorie** (*alegoria* “alta-i disa alta intielesu”, IB; Polizu, Vaillant) [< fr. *allégorie*, lat. *allegoria*, DEX] lat. *allegoria*, IB;
129. **alegru** (*alegr*, -ă “adică vesel”, IG; IHR) [< fr. *allègre*, DEX] < it. *allegro*, IG;
130. **alemandă** (“un joc, un danț nemțesc și cântecul, viersul după care să joacă acest joc”, IG) [neatestat în DEX; în DN: < fr. *allemande*] < fr. *allemande*, IG;
131. **alfabet** (*alfabetu*, *alfavitu*, *alfavita*, LB; *alphabeta*, IB; Budai-Deleanu, Polizu) [< fr. *alphabet*, lat. *alphabetum*, DEX] lat. *alphabeta*, IB;
132. **alfabetic** (Polizu) [< fr. *alphabétique*, DEX];
133. **alia (a)** (Vaillant, Codrescu) [< fr. *allier*, DEX];
134. **aliaj** (Vaillant) [< fr. *alliage*, DEX];
135. **alianță** (*allianță*, Budai-Deleanu; *alianție*, Iorgovici; Polizu) [< fr. *alliance*, DEX]; fr. *alliance*, Iorgovici;
136. **aliat** (Budai-Deleanu, Polizu) [din (*a*) *alia*, prin conversiune, DEX];
137. **alibi** (*alibiu*, Polizu) [< fr. *alibi*, DEX];
138. **aliena (a)** (*alienez*, IB) [< fr. *aliéner*, lat. *alienare*, DEX] lat. *alieno*, IB;
139. **alienare** (IB) [derivat din (*a*) *aliena* + -re, DEX] lat. *alienatio*, IB;
140. **alienat** (Budai-Deleanu, IB) [< fr. *aliéné*, lat. *alienatus*, DEX] lat. *alienatus*, IB;
141. **alienator** (*alienetoriu*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *alienator*, IB;
142. **aligator** (Polizu) [< fr. *alligator*, DEX];
143. **aligație** (*alligație*, Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *alligatio*] lat. *foedus*, Iorgovici;

144. **alizee** (*alizeu*, Vaillant) [< fr. *alizés*, DEX];
145. **alm** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *almus* “hrănitor, rodnic; binefăcător”, IB;
146. **alterat** (Budai-Deleanu) [din (*a*) *altera*, prin conversiune, DEX];
147. **alterație** (*alteratie*, IB) [< fr. *altération*, DEX] lat. *alteratio*, IB;
148. **alternativ** (Budai-Deleanu) [< fr. *alternatif*, DEX];
149. **alumn** (IB) [neatestat în DEX; DN: cf. lat. *alumnus*, it. *alunno*, germ. *Alumnus*] lat. *alumnus*, IB;
150. **amabil** (Polizu) [< fr. *aimable*, lat. *amabilis*, DEX];
151. **amabilitate** (Polizu) [< fr. *amabilité*, lat. *amabilitas*, DEX];
152. **amalgam** (Polizu) [< fr. *amalgame*, lat. *amalgama*, DEX];
153. **amator** (Polizu) [< fr. *amateur*, lat. *amator*, DEX];
154. **amazoană** (Polizu) [< fr. *amazone*, DEX];
155. **ambasadă** (Polizu) [< fr. *ambassade*, DEX];
156. **ambasador** (Polizu, Vaillant) [< fr. *ambassadeur*, DEX];
157. **ambigen** (Polizu) [< lat. *ambigenus*, DEX];
158. **ambiguitate** (IG) [< fr. *ambiguïté*, lat. *ambiguitas*, DEX];
159. **ambiguu** (*ambig*, -ă, IG; *ambig*, PAH) [< lat. *ambiguus*, DEX] < fr. *ambigu*, IG;
160. **ambiție** (Polizu, PAH) [< fr. *ambition*, lat. *ambitio*, DEX];
161. **ambiționa (a)** (PAH) [< fr. *ambitionner*, DEX];
162. **ambițios** (Polizu) [< fr. *ambitieux*, lat. *ambitiosus*, DEX];
163. **ambră** (IG, Gracián, Budai-Deleanu, Polizu, PAH) [< fr. *ambre*, DEX] < it. *ambra*, IG;
164. **ambrozie** (*ambrosie*, LB, PAH; și *ambrosia*, IB) [< fr. *ambrosie*, lat. *ambrosia*, DEX] lat. *ambrosius*, *ambrus*, IB;
165. **ambulant** (Polizu) [< fr. *ambulant*, lat. *ambulans*, DEX];
166. **ambulanță** (“adică spital umblător”, IG) [< fr. *ambulance*, DEX] < fr. *ambulance*, IG;
167. **amendament** (*amandament* “adică îndreptare, schimbare spre mai bine”, IG) [< fr. *amendement*, DEX] < fr. *amendement*, IG;
168. **amendă** (IG) [< fr. *amende*, DEX];
169. **amfibiu, -ie** (*amfibie*, Budai-Deleanu) [< fr. *amphibie*, DEX];
170. **amfiteatru** (“adică un teatru rătănd, ca să vadă toți, din toate părțile”, IG) [< fr. *amphithéâtre*, lat. *amphitheatrum*, DEX] < gr., IG;
171. **amic** (“prețin”, IB; Diaconovici-Loga, Polizu) [< lat. *amicus*, it. *amico*, DEX] lat. *amicus*, IB;
172. **amical** (Polizu) [< fr. *amical*, lat. *amicalis*, DEX];
173. **amică** (*amica*, IB) [< lat., it. *amica*, DEX] lat. *amica*, IB;
174. **amiciție** (*amicitie* “preținie”, IB) [< lat. *amicitia*, it. *amicizia*, DEX] lat. *amicitia*, IB;

175. **amigdală** (“migdală, mandulă”, LB) [< fr. *amygdale*, DEX] lat. *amygdala*, *amygdalum*, LB;
176. **amiral** (*admiral*, Budai-Deleanu; *admirant* “capitan de mare”, *admiral*, *almirant* “capitan de mare”, IB; și *admiral*, Polizu) [< fr. *amiral*, DEX]; lat. *praefectus classis marinae*, IB;
177. **amor** (IG) [< lat. *amor*, it. *amore*, DEX];
178. **amplificație** (*amplificație*, IG) [neatestat în DEX; DN: < fr. *amplification*] < it. *amplificazione*, IG;
179. **anacreontic** (Vaillant) [< fr. *anacréontique*, DEX];
180. **anacreontism** (Vaillant) [nu apare în DEX; DN: < fr. *anacréontisme*];
181. **anaforic** (IG) [< fr. *anaphorique*, DEX];
182. **anagramă** (IG, Polizu) [< fr. *anagramme*, DEX] < gr., IG;
183. **anale** (*annalii* “cărți în care se scriu faptele ce se întâmplă într-un an”, Iorgovici; Polizu) [< fr., lat. *Annales*, DEX] lat. *Annales*, Iorgovici;
184. **analecte** (Budai-Deleanu) [< fr. *analectes*, lat. *analecta*, DEX];
185. **analism** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN; este probabil o formație a lui Golescu; în DEX apare *analitism* < *analitic* + *-ism*, considerat în DN un împrumut din fr. *analytisme*, pe care nu l-am găsit atestat în dicționarele franțuzești consultate];
186. **analist, -ă** (“cel ce analizează”, IG) [< fr. *analyste*, DEX];
187. **analitic, -ă** (IG; Polizu) [< fr. *analytique*, lat. *analyticus*, DEX];
188. **analiza (a)** (IG) [< fr. *analyser*, DEX];
189. **analiză** (*analis*, IG; Polizu) [< fr. *analyse*, DEX] < gr., IG;
190. **analog** (IB, IG, Polizu) [< fr. *analogue*, lat. *analogus*, DEX] < gr., IG; lat. *analogus*, IB;
191. **analogic** (IG) [< fr. *analogique*, lat. *analogicus*, DEX] < gr., IG;
192. **analogie** (*analogia*, IB; Polizu) [< fr. *analogie*, lat. *analogia*, DEX] lat. *analogia*, IB;
193. **anapest** (IG) [< fr. *anapeste*, lat. *anapestus*, DEX] < gr., IG;
194. **anarhie** (*anarhiie*, IG, I. Golescu) [< fr. *anarchie*, DEX] < gr., IG;
195. **anarhist, -ă** (“cel ce urmează anarhiia”, IG) [< fr. *anarchiste*, rs. *anarhist*, germ. *Anarchist*, DEX];
196. **anatomic** (“maestru de taiet trupu”, IB; Vaillant) [< fr. *anatomique*, lat. *anatomicus*, DEX] lat. *anatomicus*, IB;
197. **anatomie** (*anatomie*, IG; IB, Gracián, Krețulescu) [< fr. *anatomie*, lat. *anatomia*, DEX] < gr., IG; lat. *anatomia*, IB;
198. **ancoră** (CR) [< lat., it. *ancora*, DEX];
199. **andaluzien** (Gracián) [neatestat în DEX, nici în DN; pare a fi un derivat din sp. *andaluz* + *-ien*, sufix francez; în franceza actuală, *andalou*];
200. **andivă** (*andivie*, LB) [< fr. *endive*, DEX] lat. *Cichorium endivia*, LB;
201. **anecdotă** (Vaillant) [< fr. *anecdote*, DEX];

202. **anexă** (Vaillant) [< fr. *annexe*, DEX];
203. **anghină** (*angina* “durere de gât”, IB) [< fr. *angine*, lat. *angina*, DEX] lat. *angina*, IB;
204. **anglicesc** (*anglicescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *anglu* + *-icesc*] lat. *anglicus*, LB;
205. **anglu** (LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *anglus*, LB;
206. **animal** (IHR) [< fr. *animal*, lat. *animalis*, DEX];
207. **animat** (IB) [din (*a*) *anima*, prin conversiune, DEX] lat. *animatus*, IB;
208. **anomalie** (Vaillant, Stamati) [< fr. *anomalie*, DEX];
209. **anonim** (*anonimu*, Stamati) [< fr. *anonyme*, lat. *anonymus*, DEX];
210. **anorganic** (Polizu) [< fr. *anorganique*, DEX];
211. **anormal** (*anomal*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *anormal*, lat. *anormalis*, DEX];
212. **antarctic** (*Carte de geografie*) [< fr. *antarctique*, lat. *antarcticus*, DEX];
213. **anticameră** (Polizu) [< it. *anticamera*; cf. fr. *antichambre*, DEX];
214. **anticipa (a)** (*anticipare*, Iorgovici) [< fr. *anticiper*, lat. *anticipare*, DEX] lat. *antechepare*, *anticipare*, Iorgovici;
215. **anticipație** (Iorgovici) [< fr. *anticipation*, lat. *anticipatio*, DEX] lat. *anticipatio*, Iorgovici;
216. **antimoniu** (*antimonie*, IB) [< fr. *antimoine*, lat. *antimonium*, DEX] lat. *antimonium*, IB;
217. **antipatie** (Vaillant; *antipathia*, IB) [< fr. *antipathie*, lat. *antipathia*, DEX] lat. *antipathia*, IB;
218. **antepoartă** (*antipoarta* “înainte porti”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; este probabil o formație a lui Ioan Bobb din *anti-* + *poartă*] lat. *atrium*, IB;
219. **antipod** (Polizu; *antipodes* “cu persoanele la noi întorsi oameni”, IB) [< fr. *antipode*, DEX] lat. *antipodes*, IB;
220. **antiteză** (Polizu) [< fr. *antithèse*, DEX];
221. **antropofag** (IG) [< fr. *anthropophage*, lat. *anthropophagus*, DEX];
222. **anual** (Polizu, Vaillant) [< fr. *annuel*, lat. *annualis*, DEX];
223. **anula (a)** (Polizu) [< fr. *annuler*, lat. *annullare*, DEX];
224. **anulat** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *anulatus*, IB;
225. **aortă** (Stamati) [< fr. *aorte*, DEX];
226. **apariție** (Stamati) [< fr. *apparition*, lat. *apparitio*, DEX];
227. **apel** (Polizu) [< fr. *appel*, DEX];
228. **apelativ** (Polizu) [< fr. *appellatif*, lat. *appellativus*, DEX];
229. **apelațiune** (*apellatie*, IB) [neatestat în DEX; DN: cf. fr. *appellation*, lat. *appellatio*] lat. *appellatio*(!), IB;

230. **apelălui (a)** (*apelleluesc* “mut judecata mai în sus”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; înregistrat în DILR din magh. *apellálni* < lat. *appellare*];
231. **apelăluit** (*apelluit*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în DILR, din *apelălui*, prin conversiune] lat. *apellatus*, IB;
232. **apetît** (*apetitu*, LB; Polizu) [< fr. *appétit*, DEX]; lat. *adpetitus*, *appetitus*, LB;
233. **aplauda (a)** (Polizu) [< fr. *applaudir*, lat. *applaudere*, DEX];
234. **aplauze** (și *aplauzuri*, GTN) [< lat. *applausus*, it. *applauso*, DEX];
235. **aplica (a)** (*applicare*, Iorgovici) [< fr. *appliquer*, lat. *applicare*, DEX] lat. *applicare*, Iorgovici;
236. **aplicabil** (*applicabile*, Iorgovici) [< fr. *applicable*, DEX] lat. *applicabilis*, Iorgovici;
237. **aplicație** (Iorgovici) [< fr. *application*, DEX] lat. *applicatio*, Iorgovici;
238. **apocalips** (IB) [< fr. *apocalypse*, lat. *apocalypsis*, DEX] lat. *apocalipsis*, IB;
239. **apocrif** (*apocriph*, IB) [< fr. *apocryphe*, lat. *apocryphus*, DEX] lat. *apocriphus*, IB;
240. **apologie** (“respons de mantuire”, IB; Vaillant) [< fr. *apologie*, lat. *apologia*, DEX] lat. *apologia*, IB;
241. **apoplectic** (*apoplecteic*, IB) [< fr. *apoplectique*, DEX];
242. **apoplexie** (*apoplésie*, LB; *apoplexia*, IB; IG) [< fr. *apoplexie*, lat. *apoplexia*, DEX] lat. *apoplexia*, LB, IB;
243. **apostazie** (*apostasie*, Stamati, 1852) [< ngr. *apostasia*, fr. *apostasie*, DEX];
244. **apostrof** (Vaillant) [< fr. *apostrophe*, lat. *apostrophus*, DEX];
245. **apostrofa (a)** (Vaillant) [< fr. *apostropher*, DEX];
246. **aproba (a)** (Budai-Deleanu) [< lat. *approbare*, DEX];
247. **aprobat** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; format prin conversiune din (*a*) *aproba*; în IB, împrumut din latină] lat. *approbatus*, IB;
248. **aprobator** (*aprobatoriu*, IB) [< fr. *approbateur*, lat. *approbator*, DEX] lat. *approbator*, IB;
249. **aprobație** (*aproatie*, IB; *aprobație*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; în IG, împrumutat din fr. *approbation*] < fr. *approbation*, IG; lat. *approbatio*, IB;
250. **aprobălui (a)** (*aprobaluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în DILR, din lat. *approbare* + *-ălui*, de origine maghiară] lat. *approbo*, IB;
251. **apropro** (*a propo* “adică la vreme, la vremea cea potrivită”, IG) [< fr. *à-propos*, DEX] < fr. *a propos(!)*, IG;
252. **aproxîma (a)** (“adică a aduce, a fi aproape dă adăvăr”, IG) [< lat. *approximare*, DEX] < fr. *approximer*, IG;
253. **arab** (IB) [< fr. *arabe*, lat. *arabus*, DEX] lat. *arabus*, IB;

254. **arbaletă** (IG) [*< fr. arbalète, DEX > fr. arbalète, IG;*
255. **arbitrar** (IG, Kogălniceanu, Polizu) [*< fr. arbitraire, lat. arbitrarius, DEX > it. arbitrario, IG;*
256. **arbitrație** (*arbitrațiile*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat probabil din fr. *arbitration*];
257. **arbitru** (*arbitriu*, Polizu) [*< fr. arbitre, DEX;*
258. **arctic** (*Carte de geografie*) [*< fr. arctique, lat. arcticus, DEX;*
259. **ardezie** (*ardoază* “adică o tablă dă piatră pă care să poate scri șî cu care să pot învăli case”, IG) [*< it. ardesia, DEX > fr. ardoise, IG;*
260. **areopag** (“casa de svat la athineni”, IB) [*< fr. aéopage, lat. areopagus, DEX*] lat. *areopagus*, IB;
261. **arest** (IB) [*< germ. Arrest, it. arresto, DEX*] lat. *arestum(!)*, IB;
262. **arestare** (IB) [din (*a*) *aresta* + *-re*, DEX] lat. *comprehensio*, IB;
263. **arestelui** (**a**) (*aresteluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *comprehendo*, it. *arestare*, IB;
264. **aresteluit** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; din (*a*) *arestelui*, prin conversiune] lat. *captus*, IB;
265. **argilă** (LB) [*< fr. argile, lat. argilla, DEX*] lat. *argilla*, LB;
266. **argument** (IB, Vaillant) [*< fr. argument, lat. argumentum, DEX*] lat. *argumentum*, IB;
267. **argumenta** (**a**) (*argumentesc*, IB) [*< fr. argumenter, lat. argumentari, DEX*] lat. *argumentor*, IB;
268. **argumentație** (*argumentatie*, IB) [*< fr. argumentation, lat. argumentatio, DEX*] lat. *argumentatio*, IB;
269. **argumentetoriu** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *argumentator*, IB;
270. **arhipelag** (Budai-Deleanu) [*< ngr. arhipélagos, DEX;*
271. **arhitectonicesc** (*arhitectonicesc*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română] lat. *architector*, IB;
272. **arhitectonie** (*arhitectonie* “mesterie de lucrat”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *architectonica*, IB;
273. **arhitector** (*architector*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *architector*, IB;
274. **arhitectură** (*architectura*, IB) [*< fr. architecture, lat. architectura, DEX*] lat. *architectura*, IB;
275. **arhitravă** (“adică grinda ce să pune dasupra coloanelor”, IG) [*< fr. architrave, DEX > it. architrave, IG;*
276. **arhivar** (*archivariu*, IB) [*< arhivă + -ar, DEX*] lat. *archivarius*, IB;
277. **arhivă** (*archiv*, IB) [*< fr. archives, DEX*] lat. *archivum*, IB;
278. **arie** (“cântare frumoasă și cu măiestrie”; II. “locu unde calcă bucatele”, LB; *ariie* “adică viersul, tonul cântecului”, IG) [*< it. aria, DEX; confuzie,*

- în LB, între *arie* < it. *aria* și *arie* - vezi sensul II din LB -, moștenit din lat. *area*] < it. *aria*, IG;
279. **ariete** (LB) [nu apare în DEX, nici în DN; în LB, împrumut din latină] lat. *aries*, LB;
280. **aristocrație** (*aristocratia*, IB) [< fr. *aristocratie*, DEX] lat. *aristocratia*, IB;
281. **aritmetic** (*arithmeteic*, IB) [< fr. *arithmétique*, lat. *arithmeticus*, DEX] lat. *arithmeticus*, IB;
282. **aritmetică** (Iorgovici, IG, LB; *arithmetica*, IB) [< fr. *arithmétique*, lat. *arithmetica*, DEX] lat. *arithmetica*, IB, LB;
283. **armamentariu** (“casa de tinut arme”, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *armamentarium*, IB;
284. **armonic** (*harmonic*, IB; *harmonicu*, *armonicu*, LB) [< fr. *harmonique*, lat. *harmonicus*, DEX] lat. *harmonicus*, IB;
285. **armonicesc** (*harmonicesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat românesc din *armonic* + *-esc*] lat. *harmonicus*, IB;
286. **armonicește** (*harmoniceste*, IB) [< *armonic* + *-ește*; nu apare în DEX, nici în DN] lat. *harmonice*, IB;
287. **armonie** (*harmonie*, IB; și *harmonie*, LB; IG, Graciàn) [< fr. *harmonie*, lat. *harmonia*, DEX] lat. *harmonia*, IB; lat. *harmonia*, *concordia*, *cointelligentia*, it. *armonia*, fr. *harmonie*, sp. *harmonia*, LB;
288. **armonios** (*harmoniosu*, *armoniosu*, LB) [< fr. *harmonieux*, DEX];
289. **armoniza/ armoni (a)** (*harmonizezu*, *armonizezu*, *harmonescu*, *harmoniescu*, *armonescu*, *armoniescu*, LB) [< fr. *harmoniser*, DEX; varianta (*a*) *armoni* - *armon(i)escu* nu apare în DEX, nici în DN; este probabil o creație analogică a autorilor LB] lat. *harmoniam efficio*, *harmonicum edo sonum*, *concordo in sono*, it. *armonizzare*, *armoneggiare*, fr. *harmoniser*, LB;
290. **aromatic** (“mirositoriu“, IB) [< fr. *aromatique*, lat. *aromaticus*, DEX] lat. *aromaticus*, IB;
291. **aromatoriu** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *aromatorius*, IB;
292. **aromă** (*aroma*, IB) [< fr. *arôme*, lat. *aroma*, DEX] lat. *aroma*, IB;
293. **artă** (GTN, PAH) [< fr. *art*, lat. *ars*, DEX];
294. **articol** (*articul*, Iorgovici; *arthiculus*, IB) [< fr. *article*, lat. *articulus*, DEX] lat. *articulus*, IB;
295. **articular** (*arthiculariu*, IB) [< fr. *articulaire*, lat. *articularis*, DEX; DN face trimitere la lat. *articularius*] lat. *articularius*, IB;
296. **articulat** (*arthiculat*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *articulatus*, IB;
297. **articulos** (*arthiculos*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *articulosus*, IB;

298. **artificios** (IHR) [< lat. *artificiosus*, DEX];
299. **as** (“tot ce e întreg și se poate împarti în 12 parti”, IB; “adică carte de joc”, IG) [< fr. *as*, it. *asso*, DEX] < fr. *as*, IG; lat. *as*, IB;
300. **asambla (a)** (Budai-Deleanu) [< fr. *assembler*, DEX];
301. **asasin** (Budai-Deleanu) [< fr. *assassin*, DEX];
302. **asediere** (*asediare*, IB) [< (*a*) *asedia* + *-re*, DEX];
303. **asesie** (*assessie*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *assessio*, IB;
304. **asesor** (*assessor*, IB) [< lat. *assessor*; fr. *assesseur*, DEX] lat. *assessor*, IB;
305. **asesoriu** (*assessoriu* adj., IB) [neatestat în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *assessorius*, IB;
306. **asortiment** (*-e/ -uri*, și *asortemint*, “adică împreunare, adunare de mai multe lucruri, ce să aseamănă sau sunt de un fel unul cu altul”, IG) [< fr. *assortiment*, DEX] < it. *assortimento*, IG;
307. **astmă** (*astma*, IB; Stamatî, 1852) [< fr. *asthme*, lat. *asthma*, DEX] lat. *astma*, IB;
308. **astmatic** (*astmateic*, IB) [< fr. *asthmatique*, lat. *asthmaticus*, DEX] lat. *astmaticus*, IB;
309. **astrolog** (IB) [< fr. *astrologue*, lat. *astrologus*, DEX] lat. *astrologus*, IB;
310. **astrologi (a)** (*astrologesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *astrolog* + *-i*] lat. *astrologiam exerceo*, IB;
311. **astrologie** (IB) [< fr. *astrologie*, lat. *astrologia*, DEX] lat. *astrologia*, IB;
312. **astronom** (IB, IG) [< fr. *astronome*, lat. *astronomus*, DEX] lat. *astronomus*, IB;
313. **astronomie** (“știință despre cursul cerului”, IB; PAH; *astronomiie*, IG) [< fr. *astronomie*, lat. *astronomia*, DEX] lat. *astronomia*, IB;
314. **astut** (IB; *astuț*, IHR) [neatestat în DEX, nici în DN; *astut* este împrumutat din latină, iar *astuț* pare a fi un derivat regresiv din *astuție*, și nu un împrumut: it. *astuto*, fr. *astucieux*] lat. *astutus*, IB;
315. **astuție** (*astutie*, IB; IHR) [neatestat în DEX; DN: < it. *astuzia*] lat. *astutia*, IB;
316. **atacabil** (IG) [< fr. *attaquable*, DEX];
317. **ateism** (IG) [< fr. *athéisme*, DEX];
318. **atelaș** (“adică cai înhămați de trăsură”, IG) [< fr. *attelage*, DEX] < fr. *attelage*, IG;
319. **atelană** (*atelan* “adică mucalitlăcuri, glume de răs”, IG) [neînregistrat în DEX; DN: cf. fr. *atellanes*, lat. *atellana*] < it. *atellane*, IG;
320. **atestat** (IB) [< germ. *Attestat*, DEX] lat. *attestatum*, IB;
321. **atestație** (*atestatie*, IB) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *attestation*, it. *attestazione*, DEX] lat. *attestatio*, IB;

322. **atestelui (a)** (*atesteluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *attestor*, -ari, -tus sum, IB;
323. **ateu** (“adică cel fără Dumnezeu”, IG) [< fr. *athée*, lat. *atheus*, DEX] < gr., IG;
324. **atlet** (*athleta* “luptatoriu”, IB; Vaillant) [< fr. *athlète*, lat. *athleta*, DEX] lat. *athleta*, IB;
325. **atletic** (*athleteica*, IB; Vaillant) [< fr. *athlétique*, lat. *athleticus*, DEX] lat. *athletica*, IB;
326. **atleticesc** (*athleteicesc*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat cu sufixul -esc de la *atletic*] lat. *athleticus*, IB;
327. **atleticește** (*athleteicește*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat cu sufixul adverbial -ește de la *atletic*] lat. *athletice*, IB;
328. **atlas** (“1. o carte unde se coprendu mapele seu descrierile tuturor țărilor și ținuturilor pământului; 2. o țesătură de metasă”, LB) [< fr. *atlas*, DEX; sensul 2 din LB dovedește încă o dată că autorii acestui dicționar confundă omonimele între ele, ca și paronimele, mai precis *atlaz* “țesătură”, de origine turcească, cu *atlas*, împrumut livresc din franceză; vezi mai jos, în secțiunea a doua a acestei ANEXE, cuvântul *vărtute*] în IB, 1 este n. pr.
329. **atmosferă** (text anonim, 1822; IG, Vaillant) [< fr. *atmosphère*, DEX];
330. **atmosferic** (Vaillant) [< fr. *atmosphérique*, DEX];
331. **atom** (anonim, 1822; *athomus* “parte mica ce nu se poate imparti”, IB) [< fr. *atome*, lat. *atomus*, DEX] lat. *athomus*(!), IB;
332. **aubadă** (și *obadă* “adică conțert, cântare ce să dă în revărsatul zorilor, la ușa sau ferestrele cuiva, ce să aseamănă cu cântecul dă zori”, IG) [neînregistrat în DEX; DN: < fr., prov. *aubade*] < fr. *aubade*, IG;
333. **auditor** (IG) [< fr. *auditeur*, lat. *auditor*, DEX];
334. **augur** (*augură* “adică ghicire, proorocie, vestire dă oarece” IG) [< fr. *augure*, DEX] < it. *augurio*, IG;
335. **august, -ă** (IG) [< lat. *augustus*, fr. *auguste*, DEX] < fr. *auguste* sau lat. *augustus*, IG;
336. **aureolă** (“adică cercul cel luminos din capul sfinților, cinstea cu care să deosăbesc sfinții în cer”, IG) [cf. fr. *auréole*, DEX] < it. *aureola*, IG;
337. **auroră** (“adică zorile zilei”, IG) [< fr. *aurore*, lat. *aurora*, DEX] < it. *aurora*, IG;
338. **auspiciu** (și *ospiciu*, IG) [< lat. *auspicium*, fr. *auspice*, DEX] < it. *auspicio*, IG;
339. **austral** (IB) [< fr. *austral*, lat. *australis*, DEX] lat. *australis*, IB;
340. **autentic** (*authentec*, IB; IG) [< fr. *authentique*, lat. *authenticus*, DEX] lat. *authenticus*, IB;
341. **autenticitate** (IG) [< fr. *authenticité*, DEX] < it. *autenticita*(!) sau din gr., IG;

342. **authenticie** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din lat.] lat. *authenticia*, IB;
343. **autocefal** (și *avtocefal*, IG) [< fr. *autocéphale*, DEX];
344. **autodafe** (*autodafă*, “cuv. isp. ce însemnează punerea în lucrare, săvârșirea hotărârii dă pedeapsă a incuiziției”, IG) [< fr. *autodafé*, DEX];
345. **autograf** (Budai-Deleanu) [< fr. *autographe*, DEX];
346. **automat** (și *avtomat*, IG) [< fr. *automate*, DEX] < gr. *automatos*, IG;
347. **autonom** (și *avtonom*, IG) [< fr. *autonome*, lat. *autonomus*, DEX];
348. **autor** (Bărnăuțiu) [< fr. *auteur*, lat. *au[c]tor*, DEX];
349. **autorisi** (a) (Budai-Deleanu) [nu apare în DEX, nici în DN];
350. **autoritate** (Budai-Deleanu) [< fr. *autorité*, lat. *au[c]toritas*, DEX];
351. **autoriza** (a) (“adică a împuternici, a da putere oarecăruia, spre a urma oarece ca un stăpân”, IG) [< fr. *autoriser*, DEX] < it. *autorizzare*, IG;
352. **aval** (“adică chezășia unei polițe, prin iscălitură din josul peniței”, IG) [< fr. *aval*, DEX] < fr. *aval*, IG;
353. **avangardă** (Budai-Deleanu; *avangardiie* “adică oastea, soldații ce merg înaintea la război”, IG; *avangardu*, IB; Polizu) [< fr. *avant-garde*, DEX] < fr. *avant garde*, IG; lat. *avanguardia*, IB;
354. **avanpost** (“adică streaja din nainte”, IG; Polizu; *avantpost*, Vaillant) [< fr. *avant-poste*, DEX] < fr. *avant post(!)*, IG;
355. **avansa** (a) (Polizu) [< fr. *avancer*, DEX];
356. **avantaj** (Polizu) [< fr. *avantage*, DEX];
357. **avar** (“strins la mana”, IB) [< fr. *avare*, lat. *avarus*, DEX] lat. *avarus*, IB;
358. **avarie** (*avarie* “adică pagubile, stricăciunile ce să întâmplă la o corabie din vijălii, înneacăiuni și alte întâmplări”, IG) [< fr. *avarie*, DEX] < fr. *avarie*, IG;
359. **avaritție** (*avaritie*, IB) [< lat. *avaritia*, fr. *avarice*, DEX] lat. *avaritia*, IB;
360. **aventură** (Polizu) [< fr. *aventure*, DEX];
361. **aventurier** (Polizu) [< fr. *aventurier*, DEX];
362. **aventuros** (Polizu) [< fr. *aventureux*, DEX];
363. **aversiune** (*aversie*, Iorgovici) [< fr. *aversion*, lat. *aversio*, DEX] lat. *aversio*, Iorgovici;
364. **aviz** (*avizo*, IG; Polizu; *avisu*, Stamati) [< fr. *avis*, DEX] < it. *avviso*, IG;
365. **aviza** (a) (Polizu) [< fr. *aviser*, DEX];
366. **avizare** (Polizu) [< (a) *aviza* + *-re*, DEX];
367. **avocat** (*advocat*, Budai-Deleanu; *advocatui*, LB; Polizu, Vaillant) [< fr. *avocat*, lat. *advocatus*, DEX] lat. *advocatus*, LB;
368. **axilar** (Krețulescu) [< fr. *axillaire*, DEX];
369. **azil** (*asilu*; LB; *asyil*, IB; Polizu) [< fr. *asile*, lat. *asylum*, DEX] lat. *asylum*, IB; lat. *asylum*, LB;

370. **azimut** (Budai-Deleanu) [< fr. *azimut*, DEX];
371. **azur** (IG, Polizu) [< fr. *azur*, lat. *azzurum*, DEX] < it. *azzurro(!)*, IG;
372. **bacalaureu** (“titul celor ce invatie bine”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *bacalaureus*, IB;
373. **bagaj** (*bagajă*, Budai-Deleanu) [< fr. *bagage*, DEX];
374. **bagatelă** (*bagatella* “lucru de nemica”, IB [< it. *bagattella*, fr. *bagatelle*, DEX] lat. *bagatella*, IB;
375. **baionetă** (*baionet* “fer ascutit in capu puscii”, IB) [< fr. *baïonnette*, DEX] lat. *bajonetum*, IB;
376. **bal** (Budai-Deleanu, LB, IB, Gracián) [< fr. *bal*, DEX] lat. *saltus, saltatio, choreae*, LB;
377. **balcon** (IG) [< fr. *balcon*, DEX] < it. *balcone*, IG;
378. **balistă** (*balista* “tun de batut paretii, muri ceteti”, IB; “adică un fel de praştie, dă arc cu care aruncă pietre și săgeți”, IG) [< lat. *ballista*, it. *balista*, fr. *baliste*, DEX] lat. *balista*, IB;
379. **balistariu**¹ (“loc de dat cu tunu”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *balistarium*, IB;
380. **balistariu**² (“mester de a invetia a pusca”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *balistarius*, IB;
381. **balsam** (IG) [< it. *balsamo*, lat. *balsamum*, DEX] < it. *balsamo* ca și din gr., IG;
382. **bancă** (Budai-Deleanu, LB) [< it. *banca*, fr. *banque*, DEX];
383. **banchet** (Budai-Deleanu) [< fr. *banquet*, DEX];
384. **bandă** (“soțietate din mai mulți stătătoare”, LB; *banda* “ce pedeastra”, IB) [< fr. *bande*, germ. *Bande*, DEX] lat. *banda*, LB; it. *banda*, lat. *cohors*, IB;
385. **bandera** (“steag”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; ambele dicționare înregistrează *bandieră* < it. *bandiera*, DEX] lat. *vexillum*, IB;
386. **banderariu** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *banderarius*, IB;
387. **barbar** (și *varvar*, IB; Gracián) [< fr. *barbare*, lat. *barbarus*, DEX] lat. *barbarus*, IB;
388. **barbarie** (IB) [< fr. *barbarie*, lat. *barbaria*, DEX] lat. *barbaria*, IB;
389. **barbarism** (IB, GTN) [< fr. *barbarisme*, lat. *barbarismus*, DEX] lat. *barbarismus*, IB;
390. **barcă** (*barca*, IB) [< it. *barca*, DEX] lat. *arca*, it. *barca*, IB;
391. **baricadă** (Stamati) [< fr. *barricade*, DEX];
392. **barieră** (Stamati) [< fr. *barrière*, DEX];
393. **bariton** (*varitón, -toane/ -i* “adică glas apăsător și cuvântul ce-ș are lovire la a dooă sloamnă”, IG) [< it. *baritono*, fr. *baryton*, DEX] < gr. *barutonos*, IG;

394. **barometric** (*varometric*, IG) [< fr. *barométrique*, DEX];
395. **barometru** (*varometr*, IG) [< fr. *baromètre*, DEX];
396. **baron** (LB; *baro*, IB) [< fr. *baron*, DEX] lat. *baro*, LB, IB;
397. **baronie** (LB, IB) [< fr. *baronnie*, DEX] lat. *baronia*, LB, *baronatus*, IB;
398. **baroneasă** (*baroniță*, *baronisă* - în caractere chirilice: *baroniță*, *baronisă*, LB) [derivat din rom. *baron* + *-easă*, DEX; atestările din LB se pot explica, după cum urmează: *baroniță*, format în română, din *baron* + sufixul moțional *-iță*, iar *baronisă* ca împrumut savant din latină] lat. *baronissa*, LB;
399. **bastard** (“copil”, IB) [< it. *bastardo*, DEX] lat. *bastardus*, IB;
400. **bastiment** (IHR) [< it. *bastimento*, DEX];
401. **baston** (*bastonu*, LB; IG) [< it. *bastone*, DEX] < it. *bastone*, IG, LB; lat. *baculus*, *scipio*, LB;
402. **batalion** (Iorgovici, Stamati) [< pol., rs. *batalion*; cf. it. *battaglione*, fr. *bataillon*, DEX] lat. *bataillon*, Iorgovici;
403. **bazalt** (*vasaltu*, LB) [< fr. *basalte*, lat. *basaltes*, DEX] lat. *basaltes*, LB;
404. **belă** (Stamati) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *belle*, it. *bella*];
405. **bemol** (Vaillant) [< fr. *bémol*, it. *bemolle*, DEX];
406. **beneficient** (GTN) [nu apare în DEX, nici în DN; cf. it. *beneficente*];
407. **bestial** (IHR) [< fr. *bestial*, lat. *bestialis*, DEX];
408. **bestialitate** (IHR) [< fr. *bestialité*, DEX];
409. **bestie** (*besthia*, IB) [< it., lat. *bestia*, DEX] lat. *bestia*, IB;
410. **bibliograf** (*bibliograph*, IB) [< fr. *bibliographe*, DEX] lat. *bibliographus*, IB;
411. **bibliotecar** (“adică cel ce păzește biblioteca, îngrijitorul bibliotecii”, IG) [< fr. *bibliothécaire*, DEX];
412. **bibliotecă** (IG; *bibliotheca*, IB) [< fr. *bibliothèque*, lat. *bibliotheca*, DEX] lat. *bibliotheca*, IB;
413. **bigam** (și *bigama*, IB) [< fr. *bigame*, lat. *bigamus*, DEX] lat. *bigamus*, *bigama*, IB;
414. **bigamie** (IB, PAH) [< fr. *bigamie*, DEX] lat. *bigamia*, IB;
415. **bigot** (“adică cucernic”, IG) [< fr. *bigot*, DEX] < fr. *bigot*, IG;
416. **biograf** (*viograf* “adică cel ce scrie viețile oamenilor”, IG) [< fr. *biographe*, DEX] < gr. *biographos*, IG;
417. **biografic** (*viografic*, IG) [< fr. *biographique*, DEX];
418. **biografie** (*viografie*, IG) [< fr. *biographie*, DEX];
419. **bisect** (*visectu*, LB; *visect* “să zice anul cel visect, adică cel dă al patrulea an, cel ce are o zi mai mult decât ceilalți trei ani, în care luna lui februarie numără o zi mai mult”, IG) [< fr. *bissext*, lat. *bissexthus*, DEX] lat. *annus bissextilis*, *intercalaris*, LB; < lat. *vis sextus*, IG;

420. **bismut** (*bizmut* “adică un metal”, IG) [< fr. *bismuth*, DEX] < it. *bismutto*, IG;
421. **bizon** (“adică bou sălbatic”, IG) [< fr., lat. *bison*, DEX] < fr. *bison*, IG;
422. **blond** (IHR) [< fr. *blond*, DEX];
423. **bombă** (*bomba*, IB) [< fr. *bombe*, DEX] lat. *pila ignita*, IB;
424. **bombardă** (*bombarda*, IB) [< fr. *bombarde*, DEX] lat. *bombarda*, IB;
425. **bomboană** (*bonbon* “adică cofeturi, zaharicale”, IG) [< fr. *bonbon*, DEX] < fr. *bonbon*, IG;
426. **borax** (“o sare cu care topește metalurile”, IG) [< fr. *borax*, DEX] < fr. *borax*, IG;
427. **bordel** (“adică casă dă muieri dăsfânate”, IG) [< fr. *bordel*, it. *bordello*, DEX] < it. *bordello*, IG;
428. **bordură** (“adică podoabă pă margine, ca un chenar; margine împodobită cu chenaruri”, IG) [< fr. *bordure*, DEX] < fr. *bordure*, IG;
429. **boston** (“un joc dă cărți”, IG) [< fr. *boston*, DEX] < fr. *boston*, IG;
430. **botanică** (IG) [< fr. *botanique*, DEX] < fr. *botanique* sau din gr., IG;
431. **botanist** (“adică cel ce are știința botanicii”, IG) [< fr. *botaniste*, DEX];
432. **brahial** (*bracial*, Krețulescu) [< fr. *brachial*, lat. *brachialis*, DEX];
433. **brav** (IHR) [< fr. *brave*, it. *bravo*, DEX];
434. **bravură** (Budai-Deleanu) [< fr. *bravoure*, DEX];
435. **brigadă** (*brigada* “sireag militeresc”, IB) [< fr. *brigade*, rs. *brigada*, DEX] lat. *brigada*, *turba*, *socii*, IB;
436. **brigadier** (*brigadeir* “mai marele sireagului”, IB) [< fr. *brigadier*, DEX] lat. *brigaderius*, IB;
437. **brigantină** (Budai-Deleanu) [< fr. *brigantin(e)*, DEX];
438. **briliant** (*briliantu*, LB; *brilant*, I. Golescu) [< fr. *brillant*, rs. *bril'ant*, DEX] lat. *adams radians*, LB;
439. **brutal** (IHR) [< fr. *brutal*, DEX];
440. **bucolic** (“adică păstoresc, păstoral”, IG; “de pastorie se tine”, IB) [< fr. *bucolique*, DEX] < gr., IG; lat. *bucoliscus*, IB;
441. **bucolică** (*bucolica* “versuri pastoresti”, IB) [< lat. *bucolica*, DEX] lat. *bucolica*, IB;
442. **budincă** (*pudingă*, *butingă* “adică o mâncare făcută cu fărămituri de pâine”, IG) [< fr. *pudding*, *pouding*, engl. *pudding*, DEX] < it. *podingo*, IG;
443. **bufon** (PAH) [< fr. *bouffon*, DEX];
444. **butelie** (IB) [< fr. *bouteille*, DEX] lat. *butelia*, IB;
445. **cabală** (Budai-Deleanu, LB, IG) [< fr. *cabale*, germ. *Kabale*, DEX] lat., it., sp. *cabala*, fr. *cabale*, LB;
446. **cabalist** (*cabalistă*, LB; IG) [< fr. *cabaliste*, germ. *Kabalist*, DEX] lat. *cabalista*, LB; it., sp. *cabalista*, fr. *cabaliste*, LB;

447. **cabalistic** (*cabalisticu*, LB; IG) [< fr. *cabalistique*, DEX] lat. *cabalisticus*, it., sp. *cabalístico*, fr. *cabalistique*, LB;
448. **cabinet** (*cabinetu*, LB; Gracián, Budai-Deleanu) [< fr. *cabinet*, DEX] it. *gabinetto*, fr. *cabinet*, sp. *cabinete(!)*, LB;
449. **cabotaj** (“adică plutire pă lângă țărături, din liman în liman”, IG) [< fr. *cabotage*, DEX] < it. *cabottagio*, IG;
450. **cabrioletă** (IG) [< fr. *cabriolet*, DEX] < fr. *cabriolet*, IG;
451. **cacao** (*cacaou*, LB; *cacaoă*, “o sămânță ca migdala sau ca fasolea ce să face într-o poamă ca un pepene, la Americă. Aceste semințe să usucă, și apoi să prăjesc ca cafea și pisându-să, să face ciocolata cea mai bună”, IG) [< fr. *cacao*, DEX] it., fr., sp. *cacao*, LB;
452. **cacaotier** (*cacaou* “pom de America, quare face cacao”, LB) [< fr. *cacaotier*, DEX] fr. *cacaotier*, LB;
453. **cacofonic** (*cacofon*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *cacophonique*] < gr., IG;
454. **cacofonie** (*cacofoniie*, IG) [< fr. *cacophonie*, DEX];
455. **cacografie** (*cacografie*, IG) [< fr. *cacographie*, DEX] < gr., IG;
456. **cadastral** (IG) [< fr. *cadastral*, DEX];
457. **cadastru** (*castru*, -uri, IG) [< fr. *cadastre*, DEX] < fr. *cadastre*, IG;
458. **cadavros** (*cadavrosu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN] fr. *cadavreux*, LB;
459. **cadavru** (LB, IG) [< fr. *cadavre*, DEX] lat. *cadaver*, LB; it. *cadavero*, fr. *cadavre*, sp. *cadaver(!)*, LB; < fr. *cadavre*, IG;
460. **cadență** (IG) [< fr. *cadence*, it. *cadenza*, DEX] < it. *cadenza*, IG;
461. **cadet** (*cadetu*, LB; IG) [< fr. *cadet*, rs. *kadet*, DEX] fr. *cadet*, LB; < it. *cadetto*, IG;
462. **cadran** (IG; *cadranu*, Stamati, 1852) [< fr. *cadran*, DEX] < fr. *cadran*, IG;
463. **cadril** (IG) [< fr. *quadrille*, DEX] < fr. *quadrille*, IG;
464. **cadru** (*cadru*, IG) [< fr. *cadre*, rs. *kadrî*, DEX] < it. *quadro*, IG;
465. **caduc** (LB) [< fr. *caduc*, lat. *caducus*, DEX] lat. *caducus*, LB;
466. **caduceu** (IG) [< lat. *caduceum*, fr. *caducée*, DEX] < it. *caduceo*, IG;
467. **caducitate** (LB) [< fr. *caducité*, DEX] lat. *caducitas*, LB;
468. **calabrez** (Gracián) [< it. *calabrese*, fr. *Calabrais*, DEX];
469. **calcar** (IG) [< lat. *calcarius*, fr. *calcaire*, DEX] < fr. *calcaire*, IG;
470. **calcinație** (*calcinație* “ce însemnează prefacere, schimbare în var nes-tins, în cenușă prin arsură, cum să prefacă piatra în var”, IG) [< fr. *calcination*, DEX] < it. *calcinazione*, IG;
471. **calcul** (IB; “adică socoteală, chibzuire”, IG) [< fr. *calcul*, lat. *calculus*, DEX] lat. *calculus*, IB; < fr. *calcul*, IG;

472. **calcula (a)** (“adică a să socoti, a să gândi”, IG) [< fr. *calculer*, lat. *calculare*, DEX] < fr. *calculer*, IG; Derivate ale lui I. Golescu: *calculător*, *calculătoare*, *calculat*, *calculată*, *calculare*, *calculătură*, *calculăcios*, *calculăcioasă*, *calculatic*, *calculelnic*, *calculetic*, *calculelnică*, *caculatică*, *necalculat*,...
473. **calculație** (*calculatie*, IB) [< lat. *calculatio*, DEX] lat. *calculatio*, IB;
474. **calculator** (*calculatoriu*, IB) [< fr. *calculateur*, lat. *calculator*, DEX] lat. *calculator*, IB;
475. **calcului (a)** (*calculuesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format din *calcul* + *-ui*; în DEX, (a) *calcula* < fr. *calculer*, lat. *calculare*] lat. *supputo*, IB;
476. **calendar** (*calendariu*, IB; *calindar*, *călindar*, IG) [< lat. *calendarium*, DEX] lat. *calendarium*, IB;
477. **calende** (IB) [< lat. *calendae*, fr. *calendes*, DEX] lat. *calendae*, IB;
478. **calibru** (IG) [< fr. *calibre*, DEX] < it. *calibro*, IG;
479. **califica (a)** (*a cualifica*, *a cualifia*, IG) [< fr. *qualifier*, lat. *qualificare*, DEX];
480. **caiiificativ** (*cualificativ*, IG) [< fr. *qualificatif*, DEX];
481. **calificație** (*cualificație*, *evalificație*, IG; Stamati) [< fr. *qualification*, lat. *qualificatio*, DEX];
482. **calificăciune** (Stamati) [neînregistrat în DEX, nici în DN; derivat intern];
483. **caligraf** (IG) [< fr. *calligraphe*, DEX] < gr., IG;
484. **caligrafie** (*caligrafie*, IG) [< ngr. *kalligraphia*, fr. *calligraphie*, DEX];
485. **calitate** (*cvalità*, Ienăchiță Văcărescu; și *cualitate*, IG) [< fr. *qualité*, lat. *qualitas*, DEX; la I. Văcărescu, din it. *qualità*] < it. *qualità*, IG;
486. **calomel** (IG) [< fr. *calomel*, DEX] < fr. *calomel*, IG;
487. **caloric** (“adică elementul căldurii”, IG) [< fr. *calorique*, DEX] < fr. *calorique*, IG;
488. **calorifer** (“adică un fel de coș fără sobă ce dă căldură în mai multe odăi”, IG) [< fr. *calorifère*, DEX] < fr. *calorifere(!)*, IG;
489. **calvin** (*calvinu*, LB; “*calvini* să zice cei dă legea Calvinului, carii să zice și reformați”, IG; Șincal) [din n. pr. *Calvin*, DEX];
490. **calvinesc** (*calvinescu*, LB) [< *calvin* + *-esc*, DEX];
491. **calvinește** (*calvinesce*, LB; IG) [nu apare în DEX, nici în DN; *calvin* + *-ește*];
492. **calvinist** (*-ă*, IG) [< fr. *calviniste*, DEX];
493. **camarad** (“adică tovarăș dă slujbă”, IG) [< fr. *camarade*, DEX] < fr. *camarade*, IG;

494. **camarazie** (*camaraziie*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; creație a lui I. Golescu, din *camarad* + *-ie*];
495. **cambial** (“dă cambiu”, IG) [< it. *cambiale*, fr. *cambial*, DEX];
496. **cambiu** (“adică schimbare dă oarece”, IG) [< germ. *Kambium*, fr. *cam-bium*, DEX] < it. *cambio*, IG;
497. **cameleon** (IG) [< fr. *cameléon*, DEX] < gr., IG;
498. **cameră** (“adică cămară. odaie”, IG) [< it., engl. *camera*, fr. *caméra*, DEX] < it. *camera*, IG;
499. **camerier** (și *camarier*, IG) [< fr. *camérier*, DEX] < it. *cameriere*, IG;
500. **camfor** (și *camfur*, IG) [< ngr. *kámfora*, DEX];
501. **camizol** (*camizolă*, IG) [< fr. *camisole*, DEX] < fr. *camisole*, IG;
502. **campanie** (*campaniie* “adică ișirea oștirilor la război”, IG) [< fr. *campagne*, rs. *kampaniia*, DEX] < fr. *campagne*, IG;
503. **canal** (*canalu*, LB; IG, Codrescu) [< fr. *canal*, lat. *canalis*, DEX] lat. *canalis*, LB; < it. *canale*, IG;
504. **canapea** (*canapeu*, LB; IG) [< ngr. *kanapés*; cf. fr. *canapé*, germ. *Kanapee*, DEX] lat. *sella amplior*, *conopaeum*, LB;
505. **canar** (*canarie* “o pasere”, LB; și *canariu*, IG) [< fr. *canari*, DEX] lat. *fringilla canaria*, LB;
506. **cancan** (*cancanu*, Stamati) [< fr. *cancan*, DEX];
507. **cancelar** (*cănțelariu*, LB; *cancellariu*, IB) [< lat. *cancellarius*, DEX] lat. *cancellarius*, IB;
508. **cancelarie** (*cănțelărie*, LB) [< it. *cancelleria*, DEX] lat. *cancellaria*, LB;
509. **cancelist** (*cănțelista*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN];
510. **candelabru** (IB) [< fr. *candélabre*, lat. *candelabrum*, DEX] lat. *candelabrum*, IB;
511. **candidat** (IG) [< fr. *candidat*, lat. *candidatus*, DEX] < it. *candidato*, IG;
512. **cangrenă** (*gangrena*, IB; IG, Stamati) [< fr. *gangrène*, lat. *gangraena*, it. *cancrena*, DEX] lat. *gangrena*, IB; < gr. IG;
513. **canibal** (“adică antropofag dă America”, IG) [< fr. *cannibale*, DEX] < it. *cannibale*, IG;
514. **caniculă** (*canicula*, IB; *canicolă* “ce însemnează vremea lunii lui cuptor, pă când ieste zăduful cel mai mare”, IG) [< fr. *canicule*, lat. *canicula*, DEX] < it. *canicola*, IG; lat. *canicula*, IB;
515. **canicular** (*caniculariu*, IB; *canicolar*, IG) [< fr. *caniculaire*, lat. *canicularis*, DEX];
516. **caniculesc** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; este probabil o formație a lui Ioan Bobb: *caniculă* + *-esc*];
517. **canon**¹ (“tun”, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *canon*, IB;

518. **canon**² (“regula, lege”, IB) [< sl. *kanonu*, fr. *canon*, germ. *Kanon*, DEX] lat. *canon*, IB;
519. **canonic**¹ adj. “în conformitate cu canoanele” (*canonicu*, LB; IB; și *canonicesc*, IG) [< fr. *canonique*, lat. *canonicus*, DEX] lat. *canonicus*, IB;
520. **canonic**² s.m. “preot catolic” (*canonicu*, LB) [< lat. *canonicus*, DEX] lat. *canonicus*, LB;
521. **canonier** (“adică tunar”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *canonnier* sau, cum spune I. Golescu, din it. *canoniere*] < it. *canoniere*, IG;
522. **cantaridă** (“adică gândaci dă turbare”, IG; *cantaride*, Stamati) [< fr. *cantharide*, lat. *cantharis*, DEX] < gr., IG;
523. **cantată** (IG) (< it. *cantata*, DEX);
524. **canton** (“adică județ”, IG) [< fr. *canton*, DEX] < fr. *canton*, IG;
525. **cantonal** (“dă canton”, IG) [< fr. *cantonal*, DEX];
526. **cantor** (*cantoru*, LB) [< lat. *cantor*, germ. *Kantor*, DEX] lat. *cantor*, LB;
527. **cañonetă** (CR) [< it. *canzonetta*, DEX];
528. **capabil** (*capace*, Iorgovici; *capabilu*, Stamati) [< fr. *capable*, lat. *capabilis*, DEX] (*capace* <) lat. *capax*, Iorgovici;
529. **capacitate** (Iorgovici, IG) [< fr. *capacité*, lat. *capacitas*, DEX] < it. *capacità*, IG; lat. *capacitas*, Iorgovici;
530. **capelan** (“adică popă, preot prost, sărăcăcios, nevoiaș”, IG; *capelanu*, LB; *capellan*, IB) [< it. *cappellano*, DEX] < fr. *capelan*, IG; lat. *capellanus*, LB;
531. **capelanie** (*capellanie*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *capellania*, IB;
532. **capelă** (LB; *capella* “bisericutie”, IB; “adică bisericuță”, IG) [< it. *capella*, DEX] lat. *capella*, LB;
533. **capelmaistru** (*capelmaistr* “cel mai mare piste cântări, piste cântăreși”, IG) [< germ. *Kapellmeister*, DEX];
534. **capilar** (IG) [< fr. *capillaire*, lat. *capillaris*, DEX];
535. **capital** (*capitalu*, -uri, LB; IB, Gracián, IG) [< fr. *capital*, germ *Kapital*, pentru substantiv; fr. *capital*, pentru adjectiv, DEX] lat. *capitale*, LB;
536. **capitală** (IG, Stamati) [< fr. *capitale*, DEX];
537. **capitalist** (*capitalista*, IB; IG) [< fr. *capitaliste*, DEX] lat. *capitalista*, IB;
538. **capitol** (IG) [< it. *capitolo*, lat. *capitulum*, DEX] < fr. *capitole*, IG;
539. **capitula** (a) (IG) [< fr. *capituler*, lat. *capitulare*, DEX];
540. **capitulație** (“legatura sa cu ceva condeitii”, IB; IG, Stamati) [< fr. *capitulation*, DEX] lat. *capitulatio*, IB;

541. **capituli (a)(?!)** (*capitulesc*, IB) [nu l-am mai găsit în nici o altă sursă; presupunem că este o formație a lui Ioan Bobb; rom. *a capitula* < fr. *capituler*, lat. *capitulare*, DEX] it. *capitulare*, lat. *convenio*, IB;
542. **capodoperă** (IG) [< it. *capodopera*, DEX];
543. **capot** (*capotu*, Stamati; și *capod*, IG) [< fr. *capot*, it. *capote*, DEX] < it. *capotto*(!), IG;
544. **capriciu** (*caprițiie*, IG) [< fr. *caprice*, it. *capriccio*, DEX] < it. *capricio*, IG;
545. **capricorn** (“pe ceriu”, IB) [< fr. *capricorne*, lat. *capricornus*, DEX] lat. *capricornus*, IB;
546. **capsă** (*capsa*, IB) [< lat. *capsa*, germ. *Kapsel*, DEX] gr. *arca*, lat. *cista*, IB;
547. **capsular** (*capsulariu*, IB) [< fr. *capsulaire*, DEX] lat. *capsarius*, IB;
548. **capsulă** (IG) [< fr. *capsule*, lat. *capsula*, DEX] < it. *capsula* sau din gr., IG;
549. **capta (a)** (*captare*, Iorgovici) [< fr. *apter*, lat. *captare*, DEX] lat. *captare*, Iorgovici;
550. **captator** (Iorgovici) [< (*a*) *capta* + *-tor*, DEX] lat. *captator*, Iorgovici;
551. **captație** (Iorgovici) [< fr. *captation*, lat. *captatio*, DEX] lat. *captatio*, Iorgovici;
552. **capucin** (*capuțin* “o ceată dă călugări papistășești cu gluga la spinare”, IG) [< it. *cappuccino*, DEX];
553. **carabină** (*carabinu*, LB; IG) [< fr. *carabine*, DEX] lat. *carabinus*, LB; < it. *crabina*, IG;
554. **carabinier** (IG) [< fr. *carabinier*, DEX];
555. **caracter** (IG; *character*, IB; *caractir*, Gracián; *haracter*, GTN) [< fr. *caractère*, lat. *character*, DEX] lat. *character*, IB; < gr., IG;
556. **caracteristic, -ă** (IG) [< fr. *caractéristique*, DEX];
557. **caracteriza (a)** (*charcaterizesc*, IB; IG) [< fr. *caractériser*, DEX] lat. *impressa nota*, *insignifio*, IB;
558. **caracterizare** (IG) [din (*a*) *caracteriza* + *-re*, DEX];
559. **caracterizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din (*a*) *caracteriza*, prin conversiune];
560. **caracterizație** (*caracterizațiie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat probabil din fr. *caractérisation*, it. *caratterizzazione*];
561. **carambol** (IG) [< fr. *carambole*, DEX];
562. **caramel** (“adică zahăr ars”, IG) [< fr. *caramel*, DEX] < fr. *caramel*, IG;
563. **carantină** (IG) [< rs. *karantia*, DEX; satisface oare acest cuvânt rusesc criteriul fonetic al unei etimologii corecte?!] < it. *quarantina*, IG;
564. **carat** (și *crat* “adică o măsură dă patru grăunțe cu care să măsoară pietrele cele scumpe”, IG) [< fr. *carat*, DEX] < it. *carato*, IG;

565. **caravană** (*caravan*, IG) [*< fr. caravane, DEX*];
566. **caravanier** (“cel ce mână dobitoacele caravanului”, IG) [nu apare în DEX; DN cf. *fr. caravanier*];
567. **caravanserai** (*caravanseraiu*, IG) [*< fr. cravansérail, DEX*];
568. **carbon** (IG) [*< fr. carbone, lat. carbo, DEX*] *< fr. carbone, IG*;
569. **carbonic** (IG) [*< fr. carbonique, DEX*];
570. **carboniza** (IG) [*< fr. carboniser, DEX*];
571. **cardinal** (LB) [*< fr. cardinal, lat. cardinalis, DEX*];
572. **cardiografic** (“dă cardiografie”, IG) [*< fr. cardiographique, DEX*];
573. **cardiografie** (*cardiografie* “adică dăscriere dă ale inimii”, IG) [*< fr. cardiographie, DEX*] *< gr., IG*;
574. **cardiologie** (*cardiologie*, IG) [*< fr. cardiologie, DEX*] *< gr., IG*;
575. **carenă** (*carină* “adică partea corăbii, a dă jos, fundul corăbii”, IG) [*< fr. carène, it. carena, DEX*];
576. **caricatură** (“adică o zugrăveală, o icoană, o închipuire dă răs, dă bătaie dă joc pentru oarecine, ca să-l facă dă rușine”, IG; GTN) [*< fr. caricature, DEX*] *< it. caricatura, IG*;
577. **carieră** (“adică drum slobod orânduie spre alergătură, întrecere dă alergătură, dă mergere”, IG) [*< fr. carrière, DEX*] *< it. carriera, IG*;
578. **carmaniolă** (“adică cântec și joc țărănesc dă slobozeniie”, IG) [*< fr. carmagnole, DEX*] *< fr. carmagnole, IG*;
579. **carmin** (*carminu*, LB; IG) [*< fr. carmin, lat. carminium, DEX*] *lat. carminum, LB*; *< fr. carmin, IG*;
580. **carmina** (**a**) (LB) [neatestat în DEX; DN: *< fr. carminer*] *lat. carmino, LB*;
581. **carnație** (*carnație*, IG) [*< fr. carnation, DEX*];
582. **carnaval** (*carnavale* “adică cășlegi”, IG; Gracián) [*< fr. carnaval < it., DEX*] *< it. carnavale, IG*;
583. **carnet** (“adică catastih”, IG) [*< fr. carnet, DEX*] *< fr. carnet, IG*;
584. **carnivor** (“cel ce mănâncă carne carne viie, carne crudă, cărnuri moarte, mortăciuni”, IG) [*< fr. carnivore, lat. carnivorus, DEX*] *< fr. carnivore, IG*;
585. **caro** (IG) [*< fr. carreau, DEX*] *< fr. carreau, IG*;
586. **caronă** (“adică muiere rea, desfrânată, necinstită”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN] *< it. carogne(!), IG*;
587. **carotidă** (“adică vina prin care curge, să suie sângele în cap în creeri”, IG) [*< fr. carotide, DEX*] *< fr. carotide, IG*;
588. **cart** (*-uri*, IG) [*< fr. quart, DEX*] *< fr. quart, IG*;
589. **cartel** (“adică înscrisul prin care să cheamă la duel”, IG) [*< fr., engl. cartel, DEX*] *< it. cartello, IG*;
590. **cartier** (*cvartir*, IG) [*< fr. quartier, DEX*] *< it. quartiere, IG*;

591. **carton** (*cartonu*, LB; IG) [< fr. *carton*, DEX] lat. *pannus nomen gerens carton*, LB; < it. *cartone*, IG;
592. **cartuș** (IG) [< fr. *cartouche*, DEX] < fr. *cartouche*, IG;
593. **cașafie** (Iorgovici) [< fr. *cassation*, DEX];
594. **casadă** (D. Golescu) [< fr. *cascade*, DEX];
595. **casetă** (“cutioară dă scule”, IG) [< it. *cassetta*, fr. *cassette*, DEX];
596. **casier** (IG) [< it. *cassiere*, DEX];
597. **castanietă** (IG) [< fr. *castagnettes*, DEX] < it. *castagnetta*, IG;
598. **castel** (IB, IG) [< lat. *castellum*; cf. pol. *kasztel*, it. *castello*, DEX] lat. *castellum*, IB; < it. *castello*, IG;
599. **castelan** (*castellan* “capitan ceteti”, IB; IG) [< lat. *castellanus*, it. *castellano*, pol. *kasztellan*, DEX] lat. *castellanus*, IB;
600. **castilian** (*castilan*, Gracián) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
601. **castrat** (“jugănit”, IB; IG) [nu apare în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *castratus*, IB; < it. *castrato*, IG;
602. **castru** (IB) [< lat. *castra*, DEX; de ce forma de plural?!] lat. *castrum*, IB;
603. **catacombă** (IG) [< fr. *catacombe*, it. *catacomba*, DEX] < it. *catacombe(!)*, IG;
604. **catalog** (*cathalog*, IB; IG) [< fr. *catalogue*, lat. *catalogus*, DEX] lat. *cathalogus*, IB; < gr., IG;
605. **cataplasă** (IG) [< fr. *cataplasme*, lat. *cataplasma*, DEX] < gr., IG;
606. **catar** (*cataru*, LB; *cathar*, IB) [< fr. *catarrhe*, lat. *catarrhus*, DEX] lat. *catarrhus*, LB;
607. **cataractă** (*cataracta* “intunecare ochilor”, IB; *cataract*, IG) [< fr. *cataracte*, lat. *cataracta*, DEX] lat. *cataracta*, IB; < gr., IG;
608. **catastrofă** (Budai-Deleanu; și *catastrof*, IG) [< fr. *catastrophe*, lat. *catastropha*, DEX] < gr., IG;
609. **catedrală** (IG; Stamati, 1852) [< fr. *cathédrale*, lat. *cathedralis*, DEX];
610. **catedră** (*cathedra*, IB; IG) [< lat. *cathedra*, DEX] lat. *cathedra*, IB;
611. **categoric** (IG) [< fr. *catégorique*, lat. *catégoricus*, DEX];
612. **categorie** (*cathegorie*, IB; *catigorie*, IG) [< fr. *catégorie*, lat. *categoria*, DEX] lat. *cathegoria*, IB; < gr., IG;
613. **categoria (a)** (IG) [< ngr. *katigórisa*, DEX];
614. **catehism** (*catechism*, IB; *catihism*, IG) [< ngr. *katéhismos*, DEX] lat. *catechismus*, IB;
615. **catehist** (*catechista*, IB; *catihist*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumutat din latină] lat. *catechista*, IB;
616. **catetă** (IG) [< fr. *cathète*, lat. *cathetus*, DEX];
617. **catolic** (*catholic*, IB, Diaconovici-Loga; *catolicu*, LB; tipărituri blăjene; Șincai) [< lat. *catholicus*, fr. *catholique*, DEX];

618. **catolicesc** (tipărituri blăjene) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *catolic* + *-esc*];
619. **catolicește** (*catholiceste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română din *catolic* + *-ește*];
620. **caustic** (și *cavstic*, IG) [< it. *caustico*, lat. *causticus*, DEX] < gr., IG;
621. **cauzal** (IG) [< lat. *causalis*, fr. *causal*, DEX];
622. **cauzalitate** (IG) [< fr. *causalité*, DEX];
623. **cauzativ** (IG) [< it. *causativo*, lat. *causativus*, DEX];
624. **cauză** (*causa*, IB; anonim/ 1822, IHR, IG) [< lat. *causa*, fr. *cause*, DEX] lat. *causa*, IB; < it. *causa*, IG;
625. **cauzist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu este atestat în dicționarele franzești consultate; probabil creație a lui IG] < fr. *causist(!)*, IG;
626. **cavalcadă** (“adică plimbare, alergătură călare”, IG) [< fr. *cavalcade*, DEX] < fr. *cavalcade*, IG;
627. **cavaler** (Gracián; și *cavalier*, IG) [< rs. *kavaler* < fr., DEX] < it. *cavaliere*, IG;
628. **caz** (*cazu*, Iorgovici; *cas*, IG) [< lat. *casus*, fr. *cas*, DEX] lat. *casus*, Iorgovici; < it. *caso*, IG;
629. **cazarmă** (*căsarmă*, LB) [< rs. *kazarma*, DEX] lat. *hospitale militum*, LB;
630. **cazinou** (*cazin*, IG) [< fr. *casino*, DEX] [< it.?] *cazino*, IG, dar nu indică limba de proveniență;
631. **cazuișt** (*casuist*, IG) [< fr. *casuiste*, DEX] < fr. *casuist(!)*, IG;
632. **căpară** (“arvună”, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din it.] it. *caparra*, LB;
633. **căpitan** (tipărituri blăjene; *capitan*, IB; *capitanu*, Stamati; *căpitanu*, LB; IG, I. Golescu; și *capitan*, Gracián) [< it. *capitano*, rs. *kapitan*, DEX] lat. *capitaneus*, LB; it. *capitano*, lat. *strategus*, IB;
- 634-635. **căpitanăș**, **căpitanel** (IG) [derivate diminutivale, dintre care doar primul este înregistrat în DEX];
636. **căpitanie** (LB; *capitanie*, IB) [< *căpitan* + *-ie*, DEX] lat. *strategia*, IB;
637. **cedru** (și *chedru*, IB) [< fr. *cèdre*, lat. *cedrus*, DEX] lat. *cedrus*, IB;
638. **celeritate** (IHR) [< fr. *celérité*, lat. *celeritas*, DEX];
639. **cementariu** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cementarius*, IB;
640. **cementicesc** (*cementeicesc*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *cementicus*, IB;
641. **cens** (IB) [< lat. *census*, fr. *cens*, DEX] lat. *census*, IB;
642. **centaur** (IB; și *chentavr*, IG) [< lat. *centaurus*, DEX] lat. *centaurus*, IB;
643. **centenar** (*centenariu*, IB) [< lat. *centenarius*, fr. *centenaire*, DEX] lat. *centenarius*, IB;

644. **centros** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *centrosus*, IB;
645. **centru** (IB, IG) [< fr. *centre*, lat. *centrum*, DEX] lat. *centrum*, IB;
646. **cervical** (*cerbical*, IB) [< fr. *cervical*, DEX] lat. *cervical*, IB;
647. **ceremonie** (*çerimonie*, LB; IB) [< pol. *ceremonia*, fr. *cérémonie*, lat. *caerimonia*, DEX] lat. *ceremonia*, *cerimonia*, IB;
648. **certificație** (*certificatie* “dare de scris”, IB) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *certification*] lat. *certificatio*, IB;
649. **chestiune** (IHR) [< fr. *question*, lat. *quaestio*, DEX];
650. **chietism** (*cuietism*, IG) [< fr. *quiétisme*, DEX];
651. **chietist** (*cuietist*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *quiétiste*; la IG, împrumut din it.] < it. *quietista*, IG;
652. **chimie** (IB, PAH) [< fr. *chimie*, lat. *chimia*, DEX] lat. *chimia*, IB;
653. **chintesență** (*cuintesență*, IG) [< fr. *quintessence*, DEX] < it. *quintessenza*, IG;
654. **chiromanție** (*chiromanthia*, IB) [< it. *chiromanzia*, fr. *chiromancie*, DEX] lat. *chiromanthia*, IB;
655. **chirurg** (IB; *chirurgu*, LB) [< lat. *chirurgus*, germ. *Chirurg*, DEX] lat. *chirurgus*, IB, LB;
656. **chirurgie** (*chirurgie*, LB, IB) [< fr. *chirurgie*, lat. *chirurgia*, DEX] lat. *chirurgia*, LB, IB;
657. **chitanță** (*cuitanță*, *cvitanță*, IG) [< fr. *quittance*, DEX];
658. **chitară** (și *citară*, LB; și *ghitară*, IG) [< it. *chitarra*, DEX] lat. *cithara*, LB;
659. **chitarist** (IG) [< *chitară* + *-ist*, DEX];
660. **cicatrice** (*cicatrix* “rana”, IB) [< lat. *cicatrix*, fr. *cicatrice*, DEX] lat. *cicatrix*, IB;
661. **cicatricos** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cicatricosus*, IB;
662. **cicatricula** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cicatricula*, IB;
663. **ciclop** (*cyclops* “cu un ochiu”, IB) [< fr. *cyclope*, lat. *cyclops*, DEX] lat. *cyclops*, IB;
664. **cifră** (*çifră*, LB) [< it., lat. *cifra*, DEX] lat. *cifra*, LB;
665. **cign** (*cygn* “lebedă, pasere albă”, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cygnus*, IB;
666. **cilindric** (*chilindric*, IG) [< fr. *cylindrique*, DEX];
667. **cilindru** (*cyhindru* “lemn sau peatra rotundă, cu care netedesc pământu”, IB; *chylindru*, Șincai; și *chilindru*, IG) [< fr. *cylindre*, lat. *cylindrus*, DEX] lat. *cylinder*, IB; < gr., IG;

668. **ciment** (*cement* “mestecătura de var și arina”, IB) [*it. cemento, fr. ciment, DEX*] lat. *caementum*, IB;
669. **cinic** (și *chinic*, IG) [*fr. cynique, lat. cynicus, DEX*] < gr., IG;
670. **circular** (*circulăriiu*, LB) [*fr. circulaire, DEX*] lat. *circularis*, LB;
671. **circumferință** (*circonferență*, IG) [*lat. circumferentia, fr. circonférence, DEX*];
672. **circumstanță** (*circumstanția*, Iorgovici) [*lat. circumstantia, fr. circonstance, DEX*] lat. *circumstantia*, Iorgovici;
673. **cita** (**a**) (IG) [*fr. citer, lat. citare, DEX*] < *it. citare*, IG;
674. **citadelă** (“adică cetățuie”, IG) [*fr. citadelle, it. cittadella, DEX*] < *it. cittadella*, IG;
675. **civil** (PAH) [*fr. civil, lat. civilis, DEX*];
676. **civilizație** (GTN) [*fr. civilisation, DEX*];
677. **clarinet** (*clarinetă* “un instrument dă muzică”, IG) [*fr. clarinette, germ. Klarinette, DEX*] < *fr. clarinette*, IG;
678. **clasă** (*classisu*, IB; și *clas*, IG) [*fr. classe, germ. Klasse, DEX*] lat. *classis*, IB;
679. **clasic** (GTN) [*fr. classique, lat. classicus, DEX*];
680. **clasifica** (**a**) (IG) [*fr. classifier, DEX*];
681. **clasificare** (IG) [*(a) clasifica + -re, DEX*];
682. **clasificație** (*clasificațiile*, IG) [*fr. classification, DEX*];
683. **clauză** (IG) [*fr. clause, DEX*] < *fr. clause*, IG;
684. **clauzulă** (*clauzola* “adică o dăosebită însemnare, condițiile la o socoteală”, IG; *clausulă*, Budai-Deleanu) [*lat. clausula, DEX*] < *it. clausola*, IG;
685. **clavecin** (*clavsen*, IG) [*fr. clavecin, DEX*] < *fr. clavicin(!)*, IG;
686. **claviculă** (Krețulescu) [*lat. clavicula, fr. clavicule, DEX*];
687. **clavir** (IG) [*germ. Klavier, DEX*];
688. **clavirist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; la IG, probabil derivat în română din *clavir*];
689. **clepsidră** (*clepsidra*, IB; IG) [*fr. clepsydre, lat. clespydra, DEX*] lat. *clepsidra*, IB;
690. **cler** (*cleru*, LB, IB, Șincai; IG) [*lat. clerus, DEX*]; lat. *clerus*, IB;
691. **cleric** (*clericu*, LB; IB) [*lat. clericus, DEX*] lat. *clericus*, IB;
692. **client** (IG) [*fr. client, lat. cliens, DEX*] < *it. cliente*, IG;
693. **climă** (LB; *clima*, IB; *Carte de geografie*) [*lat. clima, germ. Klima, DEX*] lat. *clima*, LB;
694. **climateric** (IB) [*fr. climatérique, DEX*] lat. *climatericus*, IB;
695. **coafură** (*coafură* “adică podoabă, găteală dă cap, dă părul capului”, IG) [*fr. coiffure, DEX*] < *fr. coiffure*, IG;
696. **coaliza** (**a se**) (IG) [*fr. coaliser, DEX*];
697. **coalizare** (IG) [din (*a*) *coaliza + -re, DEX*];

698. **coalizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din (*a*) *coaliza*, prin converșiune];
699. **coalizație** (*coalizație*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit în dicționarele italienești și franțuzești consultate];
700. **cocardă** (IG) [< fr. *cocarde*, DEX] < fr. *cocarde*, IG;
701. **cochet** (IG) [< fr. *coquet*, DEX] < fr. *coquet*, IG;
702. **codice** (Bărnăuțiu) [< lat. *codex*, DEX];
703. **codicil** (*codicel* “adică o adăogire”, IG) [< fr. *codicille*, lat. *codicillus*, DEX] < fr. *codicille*, IG;
704. **coeficient** (“adică un număr ce arată că cellalt număr trebuie să se înmulțească cu iel; cuvânt dă algebră”, IG) [< fr. *coefficient*, DEX] < it. *co-efficiente*, IG;
705. **coegal** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română, după it.] < it. *coeguale*, IG;
706. **coexistență** (“adică împreună ființă, unu cu altu a fi dăodată”, IG) [< fr. *coexistence*, DEX] < fr. *coexistence*, IG;
707. **cogniție** (“noție, perceperea de ceva”, Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cognitio*, Iorgovici;
708. **coincidentă** (“adică potrivirea dă dooă lucruri ce să potrivesc una cu alta”, IG) [< fr. *coïncidence*, DEX] < it. *coincidenza*, IG;
709. **colațiune** (*colațiun*, *colațiune* “adică gustare dă cu seara”, IG) [Nu apare în DEX; DN: cf. fr. *collation*] < fr. *collation*, IG;
710. **colectă** (*collecta*, IB) [< fr. *collecte*, DEX] lat. *collecta*, IB;
711. **colectiv** (IG) [< fr. *collectif*, lat. *collectivus*, DEX] < fr. *collectif*, IG;
712. **colecție** (*colecție*, IG) [< fr. *collection*, lat. *collectio*, DEX];
713. **coleg** (*collega*, IB) [< fr. *collègue*, DEX] lat. *collega*, IB;
714. **colegial** (IG) [< fr. *collégial*, DEX];
715. **colegiu** (*collegium*, IB; IG) [< lat. *collegium*, fr. *collège*, DEX] lat. *collegium*, IB; < it. *collegio*, IG;
716. **coleopter** (“adică gănganie..”, IG) [< fr. *coléoptère*, DEX] < gr., IG;
717. **colet** (“adică guler și o legătură dă gât”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din fr.] < fr. *collet*, IG;
718. **colică** (IG) [< fr. *colique*, lat. *colica*, DEX] < gr., IG;
719. **coligație** (*colligație*, IB, “legarea împreună” Iorgovici) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *colligatio*, Iorgovici;
720. **coloaună** (*colona*, IB; și *coloaună*, IG) [< fr. *colonne*, DEX] lat. *colona*, IB; < it. *colonna*, IG;
721. **colocație** (*colocație* “adică rânduiala creditorilor”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din it.] < it. *collocazione*, IG;
722. **colon** (IB) [< fr. *colon*, lat. *colonus*, DEX] lat. *colonus*, IB;
723. **colonadă** (IG) [< fr. *colonnade*, DEX];

724. **colonel** (IG) [< fr. *colonel*, DEX] < fr. *colonel*, IG;
725. **colonie** (Șincai; *colonia*, IB; *coloniia*, IG) [< fr. *colonie*, lat. *colonia*, DEX] lat. *colonia*, IB; < it. *colonia*, IG;
726. **colonist** (IG) [< germ. *Kolonist* DEX];
727. **coloniza (a)** (IG) [< fr. *coloniser*, DEX];
728. **colonizare** (IG) [< (*a*) *coloniza* + *-re*, DEX];
729. **colonizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din (*a*) *coloniza*, prin conversiune];
730. **colonizator** (*colonizător*, IG) [< fr. *colonisateur*, DEX];
731. **colonizație** (*colonizațiie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *colonisation*];
732. **color** (IG) [nu apare în DEX; DN: < engl. *color*] < it. *colore*, IG;
733. **colora (a)** (IG) [< fr. *colorer*, lat. *colorare*, DEX];
734. **colos** (Budai-Deleanu) [< fr. *colosse*, lat. *colossus*, DEX];
735. **colosal** (IG) [< fr. *colossal*, DEX];
736. **comanda (a)** (*comend*, IB; IG) [< fr. *commander*, DEX] lat. *commendo*, *-avi*, *-tum*, *-are*, IB; Și, la IB: *comendatie*/ lat. *commendatio*, *comendator*/ lat. *commendator*, *comendatoritiei*/ lat. *commendatrix*, *comendat*/ lat. *commendatus*, *comendeluiesc*/ lat. *addico*, *-xi*, *-ctum*, *-ere*, *comendeluire*/ lat. *addictio*, IB;
737. **comandant** (*-ți*, IG) [< fr. *commandant*, DEX];
738. **comandă** (IG, I. Golescu) [< fr. *commande*, DEX] < it. *comando(!)*, IG;
739. **comandir** (IG) [< rs. *komandir*, DEX];
740. **comanditar** (“adică tovarăș dă capitan“, IG) [< fr. *commanditaire*, DEX, cu sens diferit de cel atestat în IG: “persoană care finanțează”]
741. **comandită** (IG) [< fr. *commandite*, DEX] < it. *commandita*, IG;
742. **comă** (*coma*, *comatu*, LB) [< germ. *Komma*, fr. *comma*, DEX] lat. *comma*, germ. *Komma*, LB;
743. **combina (a)** (IG, Codrescu) [< fr. *combiner*, lat. *combinare*, DEX] < it. *combinare*, IG;
744. **combinare** (IG) [< (*a*) *combina* + *-re*, DEX];
745. **comedian** (*comediian*, IG; I. Golescu) [< fr. *comédien*, DEX];
746. **comedie** (LB, IB, Gracián; *comediie*, IG; PAH) [< fr. *comédie*, lat. *comœdia*, DEX] lat. *comoedia*, LB; lat. *comaedia*, IB;
747. **comedioară** (IG) [din *comedie* + *-ioară*, DEX];
748. **comentariu** (*comentar*, IG) [< fr. *commentaire*, lat. *commentarius*, DEX] < it. *commentario*, IG;
749. **comerț** (Budai-Deleanu; și *comerțiu*, IG) [< fr. *commerce*, lat. *commercium*, DEX] < it. *commercio*, IG;
750. **cometă** (*comet*, anonim, 1822; *cometa*, IB) [< fr. *comète*, lat. *cometa*, DEX] lat. *cometes*, IB;

751. **comic** (adj., GTN; s., IG) [*fr. comique, lat. comicus, DEX*];
752. **comisar** (*comisariu, LB; comiseriu* “pus preste ceva”, IB; *comisariu, Iorgovici; IG*) [*fr. commissaire, rs. komissar, DEX*] *lat. commissarius, IB, LB, Iorgovici; Și derivate în IG: comisăraș, comisărel, comisăreasă, comisăriță, comisăresc, comisărească, comisărește, comisăriie.*
753. **comisie** (LB, IB; *comisie, Iorgovici; comisiie, IG*) [*rs. komissiia, fr. commission, DEX*] *lat. commissio, IB, Iorgovici; lat. commissio, LB;*
754. **comision** (IG) [*fr. commission, DEX*];
755. **comisionar** (și *comisioner, IG*) [*fr. commissionnaire, DEX*];
756. **comitat** (IB, IG, Șincai) [*germ. Komitat, DEX*] *lat. comitatus, IB;*
757. **comite (a)** (*commitere* “încredința ceva cuiva; a face ceva rău”, Iorgovici) [*lat. committere, DEX*] *lat. committere, Iorgovici;*
758. **comitet** (IG) [*rs. komitet, fr. comité, DEX*];
759. **comod** (IG) [*fr. commode, lat. commodus, DEX*] < *it. comodo, IG;*
760. **comoditate** (IG) [*fr. commodité, lat. commoditas, DEX*];
761. **companie** (*companiie, IG; “soțietate”, LB; “întru un loc la olalata locuitori”, IB*) [*fr. compagnie, lat. compagnia, DEX*] *lat. compagnia, IB; it. compagnia, IB;*
762. **companist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am identificat în dicționarele franțuzești consultate];
763. **compara (a)** (Bărnăuțiu, IG) [*fr. comparer, lat. comparare, DEX*];
764. **comparativ** (Bărnăuțiu, IG) [*fr. comparatif, lat. comparativus, DEX*];
765. **compas** (anonim, 1822; IG) [*fr. compas, DEX*] < *it. compasso, IG;*
766. **compensație** (*compensațiile, IG*) [*fr. compensation, lat. compensatio, DEX*] < *it. compensazione, IG;*
767. **competent** (*competant, IG*) [*fr. compétent, DEX*] < *fr. compétente(!), IG;*
768. **competență** (IG) [*fr. compétence, DEX*];
769. **competitor** (IG) [*fr. compétiteur, lat. competitor, DEX*];
770. **complăcea (a)** [*con- + plăcea, după fr. complaire, DEX; la IG, a comiacea* provine, evident, din *it. compiacere, IG;*
771. **complement** (LB, IB) [*fr. complément, lat. complementum, DEX*] *lat. complementum, IB;*
772. **complet** (IG) [*fr. complet, lat. completus, DEX*] < *it. completo, IG;*
773. **completa (a)** (IG) [*fr. compléter, DEX*];
774. **completare** (IG) [din (*a*) *completa + -re, DEX*];
775. **complezent** (*complezant, IG*) [*fr. complaisant, DEX*] < *fr. complaisant, IG;*
776. **complica (a)** (*complicare, Iorgovici; IG*) [*fr. compliquer, DEX*] *lat. complicare, Iorgovici; < it. complicare, IG;*
777. **complicare** (IG) [*(a) complica + -re, DEX*];

778. **complicat** (IG) [din (*a*) *complica*, prin conversiune, DEX];
779. **complicație** (*complicațiile*, IG) [< fr. *complication*, DEX] < it. *complicazione*, IG;
780. **complice** (“cel ce e învăluit într-o fărădelege”, Iorgovici) [< fr. *complice*, DEX] lat. *complex*, Iorgovici;
781. **compliciu** (“sfat întărit cu jurământ între mai mult spre rău, complot”, Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *complacium*, Iorgovici;
782. **compliment** (Gracián, IG) [< fr. *compliment*, DEX] < it. *complimento*, IG;
783. **complot** (Iorgovici, IG; *complotu*, LB) [< fr. *complot*, DEX] lat. *conspiratio*, *conjuratio*, LB; < fr. *complot*, IG;
784. **complotist** (IG) [< *complot* + *-ist*, DEX];
785. **componelui** (**a**) (*componeluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *compono*, IB;
786. **compot** (IG) [< fr. *compote*, DEX] < fr. *compote* sau it. *composte*, IG;
787. **compozit** (“împreunat”, Iorgovici) [< fr. *composite*, lat. *compositus*, DEX] lat. *compositus*, Iorgovici;
788. **compozitor** (*compositor*, IB; IG) [< fr. *compositeur*, DEX] lat. *compositor*, IB;
789. **compoziție** (*compositie*, IB; Iorgovici; *compozițiile*, IG) [< fr. *composition*, lat. *compositio*, DEX] lat. *compositio*, IB, Iorgovici;
790. **compromis** (*compromes*, *-uri*, IG) [< fr. *compromis*, DEX] < it. *compromesso*, IG;
791. **compromite** (**a**) (*a comprometa*, IG) [< fr. *compromettre*, lat. *compromittere*, DEX];
792. **compune** (**a**) (IG) [< lat. *componere*, DEX];
793. **comun** (*commun*, Șincai; Codrescu; IG) [< fr. *commun*, lat. *communis*, DEX] < it. *comune*, IG;
794. **comunicabil** (IG) [< fr. *communicable*, lat. *communicabilis*, DEX];
795. **comunicare** (IG) [din (*a*) *comunica* + *-re*, DEX];
796. **comunicativ** (IG) [< fr. *communicatif*, lat. *communicativus*, DEX];
797. **comunicație** (*comunicațiile*, IG) [< fr. *communication*, lat. *communicatio*, DEX];
798. **comună** (IHR) [< fr. *commune*, DEX];
799. **comunitate** (IG; *comunătate*, IHR) [< *comun* + *-itate*; cf. lat. *communitas*, it. *comunità*, DEX];
800. **concav** (Krețulescu, IG) [< fr. *concave*, lat. *concavus*, DEX] < it. *conca-vo*, IG;
801. **concentra** (**a**) (IG) [< fr. *concentrer*, DEX] < fr. *concentrer*, IG;

802. **concentrație** (*concentrație*, IG) [*< fr. concentration, DEX >* *fr. concentration, IG*];
803. **concepe (a)** (*concepere*, Iorgovici; *concipu, concepu, -pere, -ptu, LB*) [*< lat. concipere, DEX >* *lat. concipere, Iorgovici; concipio, commentor, LB*];
804. **concept** (IB; *conceptu, Iorgovici; conțeptu, LB*) [*< fr. concept, DEX >* *lat. conceptus, IB, Iorgovici; conceptum, conceptio, scriptum, LB*];
805. **concepție** (*conceptie, IB*) [*< fr. conception, lat. conceptio, DEX >* *lat. conceptio, IB*];
806. **concert** (și *conțert, IG*) [*< fr. concert, it. concerto, DEX >* *concerto, IG* (înaintea de etimon, este indicată franceza ca limbă sursă, dar cu o tăietură; italiana nu apare precizată ca limbă de proveniență)];
807. **concesie** (IB) [*< fr. concession, lat. concessio, DEX >* *lat. concessio, IB*];
808. **concetățean** (IG) [*< con- + cetățean, DEX >*];
809. **concherant** (IG) [*< fr. conquérant, DEX >*];
810. **conchistă** (*concuistă, IG*) [*< it. conquista, DEX >* *it. conquista, IG*];
811. **concipist** (*concupista, LB*) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] *lat. concipiens, concupista, LB*];
812. **conclav** (IG) [*< fr. conclave, DEX >* *it. conclave, IG*];
813. **concluzie** (*concluziie, IG*) [*< fr. conclusion, lat. conclusio, DEX >* *it. conclusione, IG*];
814. **concorda (a)** (IG) [*< fr. concorder, lat. concordare, DEX >* *it. concordare, IG*];
815. **concordanță** (Ienăchiță Văcărescu) [*< fr. concordance, DEX >*];
816. **concret** (“lipit, impreunat laolalta”, IG) [*< fr. concret, DEX >* *lat. concretum, IB*];
817. **concura (a)** (IG) [*< fr. concourir, lat. concurrere, DEX >*];
818. **concurrent** (IG) [*< fr. concurrent, DEX >*];
819. **concorență** (*concorență, IG*) [*< fr. concurrence, DEX >* *it. concorrenza, IG*];
820. **concurs** (IG) [*< fr. concours, lat. concursus, DEX >* *fr. concours, IG*];
821. **condiție** (LB, Iorgovici; *condiție*, IG) [*< fr. condition, DEX >* 1. “pontu, hotărâre, mărginire“, *lat. conditio*; 2. “statu, stare, sorțe, aședzementu“, *lat. sors, status, conditio, LB*; *< it. condizione, IG*];
822. **condițional** (IG) [*< fr. conditionnel, DEX >*];
823. **condiționat** (IG) [*< fr. conditionné, DEX >*];
824. **conduce (a)** (*conduc* “tocmesc”, IB) [*< lat. conducere, DEX >* *lat. conduco, IB*];
825. **conducere** (IB) [*< (a) conduce + -re, DEX >* *lat. conductio, IB*];
826. **conductor** (IB, Iorgovici, IG) [*< fr. conducteur, lat. conductor, DEX >* *lat. conductor, IB, Iorgovici; < fr. conducteur, IG*];
827. **conduită** (IG) [*< fr. conduite, DEX >* *fr. conduite, IG*];

828. **conetabil** (IG) [< fr. *connétable*, DEX] < fr. *connétable*, IG;
829. **conetabilitate** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit nici în dicționarele franțuzești consultate; îl putem deci considera o creație a lui I. Golescu, din *conetabil* + *-itate*];
830. **conex** (IG) [< fr. *connexe*, lat. *connexus*, DEX];
831. **conexitate** (IG) [< fr. *connexité*, DEX] < fr. *connexité*, IG;
832. **confederal** (IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *confédéral*];
833. **confederat** (IG) [< fr. *confédéré*, DEX];
834. **confederativ** (IG) [< fr. *confédératif*, DEX];
835. **confederație** (*confederațiie*, IG) [< fr. *confédération*, lat. *confoederatio*, DEX];
836. **conferință** (*conferență*, IG) [< fr. *conférence*, lat. *conferentia*, DEX] < it. *conferenza*, IG;
837. **confinii** (*confini*, IHR) [nu apare în DEX; DN: cf. lat. *confines*, fr. *confins*];
838. **confirmație** (*confirmațiie*, IG) [< fr. *confirmation*, DEX] < it. *confir-mazione*, IG;
839. **confisca (a)** (IG) [< fr. *confisquer*, lat. *confiscare*, DEX];
840. **confiscabil** (IG) [< nu apare în DEX; DN: cf. fr. *confiscable*];
841. **confiscație** (“*confiscatie* bunului”, IB; *confiscațiie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *confiscatio*, IB; < lat. *confiscatio*, IG;
842. **conforma (a)** (IG) [< fr. *conformer*, lat. *conformare*, DEX];
843. **conformat** (IB) [din (*a*) *conforma*, prin conversiune, DEX] lat. *confor-matus*, IB;
844. **conformație** (*conformatie*, IB) [< fr. *conformation*, lat. *conformatio*, DEX] lat. *conformatio*, IB;
845. **confrăție** (*confrățiie*, IG) [< *con-* + *frăție*, după fr. *confrérie*, DEX];
846. **confrunța (a)** (*a confrunța*, IG; *confrunț*, IB) [< fr. *confronter*, DEX] lat. *confronto*, IB;
847. **confruntare** (*confrontare*, IB) [din *a confrunța* + *-re*, DEX] lat. *confron-tatio*, IB;
848. **confrunțat** (*confrontat*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; la IB, împru-mut din latină] lat. *confrontatus*, IB;
849. **confruntator** (*confrontator*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *confrontator*, IB;
850. **confuzie** (*confusie*, IB; *confuziie*, IG) [< fr. *confusion*, lat. *confusio*, DEX] lat. *confusio*, IB;
851. **congregație** (*congregațiie*, IG) [< fr. *congrégation*, lat. *congregatio*, DEX];
852. **congres** (IG) [< fr. *congrès*, lat. *congressus*, DEX];
853. **conic** (IG) [< fr. *conique*, DEX];

854. **conjectură** (“adică părere greșită, dare cu socotința fără nici un temei”, IG) [< fr. *conjecture*, lat. *conjectura*, DEX] < fr. *conjecture*, IG;
855. **conjunție** (*congiunțiune*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *conjunction*, lat. *conjunctio*, DEX; la I. Văcărescu, împrumut din it. *congiunzione*];
856. **conmuri** (a) (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; creație internă];
857. **consecință** (*consecuență*, IG) [< fr. *conséquence*, lat. *consequentia*, DEX] < fr. *conséquence*(!), IG;
858. **consecuție** (Iorgovici) [< lat. *consecutio*, DEX] lat. *consecutio*, Iorgovici;
859. **consecvent** (*consecvente*, Iorgovici; *consequent*, IG) [< fr. *conséquent*, lat. *consequens*, DEX] lat. *consequens*, Iorgovici; < fr. *conséquent*, IG;
860. **consecvență** (*consecvenție*, Iorgovici) [< fr. *conséquence*, lat. *consequentia*, DEX] lat. *consequentia*, Iorgovici;
861. **conservator** (GTN) [< fr. *conservatoire*, germ. *Konervatorium*, pentru s.n.; fr. *conservateur*, lat. *conservator*, pentru adj., DEX];
862. **considerație** (*considerațiie*, IG) [< fr. *considération*, lat. *consideratio*, DEX] < it. *considerazione*, IG;
863. **consilier** (*consiliariu*, LB, Șincal; IG) [< fr. *conseiller*, DEX] lat. *consiliarius*, LB; < it. *consigliere*, IG;
864. **consiliu** (*consilium*, LB) [< lat. *consilium*, fr. *conseil*, DEX] lat. *consilium*, LB;
865. **consimți** (a) (IG) [din *con-* + *simți*, după fr. *consentir*, DEX];
866. **consistență** (*consistanță*, IG) [< fr. *consistance*, DEX] < it. *consistenza*, IG;
867. **consistorial** (*consistorialu*, LB) [< fr. *consistorial*, DEX];
868. **consistoriu** (LB, IG) [< lat. *consistorium*, fr. *consistoire*, DEX] lat. *consistorium*, LB; < it. *consistoro*, IG;
869. **consola** (a) (“adică a mângâia, a ușura necazul altuia”, IG) [< fr. *consoler*, lat. *consolare*, DEX] < it. *consolare*, IG;
870. **conspira** (a) (“adică a unelti comploturi, vânzări, răscoli împreună cu alții”, IG) [< fr. *conspirer*, lat. *conspirare*, DEX] < it. *conspirare*, IG;
871. **conspirație** (*conspirațiie*, IG) [< fr. *conspiration*, lat. *conspiratio*, DEX];
872. **constant** (“adică statornic, stăruitor, sigur”, IG; *constante*, Iorgovici) [< fr. *constant*, lat. *constans*, DEX] lat. *constans*, Iorgovici; < fr. *constant*, IG;
873. **constanță** (“ființa celui constant”, IG) [< fr. *constance*, lat. *constantia*, DEX];
874. **constelație** (*constelațiie*, *costelațiie* “ce însemnează stelele ce închipuiesc o formă cu apropierea lor una de alta”, IG) [< fr. *constellation*, lat. *constellatio*, DEX] < fr. *constellation*, IG;

875. **constitui (a)** (IG; *constituire*, Iorgovici) [< fr. *constituer*, lat. *constituere*, DEX] lat. *constituere*, Iorgovici; < it. *constituire*, IG;
876. **constituție** (Iorgovici; *constituțiie*, IG) [< fr. *constitution*, lat. *constitutio*, DEX] lat. *constitutio*, Iorgovici; < it. *costituzione*, IG;
877. **constituțional** (IG) [< fr. *constitutionnel*, DEX];
878. **construcție** (*construcțiie*, IG) [< fr. *construction*, lat. *constructio*, DEX] < fr. *construction*, IG;
879. **consul** (*consulu*, LB; IB) [< lat., fr. *consul*, DEX] lat. *consul*, IB;
880. **consulat** (IB) [< fr. *consulat*, lat. *consulatus*, DEX] lat. *consulatus*, IB;
881. **consulta (a)** (IG) [< fr. *consulter*, lat. *consultare*, DEX];
882. **consultare** (IG) [din (*a*) *consulta* + *-re*, DEX];
883. **consultativ** (IG) [< fr. *consultatif*, DEX];
884. **consultație** (*consultațiie*, IG) [< fr. *consultation*, lat. *consultatio*, DEX];
885. **consuma (a)** (IG) [< fr. *consumer*, lat. *consumere*, DEX];
886. **conșcolar** (IG) [*con-* + *școlar*, DEX];
887. **contabilitate** (IG) [< fr. *comptabilité*, DEX] < fr. *comptabilité*, IG;
888. **contact** (IG, Iorgovici) [< fr. *contact*, lat. *contactus*, DEX] lat. *contactus*, Iorgovici; < fr. *contact*, IG;
889. **contagia (a)** (*contagescu*, *contagiescu*, LB) [< fr. *contagier*, DEX];
890. **contagios** (*contagiosu*, LB; *contaghios*, Iorgovici) [< fr. *contagieux*, lat. *contagiosus*, DEX] lat. *contagiosus*, Iorgovici, LB; it. *contagioso*, fr. *contagieux*, LB;
891. **contagiune** (*contagiu*, LB) [< fr. *contagion*, lat. *contagio*, DEX] lat. *contagio*, it. *contagio*, fr. *contage*, LB;
892. **contaminație** (LB) [< fr. *contamination*, lat. *contaminatio*, DEX];
893. **contamina (a)** (*contaminu*, LB) [< fr. *contaminer*, lat. *contaminare*, DEX] lat. *contamino*, LB;
894. **contaminat** (“vase... contaminate”, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; în LB, împrumut din latină] lat. *contaminatus*, LB;
895. **contaminație** (LB) [< fr. *contamination*, lat. *contaminatio*, DEX] lat. *contaminatio*, LB;
896. **conte** (IG) [< fr. *comte*, DEX];
897. **contesă** (IG) [< fr. *comtesse*, it. *contessa*, DEX];
898. **contestat** (IHR) [nu apare în DEX, nici în DN; adj. format în română, prin conversiune de la (*a*) *contesta*];
899. **contestatie** (*contestatie*, IB; IHR) [< fr. *contestation*, lat. *contestatio*, DEX]; lat. *contestatio*, IB;
900. **contignație** (*cotignație*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *contignatio* “schelă, căpriori”, LB;
901. **continent** (IG) [< fr. *continent*, lat. *continens*, DEX] < it. *continente*, IG;
902. **continua (a)** (IG) [< fr. *continuer*, lat. *continuar*, DEX];

903. **continua**re (IG) [din (*a*) *continua* + *-re*, DEX];
904. **continuitate** (*continuetate*, IG) [< fr. *continuité*, lat. *continuitas*, DEX];
905. **continuu** (*contin*, IG) [< fr. *continuu*, lat. *continuus*, DEX] < it. *continuo*, IG;
906. **contor** (*cantor!*, IG) [< fr. *comptoir*, germ. *Kontor*, DEX] < fr. *comtoir(!)*, IG;
907. **contra** (IG) [< fr. *contra*, lat., it. *contra*, DEX] < it. *contra*, IG;
908. **contrabandă** (și *contraband*, IG) [< fr. *contrebande*, DEX] < it. *contrabando*, IG;
909. **contract** (*contractu*, LB; IB, IG) [< fr. *contrat*, lat. *contractus*] lat. *contractus*, LB, IB; < it. *contratto*, IG;
910. **contracta** (**a**) (IG) [< fr. *contracter*, lat. *contractare*, DEX];
911. **contractare** (IG) [din (*a*) *contracta* + *-re*, DEX];
912. **contractat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din (*a*) *contracta*, prin conversiune];
913. **contractual** (“dă contract”, IG) [< fr. *contractuel*, DEX];
914. **contractie** (*contractiie*, IG) [< fr. *contraction*, lat. *contraction*, DEX] < fr. *contraction*, IG;
915. **contradicție** (*contradiție*, IG) [< fr. *contradiction*, lat. *contradictio*, DEX];
916. **contraface** (**a**) (IG) [< *contra-* + *face*, după fr. *contrefaire*, DEX];
917. **contrapune** (**a**) (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română];
918. **contrar** (*contrariu*, IG) [< fr. *contraire*, lat. *contrarius*, DEX];
919. **contrast** (IG) [< fr. *contraste*, DEX] < it. *contrastato*, IG;
920. **contrastă** (**a**) (IG) [< fr. *contraster*, DEX];
921. **contravizită** (IG) [< fr. *contre-visite*, DEX];
922. **contrazice** (**a**) (IG) [< *contra-* + *zice*, după fr. *contredire*, DEX];
923. **contrazicere** (IG) [din (*a*) *contrazice* + *-re*, DEX];
924. **contribui** (**a**) (*contribuesc*, IB; GTN) [< fr. *contribuer*, lat. *contribuere*, DEX] lat. *contribuo*, IB;
925. **contribuție** (*contributie*, IB; *contribuție*, IG) [< fr. *contribution*, lat. *contributio*, DEX] lat. *contributio*, IB;
926. **controlor** (*controloru*, LB; IG) [< fr. *contrôleur*, DEX];
927. **controloriță** (LB, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; format din *controlor* + *-iță*];
Și derivate în IG: *controloricească*, *controloricește*, *controlărie*, *controloreasă*, *controloraș*, *controlorel*, *controloricesc*.
928. **controversă** (IG) [< fr. *controverse*, DEX] < fr. *controverse*, IG;
929. **conveniență** (*convenienție*, Iorgovici) [< it. *convenienza*, DEX] lat. *convenientia*, Iorgovici;

930. **convenție** (LB; *conventie*, IB; *convențiile*, IG) [< fr. *convention*, lat. *conventio*, DEX] lat. *conventio*, LB, IB; *exemplum*, LB; < it. *convenzione*, IG;
931. **conversa (a)** (*conversare*, Iorgovici) [< fr. *converser*, lat. *conversari*, DEX] lat. *conversari*, Iorgovici;
932. **conversație** (LB; *conversatie*, IB, Budai-Deleanu; Iorgovici; și *conversasie*, Gracián; *conversațiile*, IG) [< fr. *conversation*, lat. *conversatio*, DEX] lat. *consuetudo*, *usus*, LB; lat. *conversatio*, IB, LB, Iorgovici; < it. *conversazione*, IG;
933. **conversiune** (*conversie*, IB) [< fr. *conversion*, lat. *conversio*, DEX] lat. *conversio*, IB;
934. **converti (a)** (*convertire*, Iorgovici) [< fr. *convertir*, lat. *convertere*, DEX] lat. *convertere*, Iorgovici;
935. **convex** (IG) [< fr. *convexe*, lat. *convexus*, DEX] < fr. *convexe*, IG;
936. **convexitate** (IG) [< fr. *convexité*, lat. *convexitas*, DEX];
937. **convocațiune** (*convocațiile*, IG) [< fr. *convocation*, lat. *convocatio*, DEX] < it. *convocazione*, IG;
938. **convulsie** (IG) [< fr. *convulsion*, lat. *convulsio*, DEX] < it. *convulsione*, IG;
939. **coordinație** (*coordinațiile* “adică împreună orânduiala, așzarea lucrurilor, după raportul ce au unul către altul”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr.] < fr. *coordination*, IG;
940. **copia (a)** (*copiez*, LB; *a copii*, IG) [< fr. *copier*, DEX];
941. **copiat** (*copiat*, IG) [din (*a*) *copia*, prin versiune, DEX];
942. **copiator** (*copietor*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil este format în română din verbul (*a*) *copia*];
943. **copie** (LB, IB; *copiie*, IG) [< fr. *copie*, lat. *copia*, DEX] lat. *copia*, LB, IB; < it. *copia*, IG;
944. **copiere** (*copiere*, IG) [din (*a*) *copia* + *-re*, DEX];
945. **copios** (IB) [< fr. *copieux*, lat. *copiosus*, DEX] lat. *copiosus*, IB;
946. **copist** (IG) [< fr. *copiste*, DEX];
947. **coproprietar** (IG) [< fr. *copropriétaire*, DEX];
948. **cor** (*chor* “de musicasi, cantareti”, IB) [< lat. *chorus*; cf. germ. *Chor*, DEX] lat. *odeum*, IB;
949. **cordial** (IG) [< fr. *cordial*, DEX] < it. *cordiale*, IG;
950. **cordon** (IG) [< fr. *cordon*, DEX] < fr. *corde(!)*, IG;
951. **cordovan** (*cordovanu*, LB; IG) [< it. *cordovano*, DEX] it. *cordovano*, LB;
952. **corect** (IG) [< fr. *correct*, lat. *correctus*, DEX] < fr. *correct*, IG;
953. **correctiv** (IG) [< fr. *correctif*, DEX];

954. **corector** (IB, IG) [< fr. *correcteur*, lat. *corrector*, DEX] lat. *corrector*, IB;
955. **corectură** (IG) [< germ. *Korrektur*, lat. *correctura*, DEX];
956. **corecție** (*corectie*, IB; *corecții*, IG) [< fr. *correction*, lat. *correctio*, DEX] lat. *correctio*, IB;
957. **corecțional** (IG) [< fr. *correctionnel*, DEX];
958. **corelativ** (IG) [< fr. *corrélatif*, DEX];
959. **corelație** (*corelațiile*, IG) [< fr. *corrélation*, DEX] < it. *correlazione*, IG;
960. **corespondență** (și *corispondențiile*, IG) [< fr. *correspondance*, DEX];
961. **coridor** (IG) [< fr. *corridor*, germ. *Korridor*, DEX] < fr. *corridor*, IG;
962. **corifeu** (“mai mare în ceva lucru”, IB; IG) [< fr. *coryphée*, DEX] lat. *coripheus*, IB;
963. **coroană** (*coronă*, LB; *corona*, IB; Stamati, 1852) [< lat. *corona*, DEX] lat. *corona*, LB; < gr., IG;
964. **corolar** (*corolariu*, IG) [< fr. *corollaire*, lat. *corollarium*, DEX] < it. *collario*, IG;
965. **corolă** (IG) [< fr. *corolle*, DEX] < fr. *corolle*, IG;
966. **corp** (“corpul diplomatic, adică diplomații; corpul profesoresc, adică profesorii”, IG) [< fr. *corps*, lat. *corpus*, DEX] < it. *corpo*, IG;
967. **corporal** (IHR) [< fr. *corporel*, lat. *corporalis*, DEX];
968. **corporație** (*corporațiile*, IG; IHR) [< fr. *corporation*, DEX] < fr. *corporation*, IG;
969. **corsaj** (IG) [< fr. *corsage*, DEX] < fr. *corsage*, IG;
970. **corsar** (și *cursar*, IG) [< it. *corsaro*, fr. *corsaire*, DEX];
971. **corset** (IG) [< fr. *corset*, DEX] < fr. *corset*, IG;
972. **corsican** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; înregistrat în DOOM; probabil derivat intern din *Corsica* + *-an*];
973. **cortegiu** (IG) [< it. *corteggio*, fr. *cortège*, DEX] < it. *corteggio*, IG;
974. **cortes** (*cortez* “cuv. ispaniolesc, adunarea obștească din Spania, din Portugalia”, IG) [< sp. *cortes*, DEX];
975. **cortină** (LB; *corteina*, IB) [< it. *cortina*, DEX] lat. *velum*, *plaga*, *cortina*, LB; lat. *cortina*, IB;
976. **corupător, -toare** (*corrumpatoriu*, *corrumpatoare*, IB) [< (a) *corupe* + *-ător*/ *-ătoare*, DEX] lat. *corruptor*, *corruptrix*, IB;
977. **corupe** (a) (*corrump* “stric”, IB; IG) [< lat. *corrumpere*, DEX] lat. *corrumpo*, IB;
978. **corupere** (*corrumpere*, IB) [< (a) *corupe* + *-re*, DEX] lat. *corruptio*, IB;
979. **corupt** (*corrupt*, IB) [din (a) *corupe*, prin conversiune, DEX] lat. *corruptus*, IB;
980. **corvetă** (IG) [< fr. *corvette*, DEX] < fr. *corvette*, IG;
981. **cosecantă** (IG) [< fr. *cosécante*, DEX];

982. **cosinus** (*cosinu*, IG) [< fr. *cosinus*, DEX];
983. **cosmograf** (IG) [< fr. *cosmographie*, DEX] < gr., IG;
984. **cosmografic** (IG) [< fr. *cosmographique*, DEX];
985. **cosmografie** (Budai-Deleanu; *cosmographia*, IB; *cosmografie*, IG) [< fr. *cosmographie*, DEX] lat. *cosmographia*, IB; < gr., IG;
986. **cosmolab** (“un instrument cu care măsoară ale cerului și ale pământului”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit nici în dicționarele italienești consultate] < it. *cosmolabio*, IG;
987. **cosmolog** (IG) [< fr. *cosmologue*, DEX] < gr., IG;
988. **cosmologic** (IG) [< fr. *cosmologique*, DEX];
989. **cosmologie** (*cosmologie*, Budai-Deleanu; *cosmologie*, IG) [< fr. *cosmologie*, DEX] < gr., IG;
990. **cosmopolit** (Budai-Deleanu; IG) [< fr. *cosmopolite*, cf. rs. *kosmopolit*, DEX] < gr., IG;
991. **cosmopolitism** (IG) [< fr. *cosmopolitisme*, DEX];
992. **cosmoramă** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit în dicționarele franțuzești consultate] < fr. *cosmorama*, IG;
993. **costum** (IG) [< fr. *costume*, DEX] < it. *costume*, IG;
994. **cotiledon** (*cotilidon*, -doâne, IG) [< fr. *cotylédone*, DEX] < gr., IG;
995. **cotilion** (-uri, “un fel de joc”, IG) [< fr. *cotillon*, DEX] < fr. *cotillon*, IG;
996. **craniu** (IG) [< lat. *cranium*, DEX] < gr., IG;
997. **crater** (IG) [< fr. *cratère*, DEX] < gr., IG;
998. **creatură** (IG) [< fr. *créature*, lat. *creatura*, DEX] < it. *creatura*, IG;
999. **credit** (*credit*, LB; IG) [< fr. *crédit*, DEX] lat. *fides*, LB;
1000. **credita (a)** (IG) [< fr. *créditer*, DEX];
1001. **creditare** (IG) [din (*a*) *credita* + -re, DEX];
1002. **creditor** (*creditoru*, LB; *credeitoriu*, *credeitoare*, IB; *creditător*, -toare, IG) [< fr. *créditeur*, DEX; la IG, evident, este vorba despre o creație internă, care nu s-a împământenit] lat. *creditor*, LB, IB; lat. *creditrix*, IB;
1003. **credul** (IG) [< fr. *crédule*, lat. *credulus*, DEX];
1004. **credulitate** (IG) [< fr. *crédulité*, lat. *credulitas*, DEX];
1005. **cremotartar** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < fr. *creme de tartre(!)*, IG;
1006. **crepuscul** (*crepusculă*, IG) [< fr. *crépuscule*, lat. *crepusculum*, DEX] < fr. *crépuscule*, IG;
1007. **cretă** (*creta*, IB; IG) [< lat. *creta*, DEX] lat. *creta*, IB; < it. *creta*, IG;
1008. **cretos** (Șincai) [derivat din *cretă* + -os, DEX];
1009. **crimă** (IG) [< fr. *crime*, DEX] < gr., IG;
1010. **criminal** (IHR) [< fr. *criminel*, lat. *criminalis*, DEX];
1011. **criminalist** (IG) [< fr. *criminaliste*, DEX];

1012. **criptă** (LB; *cripta*, IB) [< fr. *crypte*, lat. *crypta*, DEX] lat. *crypta*, *monumentum*, *sepulchrum*, LB; lat. *crypta*, gr. *cripta*, IB;
1013. **criptograf** (IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *cryptographie(!)*] < gr., IG;
1014. **criptogramă** (*criptogram*, IG) [< fr. *cryptogramme*, DEX] < gr., IG;
1015. **crisologie** (*crisologhiie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat probabil din greacă];
1016. **crystal** (*crystall*, IB; Gracián, IG) [< fr. *crystal*, lat. *crystallus*, DEX] lat. *crystallus*, IB;
1017. **crystalin** (*crystallin*, IB) [< fr. *crystallin*, DEX] lat. *crystallinus*, IB;
1018. **crystaliza (a)** (IG) [< fr. *crystalliser*, DEX];
1019. **crystalizare** (IG) [din (*a*) *crystaliza* + *-re*, DEX];
1020. **crystalizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română, de la (*a*) *crystaliza*, prin conversiune];
1021. **crystalizator** (*crystalizător*, IG) [în DEX și DN: *crystalizor* < fr. *crystalisoir*; la IG, derivat intern];
1022. **crystalograf** (IG) [< fr. *crystallographe*, DEX];
1023. **crystalografic** (IG) [< fr. *crystallographique*, DEX];
1024. **crystalografie** (IG) [< fr. *crystallographie*, DEX];
1025. **critic** (*criticu*, LB, IB, IG) [< fr. *critique*, lat. *criticus*, DEX] lat. *criticus*, IB, LB;
1026. **critica (a)** (Kogălniceanu) [< fr. *critiquer*, DEX];
1027. **criticarisi (a)** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN] < gr., IG;
1028. **critică** (Budai-Deleanu, LB, GTN, Kogălniceanu, IG) [< fr. *critique*, DEX] < gr., IG; lat. *critica*, LB;
1029. **criză** (*crisă*, *crisis*, IG) [< fr. *crise*, DEX] < gr., IG;
1030. **croasadă** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; rom. *cruciadă*, refăcut după rom. *cruce*, din fr. *croisadei*, it. *crociata*, DEX] < fr. *croisade*, IG;
1031. **crocodil** (IG) [< fr. *crocodile*, lat. *crocodilus*, DEX] < gr., IG;
1032. **cronică** (și *hronică*, LB; *chronica* “carte despre cele ce s-au templat”, IB) [< lat. *chronica*, fr. *chronique*, DEX] lat. *chronica*, LB, IB;
1033. **cruciferă** (*crucifer*, IG) [< fr. *crucifère*, DEX] < it. *crucifero*, IG;
1034. **crustă** (LB; *crusta*, IB) [< lat. *crusta*, DEX] lat. *crusta*, IB;
1035. **cuart** (IG) [< germ. *Quarz*, fr. *quartz*, DEX];
1036. **cuirasă** (IG) [< fr. *cuirasse*, DEX] < fr. *cuirasse*, IG;
1037. **cuirasier** (IG) [< fr. *cuirassier*, DEX];
1038. **culisă** (GTN) [< fr. *coulisse*, DEX];
1039. **culpabil** (IHR) [< fr. *coupable*, lat. *culpabilis*, DEX];
1040. **culpă** (IHR) [< lat. *culpa*, DEX];
1041. **cult** (IG) [< fr. *culte*, lat. *cultus*, DEX] < it. *culto*, IG;
1042. **cultiva (a)** (IG) [< fr. *cultiver*, lat. *cultivare*, DEX];

1043. **cultivare** (*cultivire*, anonim, 1822; IG) [rom. (*a*) *cultiva* + *-re*, DEX];
1044. **cultivat** (IG) [din (*a*) *cultiva*, prin conversiune, DEX];
1045. **cultură** (Diaconovic-Loga, IG) [< fr. *culture*, lat. *cultura*, DEX] < fr. *culture*, IG;
1046. **cupolă** (IG; Stamati, 1852) [< fr. *coupole*, DEX];
1047. **curaj** (CR; *coragie*, LB; și *coraj*, IG) [< fr. *courage*, DEX] < it. *coraggio*, IG;
1048. **curant** (IG) [format din rom. (*a*) *cura*, DEX];
1049. **curator** (“îngrijitor, purtător de grijă”, IG) [< fr. *curateur*, lat. *curator*, DEX] < lat. *curator*, IG;
1050. **curatorium** (*curatoriie*, IG) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *curatorium*, germ. *Kuratorium*];
1051. **cură** (“căutare cu dohtorii”, IG) [< fr. *cure*, lat. *cura*, DEX] < it. *cura*, IG;
1052. **curb** (“adică adus, aplecat, strâmb”, IG) [< fr. *courbe*, DEX] < fr. *courbe*, IG;
1053. **curios** (*curioasă*, Gracián; și *curioz*, IG) [< fr. *curieux*, lat. *curiosus*, it. *curioso*, DEX] < it. *curioso*, IG;
1054. **curiozitate** (IG) [< fr. *curiosité*, lat. *curiositas*, DEX];
1055. **curtezan** (Gracián, CR) [< fr. *courtisan*, DEX];
1056. **cvadrant** (și *cuadrat*, “instrument ce arată a patra parte dintr-un ceva”, IG; *cvadrantu*, Stamati) [< fr. *quadrant*, lat. *quadrans*, DEX];
1057. **cvadrat** (*cvadratu*, Stamati; *cadrat*, *cuadrato*, IG) [< lat. *quadratus*, DEX] < it. *cadrato*(!), IG;
1058. **cvadrigă** (*cuadrigă*, IG) [< lat. *quadriga*, DEX];
1059. **cvadrinom** (*cuadfrinom*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *quadrinôme*] < fr. *quadrinom*(!), IG;
1060. **cvadruman** (*cuadruman* “adică cu patru mâini”, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *quadrumane*] < fr. *quadrumane*, IG;
1061. **cvadruped** (*cuadruped*, IG; *cvadrupedu*, Stamati) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *quadrupes*] < it. *quadrupedo*, IG;
1062. **cvartet** (*cuartet*, IG) [< it. *quarteto*, fr. *quartette*, DEX] < it. *quarto*(!), IG;
1063. **cvintă** (*cuintă*, IG) [< it. *quinta*, fr. *quinte*, DEX] < it. *quinta*, IG;
1064. **dac** (IB) [< lat. *Dacus*, DEX] lat. *Dacus*, IB;
1065. **dalmat** (*dalmata*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină; rom. *dalmat* < fr. *dalmate*] lat. *dalmata*, IB;
1066. **dalmatică** (*dalmathica* “vesment lung fore maneci”, IB) [< lat. *dalmatica*, fr. *dalmatique*, DEX] lat. *dalmatica*, IB;
1067. **dalmațian** (*dalmatian*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *dalmatien*] lat. *dalmaticus*, IB;

1068. **damă** (LB, Gracián) [< fr. *dame*, it. *dama*, DEX];
1069. **dans** (*danșu*, LB) [< fr. *danse*; cf. it. *danza*, germ. *Tanz*, DEX] lat. *saltus*, *saltatio*, LB;
1070. **dantelist** (“cel ce lucrează, face, vinde dantele”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN, nici în dicționarele franțuzești consultate; îl considerăm o creație a lui I. Golescu, din *dantelă* + *-ist* = fr. *dentellier*];
1071. **dănțui** (**a**) (*dănțuescu*, LB) [< rom. *danț* + *-ui*, DEX];
1072. **dănțuire** (LB) [derivat cu sufixul *-re* din (**a**) *dănțui*, DEX];
1073. **decizie** (*decisie*, IB) [< fr. *décision*, lat. *decisio*, DEX] lat. *decisio*, IB;
1074. **declamație** (*declamație*, IB) [< fr. *déclamation*, lat. *declamatio*, DEX] lat. *declamatio*, IB;
1075. **declamator** (*declamatoriu*, IB) [< fr. *déclamatoire*, DEX] lat. *declamator*, IB;
1076. **declina** (**a**) (*declin* “me dau în laturi”, IB; Iorgovici, IG) [< fr. *décliner*, lat. *declinare*, DEX] lat. *declino*, IB;
1077. **declinat** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *declinatus*, IB;
1078. **declinatoriu** (IB) [< fr. *déclinatoire*, DEX] lat. *declinator*, IB;
1079. **declinație** (*declinație*, IB; *declinație*, IG) [< fr. *déclination*, lat. *declinatio*, DEX] lat. *declinatio*, IB;
1080. **decola** (**a**) “a decapita” (*decol*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *decollo*, *-avi*, *-atum*, *-are*, IB;
1081. **decolare** “decapitare” (*decolare*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română din *a decola* “a decapita” + *-re*] lat. *decollatio*, IB;
1082. **decolator** “cel care decapitează” (*decolatoriu*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *decollator*, IB;
1083. **decolat** “decapitat” (*decolat*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *decollatus*, IB;
1084. **decret** (CR) [< fr. *décret*, lat. *decretum*, DEX];
1085. **dediție** (Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *deditio*, Iorgovici;
1086. **defect** (IHR) [< lat. *defectus*, germ. *Defekt*, DEX];
1087. **defini** (**a**) (*definesc*, IB) [< fr. *définir*, lat. *definire*, DEX] lat. *definio*, IB;
1088. **definit** (Iorgovici, IB) [din (**a**) *defini*, prin conversiune, DEX] lat. *definitus*, IB;
1089. **definitoriu** (IB) [< fr. *définitoare*, DEX] lat. *definitor*, IB;
1090. **definiție** (*definitie*, IB) [< fr. *définition*, lat. *definitio*, DEX] lat. *definitio*, IB;
1091. **deforma** (**a**) (*defform*, IB) [< fr. *déformer*, lat. *deformare*, DEX] lat. *deformo*, IB;

1092. **deformare** (*defformare*, IB) [*< (a) deforma + -re, DEX*] lat. *deformatio*, IB;
1093. **deformat** (IB) [*din a deforma, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină*] lat. *deformatus*, IB;
1094. **deformator** (*defformatoriu*, IB) [*nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină*] lat. *deformator*, IB;
1095. **degrada** (**a**) (Codrescu) [*< fr. dégrader, lat. degradare, DEX*];
1096. **deism** (“adică credință către numai Dumnezeu”, IG) [*< fr. déisme, DEX*] < it. *deismo*, IG;
1097. **deist** (“cel ce crede în deism”, IG) [*< fr. déiste, DEX*];
1098. **dejuna** (**a**) (“adică a gustări, a face gustare de dimineață, a degusta”, IG) [*< fr. déjeuner, DEX*] < fr. *dejeuner(!)*, IG;
1099. **deligitima** (**a**) (*dălegitima*, IG) [*nu apare în DEX, nici în DN, nici în dicționarele franțuzești consultate; presupunem că este vorba de o formație a lui I. Golescu*];
1100. **delfin** (*delphin*, IB) [*< lat. delphinus, it. delfino, DEX*] lat. *delphinus*, IB;
1101. **deliberat** (IB) [*din (a) delibera, prin conversiune, DEX; în IB, împrumutat din latină*] lat. *deliberatus*, IB;
1102. **deliberatoriu** (IB) [*neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină*] lat. *deliberator*, IB;
1103. **deliberație** (*deliberatie*, IB) [*< fr. délibération, lat. deliberatio, DEX*] lat. *deliberatio*, IB;
1104. **delicat** (IB; *delicatu*, LB) [*< fr. délicat, lat. delicatus, DEX*] lat. *delicatus*, IB, LB;
1105. **delict** (*delit*, IHR) [*< lat. delictum; cf. fr. délit, DEX*];
1106. **demite** (**a**) (*demitere* “a lăsa în jos”, *demite ochii*, Iorgovici) [*< fr. démettre, lat. demittere, DEX*] lat. *demittere*, Iorgovici;
1107. **demnitate** (IHR) [*< lat. dignitas, DEX*];
1108. **democrație** (*democratie*, IB) [*< fr. démocratie, DEX*] lat. *democratia*, IB;
1109. **demon** (*daemon*, IB) [*< ngr. démonas; cf. fr. démon, DEX*] lat. *daemon*, IB;
1110. **denaturaliza** (**a**) (*a dănaturaliza*, IG) [*nu apare în DEX; DN: < fr. dénaturiser*];
1111. **dependență** (*dipendență*, Ienăchiță Văcărescu) [*< fr. dépendance, DEX*; la I. Văcărescu, din it. *dipendenza*];
1112. **deporta** (**a**) (*deportare* “purta de sus în jos pe apă; se lăsa de ceva, se da înapoi; se depărta”, Iorgovici; *a dăporta* “adică a-l scoate pe poartă afară, a-l izgoni, a-l surguni, a-l dăpărta din țara lui, din lăcuința lui”, IG) [*< fr. déporter, lat. deportare, DEX*] lat. *deportare*, Iorgovici;

1113. **depune (a)** (*deponere* “pune jos”, Iorgovici) [< lat. *deponere*, DEX] lat. *deponere*, Iorgovici;
1114. **deputat** (CR) [< fr. *député*, it. *deputato*, DEX];
1115. **deriva (a)** (Iorgovici) [< fr. *dériver*, lat. *derivare*, DEX];
1116. **derivație** (Iorgovici) [< fr. *dérivation*, lat. *derivatio*, DEX];
1117. **deroga (a)** (*derogare*, Iorgovici) [< fr. *déroger*, lat. *derogare*, DEX] lat. *derogare*, Iorgovici;
1118. **derogațiune** (*derogație*, Iorgovici) [< fr. *dérogação*, DEX] lat. *derogatio*, Iorgovici;
1119. **descriptiv** (Krețulescu) [< fr. *descriptif*, lat. *descriptivus*, DEX];
1120. **desinență** (*dezinență*, IG) [< fr. *désinence*, DEX] < it. *desinenza*, IG;
1121. **despera (a)** (*desper* “deznedesduesc”, IB) [< lat. *desperare*, DEX] lat. *despero*, IB;
1122. **desperat** (IB) [din (*a*) *despera*, prin conversiune, DEX] lat. *desperatus*, IB;
1123. **desperație** (*desperatie*, IB) [< lat. *desperatio*, DEX] lat. *desperatio*, IB;
1124. **desventra (a)** (*desventrez*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; din latină, prin substituție de prefix - calc parțial] lat. *exventro*, IB;
1125. **deviză** (“adică o figuă dă ziceri...”, IG) [< fr. *devise*, DEX] < fr. *devise*, IG;
1126. **dezaproba (a)** (IG) [< fr. *désapprouver*, DEX] < fr. *desapprouver(!)*, IG;
1127. **dezarma (a)** (*desarm*, IB) [< fr. *désarmer*, DEX] lat. *dearmo*, -are, -avi, -atum, IB;
1128. **dezarmare** (*desarmare*, IB) [derivat din (*a*) *dezarma* + -re, DEX] lat. *dearmatio*, IB;
1129. **dezarmat** (*desarmat*, IB) [din (*a*) *dezarma*, prin conversiune, DEX] lat. *dearmatus*, IB;
1130. **dezerta (a)** (“adică a fugi din slujba ostășească”, IG) [< fr. *désertes*, DEX];
1131. **dezertor** (*desertoriu* “militariu fugit”, IB) [< fr. *déserteur*, DEX] lat. *desertor*, IB;
1132. **diademă** (*diadema*, IB) [< fr. *diadème*, lat. *diadema*, DEX] lat. *diadema*, IB;
1133. **diafan** (Budai-Deleanu; *diaphan*, IB) [< fr. *diaphane*, DEX] lat. *diaphanum*, IB;
1134. **diafragmă** (*diaphragma*, IB) [< fr. *diaphragme*, lat. *diaphragma*, DEX] lat. *diaphragma*, IB;
1135. **diagonal** (Budai-Deleanu) [< fr. *diagonal*, DEX];
1136. **diagramă** (*diagramma*, IB) [< fr. *diagramme*, DEX] lat. *diagramma*, IB;

1137. **dialect** (Budai-Deleanu, IB; *dialept*, Bărnăuțiu) [< fr. *dialecte*, lat. *dialectus*, DEX] lat. *dialectus*, IB;
1138. **dialectic** (*dialecteic*, IB) [< fr. *dialectique*, lat. *dialecticus*, DEX] lat. *dialecticus*, IB;
1139. **dialectică** (*dialectica*, IB) [< fr. *dialectique*, lat. *dialectica*, DEX] lat. *dialectica*, IB;
1140. **dialog** (Budai-Deleanu, IB, GTN) [< fr. *dialogue*, lat. *dialogus*, DEX] lat. *dialogus*, IB;
1141. **diamant** (*diamantu*, LB; IB, I. Golescu) [< fr. *diamant*, DEX] lat. *adamans*, LB, IB;
1142. **diametru** (Budai-Deleanu) [< fr. *diamètre*, lat. *diametrus*, DEX];
1143. **diaree** (*diarhea*, IB) [< fr. *diarrhée*, lat. *diarrhoea*, DEX] lat. *diarhea*, IB;
1144. **diastemă** (Gh. Lazăr) [nu este înregistrat în DEX; DN: < fr. *diastème*; cf. gr. *diastema*];
1145. **diatribă** (*diatriba*, IB) [< fr. *diatribe*, lat. *diatriba*, DEX] lat. *diatriba*, IB;
1146. **dictat** (IB) [< germ. *Diktat*, DEX] lat. *dictatus*, IB;
1147. **dictator** (IB) [< fr. *dictateur*, lat. *dictator*, DEX] lat. *dictator*, IB;
1148. **dictatorie** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dictatoria*, IB;
1149. **dicționar** (*dixoner*, *dixonar*, Heliade Rădulescu; *dixonar*, IG) [< fr. *dictionnaire*, lat. *dictionarium*, DEX];
1150. **dieceză** (*diecesă*, Bărnăuțiu) [< fr. *diocèse*, lat. *dioecesis*, DEX];
1151. **diereză** (*dieresis* “împartire în doao”, IB) [< fr. *dièrèse*, lat. *diaeresis*, DEX] lat. *dieresis*, IB;
1152. **diftong** (*diphtongus*, IB) [< fr. *diphtongue*, lat. *diphtongus*, DEX] lat. *diphtongus*, IB;
1153. **dignitate** (IHR) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *dignité*, lat. *dignitas*];
1154. **diletant** (GTN) [< fr. *dilettante*, DEX];
1155. **diligentă** (*diligentiu*, LB) [< fr. *diligence* “trăsură mare”, DEX] lat. *currus diligentiae*, LB;
1156. **diluviu** (și *deluviu*, IHR) [< fr., lat. *diluvium*, DEX];
1157. **dimisie** (Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dimissio*, Iorgovici;
1158. **dimite (a)** (*dimitere* “slobozi, a se despărți și a se duce unu de la altu”, Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dimittere*, Iorgovici;
1159. **dinar** (*dinariu*, LB) [< ngr. *dinárion*, fr. *dinar*, DEX];
1160. **dinastie** (*dynastia* “domnie a unui singur”, IB) [< fr. *dynastie*, DEX] lat. *dynastia*, IB;

1161. **diplomat** (IG) [< fr. *diplomate*, DEX];
1162. **diplomatic** (*diplomateic*, IB; IG, IHR) [< fr. *diplomatique*, lat. *diplomaticus*, DEX] lat. *diplomaticus*, IB;
1163. **diplomă** (*diploma*, IB) [< fr. *diplôme*, lat. *diploma*, DEX] lat. *diploma*, IB;
1164. **director** (Diaconovici-Loga, Şincăi, GTN) [< fr. *directeur*, lat. *director*, DEX];
1165. **direcție** (“regie”/ “conducere”, GTN) [< fr. *direction*, lat. *directio*, DEX];
1166. **disciplină** (*deisciplina*, IB) [< fr. *discipline*, lat. *disciplina*, DEX];
1167. **discrimina (a)** (*discriminare*, Iorgovici) [< lat., it. *discriminare*, fr. *discriminer*, DEX];
1168. **discurs** (*deiscurs*, IB) [< fr. *discours*, lat. *discursus*, DEX] lat. *discursus*, IB;
1169. **discuție** (Kogălniceanu) [< fr. *discussion*, DEX];
1170. **disocia (a)** (*dessociez*, IB) [< fr. *dissocier*, lat. *dissociare*, DEX] lat. *dissocio*, IB;
1171. **disociere** (*dessociere*, IB) [< *disocia* + *-re*, DEX] lat. *dissociatio*, IB;
1172. **dispensa (a)** (*deispensesc*, *despenseluesc* “slobodiesc”, IB; în IB, formații analogice; nu am identificat acest verb în dicționarele maghiare consultate) [< fr. *dispenser*, lat. *dispensare*, DEX] lat. *dispenso*, *-avi*, *-atum*, *-are*, IB;
1173. **dispensat** (*despensat*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *dispensatus*, IB;
1174. **dispensator** (*despensator* “impartitoriu”, IB) [< fr. *dispensateur*, lat. *dispensator*, DEX] lat. *dispensator*, IB;
1175. **dispensație** (*despensatie*, *deispensatie*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dispensatio*, IB;
1176. **dispensă** (*deispensa* “camara de tinut una alta”, IB) [neatestat în DEX, nici în DN, care înregistrează *dispensă* “scutire (de o obligație)” < fr. *dispense*] lat. *dispensa*, IB;
1177. **dispepsie** (*dysepsia(!)* “cu greu mistuire stomachului”, IB) [< fr. *dyspepsie*, lat. *dyspepsia*] lat. *dysepsia(!)*, IB;
1178. **displăcea (a)** (*displac* “nu plac”, IB) [< it. *displacere*, DEX] lat. *displiceo*, IB;
1179. **displăcere** (*desplacere*, IB) [neatestat în DEX; DN: din (*a*) *displăcea* + *-re*] lat. *displacentia*, IB;
1180. **disprețui (a)** (Codrescu) [< *dispreț* (<it.) + *-ui*, DEX];
1181. **dispune (a)** (*disponere*, Iorgovici) [< fr. *disposer*, lat. *disponere*, DEX] lat. *disponere*, Iorgovici;

1182. **disputație** (LB; *deisputatie*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *disputatio*, *disceptatio*, LB; lat. *disputatio*, IB;
1183. **disputa (a)** (*disputu*, LB) [< fr. *disputer*; lat. *disputare*, DEX] lat. *disputo*, *-are*, LB;
1184. **dispută** (IHR) [< fr. *dispute*, DEX];
1185. **distinct** (*distint*, Bărnăușiu) [< fr. *distinct*, lat. *distinctus*, DEX];
1186. **district** (*deistrict*, IB) [< fr. *district*, lat. *districtus*, DEX] lat. *districtus*, IB;
1187. **diurn** (IB) [< fr. *diurne*, lat. *diurnus*, DEX] lat. *diurnus*, IB;
1188. **dizenteric** (*dysenteric* “care are inima ce re”, IB) [< fr. *dysentérique*, lat. *dysentericus*, DEX] lat. *dysentericus*, IB;
1189. **dizenterie** (*dysenterie* “inima ce re, curgere singelui dein foale”, IB) [< fr. *dysenterie*, lat. *dysenteria*, DEX] lat. *dysenteria*, IB;
1190. **doctor** (IB) [< lat. *doctor*, fr. *docteur*; cf. germ. *Doktor*, DEX] lat. *doctor*, IB;
1191. **document** (Bărnăușiu) [< fr. *document*, lat. *documentus*, DEX];
1192. **dogmatic** (*dogmateic*, IB) [< fr. *dogmatique*, lat. *dogmaticus*, DEX] lat. *dogmaticus*, IB;
1193. **dogmatică** (LB) [< fr. *dogmatique*, DEX] lat. *theologia dogmatica*, LB;
1194. **dogmă** (LB; *dogma*, IB) [< fr. *dogme*, lat. *dogma*, DEX] lat. *dogma*, LB, IB;
1195. **dolman** (*dolmană*, *-e* “adică o haină husărească”, IG) [< fr. *dolman*, germ. *Dolman*, DEX] < fr. *dolman*, IG;
1196. **dom** (*domu*, Stamati, 1852) [< fr. *dôme*; cf. it. *duomo*, germ. *Dom*, DEX];
1197. **domeniu** (*dominiu*, LB, Șincai, Stamati, 1852; *domen*, *domin*, IG) [< fr. *domaine*; cf. lat. *dominium*, DEX] < fr. *domaine*, IG; lat. *dominium*, LB;
1198. **don** (Gracián) [nu apare în DEX; DN: < sp. *don*; în textul publicat la Iași la sfârșitul veacului al XVIII-lea, rom. *don* se explică prin filieră franceză];
1199. **donăție** (*donatie*, IB) [< fr. *donation*, lat. *donatio*, DEX] lat. *donatio*, IB;
1200. **donator** (*donatoriu*, IB) [< fr. *donateur*; lat. *donator*, DEX] lat. *donatorius*, IB;
1201. **dragon** (Budai-Deleanu) [< fr. *dragon*, DEX];
1202. **dramatic** (GTN) [< fr. *dramatique*, lat. *dramaticus*, DEX];
1203. **dramă** (GTN) [< fr. *drame*, lat. *drama*, DEX];
1204. **duel** (IG; *duelu*, Stamati, 1852) [< fr. *duel*, lat. *duellum*, DEX];
1205. **duela (a se)** (Stamati, 1852) [din *duel* + *-a*; cf. it. *duellare*, DEX];
1206. **duet** (*duetu*, Stamati, 1852) [< it. *duetto*, DEX];

1207. **duplex** (*duplice* “îndoit, de doo vițe”, Iorgovici; *duplu*, IB) [*< fr. duplex, DEX*] lat. *duplex*, Iorgovici, IB;
1208. **duplica (a)** (*duplicaluesc*, IB; *duplicare* “îndoire, face de doo vițe”, Iorgovici) [neatestat în DEX; în DN: *< fr. dupliquer, it., lat. duplicare; a duplicălui* din IB este format probabil în română, prin analogie; nu l-am identificat în dicționarele maghiare consultate] lat. *duplico, -avi, -atum, -are*, Iorgovici, IB;
1209. **duplicat** (*duplicat*, IB) [*< germ. Duplikat*] lat. *duplicatus*, IB;
1210. **duplicator** (*duplicatoriu*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; substantivul *duplicator* - împrumut din latină; adjectivul - format în română] lat. *duplicator, duplicarius* (adj), IB;
1211. **duplicație** (*duplicație*, IB) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *duplication*, lat. *duplicatio*] lat. *duplicatio*, IB;
1212. **duplicește** (*dupliceste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format din *duplu* (IB) + *-ește*] lat. *duplicato*, IB;
1213. **dur** (“vertos tiapen”, IB) [*< fr. dur, lat. durus, DEX*] lat. *durus*, IB;
1214. **ecclesia** (*ecclesie*, IB) [nu apare în DEX; DN: *< fr. ecclesia*] lat. *ecclesia*, IB;
1215. **echinoctial** (*ecuinoctial, Carte de geografie*) [*< fr. équinoxial, DEX*];
1216. **echipaj** (Budai-Deleanu) [*< fr. équipage, DEX*];
1217. **ecleziast** (*ecclesiast*, IB) [*< fr. ecclésiaste, DEX*] lat. *ecclesiastes*, IB;
1218. **ecleziastic** (*ecclesiasteic*, IB) [*< fr. ecclésiastique, lat. ecclesiasticus, DEX*] lat. *ecclesiasticus*, IB;
1219. **eclipsă** (*eclipsis*, Gracián, IB) [*< fr. éclipse, lat. eclipsis, DEX*] lat. *eclipsis*, IB;
1220. **eclogă** (*ecloga*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *ecloga*, IB;
1221. **econom** (*iconomu*, LB) [*< fr. économe, DEX*; L. Gáldi, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque de phanariotes*, subliniază că variantele *iconom, economie* sunt de proveniență grecească] lat. *oekonomus*, IB;
1222. **economie** (Șincai; *iconomie*, Gracián, LB) [*< fr. économie, DEX*] lat. *oeconomia*, LB;
1223. **ecou** (*echo*, IB) [*< fr. écho, lat. echo, DEX*] lat. *echo*, IB;
1224. **ecuator** (*Carte de geografie*) [*< fr. équateur, lat. aequator, DEX*];
1225. **edict** (și *edit* “adică poruncă domnească”, IG) [*< lat. edictum, germ. Edikt, DEX*] *< fr. edit(!)*, IG;
1226. **edifica (a)** (IG) [*< fr. édifier, lat. aedificare, DEX*];
1227. **edificație** (*edificație*, IG;) [neatestat în DEX, nici în DN; cf. fr. *édification*] *< it. edificazione*, IG;
1228. **edificiu** (*edifițiu*, IHR) [*< fr. édifice, lat. aedificium, DEX*];

1229. **educa (a)** (*educare*, Iorgovici) [< fr. *éduquer*, lat. *educare*, DEX] lat. *educare*, Iorgovici;
1230. **educație** (CR, PAH) [< fr. *éducation*, lat. *educatio*, DEX] lat. *educatio*, Iorgovici;
1231. **efect** (-uri/ -e, IG) [< lat. *effectus*, DEX] < it. *effetto*, IG;
1232. **efectiv** (IG) [< fr. *effectif*, lat. *effectivus*, DEX];
1233. **egalitate** (*Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *égalité*, DEX];
1234. **elastic** (“adică ceia ce să strânge și să întinde, să încovoiaie și să dăzcovoiaie”, IG) [< fr. *élastique*, DEX] < gr. *elastos*, IG;
1235. **elasticitate** (-tăți, “puterea celor elastice”, IG) [< fr. *élasticité*, DEX];
1236. **elector** (“adică cel ce alege pă alții în dregătorii, cin politicesc, adică alegător”, IG) [< fr. *électeur*, lat. *elector*, DEX] < lat. *elector*, IG;
1237. **electric** (IG) [< fr. *électrique*, DEX] < gr., IG;
1238. **electricitate** (IG) [< fr. *électricité*, DEX];
1239. **electrism** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; nu apare în dicționarele franțuzești consultate; posibilă creație analogică a lui I. Golescu, din *electro-* + *-ism*];
1240. **electrist** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN];
1241. **electriza (a)** (“adică a da putere electrică la oarece”, IG) [< fr. *électriser*, DEX];
1242. **electrizație** (*electrizație*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil împrumutat din fr. *électrisation*];
1243. **electrofor** (“instrument cu care să poate duce electricitatea, oriunde va voi cineva”, IG) [< fr. *électrophore*, DEX];
1244. **electrometru** (“instrument cu care să măsoară electricitatea”, IG) [< fr. *électromètre*, DEX];
1245. **elefant** (LB, IB, Gracián) [< fr. *éléphant*, lat. *elephantus*, DEX] lat. *elephas*, LB, IB;
1246. **elefantesc** (*elefantiesc*, IB) [nu apare în DEX; în DN: *elefantesc* < fr. *éléphantésque*; considerăm însă că *elefantiesc*, forma din IB, este un derivat intern] lat. *elephantinus*, IB;
1247. **elegant** (“adică dulce la vorbă și mai ales cătră muieri”, IG; Budai-Deleanu) [< fr. *élégant*, lat. *elegans*, DEX] < it. *elegante*, IG;
1248. **element** (*elementu*, LB; IB, Gracián) [< fr. *élément*, lat. *elementum*, DEX] lat. *elementum*, LB, IB;
1249. **elementar** (*elementariu*, IB) [< fr. *élémentaire*, lat. *elementarius*, DEX] lat. *elementarius*, IB;
1250. **elenism** (*elinism* “vorba, limba elinească”, IG) [< fr. *hellénisme*, germ. *Hellenismus*, DEX];
1251. **elenist** (*elinist* “cel ce, ceia ce are bună știință dă limba elinească”, IG) [< fr. *helléniste*, germ. *Hellenist*, DEX];

1252. **elogiu** (*elogie*, IB) [< fr. *éloge*, it. *elogio*, DEX] lat. *elogiae*, IB;
1253. **emigrant** (“adică băjânar, pribeag”, IG) [< fr. *émigrant*, DEX] < fr. *émigrant*, IG;
1254. **emigrare** (IHR) [< (*a*) *emigra*+ *-re*, DEX];
1255. **emigrație** (IHR) [< fr. *émigration*, lat. *emigratio*, DEX];
1256. **eminentă** (*eminenție* “titulu quăruiva cardinal”, LB; “un titl călugăresc ce să dă la cei mai mari călugări, cum mitropoliți și episcopi”, IG) [< fr. *éminence*, lat. *eminentia*, DEX] < it. *eminenza*, IG; *eminentissimus*, LB;
1257. **emisar** (*emisariu*, Iorgovici) [< fr. *émissaire*, DEX] lat. *emissarius*, Iorgovici;
1258. **emisferă** (*hemispherium*, IB) [< fr. *hémisphère*, lat. *hemisphaerium*, DEX] lat. *hemispherium*, IB;
1259. **emisiune** (*emisie*, Iorgovici) [< fr. *émission*, lat. *emissio*, DEX] lat. *emissio*, Iorgovici;
1260. **emite (a)** (*emitere*, Iorgovici) [< lat. *emittere*; cf. fr. *émettre*, DEX] lat. *emittere*, Iorgovici;
1261. **emplastru** (IB) [< lat. *emplastrum*, DEX] lat. *emplastrum*, IB;
1262. **enciclopedic** (*enciclopedicu*, Stamati) [< fr. *encyclopédique*, DEX];
1263. **englez** (Gracián) [< ngr. *englézos*, it. *inglese*, DEX];
1264. **enigmă** (*aenigma* IB) [< fr. *énigme*, lat. *aenigma*, DEX] lat. *aenigma*, IB;
1265. **enigmatic** (*aenigmateic*, IB) [< fr. *énigmatique*, lat. *aenigmaticus*, DEX] lat. *aenigmaticus*, IB;
1266. **enigmatites** (*aenigmatites* “vorbitoriu întunecat”, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *aenigmatites*, IB;
1267. **enormitate** (Stamati) [< fr. *énormité*, lat. *enormitas*, DEX];
1268. **epidemie** (Stamati) [< fr. *épidémie*, lat. *epidemia*, DEX];
1269. **epigraf** (*epigraphe*, IB) [< fr. *épigraphe*, DEX] lat. *epigraphus*, DEX;
1270. **epigramă** (*epigramma* “vers scurt intieleft”, IB) [< fr. *épigramme*, lat. *epigramma*, DEX] lat. *epigramma*, IB;
1271. **epilepsie** (Budai-Deleanu; “boala de calcatura”, IB) [< fr. *épilepsie*, lat. *epilepsia*, DEX] lat. *epilepsia*, IB;
1272. **epileptic** (*epilepteic* “pe care îl calca nevoe”, IB) [< fr. *épileptique*, lat. *epilepticus*, DEX] lat. *epilepticus*, IB;
1273. **epilog** (*epilogu*, LB; IB, Budai-Deleanu) [< fr. *épilogue*, lat. *epilogus*, DEX] lat. *epilogus*, LB, IB;
1274. **episcop** (Șincai, CR) [< ngr. *epískopos*, lat. *episcopus*, DEX];
1275. **epistolar** (*epistolariu*, Diaconovici-Loga) [< fr. *épistolaire*, lat. *epistolaris*, DEX];
1276. **epistolă** (*epistolie*, LB; *epistola*, IB) [< lat. *epistola*, DEX] lat. *epistola*, IB;

1277. **epocă** (LB) [< fr. *époque*, DEX] lat. *epocha*, LB;
1278. **erezie** (Stamati) [< fr. *hérésie*, lat. *haeresis*, DEX];
1279. **erinie** (Gracián) [< fr. *érinnyes*, DEX];
1280. **eroare** (IHR) [< fr. *erreur*, lat. *error*, DEX];
1281. **eroic** (*iroicească*, Gracián; Kogălniceanu) [< fr. *héroïque*, lat. *heroicus*, DEX; *iroicească*, derivat intern];
1282. **erotomanie** (*erotomaniie* “adică râvnă, poftă piste fire dă amor, înverșunare oarbă dă amor, dă dragoste”, IG) [< fr. *érotomanie*, DEX] < gr., IG;
1283. **erou** (*iroi*, Gracián; *heros*, anonim, 1822; PAH, IHR) [< fr. *héros*, lat. *heros*, DEX];
1284. **erudiție** (Stamati) [< fr. *érudition*, lat. *eruditio*, DEX];
1285. **escadră** (Budai-Deleanu) [< fr. *escadre*, DEX];
1286. **escadron** (Budai-Deleanu) [< rs. *eskadron*, fr. *escadron*, DEX];
1287. **escortă** (și *scortă* “oameni înarmați ai stăpânirii, spre paza oarecăruia dă făcători dă rele”, IG) [< fr. *escorte*, DEX];
1288. **escrocherie** (*escrocheriie*, IG) [< fr. *escroquerie*, DEX] < fr. *escroquerie*, IG;
1289. **esență** (*esenția*, Iorgovici) [< fr. *essence*, lat. *essentia*, DEX] lat. *essentia*, Iorgovici;
1290. **esențial** (*esențialu*, Stamati) [< fr. *essentiel*, lat. *essentialis*, DEX];
1291. **eșafod** (IG) [< fr. *échafaud*, DEX] < fr. *echafaud(!)*, IG;
1292. **eșantion** (*eșantilon*, Stamati) [< fr. *échantillon*, DEX];
1293. **eșec** (IG) [< fr. *échec*, DEX] < fr. *échec*, IG;
1294. **etamină** (*etamin* “adică mădularul bărbătesc al florilor”(!), IG) [< fr. *étamine*, DEX] < fr. *etamine(!)*, IG;
1295. **etate** (IHR) [< lat. *aetas*, DEX];
1296. **eter** (*aether*, IB) [< fr. *éter*, lat. *aether*, DEX] lat. *aether*, IB;
1297. **etern** (IHR) [< lat. *aeternus*, DEX];
1298. **eterogen** (“adică dă alt neam, dă altă natură, fire”, IG) [< fr. *hétérogène*, DEX] < gr., IG;
1299. **etic** (*ethic*, IB) [< fr. *éthique*, lat. *ethicus*, DEX];
1300. **etică** (*ethica*, IB) [< fr. *éthique*, lat. *ethica*, DEX];
1301. **etimologic** (“dă etimologie”, IG) [< fr. *étymologique*, lat. *etymologicus*, DEX] < gr., IG;
1302. **etiologie** (*aethiologie*, IB) [< fr. *étiologie*, DEX] lat. *aethiologia*, IB;
1303. **etnograf, -ă** (IG) [< fr. *ethnographie*, DEX];
1304. **etnografic, -ă** (IG) [< fr. *ethnographique*, DEX] < gr., IG;
1305. **etnografie** (*etnografiie*, IG) [< fr. *ethnographie*, DEX];
1306. **evapora (a)** (IG) [< fr. *évaporer*, lat. *evaporare*, DEX];

1307. **evident** (*evidente*, Iorgovici) [< fr. *évident*, lat. *evidens*, DEX] lat. *evidens*, Iorgovici;
1308. **evidență** (*evidenție*, Iorgovici) [< fr. *évidence*, lat. *evidentia*, it. *evidenza*, DEX] lat. *evidentia*, Iorgovici;
1309. **evocație** (*evocatie* “chemare la lege, la judecată”, IB) [< lat. *evocatio*, fr. *évocation*, DEX] lat. *evocatio*, IB;
1310. **exact** (*ecsact* “adică regulat, punctual, la punct; cel ce-ș săvârșește trebile sale la vreme hotărâte, cu scumpătate, curând și cu mare băgare dă seamă”, IG) [< fr. *exact*, lat. *exactus*, DEX] < fr. *exact*, IG;
1311. **exaltație** (*esaltație*, Stamati) [nu apare în DEX; DN: < fr. *exaltation*, lat. *exaltatio*];
1312. **examen** (și *esamen*, LB; IB) [< fr., lat. *examen*, DEX] lat. *examen*, LB, IB;
1313. **examina (a)** (GTN) [< fr. *examiner*, lat. *examinare*, DEX];
1314. **exarh** (*exarch*, IB) [< ngr. *ίxarhos*, DEX] lat. *exarchus*, IB;
1315. **excentric** (*eccentric* “cercuri escentrice, adică cele ce au deosebite centruri; cuv. dă matematică”, IG) [< fr. *excentrique*, DEX] < it. *eccentrico*, IG;
1316. **excentricitate** (*eccentricitate*, IG) [< fr. *excentricité*, DEX];
1317. **excepție** (*eccepție*, IG) [< fr. *exception*, lat. *exceptio*, DEX] < fr. *exception*, IG;
1318. **exces** (*ecces*, *-uri*-e, “adică orice ie piste măsură, piste orânduială, piste hotarele cuviinței”, IG) [< fr. *excès*, lat. *excessus*, DEX] < fr. *excés(!)*, IG;
1319. **exclamație** (*esclamație*, IG) [< fr. *exclamation*, lat. *eclamatio*, DEX] < it. *esclamazione*, IG;
1320. **excluziune** (*escluzie*, IG) [< fr. *exclusion*, DEX] < it. *esclusione*, IG;
1321. **excomunicație** (*escomunicație*, *excomunicație*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat din fr. *excommunication*];
1322. **executor** (IB) [< fr. *exécuteur*, lat. *executor*, DEX] lat. *executor*, IB;
1323. **execuție** (*ecsecuție*, Iorgovici; și *esecuție*, LB; *executie*, IB) [< fr. *exécution*, DEX] lat. *executio*, Iorgovici, LB, IB;
1324. **exemplu** (și *esemplu*, LB) [< fr. *exemple*, lat. *exemplum*, DEX] lat. *exemplum*, LB;
1325. **exercițiu** (*exerçiru*, *eserçiru*, LB) [< fr. *exercice*, lat. *exercitium*, DEX] lat. *exercitium militare*, LB;
1326. **exorcism** (IB; și *escorchism*, IG) [< fr. *exorcisme*, DEX] lat. *exorcismus*, IB; < gr. IG;
1327. **exorcist** (*exorcista*, IB) [< lat. *exorcista*, fr. *exorciste*, DEX] lat. *exorcista*, IB;
1328. **exoteric** (*ecsoteric* “adică cel pă din afară, cel pă față, cel în vedere”, IG) [< fr. *exotérique*, DEX] < gr., IG;

1329. **expatria (a)** (*a espatria, a ecspatria, IG*) [*< fr. expatrier, DEX*];
1330. **experiență** (*ecsperienție, Iorgovici; experiență, experiență, LB; și esperiență, IG*) [*< fr. expérience, lat. experientia, DEX*] *< it. esperienza, IG; lat. experientia, Iorgovici, LB*;
1331. **expert** (*ecsperte “nepărtaș, cel ce nu ia parte din ceva”, Iorgovici*) [*neînregistrat în DEX sau în DN; din lat. experts, -tis; omonimul expert “specialist, competent” < fr. expert, lat. expertus, DEX*] *lat. experts, Iorgovici*;
1332. **expirație** (*espirație, ecspirație, IG*) [*< fr. expiration, lat. expiratio, DEX*] *espirație < it. espirazione, ecspirație < fr. expiration, IG*;
1333. **explica (a)** (*ecsplicare, Iorgovici; a esplica, PAH*) [*< fr. expliquer, lat. explicare, DEX*] *lat. explicare, Iorgovici*;
1334. **explicație** (*ecsplicație, Iorgovici*) [*< fr. explication, lat. explicatio, DEX*] *lat. explicatio, Iorgovici*;
1335. **exporta (a)** (*ecsportare “purta afară”, Iorgovici; și esporta, IG*) [*< fr. exporter, lat. exportare*]; *lat. exportare, Iorgovici*;
1336. **exportație** (*exportasie, I. Golescu*) [*în DEX, exportare, format în română; exportație nu apare în DEX, nici în DN; este probabil împrumutat din fr. exportation*];
1337. **expoziție** (*ecspoziție, Iorgovici*) [*< fr. exposition, lat. expositio, DEX*] *lat. expositio, Iorgovici*;
1338. **exprima (a)** (*a ecsprima, IG*) [*< fr. exprimer, lat. exprimere, DEX*] *< fr. exprimer, IG*;
1339. **exprimare** (*IG*) [*din a exprima + -re, DEX*];
- Și derivate din *IG*, cu diverse afixe: *ecsprimător, ecspрімătoare, ecsprimat, ecsprimată, ecsprimare, ecspрімăcios, ecspрімăcioasă; neatestat în DEX*;
1340. **expune (a)** (*ecspunere, Iorgovici*) [*< lat. exponere, DEX*] *lat. exponere, Iorgovici*;
1341. **exterior** (*esterior, IG*) [*< fr. extérieur, lat. exterior, DEX*] *< it. esteriore, IG*;
1342. **extern** (*estern, IG*) [*< fr. externe, lat. externus, DEX*] *< it. esterno, IG*;
1343. **extraordinar** (*estraordinar, ecsatraordinar, IG*) [*< fr. extraordinaire, lat. extraordinarius, DEX*] *< it. straordinario, IG*;
1344. **extravagant** (*stravagant, GTN; estravagant, ecstravagant “adică ciudat, nebun, împotriva cuvântului”, IG*) [*< fr. extravagant, DEX*] *< fr. extravagant, IG*;
1345. **extrem** (*estrem, ecstrem, IG*) [*< fr. extrême, lat. extremus, DEX*] *< it. estremo, IG*;
1346. **ezoteric** (*esoteric “adică cel pă din lăuntru, cel mai în taină, cel mai ascuns; i să împotrivese ecsooteric”, IG*) [*< fr. ésotérique, DEX*] *< gr., IG*;

1347. **fabrica (a)** (*fabricesc*, IB) [< fr. *fabriquer*, lat. *fabricare*, DEX] lat. *fabrico*, *fabricor*, *extruo*, IB;
1348. **fabricat** (*fabricat*, IB) [< germ. *Fabrikat*, DEX, cu sensul “produs, marfă realizată într-o fabrică”] lat. *fabricatus*, IB;
1349. **fabricator** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *fabricator*, IB;
1350. **fabricație** (*fabricatie*, IB) [< fr. *fabrication*, lat. *fabricatio*, DEX] lat. *fabricatio*, IB;
1351. **fabrică** (*fabrica* “faptura”, IB) [< fr. *fabrique*, rs. *fabrika*, germ. *Fabrik*, DEX] lat. *fabrica*, IB;
1352. **fabricesc** (“lucru cu mana”, IB) [adj. neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern din *fabrică* + *-esc*] lat. *fabricus*, IB;
1353. **fabula (a)** (*fabulesc*, IB) [neatestat în DEX; în DN, din fr. *fabuler*] lat. *fabulo*, *-are*, *-avi*, *-atum*, IB;
1354. **fabulatoriu** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *fabulator*, IB;
1355. **fabulație** (*fabulatie*, IB) [< fr. *fabulation*, lat. *fabulatio*, DEX] lat. *fabulatio*, IB;
1356. **fabulă** (LB, IG; *fabula*, IB; IHR) [< lat. *fabula*, DEX] < it. *fabula*, I.G.; lat. *fabula*, LB, IB;
1357. **fabulos** (IB, PAH) [< fr. *fabuleux*, lat. *fabulosus*, DEX] lat. *fabulosus*, IB;
1358. **fabulește** (*fabuleste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil este o creație analogică a lui I. Bobb] lat. *fabulose*, IB;
1359. **faimă** (*faima*, *fama* “veste”, IB) [< lat. *fama*, DEX] lat. *fama*, IB;
1360. **faimos** (*famos*, IB) [< fr. *fameux*, lat. *famosus*, DEX] lat. *famosus*, IB;
1361. **famosește** (*famoseste*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern din *famos* + *-ește*] lat. *famose*, IB;
1362. **falenă**¹ (“un fluture dă noapte”, IG) [nu apare în DEX; atestat în DN: < fr. *phalène*, cf. gr. *phalaina*] < fr. *phalène*, IG;
1363. **falenă**² (IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < gr. *phalaina*; vezi *balenă*, IG;
1364. **fals** (IG) [< lat. *falsus*, it. *falso*, DEX] < it. *falso*, IG;
1365. **familiar** (*familiariu*, IB) [< fr. *familier*, lat. *familiaris*, DEX] lat. *familiaris*, IB;
1366. **familie** (LB, IB) [< lat. *familia*, it. *famiglia*, DEX] lat. *familia*, LB, IB;
1367. **fantasmagorie** (IG) [< fr. *fantasmagorie*, DEX];
1368. **fantasmă** (IG) [< ngr. *fándasma*, DEX];
1369. **fantastic** (IG) [< fr. *fantastique*, lat. *phantasticus*, DEX];
1370. **fantezie** (*fantasie*, LB) [< fr. *fantaisie*, DEX] lat. *phantasia*, LB;
1371. **far** (CR) [< fr. *phare*, lat. *pharus*, it. *faro*, DEX];

1372. **farfală** (*fărfală*, LB; IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN] < it. *farfalla*, vezi *falenă*, IG; it. *farfalla*, LB;
1373. **farmacian** (*farmaciian*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; este probabil un derivat datorat lui Golescu, în a cărui *Condică* abundă formațiile de tip analogic, sau un împrumut din fr. *pharmacien*];
1374. **farmacie** (*farmaciie*, IG) [< fr. *pharmacie*, lat. *pharmacia*, DEX] < gr. *pharmakon*, IG;
1375. **fatal** (IHR) [< fr. *fatal*, lat. *fatalis*, DEX];
1376. **fațetă** (Krețulescu) [< fr. *facette*, DEX];
1377. **favorit** (Gracián) [< fr. *favori*, *-ite*, it. *favorito*, rs. *favorit*, DEX];
1378. **februarie** (IB, LB) [< lat. *februarius*, DEX] lat. *februarius*, IB, LB;
1379. **feminin** (Iorgovici) [< fr. *féminin*, lat. *femininus*, DEX];
1380. **fermentație** (PAH) [< fr. *fermentation*, lat. *fermentatio*, DEX];
1381. **fiacru** (Stamati) [< fr. *fiacre*, DEX];
1382. **figura (a)** (*figuresc*, IB) [< fr. *figurer*, DEX] lat. *figuro*, *-avi*, *-atum*, *-are*, IB; *configuro*, IB;
1383. **figurat** (IB, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *figuré*, lat. *figuratus*, DEX] lat. *figuratus*, IB;
1384. **figuratoriu** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *figurator*] lat. *typicus*, IB;
1385. **figurație** (*figuratie*, IB) [< fr. *figuration*, lat. *figuratio*, DEX] lat. *figuratio*, IB;
1386. **figură** (LB, IB, Gracián, Gh. Lazăr) [< fr. *figure*, lat. *figura*, DEX]; lat. *figura*, LB; lat. *exemplar*, IB;
1387. **figuresc** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat din *figură* + *-esc*] lat. *mysticus*, IB;
1388. **filială** (Stamati) [< fr. *filiale*, DEX];
1389. **filozof** (*filosofu*, LB; *filosof*, Gracián) [< ngr. *philósophos*, fr. *philosophe*, DEX] lat. *philosophus*, LB;
1390. **filozofie** (*filosofie*, LB) [< ngr. *philosophía*, fr. *philosophie*, DEX] lat. *philosophia*, LB;
1391. **firmament** (IG) [< fr. *firmament*, lat. *firmamentum*, DEX] < it. *firmamento*, IG;
1392. **firmă** (“adică semnul iscăliturii și însuș iscălitura în care să încrede negoțul”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN, care înregistrează omonimul *firmă* “inscripție...; entitate economică” < germ. *Firma*] < it. *firma*, IG;
1393. **fisc** (“adică casă dă bani obștească, vistieria, casa țării”, IG; *fiscus*, IB) [< fr. *fisc*, it. *fisco*, DEX] < it. *fisco*, IG; lat. *fiscus*, IB;
1394. **fiscal** (IG) [< fr. *fiscal*, DEX];
1395. **fix** (Iorgovici) [< fr. *fixe*, lat. *fixus*, DEX];
1396. **flaut** (*flauta*, IB) [< it. *flauto*, DEX] lat. *tibia*; *fistula*, IB;

1397. **flegmatic** (*flegmateic*, IB) [< fr. *flegmatique*, DEX] lat. *flegmaticus*, IB;
1398. **flegmă** (Micu-Klein; *flegma*, IB) [< fr. *flegme*, DEX]; lat. *purgamentum*, IB;
1399. **flotă** (*flotta* “sireag de militari pe apa”, IB; Gracián, Stamati) [< fr. *flotte*, DEX] lat. *flotta*, IB;
1400. **for** (IB) [< lat. *forum*, fr. *for*, DEX] lat. *forum*, it. *piazza*, IB;
1401. **forma** (**a**) (*a formarisi*, Gh. Lazăr; *formesc*, IB; Budai-Deleanu, PAH) [< fr. *former*; lat. *formare*, DEX] lat. *formo*, -avi, -tum, -are, IB;
1402. **formație** (*formatie*, IB) [< fr. *formation*, lat. *formatio*, DEX] lat. *formatio*, IB;
1403. **formă** (*forma*, IB; LB, Gracián; IG) [< fr. *forme*, lat. *forma*, DEX] lat. *forma*, IB, LB;
1404. **fortuna** (*fortună*, LB; IB) [< lat. *fortuna*, DEX] lat. *fortuna*, IB;
1405. **fragment** (Bărnuțiu) [< fr. *fragment*, lat. *fragmentum*, DEX];
1406. **fregată** (IG) [< fr. *frégate*, it. *fregata*, DEX];
1407. **fresco** (Stamati) [< it. *fresco*, DEX];
1408. **frontieră** (IHR) [< fr. *frontière*, DEX];
1409. **fronton** (Stamati) [< fr. *fronton*, DEX];
1410. **funcție** (*foncție*, *Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *fonction*, lat. *functio*, DEX];
1411. **funcționar** (*foncționar*, *Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *fonctionnaire*, DEX];
1412. **fundament** (*fundamentu* LB; IB) [< fr. *fondement*, lat. *fundamentum*, DEX] lat. *fundamentum*, LB, IB;
1413. **fundăție** (LB; *fundatie*, IB; Șincai) [< fr. *fondation*, lat. *fundatio*, DEX] lat. *fundatio*, LB, IB;
1414. **furie** (IB) [< fr. *furie*, lat. *furia*, DEX] lat. *furiae*, IB;
1415. **galant** (Budai-Deleanu, IB; *galantu*, LB; GTN) [< fr. *galant*, DEX] lat. *venustus*, IB; lat. *elegans*, *lepidus*, *decorus*, LB;
1416. **galanterie** (Budai-Deleanu, IB) [< fr. *galanterie*, DEX] lat. *venustas*, IB;
1417. **galantește** (*galantieste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat din *galant* + -ește] lat. *eleganter*, IB;
1418. **gală** (Budai-Deleanu; *gala* “frumusetrie”, IB) [< fr. *gala*, DEX] lat. *ornatus*, IB;
1419. **galenic** (IG) [< fr. *galénique*, DEX];
1420. **galenism** (IG) [< fr. *galénisme*, DEX];
1421. **galenist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN, nici în dicționarele franțuzești consultate; posibilă creație analogică a lui I. Golescu];
1422. **galerat** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *galeratus*, IB;

1423. **galeră** (IB) [< fr. *galère*, DEX]; lat. *galera*, IB;
1424. **galop** (-uri/-loape, “adică treapădul calului și un danț, un joc d-ansăritele”, IG) [< fr. *galop*, it. *galoppo*, DEX] < it. *galoppo*, IG;
1425. **galvanic** (IG) [< fr. *galvanique*; cf. it. *galvanico*, DEX];
1426. **galvanism** (-uri/-e, IG) [< fr. *galvanisme*, DEX] < fr. *galvanism*(!); IG;
1427. **gamă** (“adică scara celor șapte glasuri dă muzică”, IG) [< fr. *gamme*, DEX] < fr. *gamme*, IG;
1428. **garnisi (a)** (IG) [< fr. *garnir*, DEX] < fr. *garnir*, IG;
1429. **garnizoană** (*garnizon*, -oane “adică ostași ce păzesc la cetăți”, IG) [< fr. *garnison*, DEX] < fr. *garnison*, IG;
1430. **gascon** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; din fr. *gascon*];
1431. **gasconism** (-uri/-e, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *gasconnisme*];
1432. **gastric** (IG) [< fr. *gastrique*, DEX] < gr., IG;
1433. **gazetă** (LB, CR) [< fr. *gazette*, it. *gazetta*, DEX] lat. *ephemerides*, *acta publica*, LB;
1434. **gelos** (*ghelosu*, *gelosu*, LB) [< it. *geloso*, DEX] lat. *zelotypus*, LB;
1435. **gelozie** (*ghelosie*, *gelosie*, LB) [< it. *gelosia*, DEX] lat. *zelotypia*, LB;
1436. **gen** (*ghen*, Iorgovici; și *ghenu*, Stamati) [< lat. *genus*, DEX];
1437. **genealog** (*ghenealog*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *genealogus*, IB;
1438. **genealogie** (*ghenealoghie*, Budai-Deleanu; *ghenealogia*, IB) [< fr. *généalogie*, lat. *genealogia*, DEX] lat. *genealogia*, IB;
1439. **general**¹ (*ghenerariu*, *generariu* “dux militiae”, LB) [< fr. *général*; cf. rs. *gheneral*, DEX] lat. *generalis*, LB;
1440. **general**² (*gheneralis*, IB) [< fr. *général*, lat. *generalis*, DEX] lat. *generalis*, IB;
1441. **generalitate** (*gheneralita*, I. Golescu) [< fr. *généralité*, lat. *generalitas*, DEX];
1442. **generat** (*ghenerat*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *generatus*, IB;
1443. **generator** (*gheneratoriu*, IB) [< fr. *générateur*, lat. *generator*, DEX] lat. *generator*, IB;
1444. **generație** (*gheneratie*, IB; și *ghenerație*, Stamati) [< fr. *génération*, lat. *generatio*, DEX] lat. *generatio*, IB;
1445. **generos** (*generosu*, LB; *gheneros*, Budai-Deleanu, IB; GTN) [< fr. *généreux*, lat. *generosus*, DEX] lat. *generosus*, LB, IB;
1446. **generozitate** (*ghenerositas*, IB) [< fr. *générosité*, DEX] lat. *generositas*, IB;
1447. **geneză** (*ghenesis*, IB) [< fr. *genèse*, DEX] lat. *genesis*, IB;
1448. **genital** (*genitalu*, Stamati) [< fr. *génital*, lat. *genitalis*, DEX];

1449. **genitiv** (*gheniteivus*, IB) [< fr. *génitif*, lat. *genitivus*, DEX] lat. *genitivus*, IB;
1450. **genovez** (Gracián) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din it. *genovese*];
1451. **geodezie** (*gheodesia* “sciinția măsurari”, IB) [< fr. *géodésie*, DEX] lat. *geodesia*, *geometria*, IB;
1452. **geodetes** (*gheodetes*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină; rom. *geodez*, format prin derivare regresivă din *geodezie*] lat. *geodetes*, *geometra*, IB;
1453. **geograf** (*gheograf*, IB) [< fr. *géographe*, lat. *geographus*, DEX] lat. *geographus*, IB;
1454. **geografie** (*gheografie*, Budai-Deleanu, LB; *gheographia*, IB) [< fr. *géographie*, lat. *geographia*, DEX] lat. *geographia*, LB, IB;
1455. **geologie** (*geologiie*, *gheologhiie*, IG) [< fr. *géologie*, DEX] < gr., IG;
1456. **geometric** (-ci, -că, -ce, IG) [< fr. *géométrique*, lat. *geometricus*, DEX];
1457. **geometrie** (*gheometrie*, Budai-Deleanu, IB; *gheometrica*, IB) [< fr. *géométrie*, lat. *geometria*, DEX] lat. *geometria*, *geometrica*, IB;
1458. **geometriceste** (*gheometriceste*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română din *geometric* + *-este*] lat. *geometrice*, IB;
1459. **geometru** (*gheometra*, IB) [< fr. *géomètre*, lat. *geometra*, DEX] lat. *geometra*, IB;
1460. **gest** (GTN) [< fr. *geste*, lat. *gestus*, DEX];
1461. **gesticulație** (și *ghesticulație*, Stamati) [< fr. *gesticulation*, lat. *gesticulario*, DEX];
1462. **ghips** (*ghipsu*, *gypsu*, LB; *gyps*, IB) [< germ. *Gips*, fr. *gypse*, lat. *gypsum*, DEX] lat. *gypsum*, LB, IB;
1463. **ghipsa (a)** (*gypsesc* “albesc”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *gypso*, *-avi*,...IB;
1464. **ghipsare** (*gypsare*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română din (*a*) *ghipsa* + *-re*] lat. *dealbatio*, IB;
1465. **ghipsat** (*gypsat*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *gypsatus*, *albatus*, *candidatus*, IB;
1466. **ghirlandă** (“adică un cerc dă flori ca o cunună ce-l port cocoanele în cap”, IG) [< fr. *guirlande*, DEX] < it. *ghirlanda*, IG;
1467. **gimnast** (*gymnastes*, IB) [< fr. *gymnaste*, DEX] lat. *gymnastes*, IB;
1468. **gimnastic** (*gymnasteic*, IB) [< fr. *gymnastique*, DEX] lat. *gymnasticus*, IB;
1469. **gimnaziarh** (*gymnasiarcha*, IB) [neînregistrat în DEX; DN: < lat. *gymnasiarchus*; cf. it. *gimnasiarca*] lat. *gymnasiarcha*, IB;

1470. **gimnaziu** (*gymnasium*, IB) [< lat. *gymnasium*, fr. *gymnase*, DEX] lat. *gymnasium*, IB;
1471. **gimnosofist** (*gymnosophiste*, IB; și *ghimnosofist* “adică filosofii indieni ce petrecea goli, dăspuieți prin pustietăți”, IG) [neînregistrat DEX, nici în DN; apare în DOOM] < gr., IG; lat. *gymnosophistae*, IB;
1472. **gir** (“adică adevierea uneri poliți”, IG) [< it. *gira(!)*, germ. *Giro*, DEX] < it. *giro*, IG;
1473. **gira (a)** (IG) [< germ. *girieren*, DEX];
1474. **girant** (IG) [< it. *girante*, germ. *Girant*, DEX];
1475. **girovag** (și *ghirovag*, *-gi*, *ghirovagă*, *girovagă*, *-ge* “adică călugăr, călugăriță ce umblă din mănăstire în mănăstire”, IG) [neatestat în DEX; DN: < lat. t. *gyrovagus*; cf. fr. *gyrovague*] < it. *girovage*, IG;
1476. **glob** (*globu*, LB; IB) [< fr. *globe*, lat. *globus*, DEX] lat. *globus*, LB, IB;
1477. **glosator** (*glossatoriu*, IB) [< fr. *glossateur*, DEX];
1478. **glosă** (IB) [< lat. *glossa*, DEX];
1479. **golf** (Gracián) [< fr. *golfe*, DEX];
1480. **grad** (Budai-Deleanu) [< fr. *grade*, lat. *gradus*, germ. *Grad*, DEX];
1481. **graf** (Gracián) [< germ. *Graf*, DEX];
1482. **gramatic** (*gramaticu*, LB; *grammateic*, IB) [< ngr. *ghrammatikós*, lat. *grammaticus*, DEX] lat. *grammaticus*, LB, IB;
1483. **gramatică** (LB; *grammateica*, IB; Budai-Deleanu) [< lat. *grammatica*, DEX] lat. *grammatica*, LB, IB;
1484. **gramaticesc** (*gramaticescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română] lat. *grammaticus*, LB;
1485. **gramaticesște** (*gramaticesce*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română] lat. *grammatica*, LB;
1486. **gramatist** (*grammatista*, IB) [nu apare în DEX; DN: cf. it. *grammatista*, fr. *grammatiste*, gr. *grammatistes*] lat. *grammatista*, IB;
1487. **granat** (*granatu*, LB; “peatra”, IB) [< germ. *Granat*, DEX] lat. *granatus lapis*, LB, IB;
1488. **gratificație** (*grateificatie*, IB) [< fr. *gratification*, lat. *gratificatio*, DEX] lat. *gratificatio*, IB;
1489. **grație** (*gratie*, IB; GTN, Șincai) [< lat. *gratia*, DEX] lat. *gratia*, IB;
1490. **grațios** (*gratios*, IB) [< lat. *gratiosus*, it. *grazioso*; cf. fr. *gracieux*, DEX] lat. *gratiosus*, IB;
1491. **grațiosește** (*gratioseste*, IB) [adverb, format din *gratios* + *-ește*; neînregistrat în DEX sau în DN] lat. *gratiose*, IB;
1492. **grav** (IB) [< fr. *grave*, lat. *gravis*, DEX];
1493. **grilă** (“adică zăbrele dă fier”, IG) [< fr. *grille*, DEX] < fr. *grille*, IG;
1494. **grimasă** (și *grimas*, IG) [< fr. *grimace*, DEX] < fr. *grimace*, IG;

1495. **gripă** (“însemnează și o boală dă gât cu guturai”, IG) [< fr. *grippe*, germ. *Grippe*, DEX];
1496. **grup** (-e/ -uri, “adică un sac, o traistă plină cu ban și pecetluită, ce să trimită într-o parte”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *group*] < fr. *group*, IG;
1497. **grupă** (-e, “adică o zugrăveală dă multe lucruri, dă multe obraze, una lângă alta, încât să coprinză ochiul toate dăodată”, IG) [< fr. *groupe*, DEX] < it. *gruppo*, IG;
1498. **gubernator** (LB, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *gubernator*, LB;
1499. **guinee** (*ghinee*, IG) [< engl. *guinea*, fr. *guinée*, DEX];
1500. **gută** (LB; *gutta*, IB; “adică dureri la încheieturi”, IG) [< fr. *goutte*, lat. *gutta*, DEX] < fr. *goutte*, IG; lat. *apoplexia*, IB, LB; it. *goccia*, IB;
1501. **haos** (*chaos*, IB; și *caos*, IG) [< fr., lat. *chaos*, DEX] lat. *chaos*, IB;
1502. **harpă** (*harfă* “un instrumentu musicescu, chitară”, LB) [< fr. *harpe*, germ. *Harfe*, DEX] lat. *harpa*, IB; fr. *arpa(!)*, sp. *harpa*, IB;
1503. **harpie** (LB; *harpia*, IB; Gracián) [< fr. *harpie*, DEX] lat. *harpia*, LB, IB;
1504. **hemoroizi** (*hemorrhoides*, IB) [< fr. *hémorroïdes*, DEX] lat. *hemorrhoides*, IB;
1505. **hermafrodit** (*ermafrodit*, IG) [< fr. *hermaphrodite*, DEX];
1506. **hexamtru** (*exametr*, *eksametr*, IG) [< fr. *hexamètre*, lat. *hexameter*, DEX] < gr., IG;
1507. **hiacint** (*hyatint*, IB) [< fr. *hyacinthe*, lat. *hyacinthus*, DEX] lat. *hyacinthus*, IB;
1508. **hidraulic** (*hydraulic*, IB) [< fr. *hydraulique*, DEX] lat. *hydraulicus*, IB;
1509. **hydraules** (IB) [nu este înregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hydraules* “cel care cântă la orga hidraulică”, IB;
1510. **hydraulus** (“organe de apă”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hydraulus* “orgă hidraulică”, IB;
1511. **hidră** (Micu-Klein; *hydra*, IB) [< fr. *hydre*, lat. *hydra*, DEX] lat. *hydra*, IB;
1512. **hidropie** (Micu-Klein) [nu apare în DEX, nici în DN];
1513. **hienă** (*hyena* “fiara din Africa”, IB) [< fr. *hyène*, lat. *hyaena*, DEX] lat. *hyaena*, IB;
1514. **himeră** (Gracián) [< fr. *chimère*, it. *chimera*, lat. *Chimaera*, DEX];
1515. **hiperbolă** (*hyperbole*, IB) [< fr. *hyperbole*, DEX] lat. *hyperbole*, IB;
1516. **hipnotic** (*ipnotic*, IG) [< fr. *hypnotique*, DEX];
1517. **hispan** (IB; *ispan*. Bărnuțiu) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat din latină]; împrumutat din latină] lat. *hispanus*, IB;

1518. **hispaneana** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat din *hispan* + *-ean*] lat. *hispaniensis*, IB;
1519. **holeră** (*cholera* “thina de fere în om”, IB) [< lat. *cholera*, ngr. *choléra*, ucr. *holera*, DEX] lat. *cholera*, IB;
1520. **holeric** (*choleric*, IB) [< fr. *cholérique*, DEX] lat. *cholericus*, IB;
1521. **iconoclast** (Budai-Deleanu) [< fr. *iconoclaste*, DEX];
1522. **ideal** (Budai-Deleanu) [< fr. *idéa*, lat. *idealis*, DEX];
1523. **idealism** (“haracterul idealistului”, IG) [< fr. *idéisme*, DEX];
1524. **idealist,-ă** (“cel ce își închipuiește idei”, IG) [< fr. *idéiste*, DEX];
1525. **idee** (*idea*, IB; Kogălniceanu, GTN, Gracián) [< fr. *idée*, lat. *idea*, DEX];
1526. **idiom** (*ideoma*, IB; *idiomă*, Budai-Deleanu) [< fr. *idiome*, DEX] lat. *ideoma*, IB;
1527. **idiot** (*ideota* “nesciutoriu”, IB; Budai-Deleanu) [< fr. *idiot*, DEX];
1528. **idolatrie** (“închinare la idol”, IB) [< fr. *idolâtrie*, DEX] lat. *idolatria*, IB;
1529. **idolatru** (*idolatra* “închinători la idoli”, IB; LB) [< fr. *idolâtre*, DEX] lat. *idolatra*, IB, LB;
1530. **ierarhie** (*hierarchie*, IB) [< fr. *hiérarchie*, DEX] lat. *hierarchia*, IB;
1531. **ierarhicesc** (*hierarchicesc*, IB) [derivat ce nu apare în DEX/ DN; derivat intern, *ierarhic* + *-esc*; în DEX: *ierarhic* < fr. *hiérarchique*] lat. *hierarchicus*, IB;
1532. **ilar** (*hilar* “voios”, IB) [< fr. *hilar*, lat. *hilaris*, DEX] lat. *hilaris*, IB;
1533. **ilara (a)** (*hilar*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hilaro*, *-avi*, *-atum*, *-are*, IB;
1534. **ilaritate** (*hilarie*, IB) [< fr. *hilarité*, lat. *hilaritas*, DEX; *hilarie*, din IB, format din *hilar* + *-ie*] lat. *hilaritas*, IB;
1535. **ilumina (a)** (*illuminare*, Iorgovici) [< fr. *illuminer*, lat. *illuminare*, DEX] lat. *illuminare*, Iorgovici;
1536. **ilustrisim** (*illustrissim* “titul a episcopului și a altora domni mari”, Iorgovici) [< it. *illustrissimo*, fr. *illustrissime*, DEX] lat. *illustrissimus*, Iorgovici;
1537. **ilustru** (*ilustr*, *ilustră* “adică luminat, strălucit, vestit”, IG; *illustre*, Iorgovici) [< fr. *illustre*, lat. *illustris*, DEX] < it. *illustre*, IG; lat. *illustris*, Iorgovici;
1538. **iluzie** (*iluzie*, *eluzie* “adică înșălăciune a minții, a ideelor”, IG) [< fr. *illusion*, lat. *illusio*, DEX] < it. *illusione*, IG;
1539. **imita (a)** (GTN) [< fr. *imiter*, lat. *imitari*, DEX];
1540. **imitație** (Kogălniceanu) [< fr. *imitation*, lat. *imitatio*, DEX];
1541. **imn** (*hymn*, IB) [< fr. *hymne*, lat. *hymnus*, DEX] lat. *hymnus*, IB;

1542. **imparțial** (*imparțiale*, Iorgovici) [< fr. *impartial*, DEX] lat. *impartialis*, Iorgovici;
1543. **imparțialitate** (*imparțialitate*, Iorgovici) [< fr. *impartialité*, DEX] lat. *impartialitas*, Iorgovici;
1544. **imperfect** (Iorgovici) [< lat. *imperfectus*; cf. fr. *imparfait*, DEX];
1545. **imperiu** (CR) [< lat. *imperium*, DEX];
1546. **implantare** (IB) [din (*a*) *implanta* + *-re*, DEX] lat. *implantatio*, IB;
1547. **implantat** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *infixus*, IB;
1548. **imponderabil** (*imponderabilu*, Stamati) [< fr. *impondérable*, DEX];
1549. **importa¹** (**a**) (*importare* “a purta ceva în”, *importare un negoț în cetate*, Iorgovici; *importarisi*, I. Golescu; *import*, IB) [< fr. *importer*, DEX] lat. *importare*, Iorgovici, IB;
1550. **importa²** (**a**) (*importare* “fi de socotință”, Iorgovici) [< fr. *importer*, DEX] lat. *importare*, Iorgovici;
1551. **important** (*importante*, Iorgovici) [< fr. *important*, DEX] *considerabilis*, Iorgovici;
1552. **importantă** (*importantie* “folos, socotință, preț”, Iorgovici; *importantie* “folos”, IB) [< fr. *importance*, DEX]; lat. *importantia*, IB;
1553. **importare** (*impurtare*, IB) [< (*a*) *importa¹* + *-re*, DEX] lat. *importatio*, IB;
1554. **importat** (*impurtat*, IB) [din (*a*) *importa*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *importatus*, IB;
1555. **imputa** (**a**) (*imput*, IB) [< fr. *imputer*, lat. *imputare*, DEX] lat. *imputo*, IB;
1556. **imputare** (*imputare*, LB, IB) [din (*a*) *imputa* + *-re*, DEX] lat. *imputatio*, IB;
1557. **imputat** (*imputat*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *imputatus*, IB;
1558. **imputator** (*imputatoriu*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *imputator*, IB;
1559. **incest** (*incestu*, Stamati) [< fr. *inceste*, lat. *incestus*, DEX];
1560. **incestuos** (*incestuosu*, Stamati) [< fr. *incestueux*, lat. *incestuosus*, DEX];
1561. **inchiziție** (*incuiziție*, IG) [< fr. *inquisition*, lat. *inquisitio*, DEX];
1562. **incoativ** (*inchoativu*, Stamati) [< fr. *inchoatif*, lat. *inchoativus*, DEX];
1563. **incomod** (IG) [< fr. *incommode*, lat. *incommodus*, DEX];
1564. **incomoditate** (IG) [< fr. *incommodité*, DEX];
1565. **incomunicare** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui IG];
1566. **infern** (*infernu*, Stamati) [< lat. *infernus*, DEX];
1567. **infern** (*infernal*, Stamati) [< fr. *infernal*, lat. *infernalis*, DEX];

1568. **infinit** (*infinitu*, Stamati) [< lat. *infinitus*, fr. *infini*, DEX];
1569. **infinitiv** (*infinitivu*, Stamati) [< fr. *infinatif*, lat. *infinitivus*, DEX];
1570. **influență** (GTN; *influenție*, Stamati) [< fr. *influence*, DEX];
1571. **in folio** (Stamati) [< lat. *in-folio*, DEX];
1572. **informa (a)** (*inform*, IB) [< fr. *informer*, lat. *informare*, DEX] lat. *in-formo*, IB;
1573. **informare** (IB) [din (*a*) *informa* + *-re*, DEX] lat. *informatio*, IB;
1574. **informat** (IB) [din (*a*) *informa*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *informatus*, IB;
1575. **informator** (*informatoriu*, IB) [< fr. *informateur*, DEX] lat. *informator*, IB;
1576. **inhibiție** (*inhibitie* “oprire sentenții în Iontru”, IB) [< fr. *inhibition*, lat. *inhibitio*, DEX] lat. *inhibitio*, IB;
1577. **inscripție** (*înscripție*, Șincai) [< fr. *inscription*, lat. *inscriptio*, DEX];
1578. **inspector** (IG) [< rs. *inspector*, DEX];
1579. **instala (a)** (*installeșc*, IB) [< fr. *installer*, DEX] lat. *installo*, IB;
1580. **instalație** (*installatie*, IB) [< fr. *installation*, DEX] lat. *installatio*, IB;
1581. **instanță** (*istanție*, Iorgovici; *inștanție*, LB; *instantie* “rugare, jeluire”, IB) [< fr. *instance*, lat. *instantia*, DEX] lat. *instantia*, Iorgovici; gal. *instance*, LB; lat. *instantia*, LB, IB;
1582. **institut** (*insteitut*, IB) [< fr. *institut*, lat. *institutum*, DEX] lat. *institutum*, IB;
1583. **instructor** (LB) [< fr. *instructeur*, rs. *instruktor*, DEX];
1584. **instrucție** (*instructie* “modu învățeturi dat”, IB) [< fr. *instruction*, DEX] lat. *instructio*, IB;
1585. **instrument** (IB, IG; *istrument*, Gracián) [< fr. *instrument*, lat. *instrumentum*, DEX] lat. *instrumentum*, IB;
1586. **insulă** (IB, CR, GTN) [< lat. *insula*, DEX];
1587. **insurecție** (*insurectie* “sculare la rezboi”, IB) [< fr. *insurrection*, lat. *insurrectio*, DEX] lat. *insurrectio*, IB;
1588. **interes** (Gracián, Codrescu) [< it. *interesse*, rs. *interes*, germ. *Interesse*, DEX];
1589. **interesant** (CR) [< fr. *intéressant*, DEX];
1590. **interesat** (Gracián) [din rom. (*a*) *interesa*, cf. fr. *intéressé*, it. *interessato*, DEX];
1591. **interoga (a)** (*interrogare*, Iorgovici) [< fr. *interroger*, lat. *interrogare*, DEX] lat. *interrogare*, Iorgovici;
1592. **interogație** (*interogație*, Iorgovici) [< fr. *interrogation*, lat. *interrogatio*, DEX] lat. *interrogatio*, Iorgovici;
1593. **interpret** (IHR) [< fr. *interprète*, lat. *interpres*, DEX];

1594. **inunda (a)** (*inund*, IB) [< fr. *inonder*, lat. *inundare*, DEX] lat. *inundo*, IB;
1595. **inundare** (IB) [format în română de la (*a*) *inunda* + *-re*, DEX] lat. *inundatio*, IB;
1596. **inundat** (IB) [din rom. (*a*) *inunda*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *inundatus*, IB;
1597. **invariabil** (“neschimbat, nesupus la schimbare, la prefacere”, IG) [< fr. *invariable*, DEX];
1598. **invalid** (Budai-Deleanu) [< fr. *invalide*, lat. *invalidus*, DEX];
1599. **inventie** (LB) [< fr. *invention*, lat. *inventio*, DEX] lat. *inventio*, LB;
1600. **invita (a)** (*invitu*, LB) [< fr. *inviter*, lat. *invitare*, DEX];
1601. **invitare** (LB) [din (*a*) *invita* + *-re*, DEX] lat. *incitatio*, *irritatio*, *instigatio*, LB;
1602. **invitator** (*invitătoriu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *invitator*];
1603. **invitătură** (LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat pe teren românesc];
1604. **invidie** (Iorgovici) [< it., lat. *invidia*, DEX] lat. *invidia*, Iorgovici;
1605. **ipocrit** (*hypocrita*, *ipocrita*, IB; *ipocritu*, LB) [< fr. *hypocrite*, DEX] lat. *hypocrita*, IB, LB;
1606. **ipocrizie** (*hypocrisia*, IB; *ipocrisu*, LB) [< fr. *hypocrisie*, DEX] lat. *hypocrisia*, IB; *hypocrysis*, LB;
1607. **ipohondrie** (*hypocondria*, IB) [< fr. *hypocondrie*, DEX] lat. *hypocondria*, IB;
1608. **ipohondric** (*hypocondriac*, IB) [neînregistrat în DEX; apare în DN, cf. fr. *hypocondriaque*] lat. *hypocondriacus*, IB;
1609. **ipostază** (*hypostas* “substanție prin sine statatoare, fație, ființie”, IB) [< fr. *hypostase*, DEX] lat. *hypostasis*, IB;
1610. **ipostatic** (*hypostateic*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hypostaticus*, IB;
1611. **ipoteză** (*hypotes*, IB) [< fr. *hypothèse*, DEX] lat. *hypothesis*, IB;
1612. **irigație** (Stamati) [< fr. *irrigation*, lat. *irrigatio*, DEX];
1613. **iritație** (Stamati) [< fr. *irritation*, lat. *irritatio*, DEX];
1614. **ironic** (*ironicu*, Stamati) [< fr. *ironique*, lat. *ironicus*, DEX];
1615. **ironie** (Stamati) [< fr. *ironie*, lat. *ironia*, DEX];
1616. **isoscel** (*isoscelu*, Stamati) [< fr. *isosçèle*, lat. *isosceles*, DEX];
1617. **istm** (*istmu*, Stamati) [< fr. *isthme*, lat. *isthmus*, DEX];
1618. **istoric** (IB) [< fr. *historique*, lat. *historicus*, it. *istorico*, DEX] lat. *historicus*, IB;
1619. **istoricesc** (IB) [< *istoric* + *-esc*; cf. rs. *istoriceskii*, DEX];

1620. **istorie** (Gracián, IB, PAH) [< lat. *historia*, it. *istoria*; cf. fr. *histoire*, DEX] lat. *historia*, IB;
1621. **italian** (*italian*, Gracián; *tălianu*, LB; Budai-Deleanu, PAH) [< it. *italiano*, DEX];
1622. **italic** (Bărnăuțiu) [< fr. *italique*, lat. *italicus*, DEX];
1623. **italienesc** (*tălienescu*, LB) [< *italian* + *-esc*, DEX];
1624. **italienește** (*tălienesce*, LB) [< *italian* + *-ește*, DEX];
1625. **itinerar** (*itinerariu*, Stamati) [< fr. *itinéraire*, lat. *itinerarius*, DEX];
1626. **izolat** (*isolatu*, Stamati) [din (*a*) *izola*, prin conversiune; cf. fr. *isolé*, it. *isolato*, DEX];
1627. **izolație** (*isolație*, Stamati) [< fr. *isolation*, DEX];
1628. **izometric** (*isometricu*, Stamati) [< fr. *isométrique*, DEX];
1629. **izometrie** (*isometrie*, Stamati) [nu apare în DEX; DN: < fr *isométrie*, germ. *Isometrie*];
1630. **încuraja (a)** (IG) [din *în-* + *curaj* + *-a*, DEX];
1631. **jovial** (IHR) [< fr. *jovial*, DEX];
1632. **jubileu** (*iubileu*, Stamati) [< fr. *jubilé*, lat. *jubilaeus*, DEX];
1633. **jurisconsult** (*iurisconsultu*, Stamati) [< fr. *jurisconsulte*, lat. *jurisconsultus*, DEX];
1634. **jurisdicție** (*iurisdicție*, Stamati) [< fr. *jurisdiction*, lat. *jurisdictio*, DEX];
1635. **kilogram** (*kilogramu*, IG) [< fr. *kilogramme*, DEX];
1636. **kilolitr** (IG) [< fr. *kilolitre*, DEX];
1637. **kilometru** (IG) [< fr. *kilomètre*, DEX];
1638. **labirint** (*labyrinthu*, LB; IB; *lavirinhd*, Gracián; *lavirint*, IG) [< fr. *labyrinthe*, lat. *labyrinthus*, DEX] lat. *labyrinthus*, LB, IB; < gr., IG;
1639. **laconic** (IB) [< fr. *laconique*, DEX] lat. *laconicus*, IB;
1640. **laconism** (IB) [< fr. *laconisme*, DEX] lat. *laconismus*, IB;
1641. **laic** (“om mirean”, IB) [< fr. *laïque*, lat. *laicus*, DEX] lat. *laicus*, IB;
1642. **lanternă** (IG) [< fr. *lanterne*, DEX] < it. *lanterna*, IG;
1643. **lapis** (IG) [< fr., lat. *lapis*, DEX] < fr. *lapis*, IG;
1644. **lar** (*-i*, “adică dumnezei dă casă pă la romani”, IG) [*lari* < lat. *Lar, Laris*, DEX];
1645. **larvă** (LB, IG) [< fr. *larve*, DEX] lat. *larva*, LB; < (fr.) *larve*, IG;
1646. **latin** (Micu-Klein, Budai-Deleanu) [< lat. *latinus*, fr. *latin*, DEX];
1647. **latinism** (“idiotismul latinesc, însușirea limbii latinești”, IG) [< fr. *latinisme*, DEX];
1648. **latinist** (“cel ce găiește, cunoaște limba latinească”, IG) [< fr. *latiniste*, DEX];
1649. **laureat** (IB) [< fr. *lauréat*, lat. *laureatus*, DEX] lat. *laureatus*, IB;
1650. **lavandă** (IG) [< fr. *lavande*, DEX] < it. *lavanda*, IG;

1651. **lavă** (IG) [< fr. *lave*, it. *lava*, DEX] < it. *lava*, IG;
1652. **laxativ** (IG) [< fr. *laxatif*, DEX] < fr. *laxatif*, IG;
1653. **lăudabil** (IG) [< lat. *laudabilis*, DEX];
1654. **lecticar** (*lecteicariu*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *lecticarius*, IB;
1655. **lectică** (*lecteica*, IB) [< lat. *lectica*, DEX /în DEX este prezentat ca moștenit/, DN] lat. *lectica*, IB;
1656. **legislativ** (IG) [< fr. *législatif*, DEX];
1657. **legislatură** (IG) [< fr. *législature*, DEX];
1658. **legislație** (*legislație*, IG) [< fr. *législation*, lat. *legislatio*, DEX];
1659. **legist** (IG) [< fr. *légiste*, DEX];
1660. **legitim** (IG) [< fr. *légitime*, lat. *legitimus*, DEX];
1661. **legitima** (a) (IG) [< fr. *légitimer*, DEX];
Și derivate: *legitimător*, *legimat*, *legimată*, *legitimare*, *legitimăcios*, *legitimăciosă*, *legitimelnic*, *legitimelnică*, *legitimatic*, *legitimatică*, *a dălegitima*,...
1662. **legitimație** (*legitimație*, IG) [< fr. *légitimation*, DEX];
1663. **legitimitate** (IG) [< fr. *légitimité*, DEX];
1664. **legiune** (*legion*, Șincai; și *legion*, *legheon*, IG) [< fr. *légion*, lat. *legio*, DEX] < it. *legione*, IG;
1665. **legumă** (Gracián) [< lat. *legumen*, DEX];
1666. **leopard** (*leo-pardos*, Gracián; IB) [< fr. *léopard*, lat. *leopardus*, DEX] lat. *leopardus*, IB;
1667. **leptograf** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN];
1668. **leptografie** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN];
1669. **leptolog** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
1670. **leptologie** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil împrumutat din neogreacă, după cum spune I. Goleșcu] < gr., IG;
1671. **letargic** (*letarghic*, IB) [< fr. *léthargique*, DEX] lat. *lethargicus*, IB;
1672. **letargie** (*letarghia*, IB; *letargiie*, *litargiie*, *litarghiie*, IG) [< fr. *léthargie*, DEX] lat. *lethargia*, IB; < gr., IG;
1673. **levată** (IG) [< fr. *levée*, DEX] < fr. *levée*, IG;
1674. **lexicograf** (IG) [< fr. *lexicographe*, DEX];
1675. **lexicografic** (IG) [< fr. *lexicographique*, DEX];
1676. **lexicografie** (IG) [< fr. *lexicographie*, DEX];
1677. **lexicolog** (IG) [< fr. *lexicologue*, DEX];
1678. **lexicologic** (IG) [< fr. *lexicologique*, DEX];
1679. **lexicologie** (IG) [< fr. *lexicologie*, DEX];
1680. **lexicon** (IG) [< lat., fr. *lexicon*, DEX] < gr., IG;
1681. **liard** (“adică o monedă dă aramă din Franța”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din franceză] < fr. *liard*, IG;

1682. **libație** (*libație*, IG) [< fr. *libation*, lat. *libatio*, DEX] < fr. *libation*, IG;
1683. **libel** (*libelă*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *libelle*, cf. lat. *libellus*] < it. *libello*, IG;
1684. **libelist** (“cel ce alcătuiește, face libele”, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *libelliste*];
1685. **liber** (IB, IG) [< fr. *libre*, lat. *liber*, DEX] lat. *liber*, IB;
1686. **liberal** (IG, PAH) [< fr. *libéral*, lat. *liberalis*, DEX];
1687. **libert** (IB) [< lat. *libertus*, DEX] lat. *libertus*, IB;
1688. **libertate** (*Proclamația de la Izlaz*, IG) [< fr. *liberté*, lat. *libertas*, DEX] < fr. *liberté*, IG;
1689. **libertin** (PAH, IG) [< fr. *libertin*, lat. *libertinus*, DEX];
1690. **libian** (*libyan*, *libyana*, IB) [< fr. *libyen*, DEX];
1691. **librar** (*librariu*, Bărnuțiu; *librer*, IG) [< fr. *libraire*, lat. *librarius*, DEX] < fr. *libraire*, IG;
1692. **librație** (*librație*, IG) [neatestat în DEX; DN: cf. it. *librazione*, fr. *libration*, lat. *libratio*] < it. *librazione*, IG;
1693. **librărie** (*librărie*, IG) [<librar + -ărie, DEX];
1694. **licență** (IG) [< fr. *licence*, lat. *licentia*, DEX] < it. *licenza*, IG;
1695. **liceu** (și *licheu*, IG) [< fr. *lycée*, lat. *lyceum*, DEX] < gr., IG;
1696. **lichid** (și *licuid*, IG; *licuid*, PAH) [< fr. *liquide*, lat. *liquidus*, DEX] < it. *liquido*, IG;
1697. **lichior** (IG) [< fr. *liqueur*, DEX] < it. *liquore*, IG;
1698. **licorn** (Gracián) [< fr. *licorne*, DEX];
1699. **limita** (a) (*limiteluesc* “marginesc”, IB) [< fr. *limiter*, lat. *limitare*, DEX; varianta din IB pare a fi o creație pe teren românesc; nu l-am identificat în dicționarele maghiare consultate] lat. *limito*, IB;
1700. **limitat** (IB) [din (a) *limita*, prin conversiune; cf. fr. *limité*, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *limitatio*, IB;
1701. **limitație** (*limitatie*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *limitatio*, IB;
1702. **limitat** (IB) [din (a) *limita*, prin conversiune; cf. fr. *limité*, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *limitatus*, IB;
1703. **limitrof** (*limitroph*, IB) [< fr. *limitrophe*, DEX] lat. *limitrophus*, IB;
1704. **limonadă** (*lemonadă*, LB; și *lemonadă*, IG) [< fr. *limonade*, germ. *Limonade*, DEX];
1705. **lineal** (*lineal*, IG) [< germ. *Lineal*, DEX];
1706. **linia** (a) (*liniezu*, LB; *lineez*, IB; a *liniia*, IG) [< *linie* + -a, DEX] *lineo*, IB;
1707. **liniar** (IG) [< fr. *linéaire*, lat. *linearis*, DEX];
1708. **linie** (LB; *linee*, IB; Gh. Lazăr, anonim/ 1822; *liniie*, IG) [< lat., it. *linea*, germ. *Linie*, fr. *ligne*, DEX] lat. *linea*, IB, LB; < it. *linea*, IG;

1709. **linx** (“adică o fiară sălbatică și foarte rea, în chipul pisicii, ce vede din dăparte”, IG) [*< fr., lat. lynx, DEX > gr., IG;*
1710. **liră** (“un instrument”, IG) [*< fr. lyre, lat. lyra, DEX > gr., IG;*
1711. **liric** (IG) [*< fr. lyrique, DEX;*
1712. **listă** (IB, Bărnăuțiu; și *list*, IG) [*< fr. liste, DEX*] *lat. lista, registrum, cathalogus, IB;*
1713. **literă** (IG) [*< fr. littéral, lat. litteralis, DEX;*
1714. **literar** (*literariu*, IB; IG) [*< fr. littéraire, lat. litterarius, DEX*] *lat. literarius, IB;*
1715. **literat** (IB) [*< lat. litteratus, DEX*] *lat. literatus, IB;*
1716. **literator** (IG) [*< fr. littérateur, lat. litterator, DEX*] *lat. iterator, IB;*
1717. **literatură** (IB, Kogălniceanu, Bărnăuțiu, IG) [*< fr. littérature, lat. litteratura, DEX*] *lat. literatura, IB;*
1718. **literă** (LB; *litera*, IB; *leteră*, Budai-Deleanu; IG) [*< lat. littera, DEX*] *lat. litera, LB, IB;*
1719. **litofag** (IG) [nu apare în DEX; DN: *< fr. lithophage;*
1720. **litofit** (IG) [nu apare în DEX; DN: *< fr. lithophyte < gr., IG;*
1721. **litograf** (IG) [*< fr. lithographe, DEX;*
1722. **litografic** (IG) [*< fr. lithographique, DEX;*
1723. **litografie** (IG) [*< fr. lithographie, DEX < gr., IG;*
1724. **litolog** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN] *< gr., IG;*
1725. **litologic** (IG) [nu apare în DEX; în DN: *< fr. lithologique;*
1726. **litologie** (*litologii*, IG) [neînregistrat în DEX; DN: *< fr. lithologie;*
1727. **litotă** (IG) [*< fr. litote, DEX;*
1728. **litotom** (IG) [nu apare în DEX; DN: *< fr. lithotome < gr., IG;*
1729. **litotomie** (*litotomi*, IG) [nu apare în DEX; DN: *< fr. lithotomie;*
1730. **litotomist** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN];
1731. **livrea** (“adică haină de slugă”, IG) [*< fr. livrée, DEX < it. livrea, IG;*
1732. **livrezon** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din franceză] *< fr. livraison, IG;*
1733. **lizenterie** (*lisenterii* “adică urinare cu sânge”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN];
1734. **local** (“adică dintr-acel loc”, IG) [*< fr. local, DEX;*
1735. **localitate** (IG) [*< fr. localité, DEX;*
1736. **locomotor** (IG) [*< fr. locomoteur, DEX;*
1737. **locomoție** (*locomoții*, IG) [*< fr. locomotion, DEX;*
1738. **locotenent** (*liiotenan*, Gracián; *lietenant*, IG) [*< it. locotenente, DEX;* atestările din Gracián și din Golescu sunt clar împrumuturi din *fr. lieutenant*] *< it. locotenente, luogotenente, fr. lieutenant, IG;*
1739. **locuțiune** (*locuții*, IG) [*< fr. locution, lat. locutio, DEX < it. locuzione, IG;*

1740. **logaritm** (IG) [< fr. *logarithme*, DEX] < gr., IG;
1741. **logaritmîc** (IG) [< fr. *logarithmique*, DEX];
1742. **logic** (*loghic*, IB; IG) [< fr. *logique*, DEX] lat. *logicus*, IB;
1743. **logică** (*loghică*, IB; Heliade Rădulescu, IG) [< fr. *logique*, DEX] lat. *logica*, IB; < gr., IG;
1744. **logogrif** (IG) [< fr. *logogriphe*, DEX];
1745. **logomah** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN];
1746. **logomahie** (*logomahiie*, IG) [< fr. *logomachie*, DEX];
1747. **lojă** (IG) [< fr. *loge*, DEX];
1748. **longevitate** (IG) [< fr. *longévité*, lat. *longaevitas*, DEX] < fr. *longévité*, IG;
1749. **longitudine** (*longitude*, *lungitude*, IG) [< fr. *longitude*, lat. *longitudo*, DEX];
1750. **lord** (IG) [< engl., fr. *lord*, DEX];
1751. **lornietă** (IG) [< fr. *lorgnette*, DEX];
1752. **lusitan** (IB) [< fr. *Lusitains*, DEX; de ce din forma de plural?!];
1753. **lustru** (IB, Gracián, IG) [< fr. *lustre*, lat. *lustrum*, DEX] lat. *lustrum*, IB;
1754. **luteran** (IG; *luteranu*, LB) [< lat. *lutheranus*, germ. *Lutheraner*, DEX] lat. *Lutheranus*, LB;
1755. **lux** (IG) [< fr. *luxe*, lat. *luxus*, DEX] < fr. *luxe*, IG;
1756. **luxos** (IG) [< *lux* + *-os*; cf. fr. *luxueux*, DEX];
1757. **magie** (LB) [< fr. *magie*, DEX] lat. *magia*, LB;
1758. **magistrat** (*magistratu*, LB; Gracián) [< fr. *magistrat*, germ. *Magistrat*; cf. lat. *magistratus*, DEX] lat. *magistratus*, it. *magistrato*, LB;
1759. **magnet** (Gracián) [< ngr. *maghnítis*, germ. *Magnet*, DEX];
1760. **mahomedan** (*mahomedanu*, LB) [din n. pr. *Mahomed*; cf. fr. *mahomé-tan*, DEX] lat. *mahomedanus*, LB;
1761. **maiestate** (Budai-Deleanu) [< lat. *maiestas*, fr. *majesté*, DEX];
1762. **maladiv** (IHR) [< fr. *maladif*, DEX];
1763. **manual** (Krețulescu) [< fr. *manuel*; cf. lat. *manualis*, it. *manuale*, DEX];
1764. **mapă** “hartă” (Budai-Deleanu) [< lat., it. *mappa*, fr. *mappe*, DEX];
1765. **maskă** (Budai-Deleanu) [< fr. *masque*, germ. *Maske*, DEX];
1766. **matematic** (*mathemateic*, IB) [< fr. *mathématique*, it. *matematico*, DEX];
1767. **matematică** (IG) [< lat. *mathematica*, fr. *mathématique*, it. *matematica*, DEX];
1768. **materialnic** (*materialnicu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern];

1769. **materie** (LB, IB, Gracián) [< lat., it. *materia*, rs. *materiia*, germ. *Materie*, DEX] lat. *materia*, *materies*, LB;
1770. **matern** (Iorgovici) [< lat. *maternus*, it. *materno*, DEX];
1771. **medic** (*medicu*, LB) [< lat. *medicus*, DEX] lat. *medicus*, LB;
1772. **medicină** (*medičină*, LB) [< lat. *medicina*, germ. *Medizin*, rs. *medičina*, DEX] lat. *medicina*, LB;
1773. **melancolic** (*melancholicu*, LB) [< fr. *mélancolique*, DEX] lat. *melancholicus*, LB
1774. **melancolie** (*melancholie*, LB; *melancholia*, IB) [< fr. *mélancolie*, lat. *melancholia*, DEX] lat. *melancholia*, IB, IB;
1775. **melodie** (*melodea*, IB) [< ngr. *melodía*, it. *melodia*, fr. *mélodie*, DEX] lat. *melodia*, IB;
1776. **meridian** (*Carte de geografie*) [< lat. *meridianus*, it. *meridiano*, fr. *méridien*, DEX];
1777. **metal** (*metalu*, LB; Gracián, anonim/ 1822) [< fr. *métal*, germ. *Metall*, DEX] lat. *metallum*, it. *metallo*, LB;
1778. **metropolă** (*metropolis*, Șincai) [< fr. *métropole*, DEX];
1779. **milion** (*milionu*, LB; I. Golescu) [< fr. *million*, DEX] lat. *millio*, LB;
1780. **militar** (*militariu*, Micu-Klein, LB; CR, PAH) [< fr. *militaire*, lat. *militaris*, germ. *Militär*, DEX] lat. *miles limitaneus*, LB;
1781. **miliție** (PAH) [< lat. *militia*, rs. *milițija*, DEX];
1782. **mină** (IG) [< fr. *mine*, germ. *Mine*, DEX] < it. *mina*, IG;
1783. **mineral** (Budai-Deleanu) [< fr. *minéral*, lat. *mineralis*, DEX];
1784. **ministru** (Gracián, Budai-Deleanu, *Proclamația de la Izlaz*, Șincai) [< lat. *minister*, fr. *ministre*, DEX];
1785. **minut** (Gracián) [< fr. *minute*, it. *minuto*, rs. *minuta*, germ. *Minute*, DEX];
1786. **misiune** (*misie*, Iorgovici) [< fr. *mission*, lat. *missio*, DEX] lat. *missio*, Iorgovici;
1787. **mitologic** (PAH) [< fr. *mythologique*, DEX];
1788. **mitologie** (PAH) [< fr. *mythologie*, lat. *mythologia*, DEX];
1789. **mod** (*modu* “1 adeq. tipu”; “2. adeq. putere, potențią”, LB) [< lat. *modus*, it. *modo*, DEX] lat. *modus*, fr. *mode*, LB;
1790. **modă** (LB, Gracián, Budai-Deleanu) [< it. *moda*, germ. *Mode*, ngr. *móda*, fr. *mode*, DEX];
1791. **monarh** (Gracián; *monarchu*, LB) [< ngr. *monárhis*, germ. *Monarch*, DEX] lat. *monarcha*, gr. *monarhos*, LB;
1792. **monarhicesc** (*monarhicesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; este probabil un derivat analogic al lui Ioan Bobb];

1793. **monarhie** (*monarchie*, LB; *monarchia*, IB; Gracián) [< ngr. *monarhía*, lat. *monarchia*, germ. *Monarchie*, fr. *monarchie*, DEX] lat. *monarchia*, LB;
1794. **monstruos** (GTN) [< fr. *monstrueux*, DEX];
1795. **monument** (CR) [< fr. *monument*, lat. *monumentum*, DEX];
1796. **moral** (adj. și s., *moralu*, *moralíșu*, LB; Gracián, PAH) [< lat. *moralis*, fr. *moral*, DEX] lat. *doctrina ethica*, *moralis*, LB;
1797. **multiplicație** (Iorgovici, LB) [< fr. *multiplication*, lat. *multiplicatio*, DEX];
1798. **musulman** (LB) [< fr. *musulman*, DEX] lat. *musulmanus*, LB;
1799. **muză** (IG; *mușă*, LB, Budai-Deleanu) [< lat., it. *musa*, fr. *muse*, ngr. *músa*, germ. *Muse*] lat. *musa*, gr., LB;
1800. **muzicaș** (*musicășu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil format în română, din *musică* + *-aș*, după *ceteraș*] lat. *musicus*, LB;
1801. **muzică** (*musică*, LB; IG, CR, Gracián, Vaillant) [< lat., it. *musica*, fr. *musique*, germ. *Musik*] lat. *musica*, LB;
1802. **muzicesc** (*musicescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *musicus*, LB;
1803. **nadir** (“semnul, punctul cel dă jos, se supt picerele noastre, cel înpotriva lui *zenit*”, IG) [< fr. *nadir*, DEX];
1804. **nativ** (Iorgovici) [< lat. *nativus*, fr. *natif*, germ. *nativ*, DEX] lat. *nativus*, Iorgovici;
1805. **nativitate** (Iorgovici) [neînregistrat în DEX; DN: cf. fr. *nativité*] lat. *nativitas*, Iorgovici;
1806. **natural** (*narturale(!)*, Iorgovici; “dă natură, firesc”, IG) [< lat. *naturalis*, it. *naturale*, fr. *naturel*, germ. *Naturell*, DEX] lat. *naturalis*, Iorgovici;
1807. **naturalism** (“caracterul celui natural”, IG) [< fr. *naturalisme*, DEX];
1808. **naturalitate** (IG) [neatestat în DEX; DN: cf. fr. *naturalité*, lat. *naturalitas*];
1809. **naturaliza (a)** (“a să face pământean, IG) [< fr. *naturaliser*, DEX];
1810. **natură** (*natura*, Iorgovici; Micu-Klein, LB, IG) [< fr. *nature*, lat., it. *natura*, germ. *Natur*, DEX]; lat. *natura*, Iorgovici, LB;
1811. **nație, națiune** (*nație*, LB, Diaconovici-Loga, Iorgovici, Kogălniceanu; *naționu*, LB) [< lat. *natio*, it. *nazione*, fr. *nation*, rs. *naĭia*, DEX] lat. *natio*, Iorgovici, LB;
1812. **național** (*naționale*, Iorgovici; Diaconovici-Loga, Kogălniceanu) [< lat. *nationalis*, fr. *national*, DEX] lat. *nationalis*, Iorgovici;
1813. **naționaliza (a)** (“adică a face să fie tot aceiaș nație”, IG) [< fr. *nationaliser*, DEX];
1814. **nazal** (*nasal*, *nasală* “dă nas”, IG) [< fr. *nasal*, DEX];
1815. **necesitate** (IHR) [< lat. *necessitas*, fr. *nécessité*, DEX];

1816. **nobil** (*nobile*, Iorgovici; *nobilu*, LB; anonim/ 1822) [< lat. *nobilis*, germ. *nobil*, it. *nobile*, fr. *noble*, DEX] lat. *nobilis*, Iorgovici, LB;
1817. **nobilitate** (Iorgovici) [< lat. *nobilitas*, DEX] lat. *nobilitas*, Iorgovici;
1818. **nominativ** (Iorgovici) [< lat. *nominativus*, fr. *nominatif*, DEX];
1819. **nota (a)** (*notare*, Iorgovici) [< fr. *noter*, lat. *notare*, DEX] lat. *notare*, Iorgovici;
1820. **notabil** (“ce e vrednic de însemnat, adecă de socotință”, Iorgovici) [< fr. *notable*, lat. *notabilis*, DEX] lat. *notabilis*, Iorgovici;
1821. **notar** (*notariu*, *notareșu*, LB) [< fr. *notaire*, lat. *notarius*, germ. *Notar*, DEX] lat. *notarius*, LB;
1822. **notă** (*nota*, Iorgovici; LB) [< fr. *note*, lat., it. *nota*, DEX] lat. *nota*, Iorgovici, LB; lat. *notatio*, *adnotatio*, LB;
1823. **notiție** (“cunoștința de ceva”, Iorgovici) [< it. *notizia*, lat. *notitia*, DEX] lat. *notitia*, Iorgovici;
1824. **noțiune** (“perceperea de un lucru”, Iorgovici) [< fr. *notion*, lat. *notio*, DEX] lat. *notio*, Iorgovici;
1825. **nuanță** (*nuanse*, Stamati) [< fr. *nuance*, DEX];
1826. **nud** (IHR) [< lat. *nudus*, it. *nudo*, DEX];
1827. **nulă** (IG; *nullă*, LB) [< ngr. *nula*, lat. *nulla*, germ. *Null*, DEX] lat. *nulla*, LB;
1828. **numismă** (LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *numisma*, *nomisma*];
1829. **nuvelă** (*novele* s. pl. “gazetă”, LB) [< fr. *nouvelle*, it. *novella*, DEX] lat. *ephemerides*, *acta publica*, LB;
1830. **obiect** (*object*, Codrescu) [< lat. *obiectum*, germ. *Objekt*, DEX];
1831. **obliga (a)** (*obligare* “lega împrejur sau se face cuiva ceva detor”, Iorgovici) [< lat. *obligare*, fr. *obliger*, DEX] lat. *obligare*, Iorgovici;
1832. **obligație** (Iorgovici) [< fr. *obligation*, lat. *obligatio*, DEX] *obligatio*, Iorgovici;
1833. **observa (a)** (“adică a păzi cele canonicești, a privi cu dă amăruntul”, IG) [< fr. *observer*, lat. *observare*, DEX] < fr. *observer*, IG;
1834. **observație** (Budai-Deleanu) [< germ. *Obervation*, fr. *observation*, lat. *observatio*, DEX];
1835. **obstinație** (*obstinație*, IG) [< lat. *obstinatio*, fr. *obstination*, DEX] < fr. *obstination*, IG;
1836. **ocaz** (*occazu* “căzutu soarelui și măcar de fiecere”, Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN] lat. *occasus*, Iorgovici;
1837. **ocazie** (*occazie*, Iorgovici) [< fr. *occasion*, germ. *Okasion*, lat. *occasio*, DEX] lat. *occasio*, Iorgovici;
1838. **occident** (*occidente*, Iorgovici) [< fr. *occident*, lat. *occidens*, DEX] lat. *occidens*, Iorgovici;

1839. **ocean** (*oceanu*, LB) [< lat. *oceanus*, germ. *Ozean*, fr. *océan*, DEX] lat. *oceanus*, LB;
1840. **oculist** (*oculistă* “doftor seu vraciu de ochi”, LB) [< fr. *oculiste*, DEX] lat. *medicus oculusarius*, LB;
1841. **ocult** (*ocultu*, Stamati) [< fr. *occulte*, DEX];
1842. **ocupa (a)** (*occupare*, Iorgovici; Bărnuțiu, *Proclamația de la Izlaz*) [< lat. *occupare*, fr. *occuper*, DEX] lat. *occupare*, Iorgovici;
1843. **ocupație** (*ocupație*, Iorgovici) [< fr. *occupation*, lat. *occupatio*, DEX] lat. *occupatio*, Iorgovici;
1844. **ofensivă** (CR) [< fr. *offensive*, germ. *Offensive*, DEX];
1845. **ofițer** (Gracián) [< pol. *oficer*, rs. *ofițer*, fr. *officier*, DEX];
1846. **olivă** (LB) [< lat. *oliva*, germ. *Olive*, fr. *olive*, DEX] lat. *oliva*, LB;
1847. **omagiu** (*homaghium*, IB) [< it. *omaggio*, DEX] lat. *homagium*, IB;
1848. **omisiune** (*omisie*, Iorgovici; *omisiie*, IG) [< fr. *omission*, lat. *omissio*, DEX] lat. *omissio*, Iorgovici; < it. *omissione*, IG;
1849. **omite (a)** (*omitere*, Iorgovici) [< lat. *omittere*, DEX] lat. *omittere*, Iorgovici;
1850. **omolog** (Budai-Deleanu) [< fr. *homologue*, DEX];
1851. **omoplat** (Krețulescu) [< fr. *omoplate*, DEX];
1852. **onix** (IB) [< fr. *onyx*, DEX] lat. *onichinus*, IB;
1853. **onorat** (Diaconovici-Loga, anonim/ 1822) [din (*a*) *onora*, participii convertit în adjectiv, DEX];
1854. **onora (a)** (Diaconovi-Loga) [< lat. *honorare*, fr. *honorer*, it. *onorare*, DEX];
1855. **opinie** (GTN) [< lat. *opinio*, fr. *opinion*, DEX];
1856. **opозиție** (*opozitiție*, Iorgovici) [< lat. *oppositio*, fr. *opposition*, germ. *Opposition*, DEX] lat. *opositio(!)*, Iorgovici;
1857. **optativ** (*otativă*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *optatif*, lat. *optativus*, DEX];
1858. **optimism** (IG) [< fr. *optimisme*, germ. *Optimismus*, DEX];
1859. **optimist** (IG) [< fr. *optimiste*, DEX];
1860. **opune (a)** (*opponere*, Iorgovici) [< lat. *opponere*, fr. *opposer*, DEX] lat. *opponere*, Iorgovici;
1861. **oraj** (*-uri/-e*, “adică furtună cu vijelie mare”, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *orage*] < fr. *orage*, IG;
1862. **oranjerie** (*oranjeriie* “florăriile dă flori, dă pomi...”, IG) [< fr. *orangerie*, DEX] < fr. *orangerie*, IG;
1863. **orar** (*orariu*, LB) [< sl.. *orari*, lat. *orarium*, DEX] lat. *stola diaconalis*, LB;
1864. **orator** (IG) [< lat. *orator*; fr. *orateur*, DEX] < lat. *orator*, IG;
1865. **orbită** (și *orbitu*, Stamati) [< fr. *orbite*, lat. *orbita*, DEX];

1866. **orchestră** (IG) [< fr. *orchestre*, germ. *Orchester*, it. *orchestra*, rs. *orkestr*, DEX] < gr., IG;
1867. **organ** (“orique unealtă”, LB; Gracián, Budai-Deleanu) [< sl. *or(u)ganu*, ngr. *órganon*, lat. *organum*, it. *organo*, DEX] lat. *organum, instrumentum*, LB;
1868. **organic** (Budai-Deleanu) [< lat. *organicus*, fr. *organique*, DEX];
1869. **organist** (*orgănistă*, LB) [< fr. *organiste*, germ. *Organist*, it. *organista*, DEX] lat. *organista*, LB;
1870. **oribil** (IHR) [< fr. *horrible*, lat. *horribilis*, DEX];
1871. **orient** (IG) [< fr. *orient*, lat. *oriens*, germ. *Orient*, DEX] < it. *oriente*, IG;
1872. **original** (Kogălniceanu, GTN) [< lat. *originalis*, fr. *original*, DEX];
1873. **origine** (*origină* “adică începerea unui lucru”, IG) [< lat. *origo*, fr. *origine*, DEX] < it. *origine*, IG;
1874. **orizont** (*horizon*, IB; CR) [< germ. *Horizont*, ngr. *orízon*, it. *orizzonte*, lat., fr. *horizon*, DEX] lat. *horizon*, IB;
1875. **ornamanet** (*-uri, -e*, IG) [< fr. *ornement*, it. *ornamento*, lat. *ornamentum*, DEX] < it. *ornamento*, IG;
1876. **ortografie** (Budai-Deleanu; *orthografie*, Ienăchiță Văcărescu) [< lat. *orthographia*, DEX];
1877. **orzată** (“adică o băutură răcoritoare dă migdale, dă semințe pisate cu zahăr”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < it. *orzata*, IG;
1878. **palat** (*pălatu*, LB; Gracián) [< lat. *palatum*, it. *palato*; cf. fr. *palais*, DEX] lat. *palatium*, LB;
1879. **palestră** (*palestra*, IB) [< lat. *palaestra*, DEX];
1880. **papă** (*papa* “de la Roma, patriarhul Romei”, LB) [< lat., sl. *papa*, DEX] lat. *papa*, LB;
1881. **paradă** (*parade*, LB) [< germ. *Parade*, fr. *parade*, DEX; în LB, pare a fi mai degrabă un împrumut din maghiară] lat. *solemne, solemnitas, pompa*, magh. *páráde, pompa*, germ. *Die Parade*, fr. *parade*, LB;
1882. **paradigmă** (LB) [< lat. *paradigma*, ngr. *parádigma*, DEX] lat. *paradigma, exemplum*, LB;
1883. **paragraf** (*paragrafu*, LB) [< lat. *paragraphus*, fr. *paragraphe*, DEX] lat. *paraphus*, LB;
1884. **paralel** (adj., Gh. Lazăr; s. f., anonim/ 1822) [< lat. *parallelus*, it. *parallelo*, fr. *parallèle*, germ. *Parallele*, DEX];
1885. **paranteză** (*parenthesă*, Gracián; *parentesu*, LB) [< fr. *parenthèse*, DEX] lat. *parenthesis*, LB;
1886. **pardon** (*pardonu*, LB) [< germ. *Pardon*, fr. *pardon*, DEX] lat. *gratia, venia*, fr. *pardon*, LB;

1887. **parimie** (și *parimină*, LB; *parimiie*, Gracián) [< ngr. *parimía*, DEX] lat. *proverbium*, gr. *paroimia*, LB;
1888. **parlament** (*parlamentu*, LB) [< fr. *parlement*, DEX] lat. *supremus Senatus Regni*, LB;
1889. **paroh** (*parohu*, LB) [< lat. *parochus*, germ. *Parochus*, DEX] lat. *parochus*, LB;
1890. **parohian** (*parohianu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *parochianus*, LB;
1891. **parohie** (*parochie*, LB) [< lat. *parochia*, germ. *Parochie*, DEX] lat. *parochia*, LB;
1892. **parolă** (LB, Șincai, IG; *parola*, IB) [< fr. *parole*, it. *parola*, germ. *Parole*, DEX] lat. *fides*, *promissum*; fr. *parole*, LB;
1893. **parter** (GTN) [< fr. *parterre*, DEX];
1894. **particular** (*particularare*, Iorgovici; Codrescu) [< lat. *particularis*, germ. *partikular*, *Partikular*, DEX] lat. *particularis*, Iorgovici;
1895. **particulă** (*particula*, Iorgovici) [< fr. *particule*, lat. *particula*, DEX] lat. *particula*, Iorgovici;
1896. **partițiune** (*partiție*, Iorgovici) [< fr. *partition*, DEX] lat. *partitio*, Iorgovici;
1897. **parțial** (*parțiale* “cel ce ține cu o parte din cele ce sunt în gâlceavă”, Iorgovici) [< fr. *partial*, DEX] lat. *partiale*, Iorgovici;
1898. **parțialitate** (“ținerea cu o parte”, Iorgovici) [< lat. *partialitas*, fr. *partialité*, DEX] lat. *partialitas*, Iorgovici;
1899. **pastoral** (*pastoralu*, LB) [< fr. *pastoral*, lat. *pastoralis*, it. *pastorale*, DEX] *scientia pastoralis*, LB;
1900. **patrie** (*patria*, LB; Diaconovici-Loga, Budai-Deleanu, Gracián) [< lat. *patria*, fr. *patrie*, DEX] lat. *patria*, *solum natale*, LB;
1901. **patriot** (*patriotu*, LB; Diaconovici-Loga, I. Golescu) [< ngr. *patriótis*, fr. *patriote*, germ. *Patriot*, DEX] lat. *patriota*, LB;
1902. **patron**, **patroană** (Diaconovici-Loga; *patronu*, *patronă*, LB) [< lat. *patronus*, germ. *Patron*, fr. *patron*, DEX] lat. *patronus*, *fautor*, *patrona*, *fautrix*, LB;
1903. **patrulă** (*patrolu*, LB) [< germ. *Patrulle*, DEX; în LB, din maghiară, după forma pe care o are cuvântul românesc în acest dicționar ardelean] lat. *milites circitores*, magh. *patrol*, germ. *Patrolle*, *Patrulle*, fr. *patroille*(!), LB;
1904. **patruped** (*patrupedu*, Stamati) [< fr. *quadrupède*, lat. *quadrupes*, DEX];
1905. **pelican** (*pelicanu*, LB) [< ngr. *pelekán*, lat. *pelicanus*, fr. *pélican*, DEX] lat. *pelecanus*, LB;

1906. **percepe (a)** (*percepere*, Iorgovici) [< lat. *percipere*, DEX] lat. *percipere*, Iorgovici;
1907. **percept** (*perceptu*, Iorgovici) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *perceptus*, Iorgovici;
1908. **perdiție** (Iorgovici) [< fr. *perdition*, DEX] lat. *perditio*, Iorgovici;
1909. **peren** (*perenne*, adv., Iorgovici) [< lat. *perennis*, fr. *pérenne*, DEX, pentru adj.] lat. *perenne*, Iorgovici;
1910. **perenal** (*perennale*, Iorgovici) [nu este atestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *perennale*, Iorgovici;
1911. **perenitate** (*perennialitate*, Iorgovici) [< fr. *pérennité*, DEX] lat. *perennialitas*, Iorgovici;
1912. **perfid** (IHR) [< fr. *perfidie*, DEX];
1913. **perfiditate** (IHR) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am identificat în dicționarele franțuzești, italienești și latinești consultate; pare a fi o creație a lui Heliade Rădulescu];
1914. **pergament** (*pargamentu*, LB) [< lat. *pergamentum*, DEX] lat. *membra-na*, *charta pergamena*, LB;
1915. **pericol** (*periculu*, Iorgovici, LB) [< lat. *periculum*, it. *pericolo*, DEX] lat. *periculum*, Iorgovici, LB;
1916. **periculos** (Iorgovici) [< lat. *periculosus*, it. *pericoloso*, DEX] lat. *periculosus*, Iorgovici;
1917. **permisie** (Iorgovici) [< fr. *permission*, lat. *permissio*, DEX] lat. *permissio*, Iorgovici;
1918. **permite (a)** (*permitere*, Iorgovici) [< fr. *permettre*, lat. *permittere*, DEX] *permittere*, Iorgovici;
1919. **persecutor** (Iorgovici) [< fr. *persécuteur*, DEX] lat. *persecutor*, Iorgovici;
1920. **persecuție** (Iorgovici) [< fr. *persécution*, DEX] lat. *persecutio*, Iorgovici;
1921. **persoană** (*personă*, LB; PAH) [< lat. *persona*, germ. *Person*, fr. *personne*, DEX] lat. *persona*, LB;
1922. **perspectivă** (*perspectivu*, LB) [< fr. *perspective*, DEX] lat. *thelescopium*, *perspectiva*, LB;
1923. **perpendicular** (IG) [< lat. *perpendicularis*, germ. *perpendikular*; fr. *perpendiculaire*, DEX];
1924. **perucă** (*parocă*, LB) [< fr. *perruque*, it. *perrucca*, DEX] lat. *capilmentum*, magh. *paróka*, germ. *Peructe*, *Perüque*, LB;
1925. **pervers** (Iorgovici) [< fr. *pervers*, DEX] lat. *perversus*, Iorgovici;
1926. **perversitate** (Iorgovici) [< fr. *perversité*, DEX] lat. *perversitas*, Iorgovici;

1927. **perverti** (a) (*pervertire*, Iorgovici) [< fr. *pervertir*, DEX] lat. *pervertere*, Iorgovici;
1928. **petiție** (IHR) [< fr. *pétition*, DEX];
1929. **piață** (*piațiu*, LB) [< it. *piazza*, DEX; după formă, în LB, din maghiară] lat. *forum*, *platea*, it. *piazza*, magh. *piatz*, *piartz*, LB;
1930. **pilulă** (LB; *pilula*, IB) [< fr. *pilule*, DEX] lat. *pilula*, LB;
1931. **pistol** (*piștolu*, LB) [< ngr. *pistóli*, germ. *Pistol*, DEX] lat. *pistola*, *pistoleta*, magh. *pistoly*, *pistaly*, germ. *Pistole*, it. *pistola*, LB;
- 1932-1933. **piștolașu**, **piștoluțu** (LB) [nu apar în DEX, nici în DN; derivate diminutivale din *piștol* < magh. *pistoly*];
1934. **placaj**, **-uri** (“adică căptușeală dă scânduri suptiri piste altele mai groase”, IG) [< fr. *placage*, *plaquage*, DEX] < fr. *placage*, IG;
1935. **plan** (*planu*, LB) [< fr. *plan*, lat. *planus*, DEX] lat. *systema*, *planum*, LB;
1936. **planetă** (LB, Gracián, PAH; *planetu*, Stamati) [< fr. *planète*, lat. *planeta*, DEX] lat. *planeta*, LB;
1937. **plantă** (LB) [< lat. *planta*, fr. *plante*, DEX] lat. *planta*, LB;
1938. **plastic** (-ci, -că, -ce, IG) [< fr. *plastique*, DEX];
1939. **plex** (Krețulescu) [< lat., fr. *plexus*, DEX];
1940. **plic** (CR) [< ngr. *plíkos*, it. *plico*, DEX];
1941. **pluralitate** (“adică număr mai mare, cei mai mulți”, IG) [< lat. *pluralitas*, fr. *pluralité*, DEX] < it. *pluralità*, IG;
1942. **pluș** (“materie ca dă puf, ca catifeaoa, însă cu peri mai mari și mai moi”, IG) [< germ. *Plüsch*, fr. *p(e)luce*, rs. *pliuș*, DEX] “poate din cuv. fr. *pelouche*”, IG;
1943. **pluton** (*ploton*, *peloton*, IG) [< fr. *peloton*, it. *plotone*, DEX] < fr. *peloton*, IG;
1944. **pneumatic** (și *pnevmatic*, IG) [< fr. *pneumatique*, lat. *pneumaticus*, it. *pneumatico*, DEX];
1945. **pneumonie** (*pnevmonii*, *pneumonii*, IG) [< fr. *pneumonie*, DEX] *pnevmonii* < gr., IG;
1946. **podagră** (*podagră*, LB) [< ngr. *podághra*, DEX] lat. *podagra*, LB;
1947. **poet** (*poetă*, m. pl. -ți, LB) [< ngr. *poitís*, lat., it. *poeta*, fr. *poète*, DEX] lat. *poeta*, LB;
1948. **poetică** (LB, Budai-Deleanu) [< lat., it. *poetica*, fr. *poétique*, DEX];
1949. **poeticesc** (*poeticescu*, -cască, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *poeticus*, LB;
1950. **poeticește** (*poeticésce*, în chirilice, *poeticeaște*, LB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *poetice*, LB;
1951. **poezie** (*poesie*, în chirilice: *poezie*, LB; *poesie*, GTN) [< fr. *poésie*, DEX] lat. *poesis*, *poetice*, *ars poetica*, LB;

1952. **pol** (*Carte de geografie*) [*< fr. pôle, lat. polus, DEX*];
1953. **polar** (*Carte de geografie*) [*< lat. polaris, it. polare, fr. polaire, DEX*];
1954. **poligamie** (LB) [*< fr. polygamie, DEX*] lat. *polygamia*, gr. *poli-* + *gamos*, LB;
1955. **poligon** (*poligonu*, Gh. Lazăr) [*< fr. polygone, DEX*];
1956. **politic**, **-ă** (s., adj.; *politicu*, LB; *Proclamația de la Izlaz; politec*, Gracián; PAH) [*< lat. politicus, ngr. politikós, fr. politique, DEX*] lat. *politicus*, LB;
1957. **polonez** (Gracián) [*< fr. polonais, DEX*];
1958. **pomadă** (*pomade*, LB) [*< fr. pommade, DEX*; după formă, în LB, împrumut din maghiară sau din germană] lat. *unguentum capillorum*, magh. *pomáde*, germ. *Pomade*, fr. *pommade*, LB;
1959. **pompă** (LB; *pompa*, IB) [*< lat. pompa, fr. pompe, DEX*] lat. *pompa*, LB, IB;
1960. **pompier** (IHR) [*< fr. pompier, DEX*];
1961. **pompos** (*pomposu*, LB) [*< fr. pompeux, lat. pomposus, DEX*] lat. *pomposus*, LB;
1962. **porțelan** (*porțelanu*, LB) [*< germ. Porzellan, DEX*] lat. *terra porcellana*, magh. *portzellán*, germ. *Porcellan*, LB;
1963. **porfir** (*porfiră*, LB) [*< ngr. porfirítis, fr. porphyre, DEX*] lat. *purpura*, LB;
1964. **portofel** (CR) [*< rs. portofel', fr. portefeuille, DEX*];
1965. **porție** (Iorgovici, LB) [*< fr. portion, DEX*] lat. *portio*, Iorgovici, LB;
1966. **practica** (**a**) (“adică a urma, a lucra, a să îndeletnici la oarece”, IG) [*< fr. pratiquer, DEX*];
1967. **practicabil** (IG) [*< fr. practicable, DEX*];
1968. **practică** (IG) [*< germ. Praktik, fr. pratique, DEX*] < gr., IG;
1969. **pragmatic**, **-ă** (“cel ce privește la trebi politicești, la trebile statului”, IG) [*< fr. pragmatique, DEX*] < gr. IG;
1970. **pravilist** (“adică cel ce știe pravila”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; probabil formație a lui I. Goleșcu];
1971. **preambul** (și *preambulă* “șî prolog șî prolegomenă, adică înainte cuvântare dă oarece, cuvântul ce să pune înainte la o istoriie”, IG) [*< fr. préambule, DEX*] < it. *preambulo*, IG;
1972. **precipita** (**a**) (“adică a să cufunda, a cădea la fund materia cea groasă, cea mai grea, dăosăbindu-să dă cea mai subțire”, IG) [*< fr. précipiter, lat. praecipitare, DEX*] < it. *precipitare*, IG;
1973. **predicație** (LB; *predicațiune*, Bărnăuțiu) [*< lat. praedicatio, fr. prédication, DEX*] *concio, oratio sacra, sermo sacer*, LB;
1974. **predicator** (*predicatoru*, LB) [*< fr. prédicateur, DEX*] lat. *concionator*, LB;

1975. **preeminent** (“cel ce are preeminență”, IG) [*< fr. prééminent, DEX*];
1976. **preeminență** (“adică precădere, cinste mai mare ce are oarecine peste altul, după vrednicia, destoinicia sa”, IG) [*< fr. prééminence, DEX*] *< fr. prééminense(!), IG*;
1977. **preexista (a)** (*preecsista, IG*) [*< fr. préexister, DEX*];
1978. **prefață** (*prefație, LB; prefațiune, Bărnăuți*) [*< fr. préface, DEX*] *lat. praefatio, LB*;
1979. **prenumerație** (Diaconovici-Loga) [neatestat în DEX, nici în DN];
1980. **prenumerant** (Diaconovici-Loga) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
1981. **prepoziție** (Iorgovici) [*< fr. préposition, lat. praepositio, DEX*] *lat. praepositio, Iorgovici*;
1982. **pretinde (a)** (*pretendu, LB*) [*< fr. prétendre, DEX*] *lat. praetendo, LB*;
1983. **pretenție** (Budai-Deleanu) [*< fr. prétention, DEX*];
1984. **preterit** (Iorgovici) [*< fr. prétérit, lat. praeteritum, DEX*];
1985. **pretext** (*pretextu, pretestu, LB; Șincai*) [*< fr. prétexte, DEX*] *lat. praetextus, LB*;
1986. **prețios** (*bucate pretioase, IB*) [*< fr. précieux, lat. pretiosus, it. prezioso, DEX*];
1987. **prezent** (IG) [*< lat. praesens, fr. présent, DEX*];
1988. **prezentăție** (*prezentăție, Iorgovici*) [nu apare în DEX; DN: *< fr. présentation*];
1989. **principat** (Șincai) [*< fr. principat, lat. principatus, DEX*];
1990. **prinț** (*prens, Gracián; Codrescu*) [*< fr. prince, germ. Prinz, DEX*];
1991. **prismă** (în chirilice, *prizmă, LB*) [*< fr. prisme, DEX*];
1992. **privilegiu** (*privileghiu, Gracián*) [*< fr. privilège, lat. privilegium, DEX*];
1993. **proba (a)** (*probezu, proboluescu, LB*) [*< lat. probare, DEX*];
1994. **probă** (Budai-Deleanu, LB; *proba, IB*) [*< lat. proba, DEX*] *lat. proba, LB*;
1995. **problemă** (Budai-Deleanu) [*< fr. problème, lat. problema, DEX*];
1996. **proces** (CR) [*< it. processo, fr. procès, lat. processus, DEX*];
1997. **proclama (a)** (*a proclama* “adică a da și știre la obște, a face cunoscut la obște”, IG) [*< fr. proclamer, lat. proclamare, DEX*] *< it. proclamare, IG*;
1998. **proclamație** (*Proclamația de la Izlaz*) [*< fr. proclamation, lat. proclamatio, DEX*];
1999. **procurator** (*procuratoru, procatoru* “advocatu”, LB) [*< fr. procureur, lat. procurator, DEX*] *lat. procurator, LB*;
2000. **procură** (“adică vechilet, carte de vechil”, IG) [*< germ. Prokura, DEX*] *< it. procura, IG*;
2001. **proditie** (“predarea tainelor cuiva încredințate”, Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] *lat. proditio, Iorgovici*;

2002. **produce (a)** (*producere*, Iorgovici; *producu*, -cere, -dusu, LB); [*< lat. producere, DEX*]; lat. *produco*, LB;
2003. **product** (*productu*, Iorgovici) [*< lat. productus, germ. Produkt, DEX*] lat. *productum*, Iorgovici;
2004. **producție** (Kogălniceanu) [*< fr. production, DEX*];
2005. **proeminență** (*prominență* “adică oarece ce ieste mai în sus, mai ridicat decât celelalte ce sunt împrejurul lui”, IG) [*< fr. proéminence, DEX*] *< it. prominenza*, IG;
2006. **profan** (Budai-Deleanu) [*< fr. profane, lat. profanus, DEX*];
2007. **profesor** (“invețetoriu, instructoru, dascalu”, LB; Bărnuțiu, IG) [*< fr. professeur, germ. Professor, DEX*] lat. *professor, moderator*, LB;
2008. **profesoresc** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *profesor*];
2009. **profund** (*profundu*, LB; IHR) [*< lat. profundus, fr. profond, DEX*];
2010. **proimion** (și *proemu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *proëmium, praefatio*, gr. *proimios*, LB;
2011. **prolegomenă** (IG) [*< fr. prolégomènes, DEX*];
2012. **prolog** (IG, Budai-Deleanu) [*< fr. prologue, DEX*] *< gr.*, IG;
2013. **promenadă** (*promenadă*, IG) [*< fr. promenade, DEX*] *< fr. promenade*, IG;
2014. **promisiune** (*promisie*, Iorgovici) [*< fr. promission, DEX*] lat. *promissio*, Iorgovici;
2015. **promite (a)** (*promitere*, Iorgovici) [*< lat. promittere, fr. promettre, DEX*] lat. *promittere*, Iorgovici;
2016. **promontoriu** (“adică capul, piscul muntelui ce iese, să întinde spre mare”, IG) [*< lat. promontorium, fr. promontoire, DEX*] *< it. promontorio*, IG;
2017. **promoție** (*promoție* “adică innaintare, rădicare în cinste mai mare”, IG) [*< fr. promotion, lat. promotio, DEX*] *< it. promozione*, IG;
2018. **promptitudine** (*promptitudine*, IHR) [*< fr. promptitude, lat. promptitudo, DEX*];
2019. **promulgație** (*promulgație* “adică publicațiile dă pravili, dă legiuri” IG) [neînregistrat în DEX; DN: *< lat. promulgatio, fr. promulgation, DEX*] *< it. promulgazione*, IG;
2020. **pronostic** (*prognostic*, Budai-Deleanu) [*< fr. pronostic, DEX*; grupul -gn- din *prognostic* se explică prin lat. *prognosticum, prognostica*];
2021. **pronume** (Budai-Deleanu) [*< lat. pronomen, fr. pronom, DEX*];
2022. **pronunța (a)** (*a pronunția*, IG) [*< lat. pronuntiare, fr. prononcer, DEX*] *< it. pronunziare*, IG;
2023. **pronunție** (LB, Budai-Deleanu) [*< it. pronunzia, DEX*] lat. *pronunciatio*, LB;

2024. **propagație** (*propagație* “adică întindere, înmulțire, sporire prin naștere”, IG) [neatestat în DEX; DN: < fr. *propagation*, lat. *propagatio*] < it. *propagazione*, IG;
2025. **proporție** (Iorgovici) [< fr. *proportion*, lat. *proportio*, DEX] lat. *proportio*, Iorgovici;
2026. **propoziție** (“punerea înaintea de față, aducerea înaintea”, Iorgovici) [< fr. *proposition*, lat. *propositio*, DEX];
2027. **proprietar** (IG) [< fr. *propriétaire*, lat. *proprietary*, DEX];
2028. **proprietate** (LB) [< fr. *propriété*, lat. *proprietas*, DEX] lat. *proprietas*, LB;
2029. **propriu** (LB) [< lat. *proprius*, fr. *propre*, DEX] lat. *proprius*, LB;
2030. **prospect** (IG) [< lat., fr. *prospectus*, germ. *Prospekt*, DEX] < lat. *prospectus*, IG;
2031. **prospectiv** (*-i, -vă, -e* “dă prospect”, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *prospectif*];
2032. **prosperitate** (“adică norocire, întâmplări norocite, plăcute”, IG) [< fr. *prosperité*, lat. *prosperitas*, DEX] < it. *prosperità*, IG;
2033. **prostituție** (Iorgovici) [< fr. *prostitution*, DEX] lat. *prostitutio*, Iorgovici;
2034. **protagonist** (GTN) [< fr. *protagoniste*, DEX];
2035. **protector** (Budai-Deleanu) [< lat. *protector*, fr. *protecteur*, DEX];
2036. **protocol** (*protocolu*, LB) [< fr. *protocole*, germ. *Protokoll*, DEX] lat. *protocollum*, LB;
2037. **providență** (*providenție*, Iorgovici) [< lat. *providentia*, fr. *providence*, DEX] lat. *providentia*, Iorgovici;
2038. **provincie** (*provinție*, LB) [< lat. *provincia*, fr. *province*, DEX] lat. *provincia*, LB;
2039. **provincial** (*provințialu*, LB) [< lat. *provincialis*, fr. *provincial*, DEX];
2040. **prozelit** (*proselitu*, LB; *proselit, -ți, -tă, -e* “străin ce vine la noi din altă țară”, IG) [< fr. *prosélyte*, lat. *proselytus*, DEX] < gr., IG; lat. *proselytus*, LB;
2041. **prozelitism** (*proselitism, -uri/ -e*, IG) [< fr. *prosélytisme*, DEX] < gr., IG;
2042. **prudent** (*prudente*, Iorgovici) [< fr. *prudent*, lat. *prudens*, DEX] lat. *prudens*, Iorgovici;
2043. **prudență** (*prudenție*, Iorgovici; Codrescu) [< fr. *prudence*, lat. *prudencia*, it. *prudenza*, DEX] lat. *prudencia*, Iorgovici;
2044. **psalmist** (LB) [< fr. *psalmiste*, lat. *psalmista*, DEX] lat. *psalmista, psalmographus*, LB;
2045. **public** (*-ci/ -uri*, “adică obștea, norodul”, IG; GTN, Gracián, IHR) [< lat. *publicus*, fr. *public*, DEX] < it. *pubblico*, IG;

2046. **publicist** (“cel ce cunoaște, scrie despre dreptul obștii, norodului”, IG) [*< fr. publiciste, DEX*];
2047. **publicitate** (“cunoștință dă dreptul obștii”, IG; Stamati) [*< fr. publicité, DEX*];
2048. **puls** (*pulsu*, Stamati) [*< fr. pouls, lat. pulsus, DEX*];
2049. **punct** (*punctu*, LB; *puntu*, LB, Stamati) [*< lat. punctum, DEX*] lat. *punctum*, LB;
2050. **pupilă** (Stamati) [*< fr. pupille, lat. pupilla, DEX*];
2051. **pur** (*puru*, LB) [*< lat. purus, fr. pur, DEX*] lat. *purus*, LB;
2052. **purgativ** (“dă curățeniie, dă ișire afară”, IG) [*< fr. purgatif, lat. purgativus, DEX*];
2053. **purgatoriu** (“adică focul cel curățitor ce se crede , să socotește că iaste pă celalaltă lume”, IG) [*< lat. purgatorius, it. purgatorio, DEX*] *< it. purgatorio, IG*;
2054. **purgație** (LB; “curățeniie, dohtoriiie dă curățeniie, dă ișire afară”, IG) [*< fr. purgation, lat. purgatio, DEX*; în LB, împrumut din magh. *purgátzió*] lat. *medicamentum purgativum, laxativum*, LB;
2055. **purificație** (*purificație* “adică curățire, lămurire dă orce lucru murdar ce iaste în oarece”, IG) [neatestat în DEX; DN: *< fr. purification*] *< fr. purification, IG*;
2056. **puriform** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN] *< fr. purifome, IG*;
2057. **purism** (*-uri/ -e*, IG) [*< fr. purisme, DEX*];
2058. **purist** (“adică cel ce să silește să grăiască curat o limbă, însă piste măsură”, IG) [*< fr. puriste, DEX*] *< fr. puriste, IG*;
2059. **purpură** (IG, LB) [*< lat. purpura, DEX*] *< fr. pourpre, IG*; lat. *purpura*, LB;
2060. **rachetă** (Stamati) [*< fr. raquette, DEX*];
2061. **radical** (IG) [*< fr. radical, germ. Radikal, DEX*];
2062. **rang** (*rangu*, Gracián) [*< fr. rang, DEX*];
2063. **raport** (IG) [*< fr. rapport, DEX*];
2064. **rasă** (Stamati) [*< fr. race, germ. Rasse, DEX*];
2065. **rată** (LB) [*< germ. Rate, DEX*] lat. *rata*, LB;
2066. **rație** (LB) [*< lat. ratio, fr. ration, DEX*] lat. *ratio*, LB;
2067. **reacție** (Stamati) [*< fr. réaction, DEX*];
2068. **realizație** (Kogălniceanu) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *réalisation*];
2069. **rebel** (*rebelu*, Stamati, 1852) [*< fr. rebelle, lat. rebellis, germ. Rebelle, DEX*];
2070. **recopia** (**a**) (*a recopiia*, IG) [*< fr. recopier, DEX*];
2071. **recreație** (și *recreație, regrație*, LB) [*< fr. récréation, lat. recreatio, DEX*] lat. *recreatio*, LB;

2072. **recrut** (*regrută*, LB) [< germ. *Rekrut*, rs. *rekrut*, DEX] germ. *Recrut(!)*, LB;
2073. **recto** (IG) [< fr., lat. *recto*, DEX] < lat. *recto*, IG;
2074. **redacție** (Kogălniceanu) [< fr. *rédaction*, DEX];
2075. **reduce (a)** (*reducere*, Iorgovici) [< lat. *reducere*, fr. *réduire*, DEX] lat. *reducere*, Iorgovici;
2076. **reducție** (Iorgovici) [< fr. *réduction*, lat. *reductio*, DEX] lat. *reductio*, Iorgovici;
2077. **redută** (Stamati) [< rs. *redut*, germ. *Redute*, fr. *redoute*, DEX];
2078. **reformat** (IG, Șincai) [din (*a*) *reforma*, prin conversiune; cf. fr. *réformé*, lat. *reformatus*, DEX];
2079. **regiment** (CR; *reghementu*, LB) [< fr. *régiment*, germ. *Regiment*, DEX] lat. *legio*, *regimen*, LB;
2080. **regula (a)** (*regulezu*, LB) [< lat., it. *regulare*, DEX] lat. *regulo*, LB;
2081. **regulament** (CR) [< it. *regulamento*, DEX];
2082. **regulat** (Gh. Lazăr) [din (*a*) *regula*, prin conversiune, DEX];
2083. **regulă** (Iorgovici, Budai-Deleanu, PAH) [< lat. *regula*, it. *regola*, DEX];
2084. **religie** (Șincai; *relighie*, *relighionu*, LB; anonim/ 1822; *relighion*, LB) [< fr. *religion*, lat. *religio*, germ. *Religion*, DEX] lat. *religio*, germ. *Religion*, LB;
2085. **remite (a)** (*remitere*, Iorgovici) [< lat. *remittere*, DEX] lat. *remittere*, Iorgovici;
2086. **remontă** (*cal de remont*, IG) [< fr. *remonte*, DEX];
2087. **ren** (“adică cerb sălbatic”, IG) [< fr. *renne*, DEX] < fr. *renne*, IG;
2088. **renegat** (“adică cel ce-ș tăgăduiește legea creștinească, pă Hristos”, IG) [< fr. *renégat*, germ. *Renegat*, DEX] < fr. *renégat*, IG;
2089. **renons** (*renonță*, IG) [neatestat în DEX; DN: < fr. *renonce*] < fr. *renonce*, IG;
2090. **rentă** (“adică venit”, IG) [< fr. *rente*, DEX] < fr. *rente*, IG;
2091. **repara (a)** (“adică a drege ce s-a stricat”, IG) [< fr. *réparer*, lat. *reparare*, DEX] < fr. *réparer*, IG;
2092. **reparabil** (“ce să poate mermetisi, drege, preface”, IG) [< fr. *réparable*, lat. *reparabilis*, DEX];
2093. **repartiție** (Iorgovici) [< fr. *répartition*, DEX] lat. *repartitio*, Iorgovici;
2094. **repercusiune** (*repercurție* “adică dare înapoi a unflăturii dă gălci”, IG) [< fr. *répercussion*, DEX] < fr. *répercussion(!)*, IG;
2095. **repertoriu** (“aidcă listă, însemnare dă oarece”, IG; Kogălniceanu) [< fr. *répertoire*, lat. *repertorium*, DEX] < it. *repertorio*, IG;
2096. **replica (a)** (*replicare*, Iorgovici) [< fr. *répliquer*, DEX] lat. *replicare*, Iorgovici;

2097. **replică** (*replica* “răspuns la răspuns”, Iorgovici) [< fr. *réplique*, DEX] lat. *replica*, Iorgovici;
2098. **reprezenta (a se)** (GTN) [< fr. *représenter*, lat. *repraesentare*, DEX];
2099. **reprezentăție** (GTN) [< fr. *représentation*, lat. *repraesentatio*, DEX];
2100. **republicanism** (“sistima republicanilor”, IG) [< fr. *républicanisme*, DEX];
2101. **republicaniza (a)** (“a preface o stăpânire în republică”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; creație a lui I. Golescu, din *republican* + *-iza*];
2102. **republică** (“adică stăpânire obștească a norodului”, IG; *răpublică*, Gracián) [< it. *repubblica*, fr. *république*, DEX];
2103. **respirație** (LB) [< fr. *respiration*, lat. *respiratio*, DEX] lat. *respiratio*, LB;
2104. **responsabilitate** (*Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *responsabilité*, DEX];
2105. **restanță** (*reștanție*, LB; *restanția*, Iorgovici) [< it. *restanza*, DEX] lat. *restantia*, LB, Iorgovici;
2106. **restitui (a)** (*restituire*, Iorgovici) [< fr. *restituer*, it. *restituire*, DEX] lat. *restituere*, Iorgovici;
2107. **restituție** (Iorgovici) [< fr. *restitution*, DEX] lat. *restitutio*, Iorgovici;
2108. **retor** (*ritoru*, LB) [< ngr. *ρίτορ*, lat. *rhetor*, DEX] lat. *rhetor*, LB;
2109. **retorică** (*ritorică*, LB) [< ngr. *ριτορική*, lat. *rhetorica*, it. *retorica*, fr. *rhétorique*, DEX] lat. *rhetorica*, LB;
2110. **retoricesc** (*ritoricescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *rhetoricus*, LB;
2111. **retoricește** (*ritoricesce*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *rhetorice*, LB;
2112. **rețetă** (*receta*, GTN; și *rățetă* “adică țidula dohtorului către spițăriie”, IG) [< ngr. *ρετσέτα*; cf. it. *ricetta*, fr. *recette*, DEX] < fr. *recette*, IG;
2113. **reumatism** (IG) [< lat. *rheumatismus*, it. *reumatismo*, germ. *Rheumatismus*, DEX];
2114. **revistă** (*reviu*, “adică revedere”, IG) [< it. *rivista*; cf. fr. *revue*, DEX] *reviu* < fr. *revue*, IG;
2115. **revizie** (*reviziie*, IG; Iorgovici) [< fr. *révision*, lat. *revisio*, DEX] < it. *revisione*, IG; lat. *revisio*, Iorgovici;
2116. **revizui (a)** (IG) [< rom. *revizie* + *-ui*, DEX];
2117. **revizuiitor** (IG) [< rom. *revizui* + *-(i)tor*; neatestat în DEX, nici în DN];
2118. **revoltat** (*revoltatu*, Stamati, 1852) [din (*a*) *revolta*, prin conversiune; cf. fr. *révolté*, DEX];
2119. **revoltă** (Stamati, 1852) [< fr. *révolte*, DEX];
2120. **rezultat** (PAH) [< fr. *résultat*, germ. *Rezultat*, DEX];
2121. **ritm** (IG) [< ngr. *ρίθμός*, fr. *rythme*, lat. *rythmus*, DEX];
2122. **rival** (Gracián) [< fr. *rival*, lat. *rivalis*, germ. *Rival*, DEX];

2123. **rodiiu** (*rodiomă* “un metal foarte tare și anevoie dă topit, ce s-a găsit amestecat cu platina”, IG) [*fr. rhodium, DEX*] < *fr. rhodium, IG*;
2124. **rol** (GTN) [*fr. rôle, DEX*];
2125. **roman** (*romanu seu râmleanu*, LB) [*lat. romanus, DEX*] *lat. romanus, LB*;
2126. **romantism** (GTN) [*fr. romantisme, DEX*];
2127. **romb** (*rombu*, Gh. Lazăr) [*ngr. rómbos, fr. rhombe, DEX*];
2128. **ruina (a)** (*ruinezu*, LB) [*lat. ruinare, fr. ruiner, DEX*] *lat. diruo, destruo, demolior, fr. ruiner, LB*;
2129. **ruină** (LB, IG) [*fr. ruine, lat. ruina, DEX*] < *it. ruina, IG*;
2130. **rută** (“o plantă”, LB) [*lat. ruta, DEX*] *lat. ruta, LB*;
2131. **sacrament** (*sacramentu*, LB) [*fr. sacrement, lat. sacramentum, DEX*] *lat. sacramentum, LB*;
2132. **sacrificiu** (*sacrifițiu*, LB) [*fr. sacrifice, lat. sacrificium, DEX*] *lat. sacrificium, LB*;
2133. **sacrileg** (*sacrilegu*, LB) [*lat. sacrilegus, DEX*] *lat. sacrilege(!), LB*;
2134. **sacrilegiu** (LB) [*fr. sacrilège, lat. sacrilegium, DEX*] *lat. sacrilegium, LB*;
2135. **sacru** (IHR) [*lat. sacer, it. sacro, DEX*];
2136. **salamandră** (*sălămandră, sălămăsdră, solomăndră, solomăsdră* “soiu de șope’rlă”, LB) [*fr. salamandre, lat. salamandra, DEX*] *lat. salamandra, magh. salamander, germ. Salamander, it. salamandra, fr. salamandre, LB*;
2137. **salată** (I. Golescu) [*ngr. saláta, DEX*];
2138. **sală** (LB) [*fr. salle, DEX*] *lat. aula, caenaculum, atrium, triclinium, magh. szála, ... germ. Saal, it. sp. sala, fr. sale(!), LB*;
2139. **salbie** (și *salvie* “jale, jele”, LB) [*lat. salvia, DEX*] *lat. salvia, LB*;
2140. **sasafras** (*sasafrasu* “unu lemn”, LB) [neatestat în DEX; în DN: < *fr. sp. sassafras*; după María Moliner, *Diccionario de uso del español*, Gredos, Madrid, 1990, în spaniolă forma corectă este *sasafrás*] *lat. laurus sassafras, germ. Sassafras, LB*;
2141. **satelit** (“adică slugă înarmată spre paza stăpânului și stelele ce să întorc, ce împlă pânprejurul unei planite”, IG) [*fr. satellite, lat. satelles, DEX*] < *it. satellite, IG*;
2142. **satirism** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; probabil introdus de Golescu din neogreacă];
2143. **satirist** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN; este probabil un împrumut din neogreacă sau din *fr. satiriste*];
2144. **satiriza (a)** (IG) [*fr. satiriser, DEX*];
2145. **satirograf** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil este un împrumut din neogreacă datorat lui Golescu];

2146. **satisfacție** (*satisfacție*, IG) [< fr. *satisfaction*, lat. *satisfactio*, DEX] < fr. *satisfaction*, IG;
2147. **satrapie** (IG) [< fr. *satrapie*, lat. *satrapia*, DEX];
2148. **scandal** (*scandală*, LB; Kogălniceanu) [< fr. *scandale*, lat. *scandalum*, DEX];
2149. **sceptru** (*schiptru*, LB) [< fr. *sceptre*, lat. *sceptrum*, DEX] lat. *sceptrum*, gr. *skeptron*, LB;
2150. **scolastic** (*școlasticu*, LB) [< fr. *scolastique*, lat. *scholasticus*, DEX; în LB, format prin contaminarea rom. *școală* cu *scolastic*] lat. *scholasticus*, *studiosus literarum*, LB;
2151. **scrimă** (și *escrimă* “adică dăprindere, învățătură la arme și mai ales la sabie și spangă”, IG) [< fr. *escrime*; cf. it. *scrima*, DEX] < fr. *escrime*, IG;
2152. **scriptură** (LB) [< lat. *scriptura*, DEX] lat. *scriptura*, LB;
2153. **sculptură** (PAH) [< fr. *sculpture*, lat. *sculptura*, DEX];
2154. **seanță** (IG) [< fr. *séance*, DEX] < fr. *séance*, IG;
2155. **secantă** (*linie* ~ “cuv. dă mat. și însemnează o linie ce taie circumferența cercului în două puncturi”, IG) [< fr. *secante*, DEX] < it. *secante*, IG;
2156. **secol** (IHR) [< lat. *saeculum*, it. *secolo*, DEX];
2157. **secret** (*secretu*, s.n., adj., adv., secretă s. f. “pustie”, LB) [< fr. *secret*, lat. *secretus*, DEX] lat. *desertum*, *vastitas*, *secretum*; *vastus*, *desertus*, *secretus*; *occulte*, *secreto*, LB;
2158. **secretar** (*secretariu*, LB) [< fr. *secrétaire*, DEX];
2159. **sectă** (LB; “adică părere, învățătură dă un filosof”, IG; *secta* “o parte de oameni ce urmează aceeași lege, aceeași învățătură a legii”, Iorgovici) [< fr. *secte*, lat. *secta*, DEX] < fr. *secte*, IG; lat. *secta*, LB, Iorgovici;
2160. **secție** (*secție* “adică o parte din mai multe părți”, IG) [< rs. *sekšija*, fr. *section*, DEX] < fr. *section*, IG;
2161. **secund** (Iorgovici) [< fr. *second*, lat. *secundus*, DEX] lat. *secundus*, Iorgovici;
2162. **secunda** (**a**) (*secundare*, Iorgovici) [< fr. *seconder*, lat. *secundare*, DEX] lat. *secundare*, Iorgovici;
2163. **secundă** (IG) [< fr. *seconde*, DEX] < it. *seconda*, IG;
2164. **securitate** (LB) [< fr. *sécurité*, lat. *securitas*, DEX] lat. *securitas*, LB;
2165. **seduce** (**a**) (*seducere*, Iorgovici) [< lat. *seducere*; cf. fr. *séduire*, DEX] lat. *seducere*, Iorgovici;
2166. **seminar** (*seminariu*, LB) [< fr. *séminaire*, lat. *seminarium*, DEX] lat. *seminarium*, *institutum*, LB;
2167. **senat** (*senatu*, LB; Diaconovici-Loga; Șincai) [< fr. *sénat*, lat. *senatus*, DEX] lat. *senatus*, LB;
2168. **senator** (*senatoru*, LB) [< fr. *sénateur*, lat. *senator*, DEX] lat. *senator*, LB;

2169. **senior** (*sinior*, Gracián) [< lat. *senior*, DEX];
2170. **sentiment** (GTN) [< fr. *sentiment*, DEX];
2171. **sex** (*secs*, IG) [< fr. *sexe*, lat. *sexus*, DEX];
2172. **silabă** (*silavă*, LB) [< fr. *syllabe*, lat. *syllaba*, DEX] lat. *syllaba*, LB;
2173. **silogism** (și *siloghism*, *siloḡism* “adică o socotință spre cercetarea unui adevăr, o socotință din care iese un ce neștiut”, IG) [< fr. *syllogisme*, lat. *syllogismus*, DEX];
2174. **simbol** (*simvol*, LB; Gracián) [< lat. *symbolum*, fr. *symbole*, germ. *Synbol*, DEX] lat. *symbolum*, LB;
2175. **simetrie** (Gracián, Budai-Deleanu) [< lat. *symmetria*, fr. *symétrie*, DEX];
2176. **simpatie** (*sympahie*, LB; Budai-Deleanu) [< fr. *sympathie*, lat. *sympathia*, DEX] lat. *sympathia*, LB;
2177. **simplicitate** (Iorgovici) [< fr. *simplicité*, lat. *simplicitas*, DEX] lat. *simplicitas*, Iorgovici;
2178. **sinceritate** (*senḡeritate*, anonim/ 1822) [< fr. *sincérité*, lat. *sinceritas*, DEX];
2179. **sinus** (*sinu*, IG) [< fr. *sinus*, DEX];
2180. **smarald** (*smaragdu*, LB) [< it. *smeraldo*, ngr. *smáragdos*, DEX] lat. *smaragdus*, LB;
2181. **soarea** (“adică adunare dă cu seară spre petrecere dă vreme”, IG) [< fr. *soirée*, DEX];
2182. **sociabilitate** (Codrescu) [< fr. *sociabilité*, DEX];
2183. **societate** (*soḡietate*, Diaconovici-Loga, Budai-Deleanu; *soḡietate*, LB; GTN, Codrescu) [< fr. *société*, lat. *societas*, DEX] lat. *societas*, *consortium*, *sodalitium*, LB; it. *società*, LB;
2184. **soldat** (IG, PAH) [< fr. *soldat*, it. *soldato*, germ. *Soldat*, DEX];
2185. **soldiu** (și *soldiie*, “adică o monedă mică, cum ieste la noi paraoa” IG) [< it. *soldo*, DEX] < it. *soldo*, IG;
2186. **solid** (IG) [< fr. *solide*, lat. *solidus*, DEX] < it. *solide*, IG;
2187. **solidar** (IG) [< fr. *solidaire*, DEX] < it. *solidario*, IG;
2188. **solidifica** (**a**) (*a solidifiia* “adică a face oarece solid”, IG) [< fr. *solidifier*, it. *solidificare*, DEX];
2189. **solo** (“ce însemnează singur cuv. dă muzică ce însemnează o cântare ce să cântă dă unul singur”, IG) [< it. *solo*, DEX] < it. *solo*, IG;
2190. **solstițial** (*Carte de geografie*) [< fr. *solsticial*, lat. *solstitialis*, DEX];
2191. **solstițiu** (*solstiḡiie*, *solstiiie*, IG) [< lat. *solstitium*, fr. *solstice*, DEX] < it. *solstizio*, IG;
2192. **solubil** (“adică toptic, ce să poate topi”, IG) [< fr. *soluble*, lat. *solubilis*, DEX] < it. *solubile*, IG;
2193. **solubilitate** (“puterea celui solubil”, IG) [< fr. *solubilité*, DEX];

2194. **soluție** (*soluție* “adică dăzlegarea unei neînțelegeri, unui lucru întunecat”, IG) [< fr. *solution*, lat. *solutio*, DEX] < it. *soluzione*, IG;
2195. **somnambul** (și *somnabul*, IG) [< fr. *somnambule*, DEX];
2196. **somnambulism** (și *somnambulism*, IG) [< fr. *somnambulisme*, DEX];
2197. **somnifer** (“adică acela ce aduce, pricinuieste somn”, IG) [< fr. *somnifère*, lat. *somnifer*, DEX] < it. *somnifero*, IG;
2198. **somnolent** (IG) [< fr. *somnolent*, lat. *somnolentus*, DEX];
2199. **somnolență** (IG) [< fr. *somnolence*, lat. *somnolentia*, DEX] < fr. *somnolense*(!), IG;
2200. **sondă** (IG) [< fr. *sonde*, DEX] < fr. *sonde*, IG;
2201. **sonet** (CR) [< fr. *sonnet*, it. *sonetto*, DEX];
2202. **spaniol** (Gracián) [< fr. *espagnol*, it. *spagnolo*, DEX];
2203. **spion** (*șpionu*, LB) [< germ. *Spion*, it. *spione*; cf. fr. *espion*, DEX] lat. *explorator*, *speculator*; gall. (= fr.) *espion*, LB;
2204. **spiona (a)** (*șpionesc*, -nire, -nitu, LB) [< germ. *spionieren*, it. *spionare*; cf. fr. *espionner*, DEX] lat. *exploro*, *speculo*; gall. (= fr.) *espionner*, LB;
2205. **spital** (*șpitaiu*, *șpitaliu*, LB; *ispital* “casa de bolnavi”, IB) [< germ. *Spital*, DEX] lat. *hospitale*, vel *hospitalium*, LB; *hospitale*, IB;
2206. **stabil** (IG; *stabile*, Iorgovici) [< lat. *stabilis*, DEX] < it. *stabile*, IG; lat. *stabilis*, Iorgovici;
2207. **stabilitate** (Iorgovici) [< fr. *stabilité*, lat. *stabilitas*, DEX] lat. *stabilitas*, Iorgovici;
2208. **stadiu** (*stadiu* “o depărtare de 125 de pași”, LB; și *stadiu*, IG) [< fr. *stade*, lat. *stadium*, DEX] lat. *stadium*, LB; < gr., IG;
2209. **stadion** (și *stadiu*, *stadiu* “locul de dăprindere la alergătură”, IG) [< germ. *Stadion*, DEX] < gr., IG;
2210. **stand** (Diaconovici-Loga) [< fr. *stand*, germ. *Stand*; cf. engl. *stand*, DEX];
2211. **stat** (Șincai, CR, Codrescu) [< lat. *status*, it. *stato*, DEX];
2212. **static** (IG) [< fr. *statique*, DEX];
2213. **statistică** (“adică știința de a cunoaște, de a descrie toate ale unui stat, ale unei țări”, IG) [< fr. *statistique*, germ. *Statistik*, DEX];
2214. **statuie** (*statuă*, LB; *statua*, Iorgovici; D. Goleșcu) [< fr. *statue*; cf. lat. *statua*, DEX] lat. *statua*, LB, Iorgovici;
2215. **statură** (Micu-Klein, LB; *statura*, Iorgovici) [< fr. *stature*, lat. *statura*, DEX] lat. *statura*, LB, Iorgovici; it. *statura*, LB;
2216. **stație** (*ștație*, LB; Iorgovici) [< fr. *station*, lat. *statio*, DEX] lat. *statio*, Iorgovici, LB; germ. *Station*, magh. *stazio*, LB;
2217. **stenograf** (IG) [< fr. *sténographe*, DEX] < gr., IG;
2218. **stenografic** (IG) [< fr. *sténographique*, DEX] < gr., IG;
2219. **stenografie** (*stenografiu*, IG) [< fr. *sténographie*, DEX] < gr., IG;

2220. **stereotip** (IG) [< fr. *stéréotype*, DEX] < gr., IG;
2221. **stern** (Krețulescu) [< fr. *sternum*; cf. lat. *sternum*, DEX];
2222. **stil** (IG, Bărnăuțiu) [< fr. *style*, lat. *stilus*, DEX];
2223. **strofă** (LB) [< fr. *strophe*, lat. *strophā*, DEX] lat. *strophā*, LB;
2224. **studiat** (Bărnăuțiu) [din (*a*) *studia*, prin conversiune, DEX];
2225. **studiu** (Bărnăuțiu) [< lat. *studium*, it. *studio*, DEX];
2226. **sublim** (GTN) [< fr. *sublime*, DEX];
2227. **substantiv** (*sostantiv*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *substantif*, lat. *substantivus*, DEX; la I. Văcărescu, din it. *sostantivo*];
2228. **substitui** (**a**) (*substituire*, Iorgovici) [< fr. *substituer*, lat. *substituere*, DEX] lat. *substituere*, Iorgovici;
2229. **substituit** (Iorgovici) [< fr. *substitut*, lat. *substitutus*, DEX] lat. *substitutus*, Iorgovici;
2230. **sumă** (LB) [< lat. *summa*, pol. *suma*, DEX] lat. *summa*, LB;
2231. **supă** (LB) [< fr. *soupe*, DEX] lat. *jus, jusculum*, fr. *soupe*, LB;
2232. **superior** (Iorgovici) [< lat. *superior*, fr. *supérieur*, DEX] lat. *superior*, Iorgovici;
2233. **superstiție** (Iorgovici) [< fr. *superstition*, lat. *superstitio*, DEX] lat. *superstitio*, Iorgovici;
2234. **suplica** (**a**) (*supplicare*, Iorgovici) [< lat., it. *supplicare*, DEX] lat. *supplicare*, Iorgovici;
2235. **suplicație** (*suplicație*, Iorgovici) [< lat. *supplicatio*, fr. *supplication*, DEX] lat. *supplicatio*, Iorgovici;
2236. **suplică** (*supplica* “cerere, instanție”, Iorgovici; IHR) [< fr. *supplique*, germ. *Supplik*, it. *supplica*, DEX];
2237. **supoziție** (*suppoziție*, Iorgovici) [< fr. *supposition*, DEX] lat. *suppositio*, Iorgovici;
2238. **suplice** (“rugător cu aplecarea genunchelor”, Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *suplex*, Iorgovici;
2239. **șalupă** (CR) [< fr. *chalupe*, DEX];
2240. **șampanie** (IG) [< fr. *champagne*, DEX];
2241. **școlasticesc** (*școlasticescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; format prin contaminare - vezi *școlasticește* - + sufixul adjectival *-esc*] lat. *scholasticus, scholicus*, LB;
2242. **școlasticește** (*școlasticesce*, în chirilice, *școlasticeaște*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; nu cunoaștem alte atestări pentru acest cuvânt, pe care îl considerăm o creație a autorilor *Lexiconului budan*; format prin contaminarea rom. *școală* cu *scolastic* + sufixul adverbial *-ește*] lat. *scolastice*, LB;
2243. **șefdovr** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *chef-d'oeuvre*];

2244. **șerif** (“cuv. engl. ce însemnează un cin dă slujbe mari”, IG) [< engl. *sheriff*, fr. *shériff*, DEX];
2245. **șicană** (IG) [< fr. *chicane*, DEX] < fr. *chicane*, IG;
2246. **șiling** (*șeling* “cuv. engl. ce însemnează o monedă englezească”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din engl. *shilling*];
2247. **șină** (LB) [< pol. *szyna*, germ. *Schiene*, DEX] lat. *pertica ferrea*, germ. *die Schiene*, LB;
2248. **ștraif** (*ștrafu*, LB) [< germ. *Streif*, DEX] lat. *linea, virga, taenia*, magh. *stráf*, germ. *Streif*, LB;
2249. **tangentă** (*linie ~*, IG) [< fr. *tangente*, DEX] < it. *tangente*, IG;
2250. **taxă** (*tacsă*, LB) [< fr. *taxe*, DEX] lat. *taxa*, LB;
2251. **tamarin** (*tamarindu*, LB) [< fr. *tamarin*, DEX] lat. *tamarindus indica*, LB;
2252. **tamariscă** (LB) [< fr. *tamaris*, lat. *tamarix*, DEX];
2253. **teatru** (LB; *theatru*, IB; și *theatru*, Gracián; GTN) [< fr. *théâtre*, lat. *theatrum*, DEX] lat. *theatrum, scena*, LB;
2254. **temă** (*themă*, Budai-Deleanu) [< lat. *thema*; cf. fr. *thème*, it. *tema*, DEX];
2255. **templu** (IG) [< lat. *templum*, fr. *temple*, DEX];
2256. **tendință** (*tendență*, IG) [< fr. *tendance*, DEX] < it. *tendenza*, IG;
2257. **tentă** (*tintă* “cerneală”, LB) [< fr. *teinte*, DEX];
2258. **teologie** (*theologie*, LB) [< fr. *théologie*, DEX] lat. *theologia*, LB;
2259. **teolog** (*theologu*, LB) [< germ. *Theolog*, it. *teologa*, DEX] lat. *theologus*, LB;
2260. **teorie** (*theorie*, Budai-Deleanu) [< fr. *théorie*, lat. *theoria*, DEX];
2261. **terebentină** (*terepentinu*, LB) [< fr. *térébenthine*, DEX] lat. *oleum terebenthi*, LB;
2262. **teribil** (IHR) [< fr. *terrible*, lat. *terribilis*, DEX];
2263. **teritoriu** (IG) [< lat. *territorium*, fr. *territoire*, DEX] < it. *territorio*, IG;
2264. **teritorial** (IG) [< fr. *territorial*, DEX];
2265. **terminal** (IG) [< fr. *terminal*, lat. *terminalis*, DEX];
2266. **terminație** (*terminațiile*, IG) [< lat. *terminatio*, DEX];
2267. **terminologie** (IG) [< fr. *terminologie*, DEX];
2268. **termometru** (*thermometru*, Budai-Deleanu) [< fr. *thermomètre*, DEX];
2269. **testament** (IG) [< lat. *testamentum*, fr. *testament*, DEX];
2270. **tetrarh** (LB) [< lat. *tetrarches*, ngr. *tetrárchis*, fr. *tétrarque*, DEX] lat. *tetrarcha*, gr., LB;
2271. **tigru** (Gracián; *tigridu* “o fěră”, LB) [< fr. *tigre*, lat. *tigris*, DEX] lat. *tigris*, LB;
2272. **timpan** (*tympanu*, IB) [< fr. *tympan*, it. *timpano*, DEX];

2273. **tinctură** (*tentură, tintură, IG*) [< lat. *tinctura*; cf. fr. *teinture*, DEX] < fr. *teinture*, IG;
2274. **tip** (*typu, IB, LB*) [< fr. *type*, lat. *typus*, DEX];
2275. **tiran** (*tyranu, LB; tyran, IB*) [< ngr. *tírannos*, fr. *tyran*, DEX] lat. *tyranus*, LB;
2276. **tiranie** (*tyrănie, LB; tyranie, IB; tyrănnie, Șincai; tirănie, Gracián*) [< fr. *tyrannie*, DEX] lat. *tyranis(!)*, LB;
2277. **tirănesc** (*tyrănescu, LB; tyranesc, IB*) [în DEX, *tyranicesc* < *tiran* + *-icesc*; în LB, din *tiran* + *-esc*] [neatestat în DEX, nici în DN; formație internă] lat. *tyranicus*, LB;
2278. **tirănește** (*tyrănesce, LB*) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *tyranice*, LB;
2279. **tirănire** (*tyranire, IB*) [neînregistrat în DEX, nici în DN; format în română];
2280. **titlu** (*titulă, titul, titulușu, LB; titl, IG*) [< ngr. *títlos*, lat. *titulus*, DEX] lat. *titulus*, LB;
2281. **ton** (Gracián) [< fr. *ton*, lat. *tonus*, DEX];
2282. **topaz** (*topazie, LB*) [< fr. *topaze*, DEX] lat. *topazius*, LB;
2283. **torace** (*torax. Krețulescu*) [< it. *torace*, DEX];
2284. **toxică** (“otravă”, LB; Micu-Klein) [< fr. *toxique*, DEX; la cei doi reprezentanți ai școlii latiniste din Transilvania, probabil este un împrumut din pl. lat. *toxicum*] lat. *toxicum, venenum*, gr. *toxicon*, LB;
2285. **tradiție** (*tradiție, IG; Iorgovici*) [< fr. *tradition*, DEX] < fr. *tradition*, IG; lat. *traditio*, Iorgovici;
2286. **traduce (a)** (*traducere, Iorgovici*) [< lat. *traducere*, fr. *traduire*, DEX] lat. *traducere*, Iorgovici;
2287. **traducție** (GTN, Kogălniceanu) [< fr. *traduction*, lat. *tractio*, DEX];
2288. **tragedie** (și *tragedie*, Gracián; GTN) [< fr. *tragédie*, lat. *tragoedia*, DEX];
2289. **tramă** (LB) [< fr. *trame*, lat. *trama*, DEX] lat. *trama, subtemen*, LB;
2290. **tramontana** (*tramontană* “adică vântul dăspre miazănoapte”, IG) [neatestat în DEX; DN: it. < *tramontana*] < it. *tramontana*, IG;
2291. **transcripție** (*transcripție* “adică prescriere, copii”, IG) [< fr. *transcription*, DEX] < fr. *transcription*, IG;
2292. **transmigrație** (*transmigrație* “adică băjenie, pribegire, mutare, strămutare a norodului”, IG) [< fr. *transmigration*, lat. *transmigratio*, DEX] < it. *transmigrazione*, IG;
2293. **transparent** (“adică cela prin care să vede”, IG) [< fr. *transparent*, lat. *transparens*, DEX] < fr. *transparent*, IG;
2294. **transparentă** (IG) [< fr. *transparence*, DEX];
2295. **transpira (a)** (IG) [< fr. *transpirer*, DEX] < it. *transpirare*, IG;

2296. **transpirabil** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN; probabil este o creație analogică a lui I. Golescu];
2297. **transpirație** (*transpirație* “adică răsuflare”, IG) [< fr. *transpiration*, DEX] < it. *transpirazione*, IG;
2298. **transport** (LB, I. Golescu) [< fr. *transport*, DEX] lat. *commeatus*, LB;
2999. **transporta (a)** (*transportare*, Iorgovici) [< fr. *transporter*, lat. *transportare*, DEX] lat. *transportare*, Iorgovici;
2300. **tranzit** (“adică voie dă a trece marfa dintr-o țară într-alta fără vreo cercetare”, IG) [< fr. *transit*, DEX] < fr. *transit*, IG;
2301. **tratament** (“adică bună primire cu oarecine, bună căutare”, IG) [< it. *trattamento*, fr. *traitement*, DEX] < it. *trattamento*, IG;
2302. **tratată** (*tractat*, IB) [< it. *trattato*, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *tractatus*, IB;
2303. **tribun** (IG) [< lat. *tribunus*, DEX] < it. *tribuno*, IG;
2304. **tribună** (IG) [< fr. *tribune*, DEX] < fr. *tribune*, IG;
2305. **tribut** (IG) [< fr. *tribut*, lat. *tributum*, DEX] < it. *tributo*, IG;
2306. **triumf** (Șincai) [< lat. *triumphus*, fr. *triomphe*, DEX];
2307. **trombă** (IG) [< fr. *trombe*, DEX] < it. *tromba*, IG;
2308. **tron** (*tronu*, LB) [< fr. *trône*, DEX] lat. *thronus*, gr., LB;
2309. **trupă** (GTN) [< fr. *troupe*, DEX];
2310. **tutore** (*tutoru*, *titoru*, LB; *tutor*, Micu-Klein) [< it. *tutore*; cf. fr. *tuteur*, DEX] lat. *curator*, *tutor*, LB;
2311. **țintaură, centaură** (*centauria* “earba”, IB) [< lat. *centaurea*, fr. *centaurée*, DEX] lat. *centauria*, IB;
2312. **umbrelă** (LB) [< fr. *ombrelle*] lat. *umbrella(!)*, *umbraculum*, LB;
2313. **uni (a)** (Codrescu) [< lat. *unire*, DEX];
2314. **unitar** (s., Șincai) [< fr. *unitaire*, DEX];
2315. **unitareș** (*unitareșu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN];
2316. **unitar** (*unitariu* s. m., LB) [< fr. *unitaire*, DEX] lat., magh. *unitarius*, LB;
2317. **urină** (LB) [< fr. *urine*, lat. *urina*, DEX] lat. *urina*, *lotium*, LB;
2318. **uz** (IHR) [< lat. *usus*, it. *uso*, DEX];
2319. **vagabond** (IHR) [< fr. *vagabond*, lat. *vagabundus*; cf. it. *vagabondo*, DEX];
2320. **valeriană** (*valerianu* “o plantă”, LB) [< fr. *valériane*, DEX] lat. *valeriana officinalis*, LB;
2321. **valoros** (IHR) [< fr. *valeureux*, DEX];
2322. **vandal** (*vandali*, IG) [< fr. *vandale*, DEX];
2323. **vandalism** (IG) [< fr. *vandalisme*, DEX];

2324. **vanilie** (*vaniliie* “adică un copaciu dă la America, ce scoate rod foarte mirositor“, IG) [< ngr. *vanilli*; cf. it. *vaniglia*, *vainiglia*, fr. *vanille*, DEX] < it. *vaniglia*, IG;
2325. **vanitate** (IG) [< fr. *vanité*, lat. *vanitas*, DEX] < it. *vanità*, IG;
2326. **vapor** (“adică corabiia cu abur, ce umblă pă apă mișcându-să dă abur” IG) [< ngr. *vapóri*, DEX] < it. *vapore*, IG;
2327. **vaporație** (*vaporație*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; nu apare în dicționarele franțuzești consultate; împrumut din lat. *vaporatio*];
2328. **vaporiza (a)** (IG) [< fr. *vaporiser*, DEX];
2329. **varia (a)** (*a variia*, “adică a schimba, a preface în felurimi dă chipuri, dă fețe”, IG) [< fr. *varier*, lat. *variare*, DEX] < it. *variare*, IG;
2330. **variabil** (IG) [< fr. *variable*, lat. *variabilis*, DEX];
2331. **variație** (*variațion*, *variație*, IG) [< fr. *variation*, lat. *variatio*, DEX] < it. *variazione*, IG;
2332. **varietate** (IG, Budai-Deleanu) [< fr. *variété*, lat. *varietas*, DEX];
2333. **vasal** (“adică cel ce atârnă dă puterea altuia”, IG) [< fr. *vassal*, DEX] < it. *vassallo*, IG;
2334. **vată** (“bumbac întins pentru căpțușeli”, IG) [< germ. *Watte*, DEX];
2335. **vegeta (a)** (“adică a iși, a crește din pământ”, IG) [< fr. *végéter*, lat. *vegetare*, DEX] < it. *vegetare*, IG;
2336. **vegetal** (IG) [< fr. *végétal*, DEX] < it. *vegetale*, IG;
2337. **vegetație** (*vegetație*, IG) [< fr. *végétation*, lat. *vegetatio*, DEX];
2338. **velină** (“adică memvrana pergamenă cea mai bună, cea mai dilicată,... adică cea mai bună, cea mai netedă hârtie dă scris”, IG) [< fr. *vélin*, DEX] < fr. *velin(!)*, IG;
2339. **venal** (IG) [< fr. *vénal*, lat. *venalis*, DEX] < it. *venale*, IG;
2340. **venerație** (*venerație*, IG) [< fr. *vénération*, lat. *veneratio*, DEX] < it. *venerazione*, IG;
2341. **venerian** (IG) [< fr. *vénérien*, DEX];
2342. **veneric** (*-i*, *-ă*, *-e* “adică dă boală lumească”, IG) [< germ. *venerisch*, DEX];
2343. **ventriloc** (IG) [< fr. *ventriloque*, DEX] < fr. *ventriloque*, IG;
2344. **verb** (IG) [< fr. *verbe*, lat. *verbum*, DEX] < it. *verbo*, IG;
2345. **verbal** (IG) [< fr. *verbal*, lat. *verbalis*, DEX];
2346. **verifica (a)** (“adică a adeveri după o cercetare”, IG) [< fr. *vérifier*, lat. *verificare*, DEX] < it. *verificare*, IG;
2347. **veronică** (“o plantă”, LB) [neînregistrat în DEX; în DN: < fr. *véronique*] lat. *veronica officinalis*, LB;
2348. **vers** (*versu*, LB; IB, IG; *versu* “stih”, Iorgovici) [< fr. *vers*, lat. *versus*, DEX] < it. *verso*, IG; lat. *versus*, *carmen*, *cantio*, *cantillena*, LB; *versus*, Iorgovici;

2349. **versat** (Bărnăuțiu) [< fr. *versé*, DEX];
2350. **versiune** (*versie* “întoarcere de pre o limbă într-alta”, Iorgovici) [< fr. *version*, DEX] lat. *versio*, Iorgovici;
2351. **versifica (a)** (“a face versuri, stihuri”, IG) [< fr. *versifier*, lat. *versificare*, DEX];
2352. **verso** (IG) [< fr., lat. *verso*, DEX] < lat. *verso*, IG;
2353. **versuleț** (IG) [derivat diminutival de la *vers*, neatestat în DEX, nici în DN];
2354. **versus** (*versu* “întors cătră ceva”, Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *versus*, Iorgovici;
2355. **vertebral** (“dă vertebră”, IG) [< fr. *vertébral*, DEX];
2356. **vertebră** (IG) [< fr. *vertèbre*, lat. *vertebra*, DEX] < it. *vertebra*, IG;
2357. **vertical** (IG) [< fr. *vertical*, DEX] < it. *verticale*, IG;
2358. **vestală** (IG) [< fr. *vestale*, lat. *vestalis*, DEX];
2359. **vestă** (IG) [< fr. *veste*, DEX] < it. *vesta*, IG;
2360. **vestibul** (*-uri/-e* “adică tindă”, IG) [< fr. *vestibule*, lat. *vestibulum*, DEX] < fr. *vestibule*, IG;
2361. **veteran, -ă** (“adică ișit din slujbă dă bătrânețe, dar cu oarece leafă”, IG) [< fr. *vétéran*, lat. *veteranus*, DEX] < it. *veterano*, IG;
2362. **veterinar** (și *vitirinar*, IG) [< fr. *vétérinaire*, lat. *veterinarius*, DEX] < fr. *veterinaire(!)*, IG;
2363. **veto** (“cuv. lat. ce însemnează nepriimire, împotrivire la o propunere”, IG) [< lat., fr. *veto*, DEX] < lat. *veto*, IG;
2364. **vibrație** (*vibrație*, IG) [< fr. *vibration*, lat. *vibratio*, DEX] < it. *vibrazione*, IG;
2365. **vicar** (*vicariu*, LB, IG; *vicară*, IG) [< fr. *vicaire*, lat. *vicarius*, DEX] lat. *vicarius*, magh. *vikárius*, LB; it. *vicario*, LB; < it. *vicario*, IG;
2366. **vicarial** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *vicarial*];
2367. **vicariat** (IG) [< fr. *vicariat*, DEX];
2368. **vice-** (“adică vechil, loțiitor”, IG) [< fr. *vice*, lat. *vice*, DEX] < it. *vice*, IG;
2369. **viceamiral** (“adică supt amiral, loțiitor dă amiral”, IG) [< fr. *vice-amiral*, DEX];
2370. **vicecancelar** (“adică supt cancelar”, IG) [< *vice-* + *cancelar*, după fr. *vice-chancelier*, DEX];
2371. **vicerege** (*vișăroa*, Gracián) [< *vice-* + *rege*, dup fr. *vice-roi*, DEX];
2372. **vicisitudine** (*vicisitudă* “adică schimbări, prefaceri una după alta”, IG) [< fr. *vicissitude*, lat. *vicissitudo*, DEX] < fr. *vicissitude*, IG;
2373. **vicium** (și *vișie*, *vișiu*, IG) [< fr. *vice*, lat. *vitium*, DEX];

2374. **vignonie** (*vigonă* “un soi dă capră, dă oaie, ce are un păr foarte suptire, o lână foarte moale din care să fac șî pălării”, IG) [*< fr. vigogne, DEX >* *it. vïgogna, IG*];
2375. **vinificație** (*vinificație* “meșteșug dă a face vin”, IG) [*< fr. vinification, DEX*];
2376. **vinometru** (“o măsurătoare, o unelte(!) cu care măsoară greutatea, puterea vinului”, IG) [*neînregistrat în DEX, nici în DN*];
2377. **virginal** (IG) [*< fr. virginal, lat. virginalus, DEX*];
2378. **virgină** (IG) [*< lat. virgo, DEX >* *it. vergine, IG*];
2379. **virginitate** (IG) [*< fr. virginité, lat. virginitas, DEX*];
2380. **virgulă** (IG) [*< fr. virgule, DEX >* *fr. virgul(!), IG*];
2381. **virtual** (IG) [*< fr. virtuel, DEX*];
2382. **virtualitate** (IG) [*< fr. virtualité, DEX*];
2383. **virtuos** (IG) [*< lat. virtuosus, fr. vertueux, DEX*];
2384. **virtute** (IG) [*< lat. virtus, DEX >* *it. virtu(!), IG*];
2385. **virulent** (*-ți, tă, -e*, IG) [*< fr. virulent, lat. virulentus, DEX*];
2386. **virulentă** (IG) [*< fr. virulence, lat. virulentia, DEX >* *it. virulenza, IG*];
2387. **vitrică (a)** (“adică a să topi șî a preface oarece în sticlă, a face sticle”, IG) [*< fr. vitrifier, it. vitrificare(!), DEX >* *it. vetrificare, IG*];
2388. **vivpar** (IG) [*< fr. vivipar, lat. viviparus, DEX >* *it. viviparo, IG*];
2389. **vizavi** (IG) [*< fr. vis-à-vis, DEX >* *fr. vis-a-vis(!), IG*];
2390. **viză** (IG) [*< fr. visa, DEX*];
2391. **vizibil** (IG) [*< fr. visible, lat. visibilis, DEX*];
2392. **vizieră** (“vez. cozoroc”, IG) [*< fr. visière, DEX >* *it. visiera, IG*];
2393. **vizionar** (IG) [*< fr. visionnaire, DEX*];
2394. **vizita (a)** (*visitu*, LB; *vizitare*, Iorgovici) [*< fr. visiter, lat. visitare, DEX*] *lat. viso, visito, LB; lat. visitare, Iorgovici*];
2395. **vizită** (*visită*, LB; *vizita*, Iorgovici; IG) [*< fr. visite, DEX*] *lat. visitatio, LB, Iorgovici*];
2396. **viziune** (*vizie*, Iorgovici) [*< fr. vision; cf. lat. visio, DEX*] *lat. visio, Iorgovici*];
2397. **vizual** (IG) [*< fr. visuel, lat. visualis, DEX*];
2398. **voal** (și *voală* “adică o pânză ce o pune damele pă obraz”, IG) [*< fr. voile, DEX*];
2399. **vocabular** (și *vocabuler*, IG; *vocabulariu*, Bărnuțiu) [*< fr. vocabulaire, lat. vocabularium, DEX >* *fr. vocabulaire, IG*];
2400. **vocabulist** (“cel ce face, scrie vocabulare”, IG) [*neatestat în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui I. Goleșcu*];
2401. **vocal** (IG) [*< fr. vocal, lat. vocalis, DEX >* *it. vocale, IG*];
2402. **vocală** (IG) [*< lat. vocalis, germ. Vokal, DEX*];

2403. **vocalizație** (“dăprindere la cântări numai cu glasul, fără note”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *vocalisation*];
2404. **vocație** (*vocație* “adică aplecarea omului, voința lui cea firească spre un fel de treabă, spre o îndeletnicire”, IG) [< fr. *vocation*, lat. *vocatio*, DEX] < it. *vocazione*, IG;
2405. **vodevil** (GTN) [< fr. *vaudeville*, DEX];
2406. **voiaj** (*-uri*, “adică călătorie, umbrelt prin multe părți”, IG; CR) [< fr. *voyage*, DEX] < fr. *voyage*, IG;
2407. **volatil** (*-i, -lă, -e*, “adică ceia ce să rădică în sus prin foc, ca niște aburi, ca când ar zbura în sus”, IG; PAH) [< fr. *volatil*, lat. *volatilis*, DEX] < it. *volatile*, IG;
2408. **volum** (*-uri*, IG) [< fr. *volume*, lat. *volumen*, DEX] < it. *volume*, IG;
2409. **voluntar** (*volentir, voluntir*, IG) [< fr. *volontaire*, lat. *voluntarius*, rs. *volentir*, DEX] < fr. *volontaire*, IG;
2410. **vot** (“și *sufrașiă*, adică glas de alegere”, IG) [< fr. *vote*, DEX] < fr. *vote*, IG;
2411. **volcan** (și *volcan*, IG; CR) [< it. *vulcano*, germ. *Vulkan*, DEX] < it. *vulcano*, IG;
2412. **vulcanic** (*-ci, -că, -ce*, IG) [< it. *vulcanico*, fr. *volcanique*, DEX];
2413. **zefir** (*zefiru* “vântul de qu’tră apusu”, LB) [< fr. *zéphyr*, lat. *zephyrus*, DEX] lat. *zephyrus, favonius*, gr. *zephyros*, LB;
2414. **zel** (Diaconovici-Loga) [< fr. *zèle*, lat. *zelus*, DEX];
1415. **zenit** (“*zenit și nadir*, cuvinte arăpești, de astronomiie, și însămnează: *zenit*, semnul, punctul cel de sus, cel drept, perpendicular în capul nostru”, IG; *Carte de geografie*) [< fr. *zénith*, DEX];
1416. **zero** (IG) [< fr. *zéro*, DEX] < it. *zero*, IG;
1417. **zinc** (“adică un metal”, IG) [< fr. *zinc*, DEX] < fr. *zinc*, IG.

II.

[a]ceasta în IB, după cuvântul-titlu apare it. *questa*, dar nu se poate înțelege dacă este vorba de un reper etimologic sau de un echivalent într-o limbă pe care autorul nu a avut-o în vedere la întocmirea dicționarului său românesc-latinesc-unguresc; lat. *haec, ista*, IB;

- caleașcă** [< rs. *koleaska*, DEX] < fr. *calèche(!)*, IG;
- candelă** [< sl. *kanudilo*, ngr. *kandila*, DEX] < it. *candela*, IG;
- capră** [< lat. *capra*, moștenit, DEX] < it. *capra*, IG;
- cămașă** [< lat. *camisia*, DEX] < it. *camicia*, IG;
- cărbune** [< lat. *carbo*, IG] < gr., IG;
- coadă** [< lat. *coda*, moștenit, DEX] < it. *coda*, IG;
- cofeturi** [< ngr. *ko(n)féta*, DEX] (*cofetă*, IG) < it. *confetto*, IG;

conci [< magh. *konty*, DEX] (“conciu în cap”) < it. *concia*, IG;
cumpăra (a) [< lat. *comparare*, moștenit, DEX] < it. *comprare*, IG;
lăcrimă [< lat. *lacrima*, moștenit, DEX] (*lacrămă*, IG) < it. *lacrima*, *lagrima*, IG;
larg [< lat. *largus*, moștenit, DEX] < it. *largo*, IG;
lătra (a) [< lat. *latrare*, moștenit, DEX] < it. *latrare* sau lat. *latro*, IG;
levent [< tc. *levent*, DEX] (“ostaș voinic dăcorăbii la turci”) < it. *leventi*, IG;
limbă [< lat. *lingua*, moștenit, DEX] < it. *lingua*, IG;
limpede [< lat. *limpidus*, moștenit, DEX] < it. *limpido*, IG;
lindină [< lat. *lens*, *lendinem*, moștenit, DEX] *lindine* < it. *lendine*, IG;
loc [< lat. *locus*, moștenit, DEX] < lat. *locus* sau it. *luogo*, IG;
lung [< lat. *longus*, moștenit, DEX] < it. *lungo* sau lat. *longus*, IG;
minte [< lat. *mens*, *mentem*, moștenit, DEX] < it. *mente*, IG;
nas [< lat. *nasus*, moștenit, DEX] lat. *nasus*, it. *naso*, LB;
pișcot [< magh. *piskôta*, DEX] < it. *biscotto*, IG;
pocal [< germ. *Pokal*, scr. *bokal*, DEX] it. *boccale*, LB;
varga [< lat. *virga*, moștenit, DEX] < it. *verga*, IG/ lat. *virga* (moștenit), DEX;
veni (a) [< lat. *venire*, moștenit, DEX] < it. *venire*, IG;
vinde (a) [< lat. *vendere*, moștenit, DEX] < it. *vendere*, IG;
viperă [< lat. *vipera*, IG; în DEX, moștenit din latină]; I. Golescu nu face distincția moștenit/ împrumutat din latină;
vită [< lat. *vita*, moștenit, DEX] “din grec. *volos*, ce înseamnă hrănit, sau din cel ital. *vita*, ce înseamnă viață, pentru că sunt vii”, IG;
vărtute, vârtute [< lat. *virtus*, *virtutem*, moștenit, DEX] “1. putere/ lat. *vis*; 2. tărie/ lat. *virtus*, *fortitudo*; 3. faptă aleasă/ lat. *virtus*” < it. *virtù*, LB [după cum se poate observa, în LB sunt confundate dubletele etimologice *vărtute* și *virtute*, primul moștenit, cel de al doilea împrumutat din lat. *virtus*; cele două cuvinte sunt interpretate drept un singur lexem, de origine italiană].

Cuprins

ABREVIERI	7
INTRODUCERE	9
I. EPOCA	12
1. VĂZUTĂ DE ISTORICI.....	12
2. ÎN VIZIUNEA ISTORIILOR LITERARE.....	24
3. ÎN ISTORIILE LIMBII LITERARE	48
II. PROBLEMA CULTISMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ	52
1. ATITUDINEA FAȚĂ DE ÎMPRUMUTUL LINGVISTIC LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA	52
2. CERCETĂRI ASUPRA ÎMPRUMUTURILOR LIVREȘTI ÎN LIMBA ROMÂNĂ.....	62
III. CANALE DE PĂTRUNDERE A ÎMPRUMUTURILOR CULTE	66
1. ȘCOALA, TEATRUL ȘI CARTEA.....	66
2. SCRIERILE ROMÂNEȘTI ORIGINALE	69
3. TRADUCERILE	78
4. PRESA	81
5. DICȚIONARELE	86
IV. CONDICA LIMBII ROMÂNEȘTI ȘI ALTE DICȚIONARE DIN EPOCĂ (1780–1860)	89
1. TRANSILVANIA.....	90
2. ȚARA ROMÂNEASCĂ.....	102
3. MOLDOVA.....	115
V. DICȚIONARELE ȘI PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE LITERARE.....	120
1. ÎMBOGĂȚIREA VOCABULARULUI	120
2. DATAREA	136
3. NORMĂ ȘI CODIFICARE.....	145
4. ETIMOLOGIA	150
5. CUVINTE, FORME ȘI SENSURI CARE NU S-AU CONSERVAT	178
6. ADAPTAREA NEOLOGISMELOR	183
VI. CONCLUZII.....	187
BIBLIOGRAFIE.....	204
ANEXĂ.....	212